

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Бастауыш мектеп және
дене мәдениеті» сериясы
№2 (49), 2016

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор
п.ғ.д., проф. Қ.І. АДАМБЕКОВ

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.д., проф. А.Н. Ильясова

Ғылыми редакторлар:
п.ғ.д., проф. Г.А. Уманов,
м.ғ.д., проф. Ш.А. Балғымбеков

Редакция алқасы:
б.ғ.д., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
п.ғ.д., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
п.ғ.к., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
п.ғ.к., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Ресей),
п.ғ.д., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Ресей),
п.ғ.д., проф. С.И. Қасымбекова,
п.ғ.д., проф. Т.А. Ботагариев

п.ғ.д., проф. Бекмагамбетова Р.К.
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2016

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы мамырдың
8-де тіркелген №10106-Ж

Басуға 20.05.2016 қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 14,0 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 76.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

МАЗМУНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Адамбеков К.И., Тулегенов А.Б. Контроль за тренировочными нагрузками борцов	
Adambaev K.Y., Tulegenov A.B. Control of fighters training load.....	3
Ильясова А.Н., Федорцов Д.Д. Оперативный контроль в тренировочном процессе баскетболистов	
Ilyasova A.N., Fedortsov D.D. Operational control of the training process in basketball.....	7
Мусалаев Н.Н., Айпеисов Ж.А. Человек: парадокс мысли и знания (аналитическое изложение некоторых философских идей П.Т. де Шардена)	
Musalav N.N., Aypeisov J. Man: the paradox of thought and knowledge (Analytical presentation of some philosophical ideas PT de Chardin).....	11
Қыяқбаева Ұ.Қ. Болашақ бастауыш сынып маманының кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың мүмкіндіктері	
Kiyakbaeva U.K. Formation of the possibility of professional competencies of future professionals in the primary grades.....	15
Адамбеков Қ.І., Тулегенов А.Б. Күресшілердің жарыс алдындағы дайындық кезеңдері	
Adambaev K.Y., Tulegenov A.B. Preparing wrestler in before the competition period.....	19
Ильясова А.Н., Федорцов Д.Д. Оптимизация активного взаимодействия педагога и учеников на урочных занятиях физической культурой	
Ilyasova A.N., Fedortsov D.D. Optimization of active interaction of teachers and students to a portion to physical training.....	23
Қуралбаева А.А. Білім сапасын арттыру мәселелері	
Kuralbayeva A.A. Problems improvement of knowledge quality.....	27
Жумадуллаева А.А., Өтеген Қ.О. Отбасындағы қарым-қатынас мәдениетінің этникалық ерекшеліктері	
Jumadullaeva A.A., Otegen K.O. Ethnic peculiarities of the culture of family relationships.....	30
Қожагелдиева С.С., Абдиева Ж.Қ. Бастауыш сыныпта түсіну деңгейінде оқытудың педагогикалық-психологиялық мәселелері	
Kozhageldiyeva S.S., Abdiyeva Zh.K. Psychological-pedagogical problems of teaching at the level of understanding in primary school.....	35
Ерімбетова Г.Х. Бауыржан Момышұлының шығармалары арқылы сыныптан тыс жұмыстарда патриоттық тәрбие беру жолдары	
Yerimbetova G.H. The way of extracurricular patriotically upbringing in the works of the bauyrzhan momyshuly.....	39
Кайбулдаева Г.А., Сатбекова А.А. Оқытудағы ойын технологиясы	

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Начальная школа и
физическая культура»
№2 (49), 2016

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор
д.п.н., проф. К.И. АДАМБЕКОВ

Зам. главного редактора:
д.п.н., проф. А.Н. Ильясова

Научные редактора:
д.п.н., проф. Г.А. Уманов,
д.м.н., проф. Ш.А. Балгимбеков

Редакционная коллегия:
д.б.н., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
д.п.н., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
к.п.н., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
к.п.н., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Россия),
д.п.н., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Россия),
д.п.н., проф. С.И. Касымбекова,
д.п.н., проф. Т.А. Ботагариев

д.п.н., проф. Р.К. Бекмагамбетова
(ответ. секретарь)

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2016

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10106-Ж

Подписано в печать 20.05.2016.
Формат 60х84 ¹/₈.
Объем 14,0 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 76.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

Kaybuldaeva G.A., Satbekova A.A. Game technology in teaching process.....	44
Жумадуллаева А.А., Кайбулдаева Г.А. Отбасында мектеп жасына дейінгі баланың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру	
Jumadullaeva A.A., Kaybuldaeva G.A. Development of establishing the national consciousness of pre-school children in the family.....	48
Токкулова Г.Т., Маханбетова Ж. Бастауыш сыныпта математика пәнін монтеessori әдісі негізінде оқыту	
Tokkulova G.T., Mahanbetova Zh. Teaching mathematics in primary school by Maria Montessori method.....	53
Жумадуллаева А.А., Өтеген Қ.О. Педагогикалық ойынның маңызы	
Jumadullaeva A.A., Otegen K.O. Role of pedagogical games.....	57
Искакова П.К., Керимбаева Б.Т., Усенбаева Ш.М. Болашақ мамандарының ақпараттық-коммуникативтік құзырлығын ағылшын тілін меңгертуде қалыптастыру	
Kerimbaeva B.T. Iskakova P.K. Usenbaeva Sh.M. The formation of informational- communicative competence of future specialists in the study of the english language.....	63
Кайбулдаева Г.А., Оштанова М.С. Бастауыш білім беруде халық дәстүрлерінің тәрбиелік мәні	
Kaybuldaeva G.A., Oshtanova M.S. The significance of national traditions in the primary education.....	68
Қожагелдиева С.С., Өтеген Қ.О. Тәрбие біртұтастығы балабақша мен отбасы бірлестігі	
Kojageldieva S.S., Otegen K.O. Solid education in the family and kindergarten.....	72
Ауезов Б., Сұлтан Ә. Кәсіби стрестің индивидуалдық-психологиялық факторлары	
Auevov B. Sultan A. Individually-psychological factors of occupational stress.....	75
Ауезов Б. Педагогикалық технологиялардың теориялық негізі	
Auevov B.Theoretical bases of pedagogical technologies.....	80
Халилаева Э.Ж. Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде заманауи педагогикалық технологияларды қолдану ерекшеліктері	
Halilaeva E.Zh. Peculiarities of use modern pedagogical technologies in preschool educational institutions.....	85
Исхова Ш. Мектепке дейінгі балаларға ертегілер арқылы адамгершілік тәрбие беру мәселелері	
Isakhova Sh. Questions of upbringing of preschool age children through tales of humanity.....	89
Жаменкеев Д., Мархабаев Д. Виды спорта, способствующих освоению жизненно необходимых умений и навыков школьников	
Zhamenkeev D.E., Marhabaev D. Sports promoting development vitally necessary skills and abilities pupils.....	92
Сержанұлы Б. Жас футболшылардың техникалық шеберлігін қалыптастыру	

**Kazakh national pedagogical
university after Abay**

BULLETIN

**Series "Elementary school and
physical culture"
№2 (49), 2016**

Leaves since 2001.
Frequency – 4 numbers a year

Editor-in-chief
d.p.s., prof. K.I. ADAMBEKOV

Deputy chief editor:
d.p.s., prof. A.N. Ilyasova

Scientific editors:
d.p.s., prof. G.A. Umanov,
d.m.s., prof. Sh.A. Balgimbekov

Editorial board:
d.b.s., prof. K.Milashyus
(Vilnius, Lithuania),
PhD Sivek Zdenek (Prague, Czech
Republic),
d.p.s., prof. Vilkas Audronis (Vilnius,
Lithuania),
k.p.s., prof. V.I. Shukan
(Minsk, Belarus),
k.p.s., prof. V.I. Varyushin
(Moscow, Russia),
d.p.s., prof. Yu.S. Manuylov (Nizhny
Novgorod, Russia),
d.p.s., prof. S.I. Kasymbekov,
d.p.s., prof. T.A. Botagariyev,
d.p.s., prof. R.K. Bekmagambetova
(answer. secretary)

© The Kazakh national
pedagogical university Abay, 2016

It is registered
in the Ministry of Culture and information of
the Republic of Kazakhstan
On May 8, 2009 No. 10106-Zh

It is sent for the press 20.05.2016.
Format 60x84 1/8. Volume 14,0
Circulation is 300 pieces. Order 76.

050010, Almaty,
Dostyk Ave., 13. KazNPU after named Abay

Publishing house "Ұлағат"
The Kazakh national pedagogical
university Abay

Serzhanuly B. Formation of technical skill of young players.....	99
Қуралбаева А.А., Рысбекова А. Бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін оқытудың ерекшеліктері	
Kuralbayeva A.A., Rysbekova A. Features of teaching English language for primary school pupils.....	103
Қдырәлиева Ж.Б. Жобалап оқыту әдісін қолданудың артықшылығы	
Kdyralieva Z.B. Advantages of the design method of training.....	106
Қдырәлиева Ж.Б. Ынталандыру әдісінің тиімді жолдары	
Kdyralieva Z.B. To Develop effective incentives to improve quality of education.....	110

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2008 жылғы 27 ақпандағы №3) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (№3 от 27 февраля 2008 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Начальная школа и физическая культура» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

On the basis of the decision of Committee on control in education and sciences (No. 3 of February 27, 2008). The messenger of KAZNPU after Abay, the "Elementary School and Physical Culture" series is brought in the list of editions for the publication of the main scientific results of theses on pedagogical sciences.

УДК: 796.817-057.875

КОНТРОЛЬ ЗА ТРЕНИРОВОЧНЫМИ НАГРУЗКАМИ БОРЦОВ

К.И. Адамбеков – д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая

А.Б. Тулегенов – магистрант КазНПУ имени Абая

В данной статье показан регулярный контроль за тренировочными нагрузками борцов, который позволяет тренеру получать объективную и оперативную информацию о состоянии организма спортсмена, о соответствии используемых тренировочных заданий и задачам периода подготовки, о возможностях организма борца выполнять запланированные нагрузки. В статье используются методы контроля за интенсивностью нагрузок предлагаемые В.И.Сытником. На основании выявленных соотношений между потреблением кислорода и частотой сердечных сокращений им была составлена шкала интенсивности физических нагрузок борцов, которая позволяет определять как соразмерность, так и динамику подготовленности спортсменов всех весовых категорий на разных этапах тренировочного цикла. Этот метод контроля позволяет объективно оценить и количественно выразить величины нагрузок борцов, индивидуализировать тренировочный процесс. Таким образом проанализировав результаты обследований, тренер имеет возможность своевременно внести коррективы в план подготовки борца, что позволит избежать нарушений в работе органов и функциональных систем организма спортсмена.

Ключевые слова: контроль, нагрузка, пульс, тренировочного процесс, интенсивность.

Эффективность тренировочного процесса борцов во многом зависит от систематического регулирования объема и интенсивности нагрузки, от планирования подготовки с использованием объективных оценок тренировочных и соревновательных воздействий.

Контроль за тренировочными нагрузками обычно осуществляется по результатам наиболее общих показателей (суммарного объема работы в часах, количества тренировочных дней, тренировочных занятий, количества дней соревнований и др.) и показателей которые отражают специфику вида борьбы.

Тренировочные нагрузки определяются обычно следующими показателями:

- а) характером упражнений (общего, частичного и локального воздействия);
- б) интенсивностью работы (определяется величиной и направленностью воздействия тренировочных упражнений на организм борца);
- в) продолжительностью работы;
- г) продолжительностью и характером интервалов отдыха между упражнениями, числом повторений упражнений.

Оценка величины тренировочных нагрузок очень важна. Воздействие различных по направленности нагрузок скоростных, силовых, скоростно- силовых, на развитие выносливости и др. вызывают различную ответную реакцию организма борцов. В практической работе возможно самое разнообразное сочетание тренировочных воздействий, что приводит к различным срокам восстановления организма борцов.

Часто тренеры, в процессе проведения занятий, используют методы контроля за интенсивностью нагрузок предлагаемые В.И. Сытником. [1] На основании выявленных соотношений между потреблением кислорода (PO_2) и частотой сердечных сокращений (ЧСС) им была составлена шкала интенсивности физических нагрузок борцов, которая позволяет определять как соразмерность, так и динамику подготовленности спортсменов всех весовых категорий на разных этапах тренировочного цикла. Этот метод контроля позволяет объективно оценить и количественно выразить величины нагрузок борцов, индивидуализировать тренировочный процесс.

Тренерами по спортивным видам борьбы для оценки величины тренировочных нагрузок часто используется шкала интенсивности В.И. Сытник. [1] (таблица 1)

Это наиболее простой и доступный метод определения нагрузок по показателям частоты сердечных сокращений (ЧСС). После выполнения нагрузки борцы повторно определяют ЧСС (на предплечии, шее или на груди), обычно за 10 секунд. Исследования первой минуты восстановления, проведенные В.И.Сытник. позволили выявить, что после 4,5,6,8 – минутных тренировочных схваток показатели ЧСС на 20-й и 30-й сек полностью соответствуют средним величинам пульса за схватку, а после 10 минутного поединка это отмечается соответственно на 30-й и 40-й сек. После соревновательных поединков средним величинам ЧСС за 6-минутную схватку соответствуют показатели ЧСС на 10-й и 20-й сек. восстановительного периода, за 10-минутную схватку - на 10-й и 40-й сек.

Таблица 1. Шкала интенсивности

Интенсивность	Баллы	ЧСС (уд/10 сек)
Максимальная	8	32-34
	7	30-31
Большая	6	28-29
	5	26-27
Средняя	4	24-25
	3	22-23
Малая	2	20-21
	1	18-19

Следуя предложенным рекомендациям, среднюю ЧСС за весь период выполнения упражнения можно определить путем подсчета пульса после выполнения упражнений в указанные отрезки времени.

Сопоставляя режимы работы по показателям пульса с потреблением кислорода коллектив авторов И.А. Письменский, Я.К. Коблев, В.И. Сытник выделили зоны интенсивности (таблица 2). [1]

Авторы пришли к выводу, что при оценке нагрузок необходимо учитывать вес обследуемых борцов. Кроме того, по мнению авторов, таблицу необходимо постоянно корректировать в связи с изменениями уровня функциональной подготовленности борцов, что ведет к более экономичной работе сердечно-сосудистой системы. При выполнении идентичной работы пульс у более тренированных спортсменов реже, чем у менее тренированных (поэтому зона интенсивности, в которой работает борец, также будет изменяться).

Корректировать таблицу необходимо после этапных углубленных обследований (2 раза в год) по результатам дозированных велоэргометрических исследований или дозированной специфической работы в период подготовки к ответственным соревнованиям.

В спортивной борьбе часто планирование тренировочного процесса строится с учетом интенсивности и объема нагрузки.

Интенсивность нагрузки определяется по показателям шкалы В.И. Сытника. Для этого после выполнения заданий пальпаторно подсчитывается частота сердечных сокращений, в указанные выше отрезки времени восстановительного периода, и по таблице определяется балл интенсивности.

Таблица 2. Зоны интенсивности по частоте сердечных сокращений и потреблению кислорода (В.И. Сытник, 1982 г.)

Зоны интенсивности	Баллы	Весовые категории									
		до 60-65 кг		до 71-78 кг		до 86 кг		до 95 кг		свыше 95 кг	
		ПО ₂ (мл/мин/ кг)	ЧСС (уд/10 сек)	ПО ₂ (мл/мин/ кг)	ЧСС (уд/10 сек)	ПО ₂ (мл/мин/ кг)	ЧСС (уд/10 сек)	ПО ₂ (мл/мин/ кг)	ЧСС (уд/10 сек)	ПО ₂ (мл/мин/ к.)	ЧСС (уд/10 сек)
Максимальная	8	75-84		68-76		60-67		53-59	32	44-49	32
	7	65-74		59-67		52-59		46-53		38-43	30-31
Большая	6	55-64	32	50-58	29-32	44-51	31-32	39-45	29-31	32-37	28-29
	5	45-64	30-31	41-49		36-43	29-30	32-38	27-28	26-31	25-27
Средняя	4	35-44	26-29	32-40	25-28	28-35	27-28	25-31	24-26	20-25	21-24
	3	25-34	23-25	23-31	21-24	20-27	24-26	18-24	21-23	14-19	18-20
Малая	2	15-24	19-22	14-22	18-20	12-19	22-23	11-14	18-28	8-13	
						4-14	20-21				

Примечание. Подчеркнутые цифры - зоны интенсивности, используемые в тренировочной практике.

Для определения объема тренировочной нагрузки балл интенсивности умножается на чистое время работы, и получается конкретное выражение объема в условных единицах.

Исследования В.И. Сытник с соавторами позволили выделить зоны нагрузок по результатам объема:

- малая 0 до 200 усл.единиц,
- средняя 200 - 400 усл.единиц,
- большая 400 - 600 усл.единиц,
- максимальная 600 - 800 и выше.

Объем и интенсивность можно рассчитать по результатам выполнения одного упражнения, тренировочного занятия, недельного, месячного или годовичного тренировочного циклов.

Объем и интенсивность тренировочных нагрузок зависят от периода подготовки, его направленности, значимости соревнований и времени их проведения.

Тренировочный процесс будет эффективным если при планировании тренировочных заданий будут учитываться биологические показатели, характеризующие интегральный ответ основных вегетативных систем организма. При этом целесообразно учитывать зоны интенсивности и соответствующие им биологические показатели.

ЧСС при занятиях спортивными видами борьбы изменяется в основном под воздействием двух факторов: физической нагрузки и психогенного.

Под воздействием психогенного фактора пульс может увеличиваться до 140 уд/мин. Расширение адаптивных психических возможностей борцов, при нейтрализации отрицательных эмоций и создания положительных, позволит им регулировать свое предстартовое состояние.

При выполнении физических упражнений В.И. Сытник с соавт. [1] предлагает использовать распределение нагрузки по зонам интенсивности, учитывая биологические параметры:

1. Зона - ЧСС 120-130 уд/мин - момент достижения предельного систолического объема (ударного объема сердца).

2. Зона - ЧСС 150-165 уд/мин - порог анаэробного обмена ПАНО, т.е. в работе начинают преобладать анаэробные процессы, причем с повышением тренированности ПАНО увеличивается.

3. Зона - ЧСС 165-190 уд/мин - энергообеспечение организма осуществляется смешанным путем, аэробные процессы достигают максимума, а анаэробные также набирают мощность, т.е. происходит развитие систем организма, обеспечивающих аэробную и анаэробную производительность.

4. Зона - ЧСС свыше 190 уд/мин - максимальный уровень анаэробных реакций на фоне около предельной аэробной производительности.

Контроль за тренировочными нагрузками борцов, используя метод пульсометрии, позволяет оценивать состояние организма спортсмена и своевременно вносить коррективы в содержание тренировочных нагрузок.

Кроме того при контроле за тренировочными нагрузками борцов необходимо учитывать: общее время работы, объем и интенсивность работы. При планировании тренировочных нагрузок тренеры распределяют часы по разделам подготовки физической, технико-тактической и участие в соревнованиях. Особое внимание уделяется времени работы в зонах определенной интенсивности, что позволяет совершенствовать аэробные и анаэробные возможности организма борцов.

В таблице 3 отражается объем и интенсивность тренировочных нагрузок, используемых тренерами сборной команды Казахстана по грекоримской борьбе, на заключительных этапах предсоревновательной подготовки (Д.Б. Турлыханов [2]).

Таблица 3.

Наименование соревнований	год	Месяц	Этап предсоревновательной подготовки		Общий объем тренировочных нагрузок, мин.	Общая физическая подготовка		Специальная подготовка		Соревновательная подготовка	
			Дни	Микроциклы		Зоны интенсивности		Зоны интенсивности		Зоны интенсивности	
						5-6		5-6		5-6	
						мин.	%	мин.	%	мин.	%
Азиатские игры	1998	декабрь	15	4	428.5	160.5	37,5	162	37.8	106	24.7
Чемпионат Азии	1999	май	14	4	371.5	185	49,8	110,5	29,7	76	20.5
Чемпионат Мира	1999	сентябрь	16	4	423,5	170	40.1	165	39,0	88,5	20.9

Анализируя используемые режимы тренировок в греко-римской и других видах борьбы можно утверждать, что в спортивных видах борьбы тренировочные нагрузки практически не зависят от времени года, а только от календаря спортивных соревнований.

В спортивных видах борьбы, задания выполняемые в тренировочном процессе, носят смешанный характер и поэтому определить частные объемы анаэробной алактатной, анаэробной гликолитической и аэробной нагрузок сложно. Но это делать необходимо, иначе все тренировочные занятия будут функционально однообразными и прогресса в развитии и совершенствовании двигательных качеств не будет (М.А. Ходик). [3,4]

Регулярный контроль за тренировочными нагрузками борцов, позволит тренеру получать объективную и оперативную информацию о состоянии организма спортсмена, о соответствии используемых тренировочных заданий задачам периода подготовки, о возможностях организма борца выполнять запланированные нагрузки. Проанализировав результаты обследований, тренер имеет возможность своевременно внести коррективы в план подготовки борца, что позволит избежать нарушений в работе органов и функциональных систем организма спортсмена.

1. Сытник В.И. Экспериментальное исследование интенсивности тренировочных и соревновательных нагрузок борцов дзюдо высокой квалификации. Автореф. дисс. канд. – Киев, 1974., – 23 с.
2. Турлыханов Д.Б. Совершенствование системы подготовки высококвалифицированных борцов греко-римского стиля. Автореф. дисс. канд. – Алматы. – 1999. – 31 с.
3. Калинин Е.А. Вопросы к методике МСД. – М.: ВНИИФК, отдел спортивной психологии и психогигиены, 2002. – 8 с.
4. Иорданская Ф.А. Морфофункциональные возможности женщин в процессе долговременной адаптации к нагрузкам современного спорта // Теор. и прак. физ. культ. – 2009. №6. – С. 43-50.

Түйіндеме

Қ.І. Адамбеков – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

А.Б. Тулегенов – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 2 курс магистранты

Күресшілердің жаттығу жүктемесіне бақылау жасау

Бұл мақалада жоспарлы жұмыстарды орындаудағы күресшілер ағзасының мүмкіндіктері, қолданылатын жаттығу жұмыстарының дайындық кезеңінің жоспарына сәйкес келуі, жаттықтырушыға спортшының ағзасы туралы толық және нысанды ақпарат алуға мүмкіндік беретін күресшілердің жаттығу жұмыстарына жиі бақылау жасалатын көрсетіледі. Мақалада В.И. Сытник ұсынған жаттығу жұмыстарының тиімділігі бақылау әдістері қолданылады. Ол жүрек соғысының жиілігі мен оттекті қолдану арақатынасы негізінде жаттығудың түрлі деңгейлерінде барлық салмақтағы спортшылардың сәйкестілігімен дайындық серпінін анықтауға мүмкіндік беретін күресшілердің дене жаттығуларының тиімділік шкаласын жасап шығарады. Жаттығу үрдісін дараландыру және күресшілердің жұмыс көлемінің мөлшері мен нысандық бағалауды жүзеге асыратын әдіс – бақылау әдісі. Соған байланысты зерттеу нәтижелерін саралап алған жаттықтырушы күресшіні дайындау жоспарына уақытылы өзгеріс енгізуге мүмкіндік алады. Ал ол кезегінде спортшының ағзасындағы қызметтік жүйемен дене мүшелерінің жұмысының бұзылуларын алдын-алуға септігін тигізеді.

Түйін сөздер: бақылау, жұмыс, жаттығу үдерісі, тиімділік, жүрек соғысының жиілігі.

Summary

K.Y. Adambaev – Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Kazakh National Pedagogical University named after by Abay
A.B. Tulegenov – second year student for Master's degree Kazakh National Pedagogical University named after by Abay

Control of fighters training load

This article is devoted to the fighter's regular control of training load during the workout that allows the coach to get objectively and timely information about state of an athlete, training tasks and objectives of the training period and the possibilities of the body to carry out the planned fighter's load. The article uses the control methods of the intensity loads proposed by V.I. Sytnik. Based on the identified proportion between oxygen consumption and heart -rate it was compiled scale intensity of physical activity of fighters, which allows to determine how the proportionality and the dynamics of athletes of all weight categories at different stages of the training cycle. This control method makes it possible to objectively assess and quantify the amount of fighter's loads, individualize the training process. Having analyzed the results, the coach has the ability to make timely adjustments in a training plan of the fighters, in order to avoid disturbances in the system of the organs and athlete's functional system.

Keywords: control, load, pulse, training process, intensity.

УДК: 796;797;798;799

ОПЕРАТИВНЫЙ КОНТРОЛЬ В ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ БАСКЕТБОЛИСТОВ

А.Н. Ильясова – д.п.н., профессор,
Д.Д. Федорцов – магистрант 2-курса

по специальности Физическая культура и спорт, КазНПУ им.Абая

В данной статье рассматривается методика комплексного оперативного контроля тренировочного процесса баскетболистов с целью повышения эффективности их подготовки. Методика разработана на основе принципов структуризации организации: целеполагания, адаптивности, полной координации, минимума сложности, являющимися правилами построения рациональных структур. В оперативном контроле предлагается использование модели спортивной подготовленности баскетболистов, дополняемой данными выполнения тестов с повторными нагрузками, педагогических наблюдений, диагностики функционального состояния сердечно-сосудистой системы, субъективных представлений спортсменов. Результаты, полученные в ходе естественного педагогического эксперимента, показали, что использование методики позволяет индивидуализировать тренировочные нагрузки за счет своевременного получения объективной информации и вносить необходимые корректирующие воздействия, что позволяет более качественно решать вопросы подготовки спортсменов.

Ключевые слова: оперативный контроль, тесты, методика, нагрузка, физические упражнения

Для эффективного управления тренировочным процессом, постоянного уравнивания программы тренировки с состоянием и возможностями спортсмена тренер должен систематически получать информацию о переносимости предлагаемой ему нагрузки. Тренировочная и соревновательная деятельность спортсмена должна проводиться в условиях постоянного контроля за существенными компонентами спортивной подготовленности: физическом, функциональном и психическом состоянии спортсменов в учебно-тренировочном процессе, определяя его основные направления. [1, 2, 3 и др.] Несмотря на высокий уровень достижений российской спортивной науки в вопросе контроля, носящих в ряде случаев приоритетный характер, в баскетболе положение совсем иное. Теоретические вопросы контроля подготовленности спортсменов-пауэрлифтеров с учетом специфических особенностей этого вида спорта в достаточном полном объеме не разработаны, что обуславливает актуальность исследования. Материалы и методы исследования.

Целью нашего исследования явилось повышение эффективности подготовки баскетболистов массовых разрядов на основе методики оперативного контроля их спортивной

подготовленности. Мы предположили, что разработка и использование методики оперативного контроля в процессе подготовки баскетболистов массовых разрядов позволит индивидуализировать их тренировочные нагрузки за счет своевременного получения объективной информации и внесения необходимых корректирующих воздействий, что, в свою очередь, даст возможность более качественно решать задачи как отдельных учебно-тренировочных занятий, так и этапов подготовки спортсменов.

Методика комплексного оперативного контроля в учебно-тренировочном процессе баскетболистов осуществлялась на основе принципов структуризации организации (целеполагание, адаптивности, полной координации, минимум сложности), которые являются правилами построения рациональных структур. [4, 5 и др.]

Цель оперативного контроля – определить степень выраженности срочных изменений функциональных состояний ведущих систем организма спортсмена в процессе учебно-тренировочного занятия: после выполнения физического упражнения, серий упражнений или тренировочного занятия в целом. По результатам оперативного контроля определялась оптимальная пауза отдыха между выполнением упражнений или серии упражнений, величина и интенсивность тренировочной нагрузки в серии физических упражнений или тренировке в целом.

Программы срочного контроля за спортивной подготовленностью и процессом адаптации организма баскетболистов к предлагаемым тренировочным нагрузкам разрабатывались на основе индивидуального подбора показателей с минимальными временными затратами, максимальной информативностью и сильной корреляционной зависимостью с факторами спортивной подготовленности. Тестирование не требовало от спортсменов значительных дополнительных затрат сил: тесты должны быть по возможности нетрудоемкими, не отвлекать спортсменов от решения основных задач учебно-тренировочного занятия, органически вписываться в процесс тренировки. Информативность показателей оперативного контроля определялась при сопоставлении динамики результатов тестов с показателями нагрузки в учебно-тренировочных занятиях и микроциклах.

Разработанная методика оперативного контроля учебно-тренировочного процесса баскетбол массовых разрядов имеет две взаимосвязанные, упорядоченные, взаимодействующие подсистемы: «контролирующие процедуры» и «коррекционные мероприятия».

Подсистема «контролирующие процедуры» состоит из следующих компонентов: средств и методов педагогического, психологического и медико-биологического контроля, математической обработки результатов контроля, их анализа, интерпретации и архивирования. При определении комплекса тестов экспресс контроля спортивной подготовленности баскетболистов учитывался этап подготовки спортсменов (подготовительный, соревновательный, переходный); направленность, цель, задачи учебно-тренировочного занятия; индивидуальные особенности спортсменов. Подсистема «коррекционные мероприятия» включает психолого-педагогические методы и приемы срочного и пролонгированного регулирования тренировочных и соревновательных нагрузок. Экспресс-контроль осуществлялся обязательно перед учебно-тренировочным занятием для оценки состояния спортивной подготовленности баскетболистов к выполнению предстоящих задач, во время занятия после выполнения тренировочных заданий для оценки состояния мобильных компонентов состояния спортивной подготовленности и в конце занятия для оценки состояния утомления [6, 7].

К основным задачам оперативного контроля предстоящего учебно-тренировочного занятия следует отнести:

- 1) оценку состояния спортивной подготовленности баскетболистов к выполнению задач занятия;
- 2) предоставление информации о качестве спортивной подготовленности к занятию, об индивидуальных достоинствах и недостатках подготовленности спортсменов;
- 3) оценку состояния мобильных компонентов состояния спортивной подготовленности;
- 4) составление основного и дополнительного плана занятия для каждого спортсмена в отдельности с учетом его индивидуальных возможностей.

Основными задачами оперативного контроля в процессе учебно -тренировочного занятия являются:

- 5) оперативная оценка состояния непосредственной готовности спортсменов к выполнению заданий занятия;
- 6) предоставление информации о качестве выполненных заданий;
- 7) контроль за реакцией состояния спортивной подготовленности и входящих в него компонентов;
- 8) отслеживание динамики показателей индивидуального состояния спортивной подготовленности;
- 9) оценка эффективности тренировочного задания каждого спортсмена.

Решение этих задач предполагало мобильность операций контроля состояния спортивной подготовленности, поскольку предметом их оценки являются динамичные, изменчивые процессы и явления.

Основными задачами оперативного контроля в конце учебно-тренировочного занятия являются:

- 10) оценка адекватности выполненной тренировочной нагрузки;
- 11) оценка реализации состояния спортивной подготовленности;
- 12) предоставление информации о положительных сторонах и недостатках подготовленности баскетболистов;
- 13) предоставление сведений о реализации индивидуальных уровней состояния спортивной подготовленности;
- 14) планирование последующего тренировочного процесса согласно выявленным направлениям коррекции компонентов состояния.

Получаемая информация во время учебно-тренировочного процесса свидетельствовала о фоновом состоянии спортивной подготовленности баскетболистов и служила для определения приемов коррекционных мероприятий, направленных на оптимизацию функционального и психического состояний.

Обозначенные задачи решались поэтапно.

Первый этап – предварительный, на котором происходит сбор первичной информации, полученной в результате тестирования, анкетирования, опроса; математическая обработка полученных данных, интерпретация и анализ результатов, построение модели спортивной подготовленности, сравнение с модельными характеристиками компонентов подготовленности, в случае необходимости корректировка тренировочной программы.

Результаты тестирования и сравнение с нормативными показателями служили для оценки адаптации организма занимающихся к тренировочным воздействиям. Обобщенная оценка и коррекция тренировочных планов на основе результатов экспресс-контроля вносились в индивидуальную карту каждого спортсмена, представленную электронными документами в компьютерной программе.

В основу стандартизации норм спортивной подготовленности Баскетболистов массовых разрядов как

критериев оперативного контроля легли оценочные пропорциональные шкалы, позволяющие на основе унификации оценить как отдельные мобильные факторы спортивной подготовленности, так и целостное состояние спортсменов. Определялась модель состояния спортивной подготовленности, что дает возможность вовремя, адресно и целенаправленно проводить корректирующие мероприятия, тем самым повышать эффективность учебно-тренировочного процесса.

Разработанная модель спортивной подготовленности Баскетболистов массовых разрядов в процессе оперативного контроля дополнялась данными выполнения тестов с повторными нагрузками, педагогических наблюдений, диагностики функционального состояния сердечно-сосудистой системы, субъективных представлений спортсменов.

Второй, текущий этап, после выполнения тренировочных заданий проводится тестирование, анкетирование, анализируются результаты педагогических наблюдений, происходит обработка полученных результатов с помощью способов математической обработки, интерпретация, определение причин негативных результатов, формулирование выводов, в случае необходимости корректировка тренировочных заданий.

Третий заключительный этап, проводится сравнение результатов обработки данных тестирования, анкетирования, педагогических наблюдений и опроса выполненного плана с ранее полученными, сравниваются с результатами предыдущего контроля и делается окончательное заключение. После сформулированного заключения информация о результатах проведенного контроля используется в процессе принятия управленческих решений и затем передается в архив.

Вышеперечисленные этапы контроля постоянно повторяются в процессе движения контролируемого объекта (состояния спортивной подготовленности) в тренировочном процессе. Основными корректирующими мероприятиями для формирования оптимального психофизиологического состояния спортсменов во время учебно-тренировочного занятия являлись:

– при повышенном уровне выраженности компонентов психического состояния (относительно оптимального): переключение внимания, мыслей на образы и явления, вызывающие у баскетболистов положительные эмоциональные реакции – картины природы, приятных людей; убеждение и самоубеждение, направленные на успокоение, связанное с представлениями хорошей тренированности, возможности выполнения тренировочного задания;

применение аутогенной тренировки (вариант «успокоение»; приказы и самоприказы – «успокойся», «возьми себя в руки»; успокаивающий массаж (самомассаж); произвольная регуляция дыхания путем изменения интервалов вдоха и выдоха; чередование напряжения и расслабления локальных групп мышц;

1) при пониженном уровне выраженности компонентов психического состояния (относительно оптимального): осуществлялись словесно-образные самовоздействия (концентрация мыслей на выполнении задания, высокого результата; создание представлений о преимуществе над будущими соперниками); идеомоторные представления о выполнении соревновательных упражнений с максимальными весами; убеждение и самоубеждение, направленное на повышение ответственности за выполнение заданий; возбуждающий массаж (самомассаж); произвольная регуляция дыхания с применением кратковременной гипервентиляции;

2) при утомлении: упражнения для релаксации мышц (чередование напряжения и расслабления мышц); успокаивающие дыхательные упражнения; массаж (самомассаж); аппаратные воздействия с применением аудиоаппаратуры.

Определение эффективности разработанной методики осуществлялось в процессе педагогического эксперимента, проведенного в естественных условиях учебно-тренировочного процесса. Длительность эксперимента – годичный цикл тренировки.

Формирование равноценных контрольной и экспериментальной групп проводилось на основе результатов тестирования по тестам, предложенным в качестве критериев факторов спортивной подготовленности. [8] Тесты силовой подготовленности – кистевая динамометрия, прыжок в длину с места, подтягивания на перекладине, жим, тяга, приседание со штангой 50% и 75% от максимального веса, становая тяга; функциональной подготовленности – проба с натуживанием по Бюргеру, проба Ромберга, реакция на свет; психофизиологическая подготовленность – тест САН, тест РДО, тест В. Сопова, тест Ч.Спилбергера, а также по весовым категориям. В каждой группе было по 18 спортсменов.

Эффективность и перспективы применения методики оперативного контроля тренировочного процесса в баскетболе определялась на основании изменения показателей специальной физической подготовки результатов соревнований как достижение цели тренировки – достижение максимального спортивного результата.

В качестве показателей, характеризующих спортивную подготовленность баскетболистов, были выбраны

следующие упражнения: приседание, жим штанги лежа, тяга, сумма трех соревновательных упражнений, динамометрия правой и левой кисти, прыжок в длину с места, становая тяга, подтягивание на перекладине.

Результаты исследования и их обсуждение. За время педагогического эксперимента спортсмены экспериментальной группы на протяжении годичного цикла тренировки показали лучшие результаты в подавляющем большинстве контрольных упражнений специальной силовой подготовленности, чем спортсмены контрольной группы, при этом между группами обнаружены достоверные различия.

Заключение. Результаты, полученные в ходе естественного педагогического эксперимента, позволяют сделать вывод, что цель исследования – разработка методики тренировки оперативного контроля баскетболистов массовых разрядов была достигнута и, таким образом, гипотеза о возможности достижения высоких спортивных результатов в результате ее внедрения в учебно-тренировочный процесс подтвердилась.

1. Акименко В.И. Средства объективного контроля оценки уровня технической подготовленности высококвалифицированных яхтсменов / В.И. Акименко, И.В. Русакова // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта, 2011. – № 7 (77). – С. 7-10.

2. Аксенов М.О. Управление тренировочным процессом в пауэрлифтинге на основе современных информационных технологий : дис ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Аксенов М. О. – Улан-Удэ, 2006. – 206 с.

3. Климачев В.А. Экспресс-контроль и индивидуализация технической подготовки юных боксеров с учетом вестибулярной устойчивости : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Климачев В.А. – М., 2003. – 178 с.

4. Коренченко Р. А. Общая теория организации / Р. А. Коренченко. – М.: Юнити-Дана, 2003. – 286 с.

5. Лафта Д. К. Теория организации / Д.К. Лафта. – М.: ТД Велби, Проспект, 2003. – 416 с.

6. Павлов С.В. Комплексный контроль состояния спортивной подготовленности в процессе соревновательной деятельности единоборцев : На примере тхэквондо : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Павлов С. В. – Тюмень, 2004. – 316 с.

7. Талибов А.Х. Индивидуализация тренировочной нагрузки тяжелоатлетов высокой квалификации на основе комплексного контроля : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Талибов А. Х. – СПб., 2005. – 180 с.

8. Рязанов В.Н. Оперативный контроль в тренировочном процессе пауэрлифтеров // Физическая культура и спорт как фактор профессиональной подготовки специалистов : Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции, 20–21 октября 2012г. / под ред. В.А. Серебрянникова, В.Ф. Лигуны, В.В. Мороза. – Хабаровск: ДВЮИ МВД России, 2012. – С.129-136.

Түйіндеме

А.Н. Ильясова – п.ғ.д., профессор

Д.Д. Федорцов – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің

Дене мәдениеті және спорт мамандығының 2-курс магистранты Алматы, Қазақстан

Баскетболшылардың жаттықтыру үдерісіндегі жедел бақылау

Бұл мақалада баскетболшылардың дайындық тиімділігін арттыру мақсатында жаттықтыру үдерісін кешенді жедел бақылау әдістемесі қарастырылады. Әдістеме тиімді құрылымдарды құрастыру ережесі болып табылатын ұйымдастыруды құрылымдау қағидаларына: мақсат көздеушілік, бейімділік, толық координация, төмен күрделілікке негізделіп жасалған. Жедел бақылауда қосымша жүктемелері бар орындалатын тестілердің, педагогикалық бақылаулардың жүрек-тамыр жүйесінің функционалдық жағдайын диагностикалау, спортшылардың субъективті түсініктері мәліметтерімен толықтырылатын баскетболшылардың моделін қолдану ұсынылады. Спортшылардың даярлық мәселесін сапалы түрде шешуге табиғи педагогикалық тәжірибе барысындағы алынған нәтижелер ұсынған әдістемені қолдану жекелендіруге уақытылы шынайы мәліметтерді алу және қажетті түзету әрекеттерін енгізу арқылы жаттығу жүктемелерін дараландыруға мүмкіндік беретінін көрсетті.

Түйін сөздер: жедел бақылау, тесттер, әдістеме, жүктеме, дене жаттығулары.

Summary

A.N. Ilyasova – Ph.D., professor

D.D. Fedortsov - 2 undergraduate courses in Physical Education and Sports

Kazakh Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

Operational control of the training process in basketball

This article discusses the methodology for integrated operational control of the training process basketball mass categories in order to increase the effectiveness of their training. The method was developed on the basis of structuring the organization: goal-setting, adaptability, overall coordination, low complexity, is the rule of constructing rational structures. In operational control is proposed to use a model of sports fitness basketball, supplemented by the tests with repeated loads, teacher observations, diagnosis of the functional state of the cardiovascular system, subjective perceptions of athletes. The results obtained in the course of natural pedagogical experiment, showed that the use of the technique allows to individualize training load through the timely objective information and make any necessary corrective actions, what allows to address issues of training athletes.

Key words: operational control, tests, methods, load, exercise.

УДК 316.4.051.62

ЧЕЛОВЕК: ПАРАДОКС МЫСЛИ И ЗНАНИЯ (аналитическое изложение некоторых философских идей П.Т. де Шардена)

Н.Н. Мусалаев – д.философ.н., профессор,

Ж.А. Айпеисов – доцент, зав.кафедрой физического воспитания.

Западно-казахстанский государственный медицинский университет им. М.Оспанова

Статья посвящена рассмотрению высшего достижения природы, его самому таинственному венцу, сбивающего с толку исследователей объекту науки – Человеку и связанного с ним проблемами. Это краткая история появления человека, преобразования его в личность и начало процесса персонализации индивида, выходящих за рамки общих закономерностей биологии и физиологии, изучение его как разумного существа, характеризующегося «рефлексирующей способностью», подходы ученых на трансцендентность человека по отношению к остальной природе и, конечно же, методы развития жизни.

Кроме того, авторы останавливаются на термине «гоминизация» с попыткой раскрыть сущности дать определение данному понятию.

Ключевые слова: человек, разум, рефлексия, логика, личность, деятельность.

Человек – самый таинственный и сбивающий с толку исследователей объект науки. И следует признать, что в своих изображениях универсума наука действительно еще не нашла ему места. Многим наукам удалось временно очертить свой собственный мир, они сумели навести некоторый порядок в конструкциях жизни, создать ее приблизительную картину. Но это картина чаще всего явно не соответствует действительности. Человек в том виде, каким воспроизвести сегодняшней науке – животное подобное другим. По своей анатомии он так мало отличается от человекообразных обезьян, что современные классификации зоологии, возвращаясь к позициям Линнея, помещают его вместе с ними, в одно и то же семейство гоминоидных. Но если судить по биологическим результатам его появления, задается вопросом П.Т. де Шарден, то не представляет ли он собой как раз нечто совершенно иное? Ничтожный морфологический скачок и вместе с тем невероятное потрясение сфер жизни – в этом весь парадокс человека... Поэтому совершенно очевидно, что в своих реконструкциях мира нынешняя наука пренебрегает существенными фактором, или, по словам П.Т. де Шардена, лучше сказать, целым измерением универсума. Для выявления естественного положения человека в мире, каким он нам дан в опыте, необходимо и достаточно принять во внимание как внешнюю, так и внутреннюю стороны вещей. Это метод уже позволил науке оценить величие и смысл развития жизни. Этот же метод согласует в нашем представлении ничтожность и высшее значение феномена человека в ряду, гармонически нисходящем к жизни и материи.

Что же случилось между последними слоями плейстоцена, где еще нет человека, и следующим уровнем, где ошеломленный геолог находит первые обтесанные кварциты? И какова истинная величина скачка? Вот что требуется разгадать и измерить, прежде чем следовать от этапа к этапу за идущим вперед человечеством до решающего перехода, на котором оно ныне находится. В науке все еще имеют место самые серьезные разногласия по вопросу о том, отличается ли специфически человеческая психика от психики существ, появившихся до него. Действительно, большинство ученых скорее отрицает наличие подобного разрыва. Чего только не писали не писали и не пишут сегодня о разуме животных!

Для окончательного решения вопроса о превосходстве человека над животными существует только одно средство – решительно устранить из совокупности человеческих поступков все второстепенные и двусмысленные проявления внутренней активности и рассмотреть центральный феномен – рефлексии.

С точки зрения, которой мы придерживаемся, рефлексия – это приобретенная сознанием способность сосредоточиться на самом себе и овладеть самим собой как предметом, обладающим своей специфической устойчивостью и своим специфическим значением, способность уже не просто познавать, а познавать самого себя; не просто знать, а знать, что знаешь. Путем этой индивидуализации самого себя внутри себя живой элемент, до того расплывчатый и разделенный в смутном кругу восприятия и действий, впервые превратился в точечный центр, в котором все представления и опыт связываются и скрепляются в единое целое, осознающее свою организацию. Рефлектирующее существо в силу самого сосредоточивания на самом себе внезапно становится способным развиваться в новой сфере. В действительности, это возникновение нового мира. Абстракция, логика, обдуманый выбор и изобретательность, математика, искусство, рассчитанное восприятие пространства и длительности, тревоги и мечтания любви... Вся эта

деятельность внутренней жизни – не что иное, как возбуждение вновь образованного центра, воспламеняющегося в самом себе.

Но если действительно «разумное» существо характеризуется «рефлектирующей способностью», то можно ли серьезно сомневаться, что разум – эволюционное достояние только человека? И следовательно, можем ли мы из ложной скромности колебаться и не признавать, что обладание разумом дает человеку коренной перевес над всей предшествующей ему жизнью? Разумеется, животное знает. Но, безусловно, оно не знает о своем знании – иначе оно бы давным-давно умножило изобретательность и развило бы систему внутренних построений, которая не ускользнула бы от наших наблюдений. Следовательно, перед животным закрыта одна область реальности, в которой мы развиваемся, но куда оно не может вступить. Нас разделяет ров или порог, непреодолимый для него. Будучи рефлектирующими, мы не только отличаемся от животного, но мы иные по сравнению с ним. Мы не простое изменение степени, а изменение природы, как результат изменения состояния. Представляя собой возрастание сознания, жизнь не могла бесконечно продвигаться вперед по своей линии, не преобразуясь в глубину. Как всякая возрастающая в мире величина, она должна была, чтобы остаться самой собой, стать иной. В рефлектирующей способности обнаруживается более четко определяемая особенная и критическая форма трансформации, в которой состояло для жизни это сверхизобретение или это возрождение. И вместе с тем в этой единственной точке вновь выступает, резюмируется и уясняется вся кривая биогенеза, все его парадоксы и зигзаги, в которых упорно «копаются» не только философия, но и натуралисты.

Для большинства современных ученых нет четкого различия между инстинктом и мыслью: и то и другое – только своего рода поверхностное свечение, под которым скрывается игра единственно существенного в мире детерминизмов материи.

Если история жизни есть, по существу, развитие сознание, завуалированное морфологией, то неизбежно у вершины ряда, по соседству с человеком формы психики должны доходить до уровня разума. Это как раз и происходит. И тогда проясняется сам «парадокс человека». Смущенные тем, как мало «антропос», несмотря на свое неоспоримое умственное превосходство, отличается анатомически от других антропоидов, мы, по крайней мере, у точки возникновения чуть ли не отказываемся их разделять. Но это удивительное сходство, не это ли в точности должно было случиться?..

Спиритуалисты правы, когда они так настойчиво защищают некоторую трансцендентность человека по отношению к остальной природе. Но и материалисты также не ошибаются, когда утверждают, что человек – это лишь еще член в ряду животных форм. В этом случае, как и во многих других, два очевидных антитезиса разрешаются в развитии, если только в этом развитии существенное место было отведено совершенно естественному явлению изменения состояния. Каким же образом этот механизм действовал в конкретной действительности? Какие внешние проявления метаморфозы заметил бы наблюдатель, предполагаемый свидетель кризиса?..

Вероятно, наш рассудок никогда не получит об этом желанного представления, так же как не сможет нарисовать картину возникновения жизни по причинам, которые связаны с рассмотрением «первоначальных человеческих проявлений». Самое большое, чем мы можем руководствоваться в данном случае – это представить себе пробуждение сознания ребенка в ходе онтогенеза... однако сделать два замечания – одно из них ограничивает, а другое делает еще более глубокой тайну, которой окутана для нашего воображения это единственная точка.

Не является ли все, что образуется в мире, продуктом поразительного совпадения узлом волокон, всегда идущих из четырех сторон пространство? Жизнь не действует по одной изолированной линии или отдельными приемами. Она движет вперед одновременно всю свою сеть. Так формируется зародыш в несущем его чреве. Мы должны были это знать. Но нам доставляет особенное удовлетворение признание того, что возникновение человека происходило на основе действия того же самого материнского закона, что возникновение разума связано с развитием не только нервной системы, но и всего существа. Но почему этот шаг должен был совершиться сразу?

Можно как угодно переворачивать проблему. Или надо сделать мысль невообразимой, отрицая ее психическую трансцендентность относительно инстинкта. Или надо решиться допустить, что ее появление произошло между двумя индивидами. Предложение, безусловно, ошеломляющее, но оно

Оказывается совсем не таким уж странным, если учесть, что ничто не мешает нам предложить, оставаясь в рамках строго научного подхода, что у своих филетических истоков разум мог быть так же мало заметен внешне, как мало он нам еще заметен на онтогенетической стадии у каждого новорожденного. В таком случае всякий ощутимый предмет спорта между наблюдателем и теоретиком исчезает. Не пытаясь представить невообразимое, запомним только, что возникновение мысли представляет собой

порог, который должен быть перейден одним шагом. С появлением рефлексивности все меняется, и мы замечаем, что под более яркой реальностью коллективных преобразований скрытно происходило параллельное движение к индивидуализации. Чем больше каждая фила заряжается психикой, тем больше ее структура к «зернистости». Значение животного по отношению к виду возрастает. Наконец, на уровне человека этот процесс ускоряется, и явление оформляется окончательно.

С возникновением «личности», наделенной путем «персонализации» способностью к бесконечной индивидуальной эволюции, ветвь перестает нести будущее исключительно в своем безликом целом. Клетка стала «важной персоной».

После крупинки материи, после крупинки жизни образовалась, наконец, крупинка мысли. И тогда фактически лишь прослеживая подъем и развертывание целого в его основных линиях, мы сможем длинным обходным путем определить, что в совокупном успехе остается на долю индивидуальных надежд.

Начинается великий процесс персонализации индивида через гоминизацию целиком всего его социума. Через скачок жизнь продолжает в некотором роде распространяться, как будто ничего не произошло. Совершенно очевидно, что как до порога мысли, так и после него, размножение, распространение, разветвление идут у человека, как и у животных, своим обычным ходом. Как будто ничто не изменилось в течении. Но воды уже другие. Как воды реки насыщаются при контакте с илистыми берегами, так жизненный поток, проходя русло рефлексии, обогащается новыми началами, и, следовательно, но обнаружит новые виды деятельности.

Отныне сок эволюции несет и перемещает по стволу жизни не только живые крупинки, но и крупинки мысли. При этом следует отменить три особенности, которые, начиная со ступени мысли, проявляется во всех действиях или творениях вида, каковы бы они ни были.

Первая из этих особенностей относится к составу новых ветвей; другая к общему направлению их роста; наконец, последняя, к их общим соответствиям или различиям с тем, что раньше их выросло на древе жизни.

Действительно если распределение видов, расположенных ниже человека, вполне удовлетворительно производится посредством чисто морфологических критериев. Начиная же с человека, возникают трудности. Еще господствует крайне неясно значение и распределение столь разнообразных групп, на которые разбивается человеческая масса, расы, нации, государства, отечества, культуры и т.д.

Словом, в различных и подвижных категориях обычно усматривают разнородные образования, беспорядочно нагроможденные в разных плоскостях. Это неприятная и беспорядочность сразу же исчезает, если отводится подобающее место как внешней, так и внутренней стороне вещей! С этой более широкой точки зрения, каким бы смешенным ни казался состав человеческой группы и человеческих ветвей, он не является несводимым к общим закономерностям биологии. Просто путем значительного увеличения переменной, остававшейся у животных ничтожной, этот состав обнаруживает по существу двойственную основу этих законов, чтобы не сказать наоборот их глубокое единство.

Не исключение, а обобщение. Невозможно в этом усомниться. В мире, ставшем человеческим, несмотря на внешнюю видимость и всю его сложность, продолжается, согласно тому же механизму, что и раньше, зоологическое разветвление. Но только вследствие количества внутренней энергии, освобожденной рефлексией, этот процесс стремиться выступить из материальных органов, чтобы также и особенно выразиться в духе.

С момента перехода порога мысли жизнь не только достигает уровня, на котором мы находимся сами, но своей свободной деятельностью начинает открыто выходить за рамки, поставленные физиологией, ее прогресс раскрывается более легко.

Чтобы определить продолжение и эквивалент этого закона на ступени рефлексии, отныне нам достаточно сказать: «По каждой антропологической линии пробивается и возрастает человеческое».

Во множестве целого мы увидим в его непонятном построении не что иное, как скопление блесков, посылающих друг другу один и тот же отраженный свет. Сотни или тысячи граней, каждая из которых под различным углом выражает одну реальность. Но по каждому побегу устанавливается и передается наследуемый коллективный поток рефлексии – возвышение человечества через посредство людей, возникновение путем филогенеза человеческой ветви.

После всего сказанного, в какой форме следует ожидать возникновения этой человеческой ветви? Разорвет ли они, поскольку они мыслит, волокна, связывающие ее с прошлым, и на вершине ветви позвоночных разовьется, исходя из совершенно новых элементов и в совершенно новом плане, как какое-то новообразование? Вообразить подобный разрыв, значило бы лишений раз игнорировать и недооценивать как наше «величие», так и органическое единство мира и методы эволюции.

Части цветка – чашелистики, лепестки, тычинки, пестик – не листья. Вероятно, они никогда не были

листьями. Но по своим связям и своей структуре они несут в себе все, что могло бы дать лист, если бы они не образовались под новым влиянием и с новой судьбой.

Подобно этому в человеческом соцветии вновь встречаются преобразованные и находящиеся в состоянии преобразования сосуды, устройства и сок стебля, на котором это соцветие возникло, и это не только индивидуальная структура органов и внутренние разветвления вида, но стремления самой «душа» и ее проведение. Но это ветвь в силу подверженности эволюции претерпевает метаморфозу рпи переходе к рефлексии.

Отсюда они снова отправляется в путь, обогащенное новыми возможностями, новой окраской и новой плодотворностью. В некотором смысле та же сама вещь. И в то же совершенно иная. Ее облик преобразуется, изменяясь пространственно и по размерам. Как не видеть в этом гибком повороте, в этой гармонической переплавке, преобразующей весь внешний и внутренний пучок предшествующих проявлений жизни, драгоценного подтверждения того, что уже предугадывалось? Когда что-либо начинает расти какой-то своей одной стороной, оно теряет соразмерность и становится уродливым. Чтобы оставаться симметричным и красивым, тело должно одновременно изменяться все целиком по какой-либо из главных осей. У филы, в которую она помещается, рефлексия сохраняет все ее линии, перестраивая их. Это означает, что она не является случайным наростом паразитарной энергии.

Человек прогрессирует, лишь медленно из века вырабатывая сущность и целостность заложенного в нем мира. К этому-то великому процессу возвышения и следует применить в полной мере термин гоминизации. Гоминизация, если угодно, прежде всего, индивидуальный мгновенный скачок от инстинкта к мысли. Но гоминизации в более широком смысле – это также прогрессирующее филетическое одухотворение в человеческой цивилизации всех сил, содержащихся в животном мире.

Человек, овладев мыслью, получил и знание. Он научился образовать и преобразовать его в соответствии со своим желаниями и устремлениями.

Таков очевидный факт, который, вытекая из всех других фактов, складывающихся и связывающихся друг с другом в ходе нашего исследования, неумолимо навязывается нашей логике и нашему видению.

Начиная с расплывчатых контуров молодой Земли, мы непрерывно прослеживали последовательные стадии одного и того же великого процесса. Под геохимическими, геотектоническими, геобиологическими пульсациями всегда можно узнать один и тот же глубинный процесс тот, который, материализовавшись в первых клетках, продолжается в создании нервных клетках, продолжается в созидании нервных систем. Геогенез переходит в биогенез, который, в конечном счете, не что иное, как психогенез.

С критическим переходом к рефлексии раскрывается лишь следующий член ряда. Психогенез создал человека потом он сменяется и поглощается более высокой фикцией вначале зарождением, затем последующим развитием духа номогенезом. Когда в живом существе инстинкт впервые увидел себе в собственном зеркале, весь мир поднялся на одну ступень.

1. Аль-фараби. *Философские трактаты*. – Алма-Ата, 1975.

2. Ананьев Б.Г. *Человек как предмет познания*. – ЛГУ, 1968.

3. Ананьев Б.Г. *О проблемах современного Человека Знания*. – М., 1977.

4. Гадамер Г.Г. *Актуальность прекрасного*. – М., 1991.

5. Гегель. *Феноменология духа*. – М., 1975.

6. Гроф С. *Космическая игра*. – М., 1987.

7. Нуланова К.Ш. *Символика мира в традиционном искусстве казахов. III Кочевники*. – Алматы: Эстетика, 1993.

8. Шарден П.Т. *Феномен человека*. – М., 1979.

9. Харрисон Дж., Уайнер Дж. *Биология человека*. – М., 1979.

10. Хенгстенберг Г.Э. *Ревизии понятия человеческой природы. //Это человек*. – М., 1995.

Түйіндеме

Н.Н. Мусалаев – д.философ.н., профессор КазНПУ им. Абая

Ж.А. Айпеисов – Дене мәдениеті кафедрасының меңгерушісі

М.Оспанов атындағы Шығыс-қазақстандық мемлекеттік медициналық университет

Адам: білім мен ой парадоксы (П.Т. де Шарденнің кейбір философиялық идеяларды талдау)

Мақала табиғаттың жоғары жетістігін қарастыруға арналған. Оның Адамға және онымен байланысты мәселелерді ғылымдардың қарастырған ғылым нысанының құпиялықтарын да қарастырады. Бұл адамның пайда болуының қысқаша тарихы, оны тұлға ретінде оны қайта жасау процестің басында тұлғаны индивидтің жеке адам ретінде биология және физиологияның жалпы заңдылықтарының шеңберінде қарастырылады. Оны «рефлексивті қабілеті» ретінде сипаттайтын саналы тіршілік иесі ретінде өмірдің даму әдістерін зерттеу.

Бұдан басқа, авторлар «гоминизация» терминіне тоқталады. Бұл түсініктің мәнін ашуға тырысып анықтама береді.

Түйін сөздер: адам, сана, рефлексия, логика, тұлға, іс-әрекет.

Summary

B.Serzhanuly – Doctor of Philosophy., Prof. Kazakh Pedagogical University named after Abai,
Jolay Aypeisov – Associate Professor, Head of the Department of Physical Education
West Kazakhstan State Medical University named after M.Ospanov

Man: the paradox of thought and knowledge (Analytical presentation of some philosophical ideas P.T. de Chardin)

The article considers the supreme achievement of nature, its most mysterious crown is confusing science research object - the person and the associated problems. This is a brief history of the appearance of man, converting it to a person and the beginning of the individual personalization of the process beyond the general laws of biology and physiology, studying it as a rational being, characterized by "reflexive ability" approaches of scientists to human transcendence in relation to the rest of nature, and of course the same methods of the development of life.

In addition, we stop at the term "hominization" in an attempt to reveal the essence of a definition of this concept.

Keywords: person, reason, reflection, logic, personality, activity.

УДК 378.016

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МАМАНЫНЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Ұ.Қ. Қыяқбаева –

*Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының профессоры., п.ғ.к.
Абай атындағы ҚазҰПУ*

Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың басым бағыттары қарастырылған. Болашақ бастауыш сынып мамандарын даярлауда олардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқытуды жүйелі түрде жүргізумен байланысты. Сондықтан кәсіби құзіреттіліктерді меңгеруде болашақ мамандардың теориялық білімін тереңдетумен қоса шеберліктің жиынтығын, яғни кәсіби қызметті орындау әдістеріне де үйретудің маңыздылығы атап көрсетілген. Аталған құрамдас бөлікті жүзеге асыру тиімділігі педагогтың сыни ойлау, талпыныс пен талдау жасау, өзінің ұстанымын дәлелдей алуы, ақпаратты сәйкесінше қабылдауы сияқты қасиеттерге ие болуымен байланысты.

Түйін сөздер: болашақ маман, кәсіби құзіреттілік, біліктілікті жетілдіру, педагогикалық шеберлік, ұйымдастыру-басқарушылық, ғылыми -зерттеушілік, құндылық, шығармашылық болжам, ізденіс.

Еліміздің саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындарының үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған маман дайындауға ұмтылуы, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды даярлауды қажет етеді.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзіретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» атап көрсетілген. [1]

Аталған міндеттерді жүзеге асыруда Қазақстанда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың қазіргі кезеңдегі жай-күйіне талдау жасауда жоғары оқу орындарының алдына әлеуметтік-этикалық, экономикалық және ұйымдастыру-басқарушылық, кәсіби құзіретті, сауатты мамандарды даярлау міндеті қойылып отырғандығы анықталды.

Қазіргі замандағы білім берудің негізгі мақсаты: еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, өз жұмысын жақсы білетін, жан-жағына бағыт-бағдармен қарайтын, әлемдік стандарт деңгейінде нәтижелі жұмысқа, кәсіби өсуге, әлеуметтік-саяси оңтайлы тез әрекет жасауға, болып жатқан өзгерістерге тез бейімделуге қабілетті білікті маман, индустриалды-инновациялық жағдайды шешуге лайық, өз қалауы мен қоғам талабына сай өзін көрсете білуге бейім, өз ойын еркін айта алатын, жоғары білімді, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық және әлемдік мәдениетті бойына қалыптастырған, шығармашыл, оңтайлы кәсіби маман дайындау.

Құзыреттілік қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ кәсіби маманның – қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары

деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ.

Студенттердің кәсіби құзыреттілік мәселелері туралы пікірлер кәсіби маман даярлау мәселелерімен айналысып жүрген отандық және шетелдік ғалымдар, педагогтар, психологтар еңбектерінде көрініс табады.

«Құзыреттілік» түсінігі білім беру саласында 1960-1970 жылдардағы шетел әдебиеттерінде, ал 1980 жылдардың соңында отандық әдебиеттерде кездесті. «Кәсіби құзыреттілік, жете білушілік» ұғымын енгізудің қажеттілігі оның мазмұнының кеңдігімен, интегративтік сипатымен, «кәсіптілік», «біліктілік», «кәсіби мүмкіндіктер» және т.б. түсініктерді біріктіреді.

Д.И. Ушаковтың редакциясымен жарық көрген түсіндірме сөздіктің авторлары «құзыреттілік» және «құзырет» сөздерінің арасындағы айырмашылықтарды дәлелдеуге тырысқан. «Құзыреттілік» – хабардар болушылық, абыройлық; «құзырет» – жеке тұлғаның кәсіби қасиеті және қызметтік сипаттардың нақты жиынтығы.

Ғалым С.М. Вешнякованың «Кәсіптік білім беру» сөздігінде: «Кәсіби құзыреттілік competens – қабілетті, белгілі бір саланың тұлғаларының білімінің, білігінің, тәжірибесінің сәйкестігінің мөлшері», - деген анықтама берілген.

Г.Ж. Ниязова зерттеу жұмысында «құзыреттілік» ұғымына «Білім беру құзырлары – бұл студенттің мағыналық бағдарлары, білімдері, біліктіліктері мен тұлғалық және әлеуметтік іс-әрекетін жүзеге асыруына қажетті нақты анықталған объектілер шеңберіне қатысты тәжірибелерінің жиынтығы», - деп анықтама береді.

Б.Т. Кенжебеков құзыреттілік жөнінде: «Құзыреттіліктің бар-жоғын адам еңбегінің нәтижесіне қарап пайымдау қажет. Кез келген қызметкер, өз әрекетімен кәсіби іс-әрекеттің түпкі нәтижесіне сай талаптарға жауап беретін жұмыстарды орындаса ғана, кәсіби құзыретті болып саналады», - деп анықтама береді. [2]

Ғалымдардың пікірлерін басшылыққа ала отырып, біз «құзыреттілік» ұғымына – студенттердің жеке тұлғалық психологиялық ерекшеліктеріне байланысты меңгерген білімдерін, дағдылары мен біліктерін, танымдық және тәжірибелік іскерлігін өмірде дұрыс қолдануы деген түсінік бере аламыз.

Демек, педагог-психолог ғалымдардың пікірі бойынша еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, кәсіби онтайлы маманның бойында белгілі бір құзыреттіліктерді қалыптастыру:

- бағдарлы құзыреттілік (азаматтық белсенділік, саяси жүйені түсіну, баға бере білу, елжандылық, т.б.);
- мәдениеттанымдылық құзыреттілік (ұлттық ерекшеліктерді тани білу, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар, әлем мәдениетін салыстыру, саралай білу қабілеті);
- оқу-танымдық құзыреттілік (өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білу, жоспарлай білу, ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеру, талдау, қорытынды жасай білу);
- коммуникативтік құзыреттілік (адамдармен өзара қарым-қатынас тәсілдерін білу, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуы);
- ақпараттық-технологиялық құзыреттілік (ақпараттық технологиялармен, техникалық объектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, тандай, талдай білу, өзгерте білуді жүзеге асыра білу қабілеті);
- әлеуметтік-еңбек құзыреттілігі (әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға талдау жасай білу, шешім қабылдай білу, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білу қабілеті);
- тұлғалық өзін-өзі дамыту құзыреттілігі (отбасылық еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді білімі мен тәжірибесінің болу қабілеті) арқылы жүзеге асырылады. [3]

Құзыреттілік бірінші орынға білімгердің ақпаратты сауаттылығын емес, оның мәселені дұрыс шеше білу қасиетін қояды. Егер болашақ педагогтың құзыреттілігінің қалыптасуын орта кәсіби білім беру жүйесінің аумағында қарастырсақ, онда білім, білік, дағды мүмкіншілігі, яғни, бір сөзбен педагогикалық қызметке маманның қаншалықты дайын екендігі туралы айтуға болады. Кәсіби құзыреттілік деп педагогтың жеке бас сапалары мен оның психологиялық-педагогикалық және теориялық білімінің, кәсіби біліктілігі мен дағдысының, тәжірибесінің бір арнада тоғысуы деуге болады. Болашақ маман өз ісінің шебері, жақсы мұғалім болу үшін мамандығына қажетті қабілеттерді және жалпы әлемдік мәдениетті, өз елінің мәдениетін, қарым-қатынас мәдениетін, тіл мәдениетін игеріп, интеграциялық үрдістерді меңгеріп, әлемдік білім кеңістігінің өресінен шыға алуға талпынуы керек.

Бастауыш сыныптарда баланың жеке басының дамуын қамтамасыз етуші, маңызды тәлім-тәрбие өнегесінің бастаушысы, жарқын істердің үлгісі, бала қиялын самғатып, арманын көкке ұсындырушы

басты тұлға ұстазы. Бала тәрбиесінде бастауыш сынып мұғалімі жан-жақты жетілген білімді, әдістемелік шығармашылық иесі, халықтық дәстүр, әдет ғұрыппен, салт-сана ерекшеліктерін, әлеуметтік қарым-қатынастар түрлерін кәсіби түрде меңгеруі тиіс, әсіресе осы кәсіби біліктілік дағдыларын шындау олардың тәжірибе жинақтауының ең басты негізі болып табылады. Педагогтің кәсіби біліктілігі өз кезегінде оның жеке педагогикалық мәдениетін көрсететін өлшем. Оған әрбір маманның жеке мәдени деңгейі, адамгершілігі, таным түсінігі, тәрбиесі, ізденімпаздығы, зерттеушілігі т.б. жатады. Олар жаңалықтың жаршысы ретінде оқытудың тәсілдерін, озық тәжірибелерін сараптап, үнемі шығармашылық ізденіс үстінде болуы талап етіледі. Бастауыш сынып маманының рухани адамгершілік қасиеттері, психологиясы, кәсіби даярлығы, қарым-қатынас мәдениеті қай кезеңде болсын білім саласының алғы шарты ретінде бағаланады. Осыған сәйкес мамандарды қайта даярлау, біліктілігін арттыру кезек күттірмейтін көкейкесті мәселе. Ол үшін педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыруда олардың кәсіби даярлығын, шеберлігін, педагогтардың кәсіби құзіреттілігін, мәдениетін қалыптастыруға ықпал ету көзделеді. Мамандардың кәсіби қалыптасуы, бағыт-бағдар алуы, мектеп өміріне бейімделуі мен машықтануы және педагогикалық интеллект, қызметтің жеке өзіндік стилі, кәсіби шеберлігінің шыңдалуы мен еңбекке шығармашылық қабілеттері, ынта-ықыластарының арта түсуіне байланысты болмақ. Өйткені, ынтымақтастық педагогикасы негізінде тәрбие екі жақтан: отбасы және мектептің бірлескен іс-әрекетінің нәтижесі болуы тиіс.

Білім беру реформасын жүзеге асырудағы негізгі тұлға педагог болып табылады. Мемлекеттің педагог мамандарға бағдарланған әлеуметтік тапсырысы ең алдымен, мектеп таңдау жағдайында өз бетімен жауапты шешім қабылдай алатын, ынтымақтастыққа икемді, ел тағдырына жанашырлықпен қарайтын жоғары құзыретті адамдарды қалыптастыруды көздейді. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың негізгі бағыттары: бастауыш білім беру мазмұнын жаңарту – қазақстандық білім беру жүйесін өзгертудің негізгі бөлігі болып табылады. Алайда білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыру міндеттері мен осы міндеттерді жүзеге асыруда қазіргі педагог мамандардың қолынан келер мүмкіндіктері арасындағы қарама-қайшылықтың сақталып отырғанын атап айтуға болады. Білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі–білім беру үдерісін құзыретті тәсілге бағдарлау болып табылады. Білім мазмұны мен оны жүзеге асыру жолдарындағы жоғары сипатқа ие, өзгерістердің жалпы бағыты мен оны іске асыру жолдарын қамтамасыз ететін маңызды міндеттер:

- педагогтарды білім берудің жаңа технологияларын меңгеруден, кәсіби рөлдерді (кенесші, топтық талдауды ұйымдастырушы, тьютор) сәйкесінше игеруден тұратын құзыретті тәсілдері аясындағы жұмыстарға даярлау;
- педагогтарды баланың және өзінің денсаулығын сақтау технологиясымен қамтамасыз ету;
- білім беру үдерісін барынша дараландыру жағдайындағы іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру;
- баланың негізгі құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін бағалауға дайындық педагогтың негізгі құзыреттіліктерінің деңгейімен тікелей байланысты.

Педагогтарды кәсіби құзіреттілігін жетілдіруде жаңа білім беру стандартының талаптарына сәйкес даярлау қажеттілігі жалпы алғанда педагогтың:

- жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға;
- білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік өзгертуге;
- педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне;
- білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлығының қалыптасуын көрсетеді.

Мұнда бастауыш білім беру жүйесін ақпараттандыру мәселесіне де ерекше көңіл бөлу қажет. Ақпараттық-коммуникативтік технологияның білім беру үдерісінің ресурсына айналуы педагогтың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар жүйесін пайдалануына және түрлі педагогикалық жағдаяттар арқылы ақпараттық-коммуникативтік технологияның мүмкіндіктерін қолдануға бағдарлау қабілетіне тікелей байланысты. Ол АКТ озық қолданыс деңгейінде игеруін және ақпараттық ортада бастауыш сынып маманының өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістері мен дидактикалық тәсілдерін меңгеруге тікелей байланысты болмақ. Кәсіби педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіруде: жоғары және орта кәсіби педагогикалық білім беру жүйесіндегі жаңарту бағыттарының ортасынан ең алдымен, педагогикалық мамандар даярлаудағы ресурстарға қойылатын талаптарды бөліп алуға болады:

- құзіреттілік-бағдарлы білім беруге көшу негізгі кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруды көздейді;
- тар мамандандырудан түлектің кәсіби белсенділігінің базасын құратын кең профильді даярлыққа өту;
- кәсіби білім беру мен еңбек нарығы арасындағы байланысты күшейту; Білім беру жүйесін жаңарту жағдайында кәсіби қызметтің жаңа тәсілдерін, педагогикалық үдеріске қатысушылар арасындағы жаңа

қатынас құрылымын игерген, жан-жақты даярлығы жеткілікті маман даярлаудағы қажеттілік туындайды. Кәсіби құзіреттердің білім беруді ақпараттандыруға байланысты талаптарға сәйкестігі - педагогикалық оқу орындарының түлектері соңғы уақыттарда бастапқы қолдану дағдыларын игергенін көрсетіп жүр. Кәсіби педагогикалық білім беру мамандар даярлауға қойылатын талаптарды екі топқа бөліп қарастыруға болады: жалпы даярлық және кәсіби даярлық.

Жалпы даярлығы: бастауыш сыныптың маманы негізінде философиялық және мәдени тұжырымдар жатқан білім беру парадигмасының тұжырымдамасын білуі тиіс;

- жалпы психология негіздерін, педагогика негіздерін, іс-әрекет теориясын білуі тиіс;
- мемлекеттік тілді жетік білуі тиіс; шет тілін кәсіби қажеттілігіне қарай білуі тиіс;
- табиғаттың, қоғамның, адам өміріндегі өзгерістерді тұжырымдай отырып, техникалық дамудың

қарқындылығын сезінуі тиіс;

- ақпараттық-коммуникативтік технологияны еркін игеруі тиіс;
- оқытудың техникалық құралдарын меңгере білуі тиіс.

Кәсіби даярлығы:

- жас және жеке ерекшелік психологиясын;
- педагогика тарихын;
- педагогиканы;
- түзету педагогикасының негіздерін;
- тәрбие теориясын;
- қазақстанның қазіргі білім беру жүйесіндегі өзгерістерді;
- педагогикалық технология мен әдістеменің мәнін ажырата білуі;
- саралап оқытуды, жобалау әдістерін, денсаулық сақтай оқыту технологиясын;
- тұлғалық-бағдарлы оқыту, құзіретті бағдарлы оқытудың академиялық, прагматикалық, құрылымдық тәсілдерін білуі;
- ақпаратты сақтау, талдау, жеткізу негіздерін білуі;
- қосымша білім беру бағыты бойынша білім беру саласының мазмұнын білуі;
- қосымша білім беруді іске асыруға мүмкіндік беретін жекеленген әдіс-тәсілдерді білуі;
- бағдарламаға, оқу-әдістемелік кешенге талдау жасай білуі;
- дидактикалық материалдарға, электронды тасымалдау тәсілдеріне талдау жасай білуі;
- педагогикалық зерттеу жүргізе білуі;
- тренинг ұйымдастыруға және өткізуге икемді болуға;
- элективті курстың жеке бағдарламасын жасай білуі;
- элективті курстар мен қосымша білім беруге қажетті дидактикалық материалдарды әзірлей білуі тиіс. [4]

Сонымен ойымызды қорытындылай келе, болашақ бастауыш сынып мұғалімі өзінің кәсіби құзіреттілігін жетілдіруде мына мәселелерге: білім мазмұнын жаңарту жолдарын анықтай алуға; бағдарлама бойынша жаңартылған білім мазмұнын игертудегі қызығушылықтарының болуына; қажеттіліктері, белсенділіктері, ізденістері мен білім берудің әдістемесін толық меңгеруге; білім, білік, дағдылардың дәрежесіне сәйкес болуын қадағалай білуге; болашақ маманның білім мазмұнын жаңарту мәселесіне қатысты теориялық, әдістемелік дайындығының жеткілікті деңгейде болуына; мақсатқа жетуге байланысты тиімді жолдарды таңдай алуға; ұсынылған жаңа білім мазмұнын игеруі және оны эмоционалдық көңіл күймен, қызығушылық пен қабылдауға; балалармен жүргізілетін ойын, еңбек, оқу іс-әрекетінің міндеттерін жүзеге асыруға, талдау жасауға, түзету жұмыстарын жүргізе білуге ықпал ете алуға; шығармашылықпен болжам жасай білуге, нәтижеге жетуге ұмтылысының болуына баса назар аударуы қажет деп ойлаймыз.

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.

2 Кенжебеков Б.Т. Жоғар оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін ұалыптастыру. – Қарағанды, 2005.

3 Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі ұғымдары. – Алматы, 2006.

4 Тәттібаева Г.Б. Кәсіптік оқыту мамандығы білімгерлеріне рухани-мәдениет құндылықтарын игерудің педагогикалық маңызы. – Алматы, 2014.

Резюме

У.К. Кыякбаева – д.п.н., профессор кафедры дошкольного образования и социальной педагогики. КазНПУ им.Абая

Формирование возможности профессиональных компетенций будущих специалистов в начальных классах

В статье рассматриваются основные направления формирования профессиональной компетенции будущих учителей начальных классов. Значение формирования профессиональной компетенции в подготовке будущих учителей начальных классов связано с обучением по новой технологии. Поэтому при овладении профессиональной компетенцией будущие специалисты должны закрепить теоретические знания с системой мастерства. Также рассматривается значение обучения методам выполнения профессиональной деятельности. Эффективность реализации составной части связано с умением педагога критически мыслить, принимать меры и анализировать, умением доказывать свои принципы, воспринимать информации.

Ключевые слова: будущий специалист, профессиональная компетенция, совершенствование квалификации, педагогическое мастерство, организационно-управленческий, научно-исследовательский, ценность, творческая гипотеза, поиск.

Summary

U.K. Kiyakbaeva – Ph.D., professor Department of pre-school education and social pedagogy
Kazakh Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

Formation of the possibility of professional competencies of future professionals in the primary grades

In this article considers the priority directions of the formation of professional competence of future primary school teachers. Importance of formation of professional competence of specialists training of future primary school is currently associated with the teaching of new technologies on a regular basis. Therefore, is mentioned the importance of deepening the theoretical knowledge of future specialists and professional recruitment, including teaching methods of professional work in the study of professional competence. The effectiveness of the implementation of this component is associated with teacher's abilities as a critical thinking, analysis, and an attempt to prove the position, the adoption of appropriate information.

Keywords: future specialist, professional competence, professional development, pedagogical mastery, organized-leadership, scientific, value, creative hypothesis, search.

УДК: 796.817-057.875

КҮРЕСШІЛЕРДІҢ ЖАРЫС АЛДЫНДАҒЫ ДАЙЫНДЫҚ КЕЗЕНДЕРІ

Қ.І. Адамбеков – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры,
педагогика ғылымдарының докторы

А.Б. Тулегенов – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 2 курс магистранты

Мақалада күресшілердің қимыл-әрекетіне арналған жаттығулары жылдық циклдың үш сатысынан тұрады, олар өз кезегінде бір-бірімен тығыз байланысты. Әр микроцикл, мезоцикл және макроциклдерге өзіндік мақсат, міндеттері, сатылардың саны, ұзақтығы және бағыттылығы; шынықтыру үдерісінің ширығу динамикасы; құралдары мен әдістері; педагогикалық және дәрігерлік бақылаулардың әдістерінің кезеңі енеді. Қимыл-әрекет дағдыларын жетілдіруге бағытталған жаттығу жұмыстарының жүйелі ұйымдастырылуы тиянақты қарастырылды. Себебі жоғарыда аталған жұмыс түрлерінің әрқайсысы арнайы мақсатты көздейді, жекеленген міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Мақалада спортшылардың жарысқа шығар алдындағы жаттығу кезеңдері, яғни олардың психологиялық және физиологиялық дайындықтары толық көрсетілген. Әр циклде әр түрлі жаттығу жұмыстары жүргізілу керектігі айтылған.

Түйін сөздер: күресшілер, цикл, жарыс, дайындық

Күресшілердің жаттығу жұмыстарын жоспарлауда ең бірінші кезеңдерге бөліп алатынымыз шындық. Спортшыларды дайындау барысында белгілі бір дәрежеде әдіс-құралдарын пайдаланып және физикалық, техникалық, тактикалық, психологиялық деңгейіне назар аударылады. Бастапқы деңгейде күресшілердің спорт шеберліктері олардың қозғалысы дағдыларының қалыптасуы. Келешекте, спорт шеберлігінің өсуімен бірге, физикалық дайындықтың рөлі де маңызды болып келеді. Тактикалық шеберлік түрлі жарыстарда түрлі талдаудан жетіледі. Психологиялық дайындық дене шынықтыру сабақтарында қанша маңызды болса, сонша жарыстарға дайындықтың маңызы да зор. Физикалық дайындық биология заңыменен, дәлірек айтқанда ұзақ мерзімді бейімделу процесімен де жетілдіру тиіс.

Спорттық жаттығулардың өзіндік ерекшеліктері өзіне тән принциптері болады. Сапалық, біртіндеушілік, жүйелік, даралық және циклдік принциптер. Олардың бірі жоғары спорттық шеберлікке жету

мақсатын көздесе, екіншісі психологиялық дайындыққа аса назар аударады. Ал циклдық принцип жүйелік және біртіндеушілік принциптері жаттықтыру циклдерін құрғанда ғана айқын білінеді. Циклдік принцип дегеніміз - белгілі бір уақыт ішіндегі жаттықтыру процесі бөлімдерінің аяқталған жиынтығы.

Спортшыларды жаттықтыру арқылы дайындау барысын бірнеше кезеңдерге бөліп қарастырамыз. Олар: апталық кезең – микроцикл, айлық кезең – мезоцикл және жартыжылдық кезеңді макроциклдер деп айтамыз. Дене қуатына күш түсіру әр түрлі көлемде толқын түрінде өтеді.

Кіші толқындар – микроциклдегі күш түсіру қозғалысының толқын түрінде өзгері сипаты.

Орта толқындар- мезоциклді көлемдегі күш түсіру қозғалысының өзгеру сипаты.

Үлкен толқындар – макроцикл кезеңдеріндегі күш түсіру қозғалыстарының өзгеру сипаты.

Микроциклді іске асырудың негізгі бағыты - іріктеу жарыстарынан кейін спортшылардың бұлшық еті мен миокардында қираған митохондриялар мен миофибрилдар, қан гормондардың сарқылуы, оның үстіне жарақат бар жерлер, атап айтсақ, жеңіл жарақаттар, сөгістер, бұлшық еттің тесіктерінің саны айтарлықтай бар. Сондықтан эндокриндік жүйе мен медициналық оңалтуды толық және тиімді қалпына келтіру үшін қолайлы жағдай жасау қажет. Эндокриндік жүйені қалпына келтіру, егер қысқа мерзімді стресс жаттығулардың гормон бездерінің синтезін ынталандырған жағдайда эндокриндік жүйені қалпына келтіруге болады. Бұл процесс мынадай әдістемелік қағидаларды сақтаған кезде қамтамасыз етіледі.

1. Шағын көлемдегі күнделікті стресстік жүктеме, атап айтсақ, күш-қуат сергітетін жаттығулар, яғни, бір суперсерияда барлық негізгі бұлшық ет тобының статодинамикалық режимінде жұмыс атқаруы (қолды бұғу және жазу, денені бұғу және жазу, аяқты бұғу және жазу).

2. Бұлшық еттің аэробтық мүмкіндіктеріне арналған күнделікті анаэробтық жүктемесі. Бұл әдістемелік қабылдау, жылдамдық-күштік сипаттағы жаттығулардың алақаттық тетігін энергиямен қамтамасыз ету үшін жүзеге асырылады. Мысалы, бүгіліп-жазылу жаттығу қарқындылығы 70%-ға тең. Басқаша айтқанда күштің 2/3 қарқындылығымен сай. Жаттығудың уақыты 20 секундтан кем емес, барлығы 10 бүгіліп-жазылу. Бұл жағдайда бұлшық еттің сарқылуына тотықтыру және гликолитикалық бұлшық ет талшықтарының үлкен бөлігі қатысады. Бірақ, бұның барлығы бұлшық етті энергиямен алақаттық режимінде қамтамасыз етуі үшін жұмыс атқарады.

Микроциклдегі түрлі жаттығулар саны шамамен максималдық талап етілетін көлемнен 30-70% мөлшерінде болуы қажет. Пластикалық, реабилитациялық жүйенің энергетикалық қорды ашуды қамтамасыз ету үшін жүктеме мөлшерін төмендету қажет. Жаттығушының техникалық, тактикалық дайындығы 30-45 минут болуы керек. Қозғалтқыш іс-әрекетінің жылдамдық қарқыны 70% аэробтық дайындық көмегімен арсеналдық спорт түріндегі іш бұлшық еті мен қолға назар аудару (мысалы, 5 қатар бәсекелеспен жамбас арқылы лақтыру). Барлығы 30 мин.

Күштік жаттығу (қатайту), аяқ пен арқа бұлшық етіне суперсериямен бірге бір немесе екі айналым. Бір суперсериядан кейін екі бұлшықетке арналған күштік жаттығудың нәтижесі үшін бұлшықет созылуын ұлғайту.

Микроциклдің негізгі мақсаты - бұлшықеттердегі (гликоген) қуатының толық қалпына келтіруін көздейді және митохондриялар мен миофибриллаларды синтез бойымен құрап, пластикалық процестерді (азық-түлік) қуатпен қамтамасыз ету.

Мезоцикл - салыстырмалы толық ауқымын қосқанда 2-ден 6 аптаға дейін созылатын орташа жаттығу циклы. Мезоциклдің өзі өз ішінде бірнеше түрі бар. Олар: базалық, тартылу, бақылау және дайындық, ауыспалы, жарыс алды және тағы басқа.

Базалық мезоциклі - дайындық кезеңінің негізгі мезоцикл түрі. Ағзаның функционалдық мүмкіндіктерін арттыруға, жаңа және бұрын игерілген қозғалыс дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Тартылу мезоциклі - жоспарлы және жаттығу барысында мәжбүрлі үзілістерден кейін қолданылатын мезоцикл, одан әдетте дайындық кезеңі басталады.

Бақылау және дайындық мезоциклі - базалық және жарыс алды мезоцикл арасындағы өтпелі форма. Дайындық кезеңінің 2-ші жартысында және жарыс кезеңінде қолданылады.

Ауыспалы мезоцикл - ауыспалы кезеңнің мезоциклі.

Жарыс алды мезоциклі - спортшыны жауапты жарысқа әкелуге бағытталған мезоцикл. Соңғы микроциклде параметрлерін төмендету бар толқынды жүктеме сипатталады.

Жарыс мезоциклдері - олардың құрылымы спорт түрлерінің ерекшеліктері, спорт күнтізбесінің ерекшеліктері, спортшының біліктілігі және дайындығы арқылы анықталады. Спорттық жарыстың көп түрлері бір жыл ішінде 5-10 ай көлемінде өткізіледі. Бұл уақыт аралығында бірнеше жарыс мезоциклдері өткізіле береді. Берілген мезоцикл түрінің қарапайым жағдайында олар бір жабдықтау және бір жарыс микроциклдерінен тұрады. Бұл мезоциклдерде жарыс жаттығуларының көлемі жоғары.

Қалпына келтіру мезациклі - өтпелі кезеңнің негізін құрайды және арнайы ұйымдастырылған жарыс сериясынан кейін құрылады. Бұл мезациклдер үрдісінің кейбір жағдайларында кемшіліктерді жою немесе физикалық қабілеттерін тартуға бағытталған, берілген спорт түрінің негізгісі болатын жаттығуларды қолдану мүмкін. Жарыстың және арнайы дайындалған жаттығу көлемі біршама төмендейді.

Мезациклдердің мақсатты психикалық және тактикалық дайындықтар ерекше орын алады. Басты орын өтетін жарыстың модельдеу режиміне тағайындалады. Осы мезациклдегі жалпы динамика үрдісі ережелер бойынша жалпы көлемнің және жарыс алдында интенсивті құралдар көлемінің біртіндеп қысқаруын сипаттайды. Бұл мезациклдер басты стартқа дайындық кезінде және спортшылардың басқа климат-географиялық жағдайға көшкен кезде ерекше орын алады.

Макроциклдардың бөліну себептері: жаттығу процесінде мерзімді өзгеруі, бастапқыда маусымның және климаттық жағдайлардың өзгеруі (анық деп аталатын «маусымдық» спорт түрлері бойынша сыртқы жағдайлардың өзгеруі). Келесі терең ғылыми талдау осы және осыған ұқсас сыртқы факторлар спорттық жаттығулар мәнін анықтау және тек жанама жаттығу процесін макроструктуры құрылысына ықпал етпейтінін көрсетті. Содан кейін ғылыми тұжырымдама әзірленді, ол фитнес заңдарына, ең алдымен, оқыту кезеңдердің циклдік кезектесуі қарым-қатынас және қарастыру туғызады. Макроциклдің құрылымының анықталуы спорт ерекшелігімен; жарыстардың күнтізбесімен және басты старт мерзімдерімен; спортшының біліктілігі мен дайындық деңгейі; спортшының жеке қабілеттері; спорт түрінің даму заңдылықтары. Спорт түрінің дамуының уақытша шекарасы жиі жылдық мерзімге жатқызады.

Тәжірибесі мен ғылыми-зерттеу көрсеткендей, көптеген жағдайларда спорт түрінің дамуын қамтамасыз етуге жеткілікті. Спорттың кейбір түрлерінде (әсіресе жылдамдығы мен күш спорт түрлері) кейбір спорт ол цикл жылдық және жартыжылдық сияқты, спорт түрінің дамуын жаңарту мүмкін.

Жарты жылда бір рет кішірек шарттары, ірі жаттығу циклы тым қысқа болып көрінеді. Циклдар кейбір сәйкес, бір-жылдан астам кең, ол белгілі бір жағдайларда қажет үрдіс болуы мүмкін.

Көп жағдайда оның бүгінгі күннің талабына сай болуына және шұғылданушылардың ағзасының функционалдық жағдайының мүмкіндігіне аса үлкен мән беретін дене жүктемесіне жағдай жасалатын үрдіс деп түсіндірілген. Негізгі оңтайландыру белгілері мыналар:

- 1) физиологиялық нормадан аспайтын ағзаның негізгі функционалдық жүйесінің реакциясы;
- 2) дененің жаттығуға қабілеттілігін қалпына келтірудің тиімділігі;
- 3) дене жүктемесіне бейімделудің қысқа мерзімі;
- 4) дәл сол кезеңдегі әрбір спортшының қимыл-дағдыларын дамытудағы максималды мүмкіндікке қол жеткізуге тырысуы.

Арнайы дайындық жұмыстарының бағыттары оқыту, жарысу, ойын түрлерінде, жаттығу жұмыстарында анықталады. Бұл жұмыстар жарысу жағдайларына негізделген және околмаксималдық интенсивті, жоғарғы моторлық тығыздығы көлемдігінің аздығы осының бәрі спортшыдан күш жігерді көңіл бөлуді талап етеді. Барлық тапсырмалар жүйелі және жеке орындалады. Гликолитикалық тәртіп қанның құрамының өзгеруіне байланысты. Осында жағдайда спортшы жаттығуға қатыспауы керек, себебі оның бұлшық ет тамырларының жұмысы күше түседі, сондықтан жоғары интенсивты дайындықтары арнайы берілген уақытта бастап тоқтатуы керек. Осы жағдайда интенсивты жаттығулар гликолитикалық тәртіпке сай келеді. Барлық техникалық жұмыс таңертен жасалатынын ескеру керек, ол оқу және дайындық бағытта болу мүмкін, бірақ кешкі уақытта да орындауға болады. Физикалық дайындықты кешкі уақытта қалдырған жөн.

Спортшының физикалық, тактикалық, психологиялық дайындығын бөлу – тұрақсыз болып саналып, қойылған мақсат міндеттерге байланысты өзгеріп тұрады. Бұлшық еттердің созылуына әсер ететін жаттығулар жүргізу керек. Спортшылардың негізгі жарыстарға қатысуын жоспарлау кезеңінде созу жақсы нәтиже береді, бірақ бұнын объективті дәлелі болу керек. Жарыс алдындағы дайындықтың кезеңі іріктелу кезеңінен басталады. Іріктеу кезеңінде қарсыласымен күрескеннен кейін, олардың бұлшық еттері миокардасы өзгеру мүмкін. Жекпе-жектерден кейін адамның ағзасында аэробты және анаэробты процесстер пайда болатыны анық. Жекпе-жектің бірінші минутында физикалық дайындық барысында бұлшық еттің төменгі және жоғарғы адам денесінің барлық бұлшық еттері жұмыс істейді. Бұлшық еттерде түрлі қозғалыстар пайда болып, гликолитикалық бұлшық еттер белсенділігін көрсетеді. Соның нәтижесінде басқа бұлшық еттер жоғары жұмыс көрсетіп және жүрек қан тамыр жүйесіне оттегін қамтамасыз етеді.

Адамдар нерв жүйелеріне байланысты, мықты және әлсіз психологиялы спортшылар деп бөлінеді. Күрделі жағдайларда жүйке жүйелері мықты спортшылар, ал бір қалыпты, ұзақ жұмысты керек ететін спорт түрлерінде жетістікке жететіні дәлелденген. Жүйке жүйесінің күштегі қозу процесінің ұзақ сақталуына қозу және тежелу процестерінің теңдігіне байланысты. Жүйке жүйесі әлсіз спортшылар қозу

процесі тежелу процесінен көбірек болғандықтан олар тез шаршамайды. Мәселен, жүйке жүйесі әлсіз адам бокс, күрес, семсерлесу т.б. осыған ұқсас спорт түрлерінен айтарлықтай жоғары жетістіктерге жете алады. Себебі, олар циклдік принциптерді сабырлықпен өткізе алады. Демек спортқа іріктеуде осы психологиялық ерекшеліктерге көңіл бөлген жөн.

Күрес – жалпы қолжетімді спорттың түрі болып табылады және жаттығушының алғашқы мүмкіншіліктеріне байланысты ешқандай шектеу қойылмайды. Дегенмен, бұл спорттың түрі дене дамуының және дене дайындығының қарқындылығына, сапалылығына аса ықпал ететін құрал болып табылады. Күреспен жаттығу үрдісінде жаттығу жүктемелерінің әсерінен тірек-қимыл аппараты күшейтіледі, әртүрлі қозғалыс сапалары дамиды, атап айтқанда, шапшаңдық, жылдамдық-күш сапалары, күш, дәлдік пен қимылдардың координациясы және олардың ізінше, барлық негізгі өмірлік маңызды функциялар белсендіріледі.

Қазіргі таңда, спорттық технология мен ғылымның дамыған заманында, жоғары спорттық жетістіктерге жету үшін барынша дайындықпен қарулануы тиіс. Спортшылар, яғни күресшілер аталған үш циклді дұрыс қолданған жағдайда ғана үлкен жетістіктерге жетуі әбден мүмкін.

1 Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В.Н. Платонов. – К.: Олимпийская литература, 2004.

2 Леценко С.С. Исследование специальной работоспособности борцов в период подготовки к соревнованиям. Киев, 1977.

3 Дене тәрбие жүйесінің мазмұны мен негіздері //Ұлт тағылымы. № 4. – Алматы, 2005.

Резюме

К.И. Адамбеков – д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая

А.Б. Тулегенов – магистрант КазНПУ имени Абая

Подготовка борцов в предсоревновательный период

В статье рассматриваются физические упражнения борцов в год состоит из трех циклов, которые в свою очередь тесно взаимосвязаны друг с другом. В каждом микро, -мезо, -макроциклах есть свои цели, задачи, число циклов, длительность и направленность, динамику полезных упражнений, методы и структуры, а также включают педагогические и медицинские методы наблюдения. Системная организованность упражнений в точности рассмотрено чтобы развить физическую нагрузку. Так как выше сказанное в работе имеет свои цели, которые дают возможность решить каждую задачу отдельно. В статье рассматриваются этапы тренировок спортсменов перед соревнованиях, то есть от их психологической и физиологической готовности. В каждом цикле говорится о росте производства в различных тренировочных работ.

Ключевые слова: борцы, соревнования, циклы, подготовка.

Summary

K.Y. Adambaev – Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Kazakh National Pedagogical University named after by Abay

A.B. Tulegenov – second year student for Master's degree Kazakh National Pedagogical University named after by Abay

Preparing wrestler in before the competition period

The article examined physical exercises of fighters in a year consists of three cycles that in turn is closely associate with each other. In each micro, meso, -macrocycles is the aims, tasks, number of cycles, duration and orientation, dynamics of useful exercises, methods and structures, and also pedagogical and medical methods of supervision include. System good organization of exercises exactly considered to develop physical activity. As the aforesaid work has the objective to make it possible to solve each problem separathy.

Keywords: wrestler, competition, cycle, preparation.

УДК: 371.73

ОПТИМИЗАЦИЯ АКТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПЕДАГОГА И УЧЕНИКОВ НА УРОЧНЫХ ЗАНЯТИЯХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ

А.Н. Ильясова – д.п.н., профессор,
Д.Д. Федорцов – магистрант 2- курса

по специальности Физическая культура и спорт, КазНПУ им.Абая

Анализируя причины низкой эффективности урочной формы занятий физической культуры в общеобразовательной школе, были сделаны выводы о том, что следствием чего является неудовлетворительное состояние здоровья и недостаточная физическая подготовленность школьников, пассивное отношение и потеря их интереса к занятиям. Это основная и важная проблема которая рассматривается в этой статье. Физическое воспитание в рамках урока физкультуры на сегодняшний день актуальное и самое простое решение по укреплению здоровья детей. В связи с этим учебно-воспитательный процесс сопровождается взаимодействием педагога и учащихся, что представляет собой личностный контакт между учеником и преподавателем. Взаимодействие должно проявляться в виде сотрудничества, когда педагог стимулирует учащегося к занятиям физической культурой, а ученик отвечает взаимностью и работает на уроке.

Ключевые слова: физическая подготовленность, тесты, методика, нагрузка, физические упражнения, школа, оптимизация.

Проблемная ситуация в сфере физического воспитания учащихся средних школ Казахстана сложилась еще в 1990 г. Школа долгие годы была ориентирована на вооружение учащихся знаниями, а физическое воспитание учащихся было практически отодвинуто на последний план. Поэтому уровень физической подготовленности детей оценивался как крайне неудовлетворительный. Особую тревогу и озабоченность вызывало возросшее число заболеваний, а хронический дефицит двигательной активности детей сдерживал их нормальное физическое развитие, ухудшалась их адаптация к режиму трудовой деятельности на производстве и особенно к условиям воинской службы. По мнению автора, одна из главных причин крылась в истоках формирования отечественной системы физического воспитания, которая складывалась под влиянием практических потребностей общества, а роль физической культуры в качестве важного и эффективного средства интеллектуального, нравственного и эстетического развития личности только декларировалась. Самая острая и требующая срочного решения – это проблема низкой физической подготовленности учащихся, связанная с тем, что реальный объем двигательной активности учащихся не обеспечивает полноценного физического развития и укрепления здоровья. [1]

Содержательной основой для повышения эффективности обязательного физического воспитания детей, подростков и молодежи является использование приемлемых технологий оздоровительной, кондиционной и спортивной тренировки при максимально возможной свободе выбора занимающимися вида физической активности, ее формы, интенсивности и лично приемлемого уровня планируемой результативности. Негативное положение в сфере физического воспитания школьников обусловлено рядом факторов, среди которых выделяются: слабая мотивированность к занятиям физическими упражнениями, неудовлетворенность содержанием и организацией уроков физической культуры, недостаточная активность во время занятий, созерцательное отношение к физкультурным мероприятиям.

Причины стойкой «нелюбви» многими школьниками уроков физической культуры заключаются в однообразии уроков, недостатке соответствующего возрасту детей спортивного оборудования и инвентаря, боязни детей быть осмеянными одноклассниками из-за своей неловкости, полноты или худобы, непонимании детьми требований учителя, многие дети опасаются выполнения нормативов и тестов. Отсюда и нередкое неприятие уроков физической культуры. Несовершенство урочной формы проведения занятий по физической культуре является главным обстоятельством, обуславливающим низкую эффективность физического воспитания школьников в целом. Для нее характерно низведение роли урока до утилитарного средства активного отдыха, борьбы с умственным утомлением и последствиями гиподинамии. Как отмечает В.П. Лукьяненко, урок физической культуры оторвался от учебной жизни школы, фактически перестал быть общеобразовательным предметом, а следовательно, и основной формой физического воспитания и превратился в довесок, педагогическое значение которого трудно уловить и ученикам, и учителям-предметникам, и родителям. [2] В этом и кроются истинные причины недооценки этого предмета, а иногда и откровенно пренебрежительное отношение к нему. Изменить положение может только наполнение урока таким содержанием, которое ни у кого не вызовет сомнений в том, что это действительно урок по общеобразовательной дисциплине. [4]

Жестко нормированная классно-урочная система физического воспитания школьников в современных социально-психологических условиях, по мнению ряда авторов, утрачивает свой авторитет у специалистов, стремящихся к творческой деятельности по авторским педагогическим программам, в которых отражается реализация принципа гуманизма в физическом воспитании учащейся молодежи. В.И. Усаков полагает, что общеобразовательная школа является антигуманным общественным институтом для детей, у которых показатели здоровья в процессе обучения ухудшаются. Как полагает автор, этому способствует нормативный подход к оценке физических кондиций детей и подростков, используемый в качестве основного критерия эффективности физического воспитания. При значительном снижении уровня здоровья детей обнаруживается их неготовность достичь усредненных нормативных результатов, заложенных в программные документы. Сам же норматив зачастую усложняет механизм его достижения своей недостижимостью или, наоборот, слишком низким уровнем, что создает иллюзию возможности его достижения без систематической подготовки, в чем заключается недостаток нормативного подхода, который невозможно применять для дифференцированной оценки физического состояния детей одной возрастно-половой группы.

Физическая культура в структуре современного среднего школьного образования требует опережающей разработки прогрессивных и методически оправданных концепций, педагогических технологий и овладения ими учителями физической культуры. Очевидное снижение интереса школьников к стандартным урочным занятиям явилось причиной интенсивных поисков специалистов в расширении занятий физической культурой вне учебного расписания и вне школы: в секциях, клубах по интересам и т. п. Вместе с тем разнообразие предлагаемых методических подходов затрудняет их выбор учителями физической культуры в средней школе в связи с тем, что реализация инновационных предложений часто предполагает наличие условий, которые включают развитую материально-техническую базу образовательного учреждения, достаточное кадровое обеспечение, участие всего педагогического коллектива, увеличение учебной нагрузки преподавателей за счет проведения внеурочных занятий, а также наличие административных ресурсов. [5] Учебно-воспитательный процесс сопровождается взаимодействием педагога и учащихся, что представляет собой личностный контакт педагога и учеников. Важным аспектом процесса физического воспитания является контроль и оценка уровня развития физической подготовленности школьников. Мнения по этому вопросу расходятся от признания его необходимости вплоть до полного отрицания.

Функции норматива многообразны. В одном случае он выступает как ориентир, выполнение которого обеспечивает достижение конкретного результата. Нередко с целью поощрения занимающихся разрабатываются специальные нормативные требования. В этом случае норматив выполняет функции стимулирующего фактора (функция стимулирования). Вербальные оценки, принятые в практике работы учителей физической культуры, в форме выражений «быстрее – медленнее», «сильнее – слабее», «лучше – хуже» и т. п. не позволяют учащимся получить полную информацию о том, какое качество и насколько ему необходимо улучшить. [3]

Поэтому не обходима система норм и оценок, позволяющая получить исчерпывающую информацию об уровне развития того или иного двигательного качества или способности. Неся стимулирующую функцию, норматив не должен быть завышенным или равным текущему уровню физической подготовленности конкретного возрастного контингента, т.е. с учетом данных морфофункционального состояния он должен быть рассчитан на соответствующий этап обучения. Норматив выступает также и в функции итогового показателя, как, например, достижение конкретного результата с целью получения итоговой оценки по физическому воспитанию. Поэтому норматив и оценка тесно связаны между собой. Наиболее часто норматив несет контрольную, информационную, обучающую и оценивающую функции. [6]

Методы стимулирования двигательной активности предполагают привлечение занимающихся к процессу оценки собственных способностей в форме передачи им всей исходной информации с тем, чтобы отношение к интерпретации и оценке было направлено не к самому занимающемуся, а к объективным результатам его двигательных возможностей. Вместе с тем совместные занятия физическими упражнениями вообще стимулируют занимающихся к сопоставлению своих результатов с результатами товарищей и к стремлению на этом фоне достичь большего. Соперничество эффективнее, если занимающийся вместо абстрактного желания «стать лучше» получает точную информацию о том, уровень каких качеств и насколько ему необходимо повысить. Без оценки человек не в состоянии осознать собственные действия во всех связях и последствиях, а отсутствие оценки есть самый худший вид оценки с дезориентирующим воздействием. При наличии оценки как ориентира для дальнейшего совершенствования занимающийся может конкретизировать работу над собой. Представленные выше положения

легли в основу пилотажного педагогического эксперимента с участием школьников четвертых классов средней общеобразовательной школы № 55 г. Алматы. [7]

Урочные занятия строились на материале Программы по физической культуре для общеобразовательных школ. Ученикам экспериментального класса предлагались несколько упражнений в разных вариантах, подвижные игры и элементы спортивных игр. Следуя инструкциям педагога, ученик выбирал упражнение, которое намеревался выполнить, а также способы овладения данным упражнением. У него был выбор: либо использовать размещенные на стене спортивного зала кинограммы, иллюстрирующие упражнение по каждому снаряду, либо рисунки или видеозапись. Дети поощрялись к свободному переходу от одной деятельности к другой, советуясь при этом с учителем в вопросах выбора упражнений, последовательности их овладения и процедур страховки. Педагог был готов принимать инициативу детей, помогая им, и в то же время принимать решение. Предлагаемые варианты физических упражнений и двигательных заданий были тесно связаны с учебным материалом раздела программы, который осваивали ученики. Ученики экспериментального класса принимали участие в ежемесячном тестировании уровня физической подготовленности по контрольным упражнениям, предусмотренным учебной программой.

Результаты тестирования переводились в баллы шкальных оценок. Шкала норм и оценок разрабатывалась на основе результатов исходного тестирования. Балльные оценки за результат в каждом контрольном упражнении суммировались, и определялась сумма баллов. С учетом индивидуальных результатов каждому ученику присваивался соответствующий ранг. Лучшему, по результатам тестирования и сумме баллов, ученику присваивался I ранг, второму – II, третьему – III и т. д. Оценки результатов тестирования и итоги ранжирования доводились до сведения учеников в начале очередного месяца. В отличие от трех уровней оценки физической подготовленности школьников, предусмотренных Программой физической культуры, разработанная шкала норм и оценок имела пятибалльную градацию. Это позволяло дифференцировать оценки результатов тестирования и стимулировать занимающихся на достижение высоких результатов в большей мере. Суммирование балльных оценок и ранжирование учеников способствовало повышению соперничества и конкуренции, выявляя сильные и слабые стороны в физической подготовленности занимающихся. При этом для учащихся нормативы выполняли информационную и стимулирующую функции, а для педагога – контрольную и оценочную. [6]

С учениками контрольного класса занятия проводились по традиционной методике, а тестирование проводилось по истечении каждой учебной четверти. По завершении учебного года уровень физической подготовленности школьников экспериментального класса статистически достоверно превысил таковой у учеников контрольного класса как по оценке выполнения контрольных упражнений по учебной программе, так и по разработанным шкальным оценкам. Резюмируя результаты педагогического эксперимента, можно заключить, что повысить активность и укрепить интерес учеников к урочным занятиям физической культуры, а также решить задачи повышения уровня физической подготовленности учащихся средней общеобразовательной школы возможно и на урочных занятиях физической культуры. Для этого необходимо: оптимизировать взаимодействие педагога и учеников посредством сотрудничества и диалога, предоставить учащимся возможность выбора двигательных заданий и физических упражнений в соответствии с их интересами и возможностями, применять объективную систему нормативов и оценок достижений школьников, стимулировать их двигательную активность путем передачи информации о результатах тестирования и ранжирования. Точка зрения сторонников гуманизации физического воспитания школьников, ставящих под сомнение целесообразность использования нормативов физической подготовленности, с одной стороны, и практическая необходимость контроля за эффективностью занятий физической культурой, с другой стороны, не являются антагонистическими. Кажущееся противоречие может быть решено совершенствованием нормативных показателей путем их приведения в соответствие с возрастными особенностями учащихся в сочетании с практической реализацией содержательной составляющей гуманистической направленности физического воспитания школьников. [8, 9, 10]

Методика разработки нормативов и шкальных оценок доступна каждому учителю физической культуры при наличии минимальных навыков пользователя персональным компьютером и незначительных затратах времени.

1. Вавилов Ю.Н. Концептуальные предпосылки перестройки школьной системы физического воспитания в СССР // Теория и практика физической культуры. – 1990. – № 10. – С. 2-8.

2. Бальсевич В.К. Физическая культура в школе: пути модернизации преподавания // Педагогика. – 2004. № 1. – С. 26-32.

3. Бальсевич В.К. Инфраструктура высокоэффективного физического воспитания в обще-образовательной школе: методология проектирования и эксплуатации // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2003. – № 4. – С. 2-6.

4. Лукьяненко В.П. Состояние и перспективы совершенствования физического воспитания школьников в свете

современных концептуальных подходов // *Физическая культура: воспитание, образование, тренировка*. – 1999. – № 1-2. – С. 19-25.

5. Симон Н.А., Гречко А.С. Формирование мотивации на уроках физической культуры // *Физкультурное образование Сибири*. – 1999. – № 1. – С. 11-14.

6. Жмулин А.В., Силаева Н.А. Повышаем эффективность урока // *Физическая культура в школе*. – 2009. – № 5. – С. 48-50.

7. Фонарев Д.В. Технология управления муниципальной системой спортивно ориентированного физического воспитания школьников // *Физическая культура: воспитание, образование, тренировка*. – 2009. – № 2. – С. 5-12.

8. Усаков В.И. Динамика физической готовности школьников в свете современной образовательной парадигмы // *Человек в мире спорта: новые идеи, технологии, перспективы: тезисы доклада Международного конгресса*. – М., 1998. Т. 1. – С. 296-297.

9. Об образовании: федеральный закон РФ № 309-ФЗ от 01.12.2007. – Ст. 14, п. 5.

10. Лубышева Л.И. Спортизация – новый вектор поиска и развития спортивных талантов // *12 Международный научный конгресс «Современный Олимпийский и Паралимпийский спорт и спорт для всех»: материалы конференции*. – М., 2008. Т. 1. – С. 138-139.

Түйіндеме

А.Н. Ильясова – п.ғ.д., профессор

Д.Д. Федорцов – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Дене мәдениеті және спорт мамандығының 2-курс магистранты

Дене шынықтыру сабақтарында педагог пен оқушылардың белсенді түрде өзара әрекеттесуді оптимизациялау

Жалпы білім беретін мектептерде дене шынықтыру сабақтарының төмен нәтиже көрсету себептерін талдай келе оқушылардың дене дайындығының жеткіліксіз және денсаулығының нашар, сабаққа деген қызығушылықтарының жойылу және пассивті көзқараста болуы екендігінен екені туралы қорытынды жасалады. Бұл мақалада қарастырылған негізгі және маңызды мәселелерінің бірі. Бүгінгі таңда дене шынықтыру сабағының шеңберінде дене тәрбиесі көкейтесті және балалардың денсаулығын нығайтудағы ең оңай жол болып табылады. Осыған байланысты оқу-тәрбие процесі педагогпен оқушылардың өзара әрекеттесуімен сипатталады. Ол оқушы және оқытушы арасындағы жеке қатынасында көрініс табады. Өзара әрекеттесу педагогтың оқушыны дене мәдениеті сабақтарына ынталандыру ынтымақтастық түрінде айқындалу керек. Ал оқушы ондай әрекетке сабақта белсенділік көрсетіп жұмыс жасаумен жауап қайтарады.

Түйін сөздер: дене дайындығы, тесттер, әдістеме, жүктеме, дене жаттығулары, мектеп, оптимизациялау.

Summary

A.N. Ilyasova – Ph.D., professor

D.D. Fedortsov – 2 undergraduate courses in Physical Education and Sports
Kazakh Pedagogical University named after Abai

Optimization of active interaction of teachers and students to a portion to physical training

Analyzing the causes of the low efficiency of a portion to form classes of physical training in a comprehensive school, resulting in poor health and lack of physical fitness of students, a passive attitude and loss of interest in activities. This is a major and important issue which is discussed in this article. Physical education in the framework of physical education lesson for today actual and the simplest solution to enhance the health of children. In this regard, the educational process is accompanied by the interaction of teachers and students, which is a personal contact between student and teacher. Interaction should be manifested in the form of co-operation, when the teacher encourages the student to physical training, and student reciprocate and works in the classroom.

Key words: physical fitness tests, methods, load, exercise, school, optimization

БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.А. Куралбаева – PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы, E-mail: kural-aliya84@mail.ru

Бұл мақалада оқушылардың білім сапасын арттыру мәселесінің зерттелу деңгейі мен теориялық негіздері қарастырылады. Сонымен қатар білім сапасының деңгейлері мен өзіндік көріністері ашылады. Қарастырылып отырған мақала тақырыбының өзектілігі соңғы уақыттағы бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыруға ерекше көңілдің бөлінуіне байланысты.

Мақалада білім сапасы, білім сапасын арттыру, білім сапасының деңгейлері түсініктеріне қатысты сұрақтар ашылады. Білім сапасы қазіргі уақытта жаңа оқыту технологияларын енгізу арқылы білім мазмұнын кеңейтуге және тереңдетуге жол ашады. Оқушылардың білім сапасын арттыру мәселесі бойынша зерттеудің теориялық негіздеріне және деңгейлеріне тұжырымдар жасалған.

Түйін сөздер: білім сапасы, білім сапасының артуы, білім сапасының деңгейлері.

Елбасы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды», – деген болатын. [1, 29 б.]

Әлемдік тәжірибені негізге алып, 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік білімді дамыту бағдарламасы қабылданды. Бағдарлама мақсаты білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, экономиканың тұрақты өсуі үшін сапалы білімнің қол жетімділігін қамтамасыз ету арқылы адам капиталын дамыту болып табылады. 2008 жылдан бастап жаппай әлемдік білім кеңістігіне еркін енуі көздейтін бұл бағдарлама бойынша отандық 12 жылдық білім берудің мазмұны жаңартылуда, яғни қазақстандық бастауыш білім мазмұны шетел тілі мен информатика негіздері бойынша толықтырылуда. Бұл бастауыш сыныпта оқитын балалардың ақпараттық қоғам қажеттілігін қанағаттандыратындай пәндер екендігін көрсетеді, өйткені қазіргі таңда бастауыш сатының білім мазмұнында оқушының жеке қасиеттерінің дамуына әсер ететін, білімді, икемділікті, дағдыны меңгертіп қана қоймай, тұлғаның құзыреттілігін қалыптастыруды көздейтін бастауыш білім мазмұнын іске асырудың төрт стратегиясы қолданылады. Олар: үдету - мектепке ерте оқуға келген немесе сыныптан сыныпқа аттап көшетін балалармен жұмыс, шығармашылық шеберханалардағы, жазғы, қысқы лагерьлердегі жұмыстарды қамтиды; тереңдету - қандай да бір пәнді тереңдетіп оқытатын сыныптар, гимназиядағы, лицейдегі жұмыстар қарастырылады; жалпылау - пәнаралық сипатқа ие, өзіндік ізденіс жұмыстарын, арнайы тренингтер ұйымдастыру; проблеманы нақтылау - жалпылау бағдарламаларының құрамды бөлігі болып табылады, тұлғалық білім беруге негізделеді.[2]

Қарастырып отырып отырған оқушылардың білім сапасы және оны арттыру жолдары көптеген дидактикалық зерттеулерде біршама қарастырылған. Сондай-ақ аталған мәселе педагог классиктердің еңбектерінде де көрініс тапқан. Я.А. Коменский өзінің дидактикалық еңбектерінде алғаш рет білімнің саналылық, жүйелілік, беріктік және т.б. сияқты сапаларына (қасиеттеріне) сипаттама берсе [3], осы ойды дамыта отырып, А.Дистервег оқушылардың білімінің жүйелі, саналы, берік болатындай жағдайлар мен шарттарды сипаттап береді. Атап айтқанда:

- баланың сезім арқылы қабылданатын материалдарды терең ойластыруын және мағынасын жете түсінуді;

- оқытудың үздіксіздігі;

- көрнекілікті қолдануды;

- оқушылардың жеке басының ерекшелігін ескеруді;

- оқу материалын есте бекітуді;

- ақыл-ой күштерінің қозуына ықпал ететін оқыту әдістерін, оқушылардың оқыту үдерісіндегі ақыл-ой белсенділігін;

- оқу материалының түсініктілігін, баланың шамасына лайықтылығын және т.с.с. жатқызды. [4,150-162 б.]

«Требования к знаниям и умениям школьников» атты авторлық бірлестікте жазылған монографиялық еңбекте, Т.Л. Коган оқыту нәтижесінің сапасы туралы тұтастай білім сапасын арттыру, білім беру тиімділігі туралы жазылып жүргендігін айтады. [5, 64 б.] Сондай-ақ, ғалым сапа деп, меңгеру нәтижесінің толықтылығы, дұрыстығы сияқты жекелеген едәуір мәнді қасиеттерін түсінеді, білім сапасын «меңгеру

нәтижелерінің біртұтас және тұрақты ерекшеленіп білінуі» ретінде анықтайды. Ол білім сапасының «меңгерілетін оқыту мазмұнының және оны меңгеру үшін жүзеге асырылатын іс-әрекеттің мәнін анықтайтын белгілер жиынтығы ретінде және қалыптасу үстіндегі оқушының жеке басының қасиеті» ретінде көрінуі мүмкін екендігін атап көрсетеді. [5, 65 б.]

Энциклопедиялық сөздікте білім сапасы – білім түрлерінің білім мазмұны элементтерімен және меңгеру деңгейлерінің арақатынасы. Әрбір білім оны қолдану тәсілімен әлеуетті түрде байланысқан-дықтан ол шығармашылық үдеріске қатысып қандай да бір маңызға ие болғандықтан мұндай арақатынасты белгілеу қажет. Білім сапасы адамның білімді меңгеруі мен түрлі іс-әрекетте қолданудың көпжақты талдауы нәтижесінде айқындалады және толықтық, тереңдік, жүйелілік, шапшаңдық, икемділік, нақтылық, түйіндеу сипатына ие болады. Сол сияқты ол түйінделу және өрістелу, саналылығымен және беріктілігімен сипатталады. Білімнің барлық сапасы өзара байланысты және өзінше дербес, себебі бірін-бірі алмастырмайды деп түсіндірме берілсе, білім беру сапасы – 1) қойылған талаптарға – тұлғаның азаматтық кәсіптік құзырлығының қалыптасуы мен даму дәрежесінің ішкі және сыртқы тұтынушылардың сұранысы мен күткеніне сәйкес келу деңгейімен сипатталатын білім беру үдерісінің жайы мен нәтижелілігі; 2) білім алушылардың белгілі бір кезеңде қол жеткізген білім мен біліктілік, ақыл-ой, адамгершілік және дене тәрбиесі дамуының жоспарланған мақсатқа сәйкестік дәрежесі; 3) білім беру ұйымдары көрсететін білім беру қызметінен күтетін білім беру үдерісіне қатысушылардың қанағаттанушылық деңгейі деп қарастырылады. [6, 43 б.]

Білім сапасы ұғымына берілген анықтамаларды талдай келе, білім сапасы - деп, білімдік құраушылардың (таным) деңгейіне сәйкес меңгерілетін/тіркелетін ақпарат, оқу материалдары және соларға сәйкес ақпаратты амал жасаудағы сапа қасиеттерінің бірлігі деп түсінеміз, ал, сапалы білім беру дегеніміз – ғылымға негізделген жүйелі бағдарлама бойынша теориялық практикалық іске, еңбекке баулу дүниетанымын кеңейту, баланың бойындағы бар қабілетін кемеліне келтіріп жетілдіру, оқыту мен тәрбиелеудің үздіксіз үрдісі болып табылады.

Оқыту сапасы – білім алушылардың оқыту мақсаты мен міндеттері негізінде қойылған белгілі бір талаптарды орындау қабілеттілігі.

Қазіргі таңда білімнің сапасы оқытудың сапасына және оқушының білім сапасына тікелей байланысты. Оқыту сапасы мұғалімнің сабақтағы әрекетінің мынадай өзіндік ерекшелігімен сипатталады:

- жаңа дидактикалық әдістерді қолдануы;
- сабақты оқытудың әдістемесі және түрлері;
- оқушының сапалы меңгерген білімі, іскерлігі, дағдысының жетістігі;
- оқушының оқуға көзқарасы, шәкіртінің әр түрлі олимпиада, сайыс, ғылыми конференцияға қатысуы;
- ғылыми-әдістемелік біліктілігін жетілдіруі;
- ғылыми экспериментке қатысуы, т.б.

Жоғарыда аталғандардың барлығы мұғалімнің сабағындағы берген білімінің сапасының көрсеткіштері болып табылады. Ал, оқушының білім сапасы - орта, негізгі, бастауыш білім беру мазмұнының міндетті минимумын игерген жетістігін бағалаумен анықталады. [7]

Білім берудің сапасы – қоғамдағы білім беру үдерісінің күйі мен нәтижелігін, оның жеке адамның адамзаттық, тұрмыстық және кәсіби біліктілігін дамытудағы және қалыптастырудағы қоғам қажеттілігі мен үмітіне сәйкестігін анықтайтын әлеуметтік категория. [8]

Оқушының білім сапасы, яғни орта, негізгі, бастауыш білім беру мазмұнының міндетті минимумын игерген жетістігін бағалаумен анықталатын (күнделікті, тақырыптық, тоқсандық, жарты жылдық, жылдық, қорытынды) нәтижесі. Бұл анықтама ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартындағы білім беру сапасы күтілетін нәтижеге қол жетуімен анықталады деген көзқарасқа сай келеді.

Қазақстанда білім беру мониторингі білім сапасын сырттай және ішкі бағалау әдістері арқылы өткізіледі. Тәуелсіз сыртқы бағалау лицензиялау, аттестаттау, аккредиттеу, рейтинг, ұлттық бірыңғай тестілеу, мемлекеттік аралық бақылау, талапкерлерді кешенді тестілеу және т.б. элементтерін қамтиды.

Еліміздің мектептерінде білім беру сапасын анықтау үшін түрлі халықаралық зерттеулер жүргізіледі. Атап өтер болсақ: Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) – Халықаралық зерттеуі 4 және 8 – сынып оқушыларының математика мен жаратылыстанудан білім сапасын бағалайтын төрт жылдық мерзіммен (1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015) өткізілетін зерттеу болса, Programme for International Student Assessment (PISA) – үш жылдық мерзіммен өткізілетін жалпы орта, техникалық және кәсіби білім беру ұйымдарында 15 жастағы білім алушылардың математика сауаттылығы мен оқу және жаратылыстану саласындағы сауаттылығын бағалауға арналған Халықаралық зерттеу (2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015) ал, Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) – бастауыш сынып оқушыларының мәтінді оқу және түсіну сапасын зерттеуге арналған Халықаралық жоба бес жылдық мерзіммен өткізіледі (2001, 2006, 2011, 2016). PIRLS оқу, стратегия және оны тәжірибе жүзінде пайдалану саласында

оқушылардың білім жетістіктерін бағалауға, бастауыш сынып оқушыларының оқу және мәтінді түсіну сапасы мен деңгейін салыстыруға, ұлттық білім беру жүйелерінде айырмашылықтарды анықтауға бағытталған. PIRLS зерттеуінің бастымақ саты түрлі әлем елдері бастауыш мектеп оқушыларының мәтінді оқуы және түсіну сапасы деңгейін салыстыра бағалау болып табылады.

Сонымен қатар, қазіргі таңда еліміздегі білім сапасының деңгейін анықтайтынын көрсеткіштер ұлттық бірыңғай тестілеу және оқушылар жетістігін сырттай бағалау болып отыр.

Білім сапасын бағалау әдістері білім жүйесін жетілдірудің ең тиімді құралы ретінде ұдайы жетілдірілуі тиіс. Жаңа бағалау жүйесі біріншіден, оқушылардың ынта-ықыласын, сапалы білімге ұмтылысын арттыруға, екіншіден, оқушы білімінің жүйелілігін, орнықтылығын, іс-әрекеттік мәнділігін, өмірлік қажеттіліктерге жарамдылығын; үшіншіден, оқушылардың шығармашылық-конструктивтік ойлау қабілеттерін, кәсіптік және ой еңбегін атқаруға, таныс емес жағдайларда проблемаларды шешуге бейімділігін; төртіншіден, танымдық, жалпы білімділік, талдау, салыстыру, жүйелеп қорыту, синтез жасау қабілеттерін бағалауға бағытталуы тиіс.

1 Назарбаев Н.Ә. ҚР Президентінің «Қазақстан - 2050» стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2012 // http://www.akorda.kz/kz/page/page_kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakstan-khalkyna-zholdauy-2012-zhylyhy-14-zheltoks_1357813742.

2 Пірәлиев С.Ж. ХХІ ғасырда кәсіби маман мұғалім даярлаудың қазіргі заманғы мәселелері // Труды международной научно-практической конференции «Современные проблемы подготовки педагогических кадров и перспективы развития естественных наук». – Шымкент: МКТУ им. Ясави, 2006. – С. 3-8.

3 Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: 2 т. / под. ред. А.И.Пискунова. – М.: Педагогика, 1982. – 396 с.

4 Дистервег А. Избр. пед. соч. – М.: Учпедгиз., 1956. – С.150-162.

5 Требования к знаниям и умениям школьников: Дидактико-методический анализ / под.ред. А.А.Кузнецова. – М.: Педагогика, 1987. – 176 с.

6 Энциклопедиялық сөздік. Білім және ғылым. – Алматы, 2009. – 400 б.

7 Қуралбаева А.А. «Бастауыш сынып пәндерін интеграциялау негізінде білім сапасын арттыру». (PhD) философия докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Түркістан, 2014. – 195 б.

8 Құсайынов А.Қ. «Әлемдегі және Қазақстандағы білім берудің сапасы» монография. Педагогикалық Ғылымдар Академиясы. – Алматы: Курсив, 2013. – 196 с.

Резюме

А.А. Куралбаева – PhD. Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г. Туркестан E-mail: kural-aliya84@mail.ru

Проблемы повышение качества знаний

В этой статье рассматриваются теоретические основы и уровень исследование проблемы повышение качество знание учащихся. Также раскрываются своиственные признаки и уровни качество знание. Актуальность выбранной темы данной статьи связана с уделением особого внимания повышение качество знаний в начальных классах в последнее время.

В статье освещаются вопросы понятие качество знание, повышение качество знание, уровни качеств знание. Качество знание в настоящее время позволяет расширять и углублять содержание образования путем внедрения новых обучающих технологий. На теоритические основы и уровень исследование проблемы повышение качество знание учащихся сделаны некоторые выводы.

Ключевые слова: качество знание, повышение качество знание, уровни качеств знание.

Summary

A.A. Kuralbayeva – PhD. International Kazakh-Turkish University named after Kh.A.Yassawi, c.Turkistan. E-mail: kural-aliya84@mail.ru

Problems improvement of knowledge quality

The article deals with increasing quality of students' knowledge is considered theoretical bases and level research of a problem. Also peculiar signs and levels quality knowledge reveal. Of the chosen subject of this article is connected with paying of special attention increase quality of knowledge in initial classes recently.

In article questions concept quality knowledge, increase quality knowledge, levels of qualities knowledge. Quality knowledge allows to expand and to deep the content of education by introduction of the new training technologies now. On theoretical bases and level research of a problem increase of students' quality knowledge.

Keywords: quality knowledge, increase quality knowledge, levels of qualities knowledge.

ОТБАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІНІҢ ЭТНИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.А. Жумадуллаева – п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, juma033@mail.ru

Қ.О. Өтеген – п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі,

Халықаралық гуманитарлық-техникалық университеті, hadisha63@mail.ru

Бұл мақалада адамзаттың рухы мен келбеті, философиялық жүйелері, діні мен тілі - осының бәрі мәдениетпен біте қайнасқан. Ал, философиялық тұрғыда - мәдениет адамдардың дене еңбегінің нәтижесінде жасалған (еңбек құралдары, баспана, киім т.б.) заттай мәдениет, адамның ақыл-ой еңбегінің жемісі болып табылатын (дін, әдебиет, ғылым, мораль, тіл т.б.) рухани мәдениет болып жіктеледі. Демек, біздің қарастырып отырған мәселеміз рухани мәдениеттің бір тармағына кіреді. Қазақ халқының рухани мәдениеті өте бай: ол дегеніміз бізге дейінгі ауызша және жазбаша әдебиет, фольклор, эпос, музыкалық туындылар. Осының бәрі адамзаттың өзара әрекеттестігінен, қарым-қатынас барысында пайда болып, әлеуметтік тәжірибе алмасу арқасында бүгінгі күнге дейін сақталып келді. Мәдениет те, білім де, өнер де бір ұрпақтан келесі ұрпаққа қарым-қатынас арқылы беріліп отырады.

Түйін сөздер: мәдениет, отбасы, қарым-қатынас, дін, сөз, әдебиет, ғылым, қарым-қатынас мәдениеті, сөйлеу мәдениеті, рухани мәдениет.

Қарым-қатынас жасау мәдениетіне тоқталмас бұрын, жалпы мәдениет туралы түсінікті қарастырайық. Әлеуметтану, мәдениеттану ғылымдары тұрғысынан мәдениет - бұл, халықтың мыңдаған жылдар бойындағы шығармашылығы, онда қауым мен жеке адамның рухани ізденісі, халықтың даналығы мен адамгершілік нышандары жинақталады. Адамзаттың рухы мен келбеті, философиялық жүйелері, діні мен тілі - осының бәрі мәдениетпен біте қайнасқан. Ал, философиялық тұрғыда - мәдениет адамдардың дене еңбегінің нәтижесінде жасалған (еңбек құралдары, баспана, киім т.б.) заттай мәдениет, адамның ақыл-ой еңбегінің жемісі болып табылатын (дін, әдебиет, ғылым, мораль, тіл т.б.) рухани мәдениет болып жіктеледі. Демек, біздің қарастырып отырған мәселеміз рухани мәдениеттің бір тармағына кіреді. Қазақ халқының рухани мәдениеті өте бай: ол дегеніміз бізге дейінгі ауызша және жазбаша әдебиет, фольклор, эпос, музыкалық туындылар. Осының бәрі адамзаттың өзара әрекеттестігінен, қарым-қатынас барысында пайда болып, әлеуметтік тәжірибе алмасу арқасында бүгінгі күнге дейін сақталып келді. Мәдениет те, білім де, өнер де бір ұрпақтан келесі ұрпаққа қарым-қатынас арқылы беріліп отырады. Қарым-қатынас үрдісінің мазмұны өте күрделі. Бұл мәселені әр ғылым өзінше қарастырады. Атап айтсақ: философиялық сөздікте, қарым-қатынас - бұл адамзаттың өзара әрекеттестігінің түр пішіні деп айтылса, психологиялық сөздікте - қарым-қатынасқа былайша анықтама беріледі: қарым-қатынас - бұл адам іс-әрекетінің аса ауқымды саласы, өмір сүру, тыныс -тіршіліктің негізгі арқауын білдіретін ұғым. [1, 67]

Г.М.Андреева қарым-қатынастың бір-бірімен байланысты үш жағы бар: біріншісі - қарым-қатынастың коммуникативті жағы - адамдар арасындағы ақпарат алмасумен, келесі қарым-қатынастың интерактивті жағы адамдармен өзара әрекеттестік ұйымдастырумен, үшінші - қарым-қатынастың перцептивті жағы - қатынастағы адамдардың өзара ынтымақтастық, түсіністік негізімен белгіленеді. Үлгі ретіндегі көрсетілген адамдардың қарым-қатынас кезіндегі көрінетін іс-әрекеті - сөйлеу мәдениетін береді, - деп көрсетеді. [2] Ал, мәдениетті адамның қарым-қатынас кезінде мінез-құлқының жағымды-жағымсыз жақтарының сөйлеу арқылы көрінуі немесе оның реттелінуі бүгінгі күнгі талап болып табылады. Адамның әдеп сақтауы сол адамның өзін-өзі түсінуі және басқа адамды түсінуі. Қоғамда түрлі типтегі адамдар кездеседі: ашуланғыш, шағым жасай беретін, өмірден түңіліп жүретін, білгіштеніп, өтірік айтып жүретін т.с.с. Ондай адамдармен сөйлесу қарым-қатынасында эмоциялық дәрежеге бақылау жасау керек. Әрбір мәдениетті адамның дұрыс сөйлеуі - сол адамның парасаттылығы мен адамгершілік интеллектісінің бейнесі болып табылады. Ондай адам қандай қоғамның ортасында болса да өзін сенімді түрде ұстай алатыны және сол ортадағы адамдарға қолайсыз жағдайлар тудыра қоймайтындығына кәміл сенеді.

Онтогенездегі қарым-қатынас мәселесін С.Л. Рубинштейн, М.И. Лисина, А.Н. Леонтьев т.б. ғалымдар экспериментті және теориялық тұрғыда зерттеді. С.Л. Рубинштейн, қарым-қатынас құралы болып табылатын сөйлеу үрдісін қарастыра келе, адамның сөйлеу мәдениеті негізінде сол адам туралы, оның ішкі дүниесі туралы ақпарат алуға болады десе, қарым-қатынасты іс-әрекет тұрғысында қарастырған ғалым А.Н. Леонтьев сөйлеуді - заттық әрекет орындаудағы адамдардың қарым-қатынасының басты құралы, тәжірибе менгерудің негізгі жағдайы деп түсіндіреді.

Демек, индивидтің жеке тұлға болып қалыптасу үрдісі белгілі социумда, қарым-қатынас және әрекеттестік негізінде жүзеге асады. Адам тіршілік ету барысында белгілі бір топта, сол жердің талаптарына сай өз ойын, тәртібін өзгертіп, қарым-қатынасқа түсіп, әбіржу, үрейлену, қуану, т.б. сезім-

дерін басынан өткізеді. Бұл тұрғыда қарым-қатынас ерекше құбылыс. Себебі, бұл үрдіссіз, біз, әжелер ертегісін, ата-аналардың тәрбиесін, ұстаздардың тәлімдік ой-пікірін түсінбес едік. Тек қарым-қатынас үрдісі барысында ғана жеке тұлға қалыптасуы жүзеге асады. Әркім тұлғалық сапаларды белгілі ортада - отбасы, балабақша, мектеп, ауладағы қатынаста меңгереді. Е.И. Рогов бұл ортаны - микроорта деп айтады. [3] Микроортадағы қарым-қатынас үдерісінде адам әлеуметі әлемді танып-біліп, макроортаның ықпалын сезінеді. Ал, макроортаға –мәдениет, білім, ғылым, заң, қоғамдық ережелер жатады. Бұл екі орта үнемі байланысып, әрекеттестікте болады, екеуінің табысқан жерін - шағын топ немесе адамның өмір сүру мекені дейді. Дәл осы, адамның өмір сүру мекені болып табылатын отбасы, топ, сыныпта бала өзіне дейінгі аға ұрпақтың тәжірибесі мен білімін меңгереді. Бұл құбылысты 1-суреттен көруге болады. Бұл кестеде баланың жеке тұлға болып қалыптасуы және оған тікелей ықпал ететін орта, қарым-қатынастың өзара сабақтастығы айқын бейнеленген.

1 – сурет. Макроорта, микроорта және шағын топтың бірлігі

Бала туғаннан бастап өзінің ұлттық мәдени құндылықтарын меңгеріп, әлеуметтене бастайды. Бұл үдеріс кезінде балада ары қарай мамандандырылған мекемелерде де, өмір сүру барысындағы үлкендердің басшылығымен де жүзеге асады. Психология, педагогикада индивид дамуындағы мәдениеттің ықпалын қарастыратын салыстырмалы - мәдени зерттеулер бірнеше. Атап өтсек: Пиаженің баланың интеллектуалды даму тұжырымдамасы, Эриксонның адам өмірінің эпигенетикалық тұжырымдамасы т.с.с.

Әрбір адамның ішкі жан дүниесі мен мәдениет арасындағы байланыс өте ертерек шақта, жаңа туған кезде - нәрестені тамақтандыру, жөргекке орау, бесікке бөлеу, тазалыққа дағдыландыру сияқты тәжірибелермен байланысты қалыптасады.

Жалпы, бала дамуына мәдениеттің тигізер ықпалы түрлі саладағы мамандарды толғандырды (Л.С. Выготский, А.Р. Лурия т.с.с). Дегенмен де, индивид дамуындағы мәдениеттің әсерін американдық ғалым М. Мид эмпирикалық тұрғыда зерттей келе, Тынық мұхитындағы Самоа, Жаңа Гвинея сияқты аралдарда жүргізген зерттеулері негізінде, «мәдениет - қоғамда өмір сүріп, дұрыс ойлап, дұрыс қарым-қатынас жасауының алғы шарты деп тұжырымдайды». М.Мид, мундугумар тайпасындағы адамдар мәдениеті зорлық-зомбылық, күш көрсетумен байланысты болғандықтан, осы аталған тайпа балаларының мінез-құлық, тәртіптерінде агрессия, дөрекілік ерекше байқалады дей келе, тәрбиедегі махаббат пен қамқорлықтың тапшылығы - бала тәртібінде агрессия, ал мейірімділік пен жылы қатынас - пацифизмді қалыптастырады деп көрсетеді. [4]

Психология мен педагогика жеке тұлғалық қарым-қатынастардың - достық, махаббат, әлеуметтік әсерлер, қақтығысушылықтар, жоралық әрекеттестіктер, құштарлық сияқты көптеген түрпішіндері бар. Белгілі бір ұжымда, отбасында адамдар өздеріне жүктелген міндеттерін барынша нәтижелі орындауда әлеуметтік әсерлер негізінде қарым-қатынас орнатып жатады. Ал, белгілі қоғамда адамның өзіндік мәртебесі және шынайы әлеуметтік қатынастары, сол жердегі қабылданған ережелерге сәйкес құрылған әрекеттестік - жоралық әрекеттестікті бейнелейді. Жоралық әрекеттестіктер - жинақталған салт-дәстүр, тәжірибелерді келешек ұрпаққа жеткізу үшін қажет. Жоралық әрекеттестіктер - отбасындағы адамдардың ынтымақтастығын, әлеуметтік байланыстардың сабақтастығын сақтайтын және қарым-қатынастағы адамдарға терең эмоционалды әсер қалдыратын құбылыс. Адамзат қоғамы өзінің өмір сүру тарихында көптеген жораларды өндіреді. Атап айтсақ, оларға: діни салт-дәстүрлер, дипломатиялық салтанатты кештер, әскери жоралар, түрлі мерекелер жатады. Жораларға сонымен қатар көптеген тәртіп нормалары - қонақ күту, танысу, біреуді қошаметтеп күтіп алу, бөгде адаммен қарым-қатынасқа түсу т.б. жатады.

Адазат өмір сүру барысында міндетті түрде басқалармен қарым-қатынаста болады. Ал, осы қатынас ең әуелі әдептен басталады. Әр адам сөзін «сіз» деп бастап, сол адамға деген құрметті білдіреді. Сонымен қатар адам аңғалдық жасап, ыңғайсыз жағдайларға кездессе «кешіріңіз», «ғафу етіңіз», «рұқсат па?» деген сөздерді айтады. Осылайша, әр адам-әлеуметтік құбылыс ретінде нәтижелі байланыстар орнатуда «сауатты» түрде қарым-қатынас ұйымдастыра білуді үйренеді. Ол үшін өмір сүріп отырған қоғамда

қабылданған тәртіп, ережелерді сақтау керек. Ең бірінші, қарым-қатынаста адам өз көңіл-күйін, эмоциясын басқара білуі тиіс.

Қарым-қатынас барысында:

- тәртіптің «негативті» үлгілерінен алшақ болу;
- сөйлеушіні тыңдай білу;
- алғыс, ризашылық білдіруге талпыну;
- сөйлеушіні жеке тұлға ретінде қабылдау;
- қарым-қатынаста шынайы болу керек.

Қарым-қатынасты ең алдымен дұрыс амандасудан бастау керек. Адамның жылы лебізі, сәлемі айналаға қуаныш әкеледі. Сәлем шынайы болуы керек, осылайша ол адал қарым-қатынасты тудырады. Әр адамның қаншалықты тәрбиелі, мәдениетті екендігі, сол адамның айнасы болып табылатын – амаанынан байқалады. Адамның мәдениеті алдымен амандасуымен өлшенеді.

Қарым-қатынас мәдениетінің бір элементі - ол танысу. Танысу барысында бұған дейін бірін-бірі білмейтін адамдар өзара ақпарат алысады. Танысу арқылы адамдар бір-бірі туралы, аты-жөні туралы мағлұмат алысады, бұл орайда қажет емес артық сауалдар қою қарым-қатынас этикетінің бұзылуына әкеледі.

Қарым-қатынас мәдениетінің келесі элементі, бұл - құттықтау. Құттықтау - белгілі бір адамның шығармашылық өмірбаянына байланысты табыстарын мадақтап, жылы лебіз білдіру. Ол белгілі бір күн, құбылыс, жағдайларға байланысты орындалады.

Қарым-қатынас мәдениетіне, қоштасу рәсімі де жатады. Амандасу сияқты, алдымен шығып бара жатқан адам қоштасады. Қоштасу вербальды («Сау болыңыз», «Аман болыңыз» т.б.) және вербальды емес (қол алысу) формада болуы мүмкін. Мәдениетті қарым-қатынастағы қолданылатын басқа да вербальды емес құралдарға: киім кию, отырып -тұру, мимика (бет - әлпеттегі бейне) жатады.

Қарым-қатынас мәдениетіндегі адамның жүріс-тұрысы, дене бітімі сол адамның эмоционалды көңіл-күйінің басты белгісі. Сол арқылы адамның дене және психологиялық көңіл-күйі, жасы (жас бала, егде адам), мамандығы (әскери адам, теңізші т.б.), басқа адамға деген қатынасы бейнеленеді.

Айталық, өзіне толық сенімді адам жылдам, басын тік көтеріп жүреді. Керісінше, өз күшіне сенімсіз адам жүргенде екі қолын қалтаға салып, басын төмен, жерге қарата баяу жүреді. Мінезі тұйық адам жүргенде қолдарын сермемей жүруге икем келеді.

Қарым-қатынас мәдениетіндегі адамның бет-әлпеті де сол адам туралы біраз ақпараттар береді. Адамның бет-әлпетінен сол адамның мінез-құлқын, жан дүниесін, кейде адамгершілік сапаларын да байқауға болады. Адамның бет-әлпетінен таң қалу, қорқыныш, ашу, жатсыну, қуаныш, қайғы, әбіржу сияқты эмоцияларды көруге де болады.

Әр халықтың мәдениеті сол жердегі адамдардың мінез-құлық, тәртіп, қарым-қатынас ұйымдастыру ерекшеліктеріне байланысты. Шығыс халықтарының мәдениеті мен қарым-қатынас ерекшеліктері, Батыс елдерінің мәдениеті мен қарым-қатынасынан өзгешелеу.

Мәселен, Ежелгі Қытай елінде адамдар арасында қарым-қатынас жасаудың үй-ішіне кіру, амандасу, отырып-тұру сияқты отыз мыңға жуық түрі болса, Жапон халқының қатынас жасау мәдениетінің басты белгісіне иіліп ниет білдіру негізгі болып есептеледі. Ал, ағылшындар таныс емес бөгде адаммен еш уақытта қарым-қатынасқа түспейді. Ағылшын мінезінде ерекше көрінетін: тұрақтылық, біркелкіліктің көрінуі, өзін-өзі ұстауы. Сондықтан, ағылшындардың орнынан қозғалмау реті, кейбір керек емес жағдайларға қатыса қоймау жолдары - "өз орныңды біл" деген ұлттық девизді жоғалтпаулары.

Жоғарыда сөз болған көршілес қытайлар - өте көңілш, шыдамды халық. Қай жерде, қай кезде болмасын регламентті ұмытпайды, негізінен көңілді, тез ойларын шеше алатын, дұрыс мінез көрсете білетін біздің халыққа ұқсас жерлері бар болса, жапондықтар - ұқыпты, өзін-өзі күте алатын, кішіпейіл, тәртіпті міндетін түсіне білетін, көп білуге тырысатын эстетикалық талғамы жоғары халық. Олар еш уақытта "жоқ" деп айтпайды, тұспалдап, жұмбақтап сөйлейді.

Қазақ халқында да жорамалдап, тұспалдап, астарлап сөйлеуі жоғары деңгейде болған. Көшпелі қазақ халқының да ғасырлар бойы қалыптасқан өзіне ғана тән ұлттық ерекшеліктері бар. Оларға - суырып салма шешендік, әдептілік, қонақжайлылық сияқты қасиеттер жатады. Қазақ халқының сөйлеу өнері, негізінен билердің шешендік сөз өнерінен өзекті орын алған. Сондықтан қазақ билерінің шешендік сөз өнері Цицерон, Демосфен сияқты Еуропа шешендерінің сөз қолданыс түрлерінен мүлде өзгеше. Бұған орыс, шет ел зиялыларының айтқан ойлары дәлел бола алады. Мәселен, атақты түріктанушы С.Малов: «түркі халықтарының ішіндегі ең суретшіл, бейнелі тіл – қазақ тілі. Қазақтар өзінің шешендігімен, әсем ауыз әдебиетімен даңқты», - десе, шығыстанушы П.Меллиоранский: «...қазақ тілі түркі тілдерінің ішіндегі ең таза, бай тілге жатады. Қазақтар әрі шешен, әрі әдемі сөйлеудің үлкен шебері», - дейді. Шешендік өнер

дарыған кісі отаншыл, әдет-ғұрпын жетік білетін ұшқыр ойлы болып келсе, әдептілік - отбасында, ауыл-аймақ, ел-жұртта қалыптасқан мінез-құлық нормаларын бұзбауға міндеттейді. Қазақ халқының ежелгі салтында баланы жастай жоғарыда көрсетілген әдептілік, мәдениеттілік сияқты қасиеттерге ата-анасы тәрбиелейтіні белгілі. Көргенді отбасының баласы парасатты, талғамды, ақылды болып өседі. Керісінше, көргенсіз отбасының баласы тәртіпсіз, әдепсіз, даңғой, ойсыз, дарақы болып өседі. Сонымен, әр баланың алғашқы ұстазы, тәрбиешісі әкесі мен шешесі. Баланы бастан әдептілікке тәрбиелеу ата-ананың негізгі борышы. Ежелгі қазақ салтында, бала ер жетіп, есейе келе үлгі-өнеге алатын ұстаздары аталас, ауылдас, көп жасап, көпті көрген көнекөз қариялар отағасылар болған. Бала тәрбиесі баршаның ісі болып, бүкіл ауыл-аймақ түгел қатысқан, әрбір іске ынтасы бар, талабы мол жастар ұсталық, зергерлік тағы да басқа шеберліктермен айналысып кемелделген. Тілге жүйрік жастар әншілік, ақындық, тапқырлық өнер жолына түскен. Сөз бастаған шешенді қол бастаған батырмен пара-пар санаған. Сондықтан, жастарды сөз өнеріне үйрету үшін ата-аналары, ата-әжелері оларға мақал-мәтел, терме, өлең-жыр жаттатып үйреткен.

Қазақ халқының да қарым-қатынас жасау мәдениетінің өзіндік ерекшеліктері де бар. Біздің халық қарым-қатынас мәдениетін амандасудан бастаған. Кісі сөзін "сіз" деп бастайды. Бұл сөз - құрмет білдірудің басты белгісі. Қазақ халқында өзінен бірер жас үлкен болсын немесе кішкене болсын, бейтаныс адамға "сіз" деп айту салтқа айналған. Мұнымен қатар аңғалдық жасап, ыңғайсыздық жәйттарға «ғафу етіңіз», «кешіріңіз» деген сөздер айту сияқты әдептілік атадан балаға берілетін халықтық тәрбие. Бала атасына тартқаны үшін өздігінен әдепті болып шыға бермейді.

Қазақ халқында баланы дүниедегі барлық асылдан жоғары бағалаған. Бала тәрбиесіне терең мән берген қазақ халқы, бұл істі нәресте дүниеге келмей-ақ бастаған. Оған дәлел ретінде «Құрсақ той» дәстүрін алуға болады. Жас келіншек екі қабат болғаны белгілі болса, оның абысын, қайын-сінділері сол үйге оңаша құрсақ тойын жасап, аман-сау босануына тілек білдірген. Болашақ ананы «күмәнді», «аяғы ауыр» деп тұспалдап айтып, оған ерекше көңіл бөлген. Халық даналығына назар аударсақ, ол былай дейді: «Егер сен бір жылдық өмірінді ойласаң онда арпа ек, он жылдық өмірінді ойласаң, онда ағаш ек, ал ғасырлық өмірінді ойласаң, онда бала тәрбиеле». Қазақ отбасы көбінесе көп балалы болып келген. Қазақ отбасы ата-ана, әке-шеше, балалар үш ұрпақтың құрамынан тұрған.

Кейіннен экономикалық-әлеуметтік жағдайға қарай отбасы мүшелері шағындалып, жастардың отбасы үлкендерден бөлек тұратын болды. Отбасындағы ұрпақтар тәрбиесін, олардың қазіргі кезде толық мәнінде пайдаланылмағанын, балаларды адамгершілікке тәрбиелеуде үш құрамды ұрпақты отбасының ықпалын Д.Р. Муталиева зерттеді. Оның зерттеулерінде баланы адамгершілікке тәрбиелеу үлкендердің тәрбиеге қатысуына байланысты екені дәлелденеді. Отбасы ішілік дұрыс қарым-қатынас, үлкендер мен кішілердің үздіксіз қарым-қатынасы, халықтық педагогиканы қолдану, баланың тұлғалық қасиетін, адамгершілігін дамытады. Осыған орай, ұрпақ тәрбиесіндегі атадан балаға беріліп келе жатқан тәрбиелік сабақтастық үзілді. Дегенмен де, жас отаулар бөлектенгенмен ата мен әженің немере тәрбиесіне ықпалы зор. Үлкендер немере тәрбиесінен қол үзгілері келмейді. Бүгінгі таңда үш ұрпақты құрамындағы қазақ отбасы әлеуметтік жағдайлардың себебінен сақтай алмады. Жас отбасылар ата-анасынан бөлек тұрғандықтан үлкендер бала тәрбиесінен аулақ болады. Ұрпақтар сабақтастығының үзілуі - жас ұрпақ бойында қара басының қамын ойлау (эгоизм) тәкәппарлық орнықтырады. Бұл тұрғыда Қазақстан Республикасы Парламенті мәжілісінің депутаты, философ А.Айталы соңғы кезде қазақ отбасында батыс елдерінің өзімшілдігі орын алып келе жатқанын айтады. [5] Мысалы 1999 жылғы санақ бойынша республикада 3,5 млн отбасы болса, 1989 жылмен салыстырғанда оның 227,6 мыңға немесе 6,0 пайызға төмендегені байқалады. Республика бойынша отбасындағы адамдардың саны орта есеппен 4 адамнан келеді. Қала тұрғындары арасында бұл көрсеткіш - 3,6, ауылдық жерлерде - 4,6. жеті және одан да көп адамдардан тұратын отбасылар күрт төмендеп барады. Қазіргі кездегі отбасының өміріне ананың жауапкершілігі басым, ол отбасын басқарады, баламен эмоционалды жақындықта болады. Ер адамдар отбасылық қатынастар жүйесінен тыс шығып қалған.

Ал, осы отбасылық әдептілік бұзылса, халық дәстүрлері де бұзылады, ұлттық намысқа нұқсан келеді. Әдеп ұлттық тәртіпке, ережеге амалсыз бағыну емес, қайта сол заңдылықты құрметтеу, қастерлеу, адамгершілік борышты өтеу деген болып табылады. Адамдар арасындағы ұнамды, мәдениетті қарым-қатынас - үлкен әдептілікті береді. Олар адамның бала жасынан алған тәлім-тәрбиесіне, өскен ортасына айналасындағы адамдармен жасаған қарым-қатынасына байланысты қалыптасатын қасиеттер. Әдептілік, мәдениеттілік - баланың сәби кезінен бойына дарыған басты қасиеті болуы тиіс.

Әдеп сақтау - қазақ халқының тарихи қалыптасқан қоғамдық сананың тәжірибелік көрінісі, әлеуметтік тәртіптің, борыш пен міндеттердің заңды айғағы. Қарым-қатынас мәселесінде тіл мәдениетінің орны ерекше екені белгілі. Бұл туралы С.Ғаббасов: ата-ана мен бала арасындағы сыйластық қазіргі кездегі

жай-күйі қалай екенін айтсақ, бұл мәселе қатты дағдарыста екендігін аңғару қиын емес, деген. Бұрынғы ата-бабаларымыздың салып кеткен жолы бойынша, ата-ана мен бала арасындағы сыйластық аса үлкен этикалық заңдылықтарға бағынатындықтан, өзара үндесіп жатады. Ал, қазір ол үндестіктің бұзылуының салдарынан ата-ана баланы, бала ата-анасын түсіне алмайтын күйге ұшырап отыр.

Лингвистикалық энциклопедия сөздігінде тіл, қарым-қатынас мәдениетіне төмендегідей анықтама беріледі: «қарым-қатынас мәдениеті - ауызша және жазбаша сөйлеу ережелерін меңгеру (сөздің айтылуы, грамматика, стилистика) мен түрлі қарым-қатынас жағдайларында тілдің мәнерлі шыға білуі». Белгілі ортаның дәстүрлерін сақтай сөйлеудегі сөздің дұрыстығы және нақты, тура мағынадағы сөз шеберлігі бізге, қарым-қатынас мәдениетін береді. Қарым-қатынас мәдениеті кез-келген адамның жалпы мәдениет-тілігінің, ойлау мәдениетінің, тілге деген сый-құрметінің негізгі көрсеткіші. Ақылды адамның сөзі әрі көркем, әрі қисынды келеді. Ондай адам жұрт алдында құрметке бөленеді.

1. Петровский А.В., Ярошевский М.И. «Психология» словарь. 2-ое издание. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
2. Андреева Г.М. «Социальная психология». – Москва, 1989. – 61-65 с.
3. Рогов Е.И. «Психология общения». – Москва: Владос, 2002. – 336 с.
4. Марцинковский Т.Д., Марютин Т.М., Стефанина Т.Г. «Психология развития» Учебник для студентов высших психологических и педагогических учебных заведений. Серия: «Мастера психологии». – Москва, 2001. – 368 с.
5. Айталы А. Ошағыңда отың жансын // «Қазақстан әйелдері». – 2003. – №11. – 4 б.

Резюме

А.А. Жумадуллаева А. – к.п.н., доцент, МКТУ им. Х.А.Ясави, juma033@mail.ru

К.О. Отеген – к.п.н., заведующий кафедрой «Педагогика и психология»,
Международный гуманитарно-технический университет, hadisha63@mail.ru

Этнические особенности культуры семейного отношения

Появление духе гуманности и философских систем, религии и языка - все это может быть выровнено с культурой. И философский контекст культуры народа в результате физического труда (орудия труда, жилье, одежда и т.д.), материальной культуры, который является плодом работы человеческого ума (религии, литературы, науки, нравственности, языке и т.д.) классифицируются как духовной культуры. Значит, одна ветвь вопросам и рассмотреть нашу духовную культуру. Духовная культура казахского народа очень богатая: это устная и письменная литература, фольклор, эпос, музыкальная композиция. Все человеческое взаимодействие, в ходе отношений, благодаря социальным опытом сохранился до наших дней. Культура, образование, искусство из поколения к следующему поколению дается общением.

Ключевые слова: культура, семья, коммуникация, религия, слова, литература, наука, культура общения, культура речи, духовная культура.

Summary

A.A. Jumadullaeva – associate professor, IKTU named after Kh.A.Yassawi, juma033@mail.ru

K.O. Otegen – docent, Head of the department "Pedagogy and Psychology", International Humanitarian and Technical University, hadisha63@mail.ru

Ethnic peculiarities of the culture of family relationships

The appearance of the spirit of humanity and philosophical systems, religion and language - all of which can be aligned with the culture. And the philosophical context of the culture of the people as a result of physical labor (tools, housing, clothing, etc.), material culture, which is the fruit of the work of the human mind (religion, literature, science, morality, language, etc.) are classified as spiritual culture. This means that one branch of the issues and consider our spiritual culture. Kazakh people very rich spiritual culture: this oral and written literature, folklore, epic, musical composition. All human interaction in the course of the relationship, because of the social experience preserved to this day. Culture, education, art from one generation to the next generation is given communion.

Keywords: culture, family, communication, religion, speech, literature, science, communication, culture, language culture, spiritual culture.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТҮСІНУ ДЕҢГЕЙІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

С.С. Қожагелдиева – п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, saule_611@mail.ru

Ж.Қ. Абдиева – магистрант, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, juzya10@mail.ru

Бастауыш сыныпта түсіну деңгейінде оқытудың педагогикалық-психологиялық мәселелері жөнінде қарастырылады. Адамның ойлау әрекетінде шындықтағы заттар мен құбылыстардың негізгі қасиеттерін, ерекше белгілерін, мәнін түсіне білудің маңызы зор. Біз айналамыздағы заттардың себеп-салдарлы байланыстарын, бір-біріне тәуелділігінің шығу тегі мен даму жолын түсіну арқылы ғана ажыратамыз. Түсіну шындықтағы заттар мен құбылыстармен танысудан, көріп– білуден басталады. Өйткені қандай да бір нәрсені ұғыну үшін оны эмпирикалық жолмен зерттеу қажет.

Педагогикалық зерттеулерде дәстүрлі түрде негізгі мақсаттары зерделеу барысында білімді қалыптастыру, іскерлікті және дағдыларды қалыптастыру қарастырылады. Түсіну, білім беру құндылықтары санатқа кірместен, білім беру мақсаты ретінде қарастырылмайды.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, түсіну, түсіну деңгейі, білім, білім меңгеру, білім сапасы.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев 2007 жылғы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына жолдауында «Біз бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру» қызметін көрсетуге қол жеткізуіміз керек деп атап көрсетті. [1]

Сапалы білім беру қызметін көрсету – білім мекемелері мен педагогтар алдында тұрған зор әрі жауапты міндет. Білім сапасы ең бірінші мақсаттың және нәтиженің сапасы, одан кейін басқарудың, мұғалімнің, педагогикалық іс-әрекеттің, оқушының сапасы, ең соңында педагогикалық үрдістің сапасы.

«Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар» деген нақыл сөзден халқымыздың ықылым замандардан-ақ білімнің қадірін білгендігін аңғару қиын емес. Бұл күнде осы аталы сөздің өзектілігі артпаса, кеміген жоқ. Еліміздің өркениетті алпауыт мемлекеттерден қалыспай, тең қадам басуы үшін болашақтың тұтқасын ұстар білімді ұрпақ тәрбиелеу – бүгінгі күннің міндеті.

Қоғамдағы білім беру үдерісінің күйі мен нәтижесін, оның жеке адамның адамзаттық, тұрмыстық және кәсіби біліктілігін дамытудағы және қалыптастырудағы қоғам қажеттілігі мен үмітіне сәйкестігін анықтайтын әлеуметтік категория - білім берудің сапасы болып табылады.

Білімді меңгеру — белгілі уақыт аралығын талап ететін үрдіс. Білімді меңгеру арқылы адам ой және дене еңбегінің мазмұнын жан-жақты, әрі терең ұғынады. Білімді меңгеруге ұмтылдыратын түрткілер (мотивтер) адамның жас ерекшелігіне байланысты өзгеріп дамып отырады. Жасы өскен сайын мотивтерінің түрлері мен мазмұны да дамиды. Білімді меңгеру адамның танымдық әрекеттерін ұйымдастыруға да тәуелді.

Б.Блумның оқу мақсаттары (оқыту нәтижелері) Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне ендірілді.

Б.Блум таксономиясының алты білім меңгерту деңгейлерінің әрқайсысы оқушының танымдық саласында ойлау операциялары арқылы іске асады. Алайда, деңгейден деңгейге көшкенде оқушының таным саласындағы ойлау операцияларында өзгерістер болып жатады.

Осы тұста бастауыш сыныпта түсіну деңгейінде оқытудың әдістемесін жасау, түсіну деңгейіндегі тапсырмалар түрлерін анықтау, түсіну деңгейіне жету үшін түсіну кезеңдерін зерттеу қажеттігі туындап отыр.

Оның үстіне жалпы білім беретін орта мектептің бастауыш сыныптарында түсіну деңгейінде оқытудың басты мақсаты оқушылардың оқу материалдарын меңгеруі мен түсінуі. Оқу материалдарын меңгеру мен түсіну білім сапасының артуына апарары анық.

Түсіну ойлаудың негізгі белгісі болып табылады. Адамның ойлау әрекетінде шындықтағы заттар мен құбылыстардың негізгі қасиеттерін, ерекше белгілерін, мәнін түсіне білудің маңызы зор. Біз айналамыздағы заттардың себеп-салдарлы байланыстарын, бір-біріне тәуелділігінің шығу тегі мен даму жолын түсіну арқылы ғана ажыратамыз. Түсіну шындықтағы заттар мен құбылыстармен танысудан, көріп– білуден басталады. Өйткені қандай да бір нәрсені ұғыну үшін оны эмпирикалық жолмен зерттеу қажет. Түсіну сөз арқылы берілетіндіктен түрліше формаларда тұжырымдалады.

С.Л. Рубинштейн: «Түсіну – объективті құбылыстарды бастан кешіру. Білім мен сезімнің бірлігі. Эксперимент арқылы түсіну процесін зерттеуге болады» деген тұжырым жасады. [2]

Түсіну-тану түсінудің бірінші және ең қарапайым түрі. Бұрынғы кеңес психологиясында түсіну туралы бұл көзқарас Л.С. Выготскийдің теориясында айқын көрінеді.

Түсіну бұл жеке дара-ерекше үрдіс. Бұл үрдіс әр адамда әр түрлі өтетін ерекше жеке сананың феномені екенін Гераклит айтып өткен.

Г.Ю. Ксензовның басқа да тұлғалық-бағдарлық технологияларды сипаттау еңбегінде (деңгейлеп оқыту, ұжымдық өзара оқыту және модульдік оқыту) түсіну ұғымы оқушының жай-күйінің сипаттамасы ретінде мүлдем қолданылмайды немесе күнделікті тұрмыстық мағынада пайдаланылады. Бейімдік мектебінде жүргізген дәрісінің кезеңдерінің бірі туралы балалардың жана ақпаратты меңгеруі жайында Г.Ю. Ксензова, мысалы: «Үшінші кезең - іс-тәжірибе мұғалімнің жетекшілігімен» деп жазады. [3]

А.К. Колеченко келесі анықтаманы береді: «Түсіну ойлаудың құрамдас бөлігі болып табылады - бұл ойлаудың функциясы және оның нәтижесі». [4]

Түсіну деңгейі педагогикалық мақсаттардың белгілі таксономиясына (иерархиясы) алғаш рет Б.Блуммен енгізілген болатын. Оқушылардың ақпараттың белгілі бір түрлерімен жұмыс жүргізгені арқылы зерделенетін түсіну деңгейі бірден "білім" деңгейінен кейін із басқан. Еңбекте "түсіну" терминің анықтау жұмыстары жүргізілмеген, бірақ Блум оқушылардың оқу материалын түсінгенін дәлелдейтін іс-қимылдарын ерекшелендіреді.

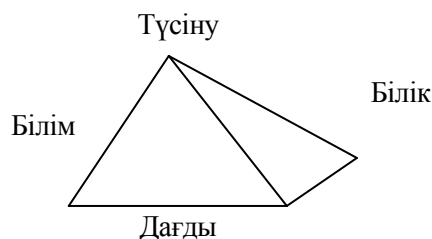
Б.Блумның таксономиясындағы түсінік деңгейін сипаттай отырып, С.Е. Шишов пен В.А. Кальней былай деп жазады: «Түсіну – зерттелген материалды бір нысаннан басқа нысанға құрастыру, түсіндіру (зерттелген материалды қысқаша баяндау немесе түсіндіру), оқиғалар, құбылыстар, іс-әрекеттердің одан әрі дамытуын пайымдау». [5]

М.Е. Бершадский алғашқыда В.П. Симоновтың оқулық мақсаттары таксономиясына түсіну деңгейін енгізу қажет деп санайтын авторлардың бірі болып табылады.

В.П. Симонов «түсіну» ұғымын анықтамаған. Бірақ, сипаттай отырып, ол былай деп жазады: «Ол зерттелетін заттар мен құбылыстардың елеулі белгілері мен байланыстарын табуды көздейді, кездейсоқ, елеусіз талдау және синтез арқылы жалпылама көптің арасынан мүшелеу, логикалық ойлау ережесін қолдану, осы объектілердің пайда болуына және дамуына себеп болған құбылыстардың ұқсастығымен айырмашылығын анықтау, алынған ақпаратты қолда бар біліммен салыстыру». [6]

Оның үстіне жалпы білім беретін орта мектептің бастауыш сыныптарында қазақ тілін түсіну деңгейінде оқытудың басты мақсаты оқушылардың оқу материалдарын меңгеруі мен түсінуі. Оқу материалдарын меңгеру мен түсіну білім сапасының артуына апарары анық.

Психологтар шын жүректен түсінуді оқудың негізі және ең маңызды мақсаты ретінде қарайтынын тағы да бір рет растау үшін психодиагностика бойынша белгілі еңбегінде Н.И. Шевандринның аталып өткен пікірін келтірейік. Педагогикалық зерттеулерде дәстүрлі түрде негізгі мақсаттары зерделеу барысында білімді қалыптастыру, іскерлікті және дағдыларды қалыптастыру қарастырылады. Түсіну, білім беру құндылықтары санатқа кірместен, білім беру мақсаты ретінде қарастырылмайды. Педагогикалық үштіктен айырмашылығы-оқыту жүйесінің тиімділігін бағалауда Н.И. Шевандрин төрт негізгі санатын енгізеді: білім алушының білімі, біліктілік, дағды деңгейі, түсіну. [7] Н.М. Шевандринмен түсіну санатымен тәжіленген геометриялық бейнесі ретінде көрсетілген аталған элементтері ара-қатынасы өте үлгі боларлық деңгейінде келтірілген.

Жоғарыда көрсетілгендей, түсіну маңыздылығына қатысты психологтар ынтасы педагогикалық қоғамдастыққа ортақ емес. Өкінішке орай, түсінудің маңыздылығын нақтылай отырып, одан әрі Н.И. Шевандрин түсіну феноменін психологиялық санаты ретінде суреттей отырып, көптеген қанатты және түсініксіз ұғымдарды мазмұнсыз тілмен пайдалануға ауысады. «Егерде түсінудің нөлдік деңгейін шеттетсек (кәдуілгі сана деңгейінде алсақ), онда бірінші деңгейдегі феноменологиясына сәйкес (алдын ала концептуализациясынан соң) түсіну-бұл қажеттілік, ену, қабілет, болмыстың тәсілі, болмыстың қатынасы, болмыстың өмір сүру тәсілі, ойлау рәсімі, танымдық қатынасы, тұлғалық ойлау тәсілі, психикалық

процесс, әлеуметтік ойлау компонент тетігі және т.б.». Түсіну ұғымының осыншама кең философиялық-психологиялық тұрғыдан түсіндірілуі оны сөзсіз бақылауға жатпайтынын, эмпирикалық салдарын верификациялауға болмайтынын және барлық жерде кездесетін фантомға айналдырады. Түсіну шын мәнінде күрделі интегралдық түсінігі болып табылады (дегенмен, кез келген басқа да ғылыми ұғымдар секілді), бірақ бұдан әрі оны сипаттауда істің мәнін шынайы ойға салатын белгілер санасына қосуға тырыспау керек. Әрине, Н.И. Шевардин дұрыс айтқан: «Әр түрлі адамдар «Түсінемін» деп айтқанда, – әр түрлі мағынада түсінгенін білдіреді. Бірақ адамдар түсіну ұғымын әрдайым ғылыми мағынада қолдана бермейді. Ғылыми мәтінде бұл дәстүрді жалғастыруға орынсыз деп санаймын. Н.И. Шевандринмен түсінуді талдауға ұсынылған құралдарының жеткіліксіздігі құр бос маңыздылығының салдары болып табылады (түсінуді талдауға арналған тарауға оралғанда бұл мәселені әлі де көтереміз). Н.И. Шевандринның жұмысы жөнінде айта келе түсіну деңгейі туралы түсінік енгізетінін атап өтпеуге болмайды: «Түсінудің деңгейлері формальды түрде келесідей белгіленуі мүмкін:

- феноменологиялық (доминант - белгіліге жатқызу арқылы түсіну; жетекші белгісі - танымды сәйкестендіру ретінде);

- сыныптамалық (белгісі бойынша сыныпқа жатқызу);
- типологиялық (көптеген белгілері бойынша түрлерге жатқызу);
- жүйелік (түсінуді жүйеге қосу ретінде, құрылымдау, жүйелеу);
- интегралды (бағыт, мақсаты арқылы түсінуді салыстыру; бағдарлану, синергия)».

Түсіну деңгейінде оқытуда оқушының атқаратын қызметі:

- 1) фактілерді (айғақтар), ережелер мен тәсілдерді түсінеді;
- 2) сөздік материалдарды, схемаларды, графиктерді, диаграммаларды түсіндіріп береді;
- 3) сөздік материалдарды математикалық өрнектерге өзгертеді / түрлендіреді;
- 4) бар мәліметтерден туындайтын алдағы салдарларды дұрыс сипаттайды.

Бастауыш сынып оқушылары жаттап қана қоймай ережелер мен қағидаларды түсіну керектігін – М.Б. Бершадский айтқан болатын. [8]

Ал түсіну деңгейінің міндеті: Ерекшелік сипаты зерделеген/оқыған материалдардың мәнін түсіну мүмкіндігінің көрсеткіштері бір формадан басқа формада түрлендіруі, бір «тілден» басқасына тасымалдау (мысалы, сөздік формасындағыны математикалық тілге) болуы мүмкін. Түсінудің көрсеткіші ретінде оқушының өз сөзімен айтып беруі (түсіндіруі, қысқаша мазмұндауы) немесе құбылыстың, оқиғаның (салдарын, нәтижелерін алдын ала айтуы) жүрісінің барысын болжауы болуы мүмкін. Мұндай оқу нәтижелері материалды қарапайым есте сақтаумен жүреді.

Отандық ғалым әрі зерттеуші А.Әлімов бойынша: түсіну дегеніміз мәліметті таныс, анық күйге (формаға) ауыстыру арқылы өзіндік түсінік қалыптастыру. Бұл деңгейде оқушылар мағлұматты тек есте сақтамайды, олар оның ауқымы мен көлемін ұлғайтпаса да, сол берілген мөлшерде басқаша қылып көрсетеді. Олар мәліметтерді басқа таныс жүйеге түрлендіреді, есте сақталған мағлұматты басқаларға жеткізу жолдарын айқындайды, ұқсастықтар пен айырмашылықтарды анықтайды, салыстырады, нәтижелерді суреттейді. Мәселен, мектепте жиі қолданатын «Шығарманы (анықтаманы, ережені) өз сөздеріңізбен айтып (түсіндіріп) беріңіздер» тапсырмасы түсінік деңгейін көрсетеді. [9]

Осылайша, оқу ақпараттың оқушылармен түсіну мәселесі бойынша әдебиеттерді қысқаша шолып, қорытындылай келе, біз келесі тұжырымға келеміз:

1. Педагогикалық ғылым оқу ақпаратын оқушыларға беру процесінде түсінуді міндетті кезең деп қарамайды;

2. Түсіну педагогикалық категория ретінде белгіленбеген, бұл ұғымның елеулі сипаттары анықталмаған, оқу-таным құрамында орны белгіленбеген;

3. Түсіну белгіленбесе, бақылау объектісі ретінде операциялы түрде анықталмаған, яғни оқу ақпаратын оқушылармен түсінуге қызмет ететін объективтік индикаторлардың оқушының іс-әрекеттер жүйесі бөлінбеген;

4. Оқу ақпарат оқушылармен түсіну деңгейін зерделеу үшін тапсырмалар жүйесі әзірленбеген.

Бастауыш сыныпта түсіну деңгейінде оқытудың әдістемесін жасау, түсіну деңгейіндегі тапсырмалар түрлерін анықтау, оқушылардың оқу материалдарын меңгеруде түсіну деңгейіне жеткізу бүгінгі күннің басты мәселелерінің бірі деп білеміз.

http://www.akorda.kz/kz/page/page_kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakhstan-khalkyna-zholdauy-2012-zhyly-14-zheltoks_1357813742

2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2-х т. / Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1989. – (Труды действительных членов и членов-корреспондентов Акад. пед. наук СССР).
3. Ксензова Г.Ю. Перспективные школьные технологии: Учебно-методическое пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 224 с.
4. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2001. – С.21.
5. Шишов С.Е., Кальней В.А. Школа: мониторинг качества образования. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – С.28.
6. Симонов В.П. Народное образование. № 6. 1997. – С.56-57.
7. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развития личности. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – С. 249.
8. Бершадский М.Б. Понимание как педагогическая категория. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2004. – 176 с.
9. Әлімов А. Интербелсенді әдістемесін мектепте қолдану / Оқу құралы. – Алматы, 2014. – 250 б.

Резюме

С.С. Кожажелдиева – п.э.к., доцент, МКТУ им.Х.А.Ясави, saule_611@mail.ru

Ж.К. Абдиева – магистрант, МКТУ им.Х.А.Ясави, juzya10@mail.ru

Психологические - педагогические проблемы обучения на уровне понимания в начальных классах

В статье рассматриваются психологические-педагогические проблемы обучения на уровне понимания в начальной школе. Уточняется понятие «понимание», даются определения «уровня понимания» и «необходимого уровня понимания», показана их роль в диагностике качества обучения. Предлагается шкала оценки уровней понимания материала учащимися, отражающая качество обучения и позволяющая внести коррективы в образовательные технологии. Понимание учебного материала – составляющая процесса обучения. Информация о том, как глубоко поняты каждым учеником те или иные разделы и темы отдельной дисциплины, является очень важной для планирования деятельности педагога.

В педагогических исследованиях традиционно в качестве основных целей обучения рассматривается формирование знаний, умений и навыков. Понимание не рассматривается как цель образования, не входя в категорию ценностей образования.

Ключевые слова: начальный класс, понимание, уровень понимания, образования, усвоения знаний, качество образования.

Summary

S.S. Kozhageldiyeva – associate professor, docent, IKTU by Kh.Yassawi, saule_611@mail.ru

Zh.K. Abdiyeva – master degree, IKTU by Kh.Yassawi, juzya10@mail.ru

Psychological-pedagogical problems of teaching at the level of understanding in primary school

The article considers psychological and pedagogical problems of teaching at the level of understanding in elementary school. Clarifies the meaning of «understanding», the definitions of «level of understanding» and «necessary level of understanding», their role in diagnostics of quality of training. Proposed scale of assessment of levels of understanding of material by pupils, reflecting the quality of training and allows you to make adjustments in educational technology. Understanding of course material is a component of the learning process. Information on how deeply understood each student certain themes and topics of individual subjects, is very important for planning activities of a teacher. In educational research traditionally as the main purpose of the training is considered the formation of knowledge and skills. Understanding not regarded as a goal of education is not included in the category of education values.

Keywords: primary school, understanding, level of understanding, knowledge, learning education, the quality of education.

ӘОЖ 373.1.02

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ

Г.Х. Ерімбетова – п.ғ.к., аға оқытушы

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Бұл мақалада халық батыры Бауыржан Момышұлының шығармалары арқылы сыныптан тыс жұмыстарда патриоттық тәрбие беру жолдары қарастырылған. Бүгінгі ұлт мектебінде патриоттық тәрбие берудің басты мақсаты – жеке тұлғаны халықтың ерлік мұраларына негіздеп жүргізілуінің маңызы зор. Қазіргі кезде орта мектептерде сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда тәрбие сағаттары, кештер, кездесулер сияқты бірыңғай сарында жүргізілуде. Демек, бүгінгі жалпы білім беретін орта мектепте сыныптан тыс тәрбие жұмысының кешенді бағытын түгел қамтуы тиіс. Сондықтан жалпы білім беретін орта мектептегі сыныптан тыс шаралардың негізі ретінде «Азамат» әскери-патриоттық орталығының үлгісін ұсынамыз.

Түйін сөздер: Патриотизм, патриоттық тәрбие, Бауыржан Момышұлы, ерлік, батырлық.

Қазақ халқы өз ұрпағының тәрбиесін жөргектік өмірінен бастап, ер азамат болғанға дейін бабалар өмірінің тәжірибесінен таныстырып, оны басшылыққа алып отырады. Халық өмірінің тарихында елінің бостандығы, ар-намысы үшін ерлік көрсеткен асыл ер тұлғалы батырлары мен азаматтарының өмірлерін үлгі тұтып, тағзым ету, олардың қалдырған өсиеттерін жалғастыра отыруды парыз тұтады. Сондықтан да туған жер, Отанға деген сүйіспеншілігін, бойындағы күш-қуаты мен білімі арқылы Отан игілігі мен мүддесіне жұмсау қажет.

Бүгінгі ұлт мектебінде патриоттық тәрбие берудің басты мақсаты – жеке тұлғаны халықтың ерлік мұраларына негіздеп жүргізілуінің маңызы зор. Олай болса, зерттеу жұмысымыздың нысанасына сай, сыныптан тыс өткізілетін шаралардың мақсаты – орта мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық тәрбиесін қалыптастыру. Ол үшін, сыныптан тыс жұмыс шараларына әр түрлі әдістерді пайдаланамыз: негізінен жалпы білім беретін орта мектепте жүргізілетін тәрбие жұмыстары, патриоттық тәрбие орталықтары және сыныптан тыс өткізілетін іс-шаралармен (кештер, апталықтар, кездесулер, конференциялар, тәрбие сағаттары және т.б.) және жүргізілетін тәрбие түрлерімен қамтылады. Сыныптан тыс шараларда, оқушыларға Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық тәрбие беруде пән мұғалімдері мен сынып жетекшілерінің педагогикалық іс-әрекеті мен сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру шеберлігіне байланысты. Егер әр ұстаз оқушыларға ерлікті, елдік сананы қалыптастыруда Бауыржан Момышұлы шығармаларын жетік білгенде ғана патриоттық тәрбиесі қалыптасқан тұлғаның дамуына жол ашады. Оқушыларға Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық тәрбиені қалыптастыру мақсатында зерттеу кезеңінде сыныптан тыс жұмыстардың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылды.

Қалыптастыру тәжірибелік-эксперименттік жұмысының басты мақсаты:

- Оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық қасиеттерін терең меңгеруіне жағдай жасау;

- Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде ерлік дәстүрлерінен өнеге алған оқушылардың бойында патриоттық тәрбиені қалыптастыру.

Мектеп оқушыларына Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық тәрбиені қалыптастырудың даярлық өлшемдері:

- Оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармаларындағы «ерлік», «батырлық» ұғымдарын игеру деңгейі.

- Оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармаларындағы патриоттық тәрбие беруді дұрыс қабылдап, бағалауы.

- Оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармаларындағы ерлік істеріне еліктеуі және оның бүгінгі кезеңде пайдалана білуі.

Осындай жаңа талаптардың шешімін тауып, жүзеге асуына мұғалім мен оқушылар арасындағы патриоттық тәрбие беру құралы – Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық тәрбие берілуі көзделді. Яғни жалпы білім беретін орта мектептің сыныптан тыс жұмыстарда оқушыларға Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық тәрбие беруде 9-11-сынып оқушыларымен, сынып жетекшілерімен пікірлескенімізде педагогикалық үдеріске енгізілу қажет екендігі туралы мағлұматтар алдық.

Біздің зерттеулеріміз көрсеткендей, сыныптан тыс шаралар негізінде Бауыржан Момышұлы шығармалары арқылы патриоттық тәрбие берудің педагогикалық мүмкіндіктерін айқындауға болады:

- Оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармаларын саналы түрде ұғынып ерлікке, батырлыққа, отансүйгіштікке қызығушылығын арттыру;

- сыныптан тыс шараларды өткізу және оны дайындық барысында оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармаларына белсенділігін арттырып, бүгінгі күн жағдаймен салыстыра отырып, патриоттық ой-өрісінің жетіліуіне әсер ету;

- сыныптан тыс шаралар арқылы оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармаларындағы ерлік, атамекенге деген сүйспеншілікті саналы түрде түсіне отырып, өз бойында отансүйгіштік, ерлік істерге еліктеу секілді жоғары патриоттық сезімдерді қабылдай отырып, патриоттық тәрбиені қалыптастыру.

Бүгінгі орта мектепте сыныптан тыс шараларды өткізудің әр түлі технологиялары пайдаланылады. Сондықтан біз тұтас педагогикалық үдерістегі қолданылып жүрген дәстүрлі формасын негізге аламыз, ол төмендегідей талаптардан тұрады:

- Сыныптан тыс тәрбие жұмысы жүйесінің нақты жоспары жасалынып, өткізу мерзімдері нақты белгіленіп, айы, күні көрсетіліп, өткізілетін іс-шараларға жауапты ұстаздар белгіленіп, оқу-тәрбие үдерісіндегі кестесі жасалады;

- өткізілетін жұмыстардың тәрбие жоспарына сай тақырыбы, мақсаты, міндеті, әдістері мен тәсілдерін анықтау керек;

- сыныптан тыс тәрбие шараларының нәтижесі оқушылардың Бауыржан Момышұлы шығармаларының патриоттық маңызын терең түсінуге, алған тәрбиесін іскерлік пен білім арқылы дағдыға айналдыруы қажет.

Біздің зерттеу жұмысымыздың барысында жоғарыда айтылған талаптарды ескере отырып жүргізуіміздің себебі, қазіргі кезде орта мектептерде сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда тәрбие сағаттары, кештер, кездесулер сияқты бірыңғай сарында жүргізілуде. Демек, бүгінгі жалпы білім беретін орта мектепте сыныптан тыс тәрбие жұмысының кешенді бағытын түгел қамтуы тиіс. Ол негізінен үш бағыттан тұрады:

I бағыт. Мектеп оқушыларымен жүргізілетін жұмыс.

1 Оқу-тәрбие үдерісінде:

- пәндік сабақтар
- факультатив сабақтары
- үйірме жұмыстары
- апталықтар
- тәрбие сағаттары
- конференциялар
- ғылыми-зерттеу жұмыстары.

2 Сыныптан тыс жұмыстар:

- мұражайға саяхат
- көрмелер
- Ақын-жазушылармен кездесу.

II бағыт. Ата-аналар арқылы жүргізілетін жұмыс.

- Бауыржан Момышұлы шығармаларын отбасында насихаттау
- отбасында ерлік, батырлық туралы өсиеттерді оқу
- отбасы шежіресі
- әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер.

III бағыт. Мұғалімдер арқылы жүргізілетін жұмыс.

- Бауыржан Момышұлы шығармаларындағы «ерлік», «батырлық» ұғымдарын оқушыларға жеткізудегі мұғалім шеберлігі

- патриоттық тәрбие бағытындағы жұмыстарды насихаттау
- мектепшілік, қалалық сайыстарға қатысу.

Біздің пікірімізше, мектептегі сыныптан тыс жұмыстарды іскерлікпен ұйымдастырса, оның нәтижесі:

- сыныптан тыс шараларды жан-жақты ұйымдастыру білім мен тәрбие беру әдістемесінің сапасын көтеруге әсерін тигізеді;

- сыныптан тыс өткізілетін шараларда Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде патриоттық тәрбие беруді жетілдіруге мүмкіндік береді.

Бауыржан Момышұлының шығармалары оқушылар үшін өте құнды. Әрбір патриоттық тақырыптағы шығармасы адам жанының рухына әсер ететін ерекше күш-қуат беретін патриотизмге тәрбиелейтін бірден-бір құрал ретінде қолданудың маңызы зор; елі үшін еңіреген, «қара қазан, сары бала қамы үшін», «өмірімен от кешкен» Бауыржан Момышұлы Ұлы Отан соғысына қатысқан батыр ғана емес, ол майдан даласын өшпестей қып патриоттық шығармалары арқылы тарихта қалдырған Екінші дүниежүзілік

соғыстың жазушы-батыры.

Осыларды ескере отырып, жалпы білім беретін орта мектептегі сыныптан тыс шаралардың негізі ретінде «Азамат» әскери-патриоттық орталығының үлгісін ұсынамыз (1-сурет).

«Азамат» әскери-патриоттық орталығының жұмысынан күтілетін нәтиже:

- сабақ барысында оқушылар Бауыржан Момышұлы шығармаларын толық үлгере алмайды, сондықтан практикалық жағынан әдіс-тәсіл және өмірмен байланыс үйренеді;

- Бауыржан Момышұлы патриоттық тағылымдарына оқушылардың еліктеуі пайда болады;

- ұлттық, ерлік дәстүрлерді, отбасын және өзін-өзі құрметтеуге іс-әрекет жасауға ұмтылады;

- оқушыларды оқу-тәрбие үдерісінде қол жеткізген теориялық білімдері мен қатар, іскерлік пен алғырлыққа машықтандыру;

- ата-ана мен оқушы, сынып жетекшісі, достары арасында өзара отансүйгіштік сенімге және атамекенге құрметпен қарауға дағдыландыру;

- Бауыржан Момышұлының патриоттық тағылымдары негізінде өзіне және отбасына, бауырларына деген патриоттық сезімін оятып, өз Отанының болашағына сенімін дамыту;

- тарихи сананың негізінде патриоттық сана-сезімін ояту;

- ұлттық патриотизмге деген көзқарасын қалыптастыру;

- оқушыларды Бауыржан Момышұлының патриоттық шығармаларындағы патриоттық құндылықтарға тарту, соған сәйкес ерлікке баулу.

Жалпы білім беретін орта мектептің оқу-тәрбие үдерісінде Бауыржан Момышұлының шығармаларындағы патриоттық құндылықтарды негізге алуымызға болады: батырлық, ерлік, азамат, бірлік, береке, татулық, атамекен, елдік, қайсарлық және т.б. құрамдас бөліктерін атауға болады.

Төмендегі суретке түсінік беретін болсақ:

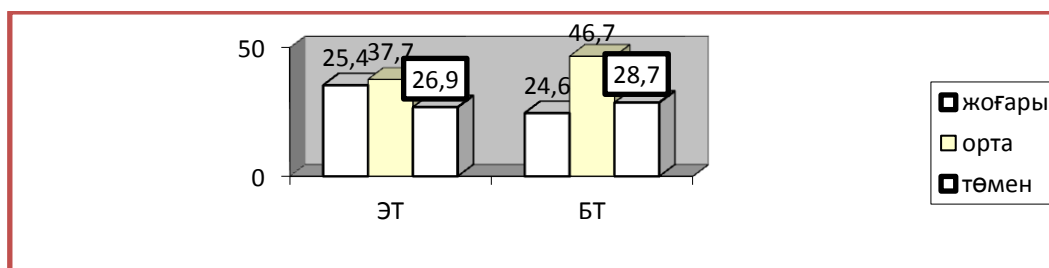
- Қазақ әдебиеті сабағында Бауыржан Момышұлы шығармаларын насихаттау бағытында, оқушылар арасында ерлік тақырыбында шығармалар жаздыру, оқушылар арасында Бауыржан Момышұлы шығармалары негізінде конференциялар ұйымдастыру, Бауыржан Момышұлы зерттеуші ғалымдармен кездесуден тұрады.

- Алғашқы әскери дайындық және дене тәрбиесі сабақтарында ерлікке тәрбиелеу бағытында «Ерлікке дайынмын!» әскери-спорттық сайысы, «Ғасыр ұланы» ер балалар арасындағы спорттық ойындар, «Жас ұландар» мектепшілік сыныптар арасындағы әскери-спорттық жарыстар өткізуді негізге аламыз.

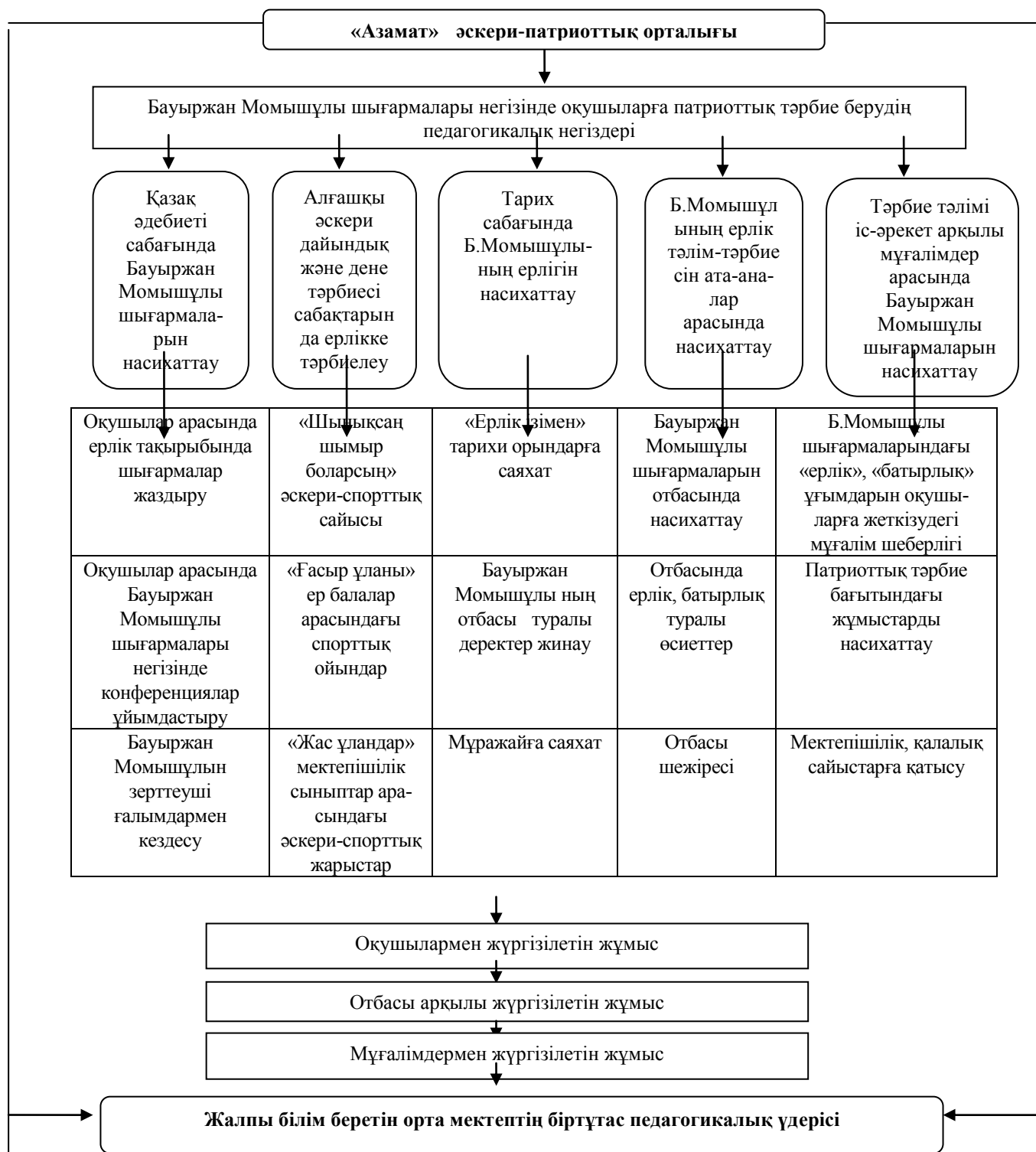
- Тарих сабағында Бауыржан Момышұлының ерлігін насихаттау бағытында «Ерлік ізімен» тарихи орындарға саяхат, Бауыржан Момышұлының отбасы туралы деректер жинау, мұражайға саяхат өткізуден тұрады.

- Бауыржан Момышұлының ерлік тәлім-тәрбиесін ата-аналар арасында насихаттау бағытында Бауыржан Момышұлы шығармаларын отбасында насихаттау, отбасында ерлік, батырлық туралы өсиеттер, отбасы шежіресін.

- Тәрбие тәлімі іс-әрекет арқылы мұғалімдер арасында Бауыржан Момышұлы шығармаларын насихаттау бағытында батырдың демек, тәрбие үдерісінде жүргізілген іс-шаралардың патриоттық маңызын байқаймыз. Әйткенмен, Бауыржан Момышұлының шығармалары негізінде жоғары сынып оқушыларына патриоттық тәрбиені қалыптастыруда өз бетінше берілген тапсырмалар бойынша орындалған жұмыстар нәтижелері, түрлі тақырыптарда өткізілген пікірталастар, әңгімелер мазмұны олардың патриоттық тәрбиесінің деңгейін өзгерісін байқатты. Әлі де болса оқушылардың күрделі тақырыптарды кеңінен талдауға, өздігінен ізденіп, дербес шығармашылық жұмыспен айналысуға батыл қадамдарының болмауы арнайы берілген тапсырмаларды орындауда мұғалім көмегінің жұмыстар атқарудан бас тартулары оқушыларды өз білімдері мен түсінігін тәжірибеде кеңінен қолдануға төселдіру қажеттігін аңғартты (2-сурет).

2 сурет – Сыныптан тыс жұмыстарда оқушылардың Бауыржан Момышұлының шығармалары арқылы патриоттық тәрбиесін қалыптастыру

«ерлік», «батырлық» ұғымдарын оқушыларға жеткізудегі мұғалім шеберлігі, патриоттық тәрбие бағытындағы жұмыстарды насихаттау, мектепшілік, қалалық сайыстарға қатысудан тұрады.

Біздің педагогикалық тәжірибе жұмысымыздың қалыптастыру кезеңінде атқарылған жұмыстар бойынша тәжірибелік топтың Бауыржан Момышұлы шығармашылығы арқылы отансүйгіштік тәрбие деңгейінің төмен – 5%, жеткілікті – 67%, жоғары – 28% дәрежеде болуы олардың теориялық білімдерін жетілдіру қажеттігін байқатты. Мұндай деңгейдің анықталуы педагогикалық тәжірибенің қалыптастыру кезеңінде оқушылардың білімін нақты сараптау қажеттілігін байқатты.

Сонымен сыныптан тыс жұмыстар барысында сынып жетекшілері мен оқушылардың бірлескен

жұмыстарын тереңдете түсу мақсатында Бауыржан Момышұлы шығармашылығы арқылы отансүйгіштік тәрбие беру жұмыстары, олардың тақырыптары мен формалары (тәрбие сағаттары, кездесулер, тақырыптық кештер, музейге саяхат, пікірсайыстар, драмалық үйірмелер мен апталықтар) белгіленіп, жүйелі, жоспарлы түрде іске асырылды. Атқарылған сыныптан тыс жұмыстардың барысы мен нәтижесі бізге бүгінгі ұлт мектептеріндегі сыныптар ерекшелігіне қарай сыныптан тыс жұмыстар формаларының жүйесін белгілеуге мүмкіндік берді.

1. *Бауыржан батыр / Құрастырған Мырзахметов М. – Алматы: Жалын, 1991. – 350 б. 19-б.*
2. *Момышұлы Б. Екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2004. – 335 б.*

Резюме

Г.Х. Еримбетова – *Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, к.п.н., старший преподаватель, Gafura78@mail.ru*

Пути патриотического воспитания школьников во внеклассной работе через произведения Бауыржана Момышұлы

В данной статье рассмотрены пути патриотического воспитания школьников во внеклассной работе через произведения Бауыржана Момышұлы. Велико значение воспитания личности на наследиях народных подвигов – эта главная цель патриотического воспитания современной национальной школы. На современном этапе в средних школах по внеклассной работе проводятся однотипные воспитательные часы, вечера и встречи. Сегодня необходимо охватить комплексным направлением внеклассной воспитательной работы в средних школах. Поэтому мы предлагаем образец военно-патриотического центра «Азамат» как основу внеклассной воспитательной работы в средних школах.

Ключевые слова: Патриотизм, патриотическое воспитание, Бауыржан Момышұлы, подвиг, героизм.

Summary

G.H. Yerimbetova – *IKTU named after Kh.A.Yassawi, candidate of pedagogical science, senior lecturer, Gafura78@mail.ru*

The way of extracurricular patriotically upbringing in the works of the bauyrzhan momyshuly

The article deals with the way of extracurricular patriotically upbringing in the works of the hero Bauyrzhan Momyshuly. The main purpose of patriotically upbringing in national schools is the upbringing of the personality by means of national heritage. Nowadays, the organizations of extracurricular works in secondary schools are educational hours, evenings, and meetings. Therefore, in the secondary school complex area of extracurricular educational work should include completely. Therefore in secondary school we offer military patriotic model "Azamat" in the extracurricular event.

Keywords: Patriotism, patriotically upbringing, Bauyrzhan Momyshuly, courage, heroism.

ӘОЖ 17.022.1Ж.83

ОҚЫТУДАҒЫ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Г.А. Кайбулдаева – п.ғ.к., доцент, Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, togjan2010@mail.ru

А.А. Сатбекова – п.ғ.м., аға оқытушы, ҚазМемҚызПУ, aygul_ahmetkyzy@mail.ru

Бұл мақалада ойын арқылы оқыту мәселелері қарастырылады. Сабақ барысында ойын түрлерін дидактикалық әдіс ретінде пайдаланудың маңызы зор. Ойын арқылы баланың адамгершілік қасиеттермен қатар білімге, өнерге құштарлығы қалыптасады. Тіпті нашар оқиды-ау деген оқушылардың өздері ойын түрлері араласқан сабаққа зер салып, ынталана түседі. Ойын араласқан жерде жарыс болмай тұрмайды. Оқушылар жолдастарынан қалып қоймау үшін сабаққа белсенді қатысып, қойылатын сұрақтарға жауап іздеп, ойлана бастайды. Сабақта ойын түрлерін оқушылардың ой-өрісін дамытуға әсер етеді. Педагогика ғылымында баланың жеке адам ретінде дамуы үшін ойын ерекше орын алады. Ойын-бұл жасөспірімнің өзінше еңбегі. Жалпы өмірде ойынның да қоғамдық мәні бар. Ойын барысында белгілі бір әрекет жасай отырып, жасөспірім қоғамдық өмірге қатысудың алғашқы үлгісін алады, ересектермен арадағы қарым-қатынас құрылымын түсінеді. Бала ойын арқылы өзі өмір сүріп отырған, дамып отырған белгілі бір әлеуметтік ортадағы норма мен әрекетті қабылдайды. Ойын белгілі бір ұстамдық тәртіптің көрінісі болып табылады.

Түйін сөздер: педагогикалық технология, ойын әдісі, білім беру, ұлттық тәрбие, ұрпақты тәрбиелеу, ғалымдардың пікірлері, ойынның түрлері.

Мемлекетті нығайту, көркейту үшін өмірге жаңаша көзқарастағы, білімді, жан-жақты дамыған ұрпақ тәрбиелеу қажеттігі туындады. Қандай халықтың даму стратегиясын алып қараса, онда өскелең жас ұрпақты елін сүйетін отаншыл, саналы, тәрбиелі етіп шығару – оның басты бағдарларының бірі. Қазіргі жас – ертеңгі халық тағдырын шешетін, елі үшін қызмет ететін азамат. Қазақ санасының шамшырағы Ахмет Байтұрсынұлы: «Әуелі бізге елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек. Неге десек, болашақта билік те, халық та оқумен түзеледі» – деген болатын. Осы орайда Елбасымыз: «Еңсемізді енді көтеріп келе жатқан біздің еліміз үшін дарынды ұрпақтың орны мүлде ерекше» – деп көрсеткен болатын [1].

Абай Құнанбаевтың он тоғызыншы қара сөзінде: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады. Әрбір естілік жеке өзі іске жарамайды. Сол естілерден естіп білген жақсы нәрселерін ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, соны адам десе болады...». Сондықтан жас кезінен жақсы сөз естіп өскен бала кейін есті адам болады және балаға жас кезінен бастап тәрбиелік маңызы жоғары ойын арқылы халық ойларының кәусар бұлақтарымен сусындату қажет.

«Ойын – ұшқын, білімге құштарлық пен еліктеудің маздап жанған оты. Ойынсыз, музыкасыз, творчествосыз, фантазиясыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» – деп ұлы педагог В.М. Сухомлинский айтып өткендей, ойын – күрделі философиялық, педагогикалық ұғым. Философия адам мәселесін зерттегендіктен, бұл жерде адамның санасы мен ойын арасындағы қарым-қатынас жайы тыс қалмайды. Мысалы, сонау ерте заманға грек ойшылдарынан бастау алатын ойын теориясы қазірге дейін даму үстінде.

Н.К. Крупская өзінің көптеген еңбектерінде ойынның бала өміріндегі маңызына үлкен мен берген. Қандай ойын болмасын, әйтеуір бірнәрсеге үйретеді, ең бастысы баланы – мұқияттылыққа, еңбекке, жолдасымен ынтымақтастыққа болуға үйретеді. Ойын – балалар үшір оқу да, еңбек те. Ойын – айналадағы дүниені танудың тәсілі. Ойын балаларға өмірде кездесетін қиыншылықтарды жеңу жолын үйретіп қана қоймайды, ұйымдастырушылық қабілетінен қалыптастырады дегенді айтады. Тиімді қолданылған ойынның түрлері мұғалімнің түсіндіріп отырған материалын, оқушылардың зор ынтамен тыңдап, терең меңгеруіне көмектеседі.

Қазіргі кезде «ойын» ұғымының мағынасы кеңейіп, тұрмыс пен мәдениеттің түрлі салаларын қамтуда. Бұрын балалар ойыны мен актер ойыны педагогика мен өнертанудың ғана зерттеу нысандары болып келсе, қазіргі таңда ойын проблемасы психология, әлеуметтану, мәдениеттану, әдебиеттану, әдістеме, т.б. салалардың көкейкесті мәселесіне айналып отыр.

Адамзаттың көптеген жылдар бойғы ойнау тәжірибесі ойынның білімдік құндылығын дәлелдеді. Ойынның шығу сырын ғалымдар жүздеген жылдар бойы зерттеп келеді. Оның шығу тарихы жайлы көптеген пікірлер бар. Көп тұжырымдардың бірі бойынша ойын қоғамның діни, әлеуметтік экономикалық және мәдени дамуы кезіндегі бос уақыт пен демалысты өткізу мәселесінен туындаған. Ерте заманда ойын

қоғамдық өмірдің бір бөлігі болып, оған діни саяси маңыз берілген. Ойын өмірде пайдасыз, бос уақыт өткізушілік болып көрінгенмен аса қажетті құбылыс. Ол баланың негізгі іс-әрекеті ретінде психологиялық, анатомиялық-физиологиялық, педагогикалық маңызы зор қызметтер атқарады. Ойын баланың даму құралы, таным көзі, тәрбиелік дамытушылық мәнге ие бола отырып, адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Ойынның тәрбиелік маңызын жоғары бағалай келіп, А.С. Макаренко былай деп жазды: «Бала өмірінде ойынның маңызы зор, ересек адам үшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Бала ойында қандай болса, өскен соң жұмыста да көп жағынан сондай болады». Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу ең алдымен ойыннан басталады [2].

Ойын баланы қимылға, әрекетке, дене шынықтыруға төселдіреді. Сол арқылы өмір күресіне, еңбекке баулиды. Ойынсыз ақыл-ойдың қалыптасуы да жоқ. Ойын арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады. Дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың интеллектуалдық қабілеттері, логикалық ойлауы, түрлі көркем шығармаларды пайдалана отырып, ізгілік, адамгершілік қасиеттерін бойына сіңіреді. Ойын – екі немесе одан да көп адамдардан құрылатын топтардың өз мүдделерін іске асыру үшін күрес жүргізу процесі.

Балалар сабақ үстінде бір-бірімен сөйлеспейді. Балалар сөйлескен жағдайда ол тәртіпті бұзған болып есептеледі, мұғалімнен ескерту алады. Ал ойын жағдайында балалар сабақ барысында бір-бірімен ақпарлар алмасады, ақылдасады, бір-біріне дәлелдейді, белсенділік көрсетеді. Бұлай болу барлық ойынға байланысты, оның топтық түрде өтуіне байланысты.

Оқу тәрбие процесіне кіргізілетін ойындардың жалпы ерекшеліктері мыналар:

1. Ойын баланың қызметіндегі психикалық процесті (сезіну, қабылдау, ойлау, елестету, ес, ықыласын, тілін) активтендіреді.

2. Ойын ерікті түрде құрылады.

3. Ойын шығармашылық қабілетті дамыту үшін барынша мүмкін жағдай жасайды.

4. Ойын барысында балалар терең қанағаттанарлық, қуаныш алады.

5. Ойын кез келген оқу материалын елктіретіндей, қызықтыратындай жағдайға әкелуге көмектеседі

Көрнекті нидерланд ойшылы Йохан Хейзинганың «Ойнаушы адам» деген дүние жүзіне кең тараған еңбегінде: «Ойын адамзат әрекетінің жан-жақты қамтылған әдісі, адамзат тіршілігінің әмбебап категориясы», «Ойын өмір сүру тәсілі емес, бірақ адам әрекетінің құрамды негізі» және «Ақылды адам дегеніміз – әуелі ойнайтын адам» деген екен [2].

Ойын элементтері мен оқытуды ұштастыру мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Кез-келген ойынның өзіндік пайдасы бар. Ойын төмендегідей маңызды қызметтерді атқарады:

1. Ойынның әлеуметтік-мәдени белгілері, ойынның әлеуметтік-мәдени белгілі мәдени байлықты, тәрбие потенциалын игерген ұжымның толыққанды мүшесі бола алатын баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуының көрсеткіші.

2. Ұлтаралық қарым-қатынас функциясы. Ойындар арқылы кез келген ұлт өкілдері өз ұрпақтарын өмірдегі әр түрлі жағдаяттардан жол таба білуге, кикілжінді қатыгездіксіз шешуге, әр қилы эмоцияларды дұрыс қабылдай білуге үйретеді.

3. Ойында адамның өзін іс жүзінде көрсетуі. Ойын барысында бала өзін іс жүзінде көрсетеді.

4. Коммуникативтік ойын. Осы әр түрлі қиыншылықтан жол таба білуге итермелейді.

5. Ойынның диагностикалық функциясы. Жеке тұлға интеллект, шығармашылық жағынан өзін-өзі іс жүзінде көрсетеді.

6. Ойынның емдеу функциясы. Ойын адамның тәртібіндегі өзін қоршаған басқа адамдармен қарым-қатынасын және оқудағы туындаған әр түрлі қиындықтарды жеңу үшін пайдаланылады.

7. Ойынның түзету функциясы. Түзету ойындарының тәртібі нашар, психологиялық көмекті қажет ететін оқушылар үшін көмегі зор.

8. Ойынның көңіл көтеру функциясы. Ойын қиялды дамытып, көңіл көтеруге итермелейді [3].

Бүгінгі таңда қоғамымыздың даму бағытында жан-жақты дамыған, саналы азамат тәрбиелеу мәселесі жүктеліп отыр. Мұндай мақсаттың баянды болуы оқу-тәрбие жүйесінің үлесіне тиетінін тек қана балалардың ғана емес ескерсектердің, яғни жоғары мектеп студенттерінің де білімді, білікті болуында ойынның алатын орны ерекше.

Ойын – оқытуда жаңа технологияның маңызды бөлігі болып табылады.

Ойын студенттердің генетикалық және табиғатына қарай танымдық қызығушылығы мен танымдық белсенділігін қалыптастырады. Ойын арқылы оқыту – оқытудың жетілдірілген түрі, мұнда студенттер оқу бағдарламасына сай білім алып, оқытушы барлық білім алушыларды назарынан шығармауға, білімдеріндегі олқылықтарын нақты айқындауға, оқытушымен тең түрде еркін сөйлеуге, жолдастарымен бірлесіп

жұмыс жасауға мүмкіндік алады. Оқу үрдісінде ойынды пайдалану студенттердің белсенділігін жоғарылатып, білімділік мәні күрделі объектіні саналы игеруіне мол әсер етеді. Ойын арқылы оқыту дәстүрлі оқу әдісінен ерекшелігі білім студенттерге дайын күйінде берілмей, олардың алдына мәселе қою бойынша шешіледі. Студенттер іздену, зерттеу үрдісіне қажетті білімді өздері айқындап оны меңгереді, ойдың күш-жігерімен табылған мұндай білім саналы игеріліп, есте жақсы сақталады.

Әрбір ойында жарыс элементтері бар. Жарыста студенттің жеңіске деген құштарлығы, белсенділігі туындайды. Жарыс элементтері эмоциялық қызығуды арттырады, студенттің өзін-өзі бағалау әрекетін жандандырады. Студент жарыста өз еңбегінің нәтижесін достарының нәтижесімен салыстырып өзінің көрсеткіштерін жақсартуға тырысады. Жоғары мектептің оқу процесінде қолдануға тиімді ойындарды төмендегідей түрлерге бөледі:

1. Рөлдік ойындар
2. Іскерлік ойындар
- а) Іскерлік оқу ойындары
- саяхат ойындар
- блиц-ойындар
- ә) Өндірістік ойындар
3. Имитациялық ойындар [4].

Рөлдік ойындар – тиімді әдістердің бірі. Рөлдік ойындар студенттердің өздерін басқа адамдардың орнына қойып, мәселе немесе проблеманы солардың тұрғысынан қарастырып, шешімді өз «қолдарымен» жасауды меңзейді. Бұл ойындарда студент өзінің теориялық білімдерін өмірде (практикада) кездесетін ситуациялар мен жағдаяттарда қолданады. Ол мұндай ойындарда проблемалардың мазмұны мен мән-жайын дұрыс түсінетіндігін көрсетеді, олардың шешу жолдарын қарастыру арқылы өзінің креативтік деңгейін дамытады.

Рөлдік ойындар үйренушілерде келесідей біліктерді қалыптастыруға септігін тигізеді:

- Қарым-қатынастық (коммуникативтік дағдылар);
- Шағын топтарда жұмыс жасау дағдылары;
- Тореланттылық (басқаның пікірі мен көзқарасын қабылдау, оларды сыйлау, олармен санасу, төзімділік пен шыдамдылық);
- Өзіндік тұрғыдан ойлау, пікір және көзқарас қалыптастыру, позиция (сенім, құндылықтар) таңдау, т.б.
- Үйренгенді (білім, білік, дағды, түсініктер, т.б.) практикалық тұрғыдан қолдану;
- Өздерінің үйрену деңгейін анықтап, оны әрі қарай дамыту.

Іскерлік оқу ойындарында студенттер қандай да бір сценарий ауқымында рөлдерді өзара бөлісіп, зерттеу жұмыстарын жүргізу және деректерді талдау арқылы нақты практикалық мәселелерді бірлесе отырып шешеді. Оқу ойындарының сценарийлері тақырып ауқымында болып, күрделі мәселелерді ойын тұрғысынан, «ойнап» шешуге бағытталады.

Оқу ойындарының екі түрін ажыратуға болады:

1. Сабақ тақырыбы бойынша жазылған сценарийлер бойынша (оқытушылар мен студенттердің өздері жазған) қысқа ситуацияларды ойнау.

2. Компьютерді қолданатын ойындар

- Мультимедиялық ойындар.
- Интернетте ақпарат табу әрекеттеріне негізделген іздеу ойындары.

Имитациялық ойын дегеніміз адамдардың қалыптас тыс (экстремалды) жағдайлардағы әрекеттерін анықтайтын өмір сүру ортасының үлгісін (моделін) құру.

Имитациялық ойындарда студенттер өмірде тууы мүмкін оқыс жағдайларды қайталап (имитациялап), шарушылық, басқару, әлеуметтік, психологиялық шешімдерді қабылдауды үйренеді. Бұл ойындар қарым-қатынастың әртүрлі тәсілдері арқылы жүзеге асырылады: пікірталас, келіссөз жүргізу, презентациялау, бірлесе әрекеттесу.

Имитациялық ойындар жаңа ортаға бейімделу дағдыларын қалыптастыруға өз септігін тигізеді. Мұндай ойындарда студенттер үйреншікті қалыптан өзгеше жағдайларда (ситуацияларда) өздерінің күнделікті құлықтары мен әрекеттеріне өзгерістер енгізіп, проблеманың шешімін табады.

Қазақ халқы жасаған мұралар сан алуан. Солардың бірі – ұлт ойындары. Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтіретін тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Аға ұрпақ өз білгенін, өз көкейіне тоқығанын кейінгі ұрпаққа мирас еткен солардың бірі – ұлт ойындары. Ойынға баланың көңілін өсіріп, ойын сергітіп қана қоймай, оның таным-түсінігін де арттырады. Ойнай білген бала сол халықтың мінез-құлқынан, ой санасынан, тұрмыс салтынан хабар алады. Ұлт

ойындар-халық педагогикасының негізгі бір саласы ретінде оқушыларға жан-жақты білім беруде, олардың өмір тәжірибелерін кеңейтуде, дүниені танып білу қабілеттерін жетілдіруде аса қажетті тәрбие құралдарының бірі. Ұлттық ойындарды тәрбие құралына айналдыру үшін бірқатар әдіснамалық талаптардың қатаң сақталуын талап етіледі.

Педагог ғалымдардың басым көпшілігі оқытудың ойын әдістерін кәсіби дамуды қамтамасыздандырудағы ең тиімді әрі болашағы зор тәсілдер деп есептейді. Өйткені іс-әрекет арқылы үйрету – танымның ең тиімді тәсілі екендігі баршаға аян: адам жадында бірнеше мезетте өзінің жасағаны мен бастан кешкен әсерлері қалады.

1. Ұлықман А. Даналық энциклопедиясы. – Алматы: Мектеп, 2009. – 335-бет.
2. Ахметов Н.К. Игра как процесс обучения. – Алматы, 1985.
3. Қазақ тілін оқыту әдістемесінен қысқаша сөздік. – Алматы, 2009.
4. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану. – Алматы, 2009.

Резюме

Г.А. Кайбулдаева – кандидат педагогических наук, доцент

международного казахско-турецкого университета им. Х.А. Ясави, togjan2010@mail.ru

А.А. Сатбекова – магистр, старший преподаватель, КазГосЖенПУ, aygul_ahmetkyzy@mail.ru

Игровые технологии в обучении

В данной статье рассматриваются вопросы обучения посредством игр. Очень важно использовать разные игры в качестве дидактических инструментов урока. Интерес к образованию, искусству и человеческие черты могут быть установлены с помощью игр. Даже слабые дети могут быть привлечены в игры и повысить их интерес к знаниям. Игры это соревнования. Для того чтобы не быть последним в школе дети стараются быть активными на уроках, думают и находят ответы на поставленные вопросы. Игры на уроке влияют на развитие детской точки зрения. Для индивидуального развития детей игры имеют важное значение в науке педагогики. Игры показывают деятельность детей. В общие игры имеют и социальное значение. Во время игр дети получают первую модель участия в общественной жизни, понимает структуру отношений между взрослыми. Через игры дети обучаются нормам и порядкам общества, в котором они живут. Игры отражают также сцены установленного общественного порядка.

Ключевые слова: педагогические технологии, метод игры, образование, национальное воспитание, просвещение поколения, мысли ученых, типы игр.

Summary

G.A. Kaybuldaeva - associate professor, Kh.A.Yassawi international Kazakh Turkish University, togjan2010@mail.ru

A.A. Satbekova – master of education, senior teacher, Kazakh State Women's University, aygul_ahmetkyzy@mail.ru

Game technology in teaching process

This article deals with the issues of teaching through games. It is very important to use the game types as didactic tools of the lesson. The interest to the education, art and human features can be established with the help of the games. Even weak children can be attracted by the games and increase their interest to the knowledge. Playing games include race. In order not to be in the back schoolchildren try to be active at the lessons, think and guess the answers to the given questions. Games at the lesson influence to develop the children's point of view. For the individual development of the children games have a significant point in the science of pedagogy. Game is the children's own activity. In general games have the social meaning, too. During the games doing the particular activity children have the first model of participating in the social life, realizes the structure of relations between the adults. Through the games children accept the norms and procedures of the society where he lives. Games are the scenes of established public order.

Key words: pedagogical technology, game method, education, national upbringing, educating the generation, thoughts of the scientists, types of the games.

ЭОЖ 17.022.1Ж.83

ОТБАСЫНДА МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

А.А. Жумадуллаева – п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, juma033@mail.ru

Г.А. Кайбулдаева – п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, togjan2010@mail.ru

Бұл мақалада отбасында мектеп жасына дейінгі баланың ұлттық сана-сезімінің қалыптасуын дамыту мәселелері қарастырылады. Кез-келген ұлттың мінез-құлық тәртібінде сол ұлттың тіршілік ережелері бейнеленеді. Бұл қағида жайында ағылшын антропологи Д.Горер екінші дүние жүзілік соғыстан кейінгі жылдарда ерекше байқалған орыс балаларының ұлттық мінезіндегі ұстамдылық, күштілік, шыдамдылық сияқты сапалар, оларда нәрестелік шақтағы «жөргекке ораудағы» ерекшелікке байланысты деп түйіндейді.

Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі - қазақ халқы. Оның тәрбие-тәсілдері мен тәжірибелері өте көп. Халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл мұрасын түгелдей қарап шығу үлкен іс. Оның бәрін қамти алмасақ та, бала тәрбиесіне қатысты дәстүр, әдет-ғұрып үлгілерін атап өтуге болады. Сәбилік кезден - ес біліп ер жеткенге дейінгі салт-дәстүр өнегелеріне: құрсақ той, қазанжарыс, сүйінші, шілдехана, бесікке салу т.с.с. жатады. Олар өсіп келе жатқан балалардың ұлттық санада жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: отбасы, ұлттық сана-сезім, ұлттық тәрбие, бала тәрбиесі, мектеп жасына дейінгі бала, ұлттық мінез, тілдің тазалығы, ұлт, салт-дәстүр, әдет-ғұрып.

Адамзаттың пайда болғаннан бергі тарихында көптеген әдет-ғұрыптар мен ережелер бар. Адамдар бұл әдет-ғұрыптарға сүйеніп тіршілік еткен, бала тәрбиелеген. Сан мың жылдар нәтижесінде бой ұрып әдеттенген, бір есеппен жазылмаған заңдар халықтың сан-салалы әдет-ғұрыптар, дәстүрлер жиынтығы - жас ұрпақты тәрбиелеуші, өмірге дайындаушы ұстаз болып келеді. Мәселен: отырып тұру, кіріп-шығу қарым-қатынастың белгілі бір реті бар, өте дәлдікпен орындауды талап ететін ережелер болып қалыптасады. Қазақ халқының атақты би-шешендерінің: Төле би, Қазыбек би, Әйтеке билердің шешендік өнерлері мен тіл мәдениеті бізге, бүгінгі күнге дейін А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, Ш.Уәлиханов сияқты ағартушылардың жас ұрпаққа қалдырған асыл мұралары арқылы сақталып келді. Сондай-ақ тіл мәдениетіне көп көңіл бөлген ғалым, әдебиетші А.Байтұрсынов. Ол өзінің «Әдебиет танытқыш» деген еңбегінде шешендік өнердің негізін, көсем сөздің бастауын нақышына келтіре көрсетті. Автор өзінің шығармасында сөз өнері туралы ойларын ортаға салады. Қарым-қатынастағы шығарма сөздің ұнамды болуы, сөз дұрыстығына, тіл тазалығына, тіл анықтығына, дәлдігіне және көрнекілігіне байланысты деп көрсетеді. А.Байтұрсынов бұл жердегі сөз дұрыстығын әр сөздің, сөйлемнің дұрыс күйінде жұмсалуды, тіл тазалығы - ана тілдің басқа тілдің сөзімен шұбарланбауы, тіл анықтылығы - айтылған лебіз ашық мағыналы, түсінуге жеңіл, көңілді күдіктендірмейтін, тіл дәлдігі - ойлаған ұғымға сөз мағынасы сәйкес келуі, ал тіл көрнекілігі - талғау сөздің көрнекі болуы деп түсіндіреді. [1,83] Ғалымның әсіресе, тілдің шұбарланбауы деген пікірі қазіргі кезде аса өзекті мәселелердің бірі екені белгілі.

Ұлы ғұлама Жүсіп Баласағұн сөйлеу өнерін көзі мәңгі бөгелмейтін мөлдір бұлаққа теңейді. Дидактикалық сарында жазылған «Құтты білік» шығармасында (IX-X ғ.) этика, әдептілік, қоғамдағы адамдардың қарым-қатынасы, сөйлесуі, тіл әдептілігі жан-жақты сөз болады. Қай этнос болмасын, өзінің белгілі өмір жолын басынан кешіргендіктен, оның өз халқына, ұлтына, еліне, жеріне тән іс-әрекет жүйелері де болады. Соңғы жылдары этнос психологиясы мен педагогикасы мәселелері жиі ауызға алынып, кейбір жақтары ғалымдарды ойландырып жүр (Қ.Б.Жарықбаев, С.Қалиев, С.М.Жақыпов, Д.Д.Дүйсенбеков, т.б.). [2, 78-80]

1922 жылы тұңғыш «Педагогика» атты ғылыми еңбек жазған әрі ақын, әрі ғалым М.Жұмабаев, адам өміріндегі тіл мен сөздің мәнін жан-жақты бейнелей келе: «...тіл адам жанының тілмашы. Адам тілі арқасында ғана жан сырын сыртқа шығарып, басқалардың жан сырын ұға алады. Адамның толық мағынамен адам аталуы тіл арқасында. Тілсіз ұлт, тілінен айырылған ұлт, дүниеде ұлт болып жасай алмақ емес, ондай ұлт құрымақ. Ұлттың тілі кеми бастауы ұлттың құри бастағанын көрсетеді», - деп тұжырымдайды [3].

Қазақ әдебиетінің классигі, философ, ұлы ақын Абайдың шығармаларының түйіні - бірлік, татулық, сыйластық. Абай адамдардың мінез-құлқындағы осындай кереғарлықты отбасы өміріндегі ата-ана өнегесі, бала тәрбиесінен бастап, қоғамдағы адамзаттық борыш, адамгершілік деңгейіне саралайды. Ақын адам мінезінің түрлерін адамгершілік, имандылық тұрғыдан қарастырып, оларды жақсы және жаман деп жіктеген.

«Егер есті кісінің қатарында болғың келсе, күніне бір мәрте, болмаса жұмасына бір, не болмаса айына бір, өмірді қалай өткізгенің жайында өзіңнен есеп ал» - дейді. [4, 50]

Қазақтан шыққан алғашқы ұстаз Ы.Алтынсарин халықты дүниеге «дұрыс көзқараспен» қарап тәрбиелеу мәселесін өзінің басты мақсаты етіп қойды. Ол өз шығармаларында жас ұрпақты өнер-білімге, адамгершілікке баулып, педагогикалық әдеп, үлкендердің жастарға үлгісі сияқты мәселелерді көтерді. Бала тәрбиесіне арналған Ы.Алтынсариннің адамгершілік әңгімелері осы күнге дейін құндылығын жоғалтқан емес. [5, 81]

Адамның жан дүниесінің, мінез-құлқы, тәртібінің даму заңдылықтарын тілден бөліп қарау қиынсыз. Өйткені, сөйлеу немесе сөз адамдардың тіршілік әрекетінің аса маңызды түрі. Адам танымын, ішкі ойын сыртқа бейнелеу құралы болып табылатын сөйлеу тілі сана сезім белгілерін қалыптастыру, күрделендіру жолында үлкен өмірлік міндет атқарады. Адамзат қоғамы қаншалықты сан алуан болса, тәртіп пен мәдениет ережелері де соншалықты мол. Мәдениеттің қандай түрі болмасын тәртіптен басталады. Ал, тәртіп бар жерде сын, өзара сын болады. Мәдениетті қарым-қатынас жасай білген адам өзін кез-келген ортада еркін ұстай алады, өз тәртібін қиындықсыз реттеп отырады. Кейінгі зерттеулер көрсеткеніндей, қоршаған ортаның «тәрбиелік» әсері адам ағзасының пайда болу (пренатальды кез) сәтінен басталады: бұл орайда адам үшін алғашқы орта - ананың құрсақ аясы екендігі баршаға мәлім.

Ана құрсағындағы «экологиялық жағдайлар» адамның постнатальды кезеңіндегі дене және психикалық дамуына ерекше әсер етеді. Ана құрсағында жатқанда балаға сыртқы әсерлер ананың көңіл-күйі, сезімі: сүйініш, реніші, риза болуы, рахаттанып-шаттануы арқылы жетіп отырады және осыған орай бала әр түрлі қалыптарға ауысып, әр түрлі күй кешеді. Мысалы: ана кенеттен қозғалғанда, болмаса ренжігенде, ашуланғанда қимылсыз, қозғалыссыз қалады, ал тыныштық жағдайда аяқ-қолын сермеп, тынымсыз күйге түседі.

Орыс педагогі А.С. Макаренко: «... баланы дүниеге келген сәтінен бастап тәрбиелеу керек ...» десе, біздің ойымызша кейінгі зерттеулерге сүйене отырып, тәрбие бала дүниеге келместен, тіпті ана құрсағында пайда болмастан бұрын, болашақ ата-ана болатын жастардан басталуы керек деп тұжырымдаймыз.

Балаға өзі өскен ортасы, ата-анасы, жалпы, ересек адамдардың әсері ерекше. Олар отбасындағы тәрбие жұмыстарын баламен мақсатты түрде жүргізсе, елін, халқын, дәстүрін сыйлайтын ұлтжанды азаматтарды тәрбиелеу ісін үлкен нәтижелерге жеткізген болар еді. Жалпы, адам денсаулығы үшін белсенділік пен жақсы тамақтануға қоса айналасындағылармен жағымды қарым-қатынас жасаудың маңызы аса зор. Мұндай мәлімдемені Гарвард университеті жанындағы бостандық денсаулық мектебінде жүргізілген зерттеулерден кейін американдық ғалымдар жасады.

Жалпы, отбасындағы ата-ана мен баланың қарым-қатынасы жағдайларындағы мәселелер сан алуан. Атап айтсақ, отбасындағы тәрбие мәселелерін шешуде түрлі отбасылық бірлестіктер, ұйымдар ұйымдас-тырылады. Көршілес Ресейде осындай ортақ бірлестіктер бар. Олардың біреуіне кеңестер заманында И.Б.Чарковский, М.Дадашев сияқты ерлі-зайыптылар ұйымдастырған «И.Б.Чарковский отбасылары» жатады. Алғашында «Отбасының денсаулығы» деген атаумен пайда болған бұл бірлестікке көпбалалы отбасылары, отбасында науқас баласы бар отбасылары, баласы жоқ ата-аналар бірікті. Олар бірлесе күш жұмсау арқылы тағдыр тәлкегі бойынша туған мәселелерді шешу жолдарын іздестірді. Жеке тұлға қалыптасуы өте ертеректе, пренатальды және постнатальды кезеңдерде жүзеге асады деп санаған бірлестік мүшелері, баланың осы аталған кезеңдеріндегі дене және психикалық дамуларына ерекше қарады. [6, 84]

Бірлестік, сонымен қатар жас нәресте келуін күткен ата-аналарды босану сәтіне дайындайды. Дайын-дық үрдісіне өмір сүру бейнесінің басты белгісі «табиғатпен қауышу», ашық суаттарда (өзен, көл) жылдың кез келген мерзімінде шомылу, жалаң аяқ жүру сияқты әрекеттер кірді.

Ретсіз өмір сүру - бұл ерлі-зайыптылардың өмірінің еркін түрі. Ерлі-зайыптылардың біреуінің тілегі - қалғандары үшін қасиетті. Олар сол адамның талап-тілегіне бағынуға тиісті, басқаша болған жағдайда отбасында өзара қақтығысушылық басталып, отбасының бұзылуына әкеледі.

Халықтық педагогика мен психологияда аттары әйгілі бұл бірлестіктердің негізгі мақсаты да - дені сау бала тәрбиелейтін отбасындағы ерекше жағдайды орнату.

Қазақстанда алғаш рет осындай отбасы бірлестіктері жоқ болғанымен де еліміздің бірінші ханымы С.А. Назарбаеваның жетекшілігімен құрылған «отбасылық типтегі балалар үйлерін» атауға болады. Бұл аталған бірлестіктердің қай-қайсысы болмасын, барлығында да қандай бағытта болмасын, ең негізгісі - баламен дұрыс қарым-қатынас жасай білу.

Бүгінгі таңдағы қазақ отбасында ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас көп жағдайда үлкендер-дің үстемдігі, вербальды емес коммуникациясы барысында орындалады. Мұндай жағдайда бала ата-ана-сына толы эмоционалды тәуелділікті сезіп өседі, соның салдарынан қазақ балаларының бойында

өз-өздеріне деген сенімсіздік, ішкі сезімдердің шиеленісуі сияқты құбылыстар басым болып қалыптасады. Қазақ отбасында, әсіресе ауылдық жерлердегі бала тәрбиесінде үлкендер әкімшілік-немқұрайлы әдісті қолданады. Бұл жерде үнемі «... жасы үлкеннің айтқанының бәрі дерлік дұрыс» деген заңдылыққа сәйкес, балаға үнемі үстемді қысым көрсетіледі. Бұл ретте баланың орындаған әрбір әрекеті, әр сөйлеген сөзі ата-ана беделінің көрсеткіші емес, баланың оларға деген рухани-материалды тәуелділік нәтижесі екенін айта кеткен орынды. Қазақ халқының мінез-құлқында кей сезімді, іс-әрекетті сөзбен айтпай-ақ ыммен, ишарамен, қимылмен, еппен де сездіре білу бұрыннан жақсы қалыптасқан.

Бізде, көпшілікке таныс қарым-қатынас жасаудың «сен» және сөзге сыпайылық рең беретін «сіз» деген екі формасы бар, оларды қолданудың өзіне тән белгілері, орындары бар. Қазақ мәдениетінің бұл ережелері балаға ерте, саби шағынан таныс болуы керек.

Оларды атап айтсақ:

■ *ізеттілік* - кез-келген жағдайда тәртіп ережелеріне ғана сай емес, этика, эстетика талаптарын қанағат ететіндей әрекет ету. Мұндай сезімі бар бала қолайсыздық тудыратын жәйттардың алдын ала біледі;

■ *қарапайымдылық* - ізеттілікпен тығыз байланысты құбылыс. Қарапайым болу - адамның өз әрекеті мен қабілетіне сын көзбен қарауы. Қарапайымдылықты ұялшақтықпен сәйкестендіруге болмайды, өйткені ұялшақ адам қарапайым адамның қасында өзін дұрыс бағалай алмайды;

■ *табиғилық* - кез-келген адамның өзіндік бет-бейнесі. Айнасындағылармен табиғи түрде қатынас жасай білген адам әр уақытта мінсіз болады;

■ *абырой, ар-намыс* - адамның қоғамда өз орнын дұрыс біліп, өзіне-өзі сенуі. Бұл қасиет әр кезде қарапайымдылық пен табиғилық бар жерде болады. Абырой мен ар-намысты бала айналасындағыларды қорлап, сөгіп, тіл тигізбейді.

Ата-ана баланы көпшіліктен алыстататын - эгоизм, қызғаншақтық сияқты құбылыстардан сақтандырып, жоғарыда аталған белгілердің бала бойында ерте кезден байқалуын қадағалап отырулары тиіс. Қазақ отбасындағы баланың сөйлеу мәдениеті материалды, рухани себептерге байланысты, қазіргі уақытта дер кезінде жүргізілмей отыр. Осы тұста біз, қазақ отбасындағы баланың қарым-қатынас мәдениетін жоғарлату үшін мына ережелерді есте ұстау керек деп ойлаймыз:

■ Еш уақытта баламен нашар көңіл-күйде қарым-қатынас жасауға болмайды. Бала тәрбиесі - адам баласының айналысатын ең тамаша кәсібі десе де болады. Ол жерде міндетті түрде көтеріңкі көңіл-күй мен тұрақтылық орын алуы керек. Отбасындағы көңілсіздік, енжарлық өсіп келе жатқан бала көңіліне, қатынас жасау қабілетіне кері әсерін тигізеді;

■ Ата-ана қатынаста баланың талап-тілегі жайлы толығымен хабардар болуы керек, көптеген ата-ана бала өмірге «дайын» адам ретінде келеді деп қате ойлайды. Олар баланың ақылды, қайратты, мейірімді, мәдениетті болып өсуінің алғы шарттарын, әдістерін жете түсіне бермейді. Ол үшін тәрбиені бала әлеміне еніп, бала тілімен ұйымдастыру керек;

■ Балаға үнемі өзіндік іс-әрекет орындауға жағдай тудыру керек, бала тәрбиесін - бағып-қағумен шатастыруға болмайды. Ата-ана баланың сөзін, әрекетін қатал бақылау жасап емес, саналы тәрбиелеуі тиіс. Себебі, әр адамға оның жасаған шаруасын біреу үстіртін бақылағаны ұнамайды, сол сияқты бала да кез-келген іс-әрекетті орындап, нәтижеге өзі жеткенді қалайды.

Жеке тұлғаның бойындағы барлық жақсы, жаман құбылыстардың бастапқы кірпіштері балалық шақта қаланып, адамның бүкіл өмірі бойындағы іс-әрекеттерінің қайнар көзі болып табылады. Мектепке дейінгі шақ - адамның тұлғалану үрдісіндегі негізгі кезең. Ұлттық педагогика бұл туралы - бала жеті жасқа толғанда жеке тұлға ретінде қалыптасады, жеті жасқа дейін балада ақыл болмайды, жеті жастан соң ғана балаға ақыл кіреді деп көрсетеді. Ол және де баланы жеті жастан он екі жас аралығында тәрбиелеу керек дейді. Осы кезде іс-әрекет түрлерін меңгере отырып, әлеуметтену үрдісін басынан кешіреді. Бұл жайында Қазақстан Республикасы «Білім туралы Заңының» 23 бабында: «Мектепке дейінгі тәрбие отбасында және мектепке дейінгі мекемеде жүзеге асырылады» делінген.

Осы тұрғыда отбасы жағдайының бала тәртібіне қаншалықты әсер ететінін А.И. Шүжебаева (2001) өз зерттеуінде нақты көрсетеді. Автор отбасындағы ата-ана мен мектеп жасына дейінгі бала арасындағы келіспеушіліктің себеп-салдарын қарастыра келе, оларды жоюда ата-аналар тарапынан балаға психологиялық қолдау көрсету қажет деп тұжырымдайды. Себебі, бала ата-ананың қолдауын тек қиналған сәттерде ғана емес, қуанған сәттерде де аса қажет етеді.

Қазіргі кезде ата-ана мен бала арасындағы келіспеушілік жағдай жиі кездеседі. Оның өзі кейде, шиеленісіп, шегіне жете, қарым-қатынастың дөрекі түріне айналады, кейде жасырын өтіп, ұзаққа созылады немесе бірден өшеді.

А.Ружская баланың жан-жақты дамуындағы құрбыларымен жасаған қарым-қатынасын қарастырып, осы кездегі балалардағы жиі байқалатын келіспеушілік жағдайды, олардың пайда болу себептерін (ішкі, сыртқы) көрсетеді. Бала келіспеушілік жағдайда бірнеше ұстанымда болады екен. Бір бала келіспеушілік жағдайда "менікі әрқашан дұрыс" деген ұстанымды сақтаса, екінші бала "мен бәріненде күштімін, жақсымын", ал үшінші бала "мен өзім үшін тұра аламын" деген ұстанымда болады [7, 88].

Отбасындағы бала ата-ана мен бала арасындағы келіспеушілік жағдайлары туралы Ү.И. Ауталипова-ның диссертациялық зерттеуінде ғылыми деректер көрсетілген. Автор «Мектеп жасына дейінгі балалардың отбасындағы өзара қарым-қатынастарының психологиялық, педагогикалық негіздері» деп аталатын зерттеуінде, бала отбасындағы ересектермен қарым-қатынас барысында аса зор әлеуметтік тәжірибе жинақтайды деген [8, 25].

Жалпы, қарым-қатынастағы келіспеушілікті өрістетпеу ең алдымен ата-анаға байланысты. Сырттай карағанда мұндай кикілжің шамамен былай көрінеді: бала ата-анадан бірденені (балмұздақ, серуенге шығу т.б.) талап етеді, ал ата-ана түрлі себептермен оның өтінішін орындамайды, рұқсат етпей, тыйым салады немесе олар балаға өздері талап қояды, ал ол болса, қарсылық көрсетіп, көнбейді, реніш білдіреді. Келіспеушілік жағдайында ашуланып, өзін дөрекі ұстауы, ал ата-ана байсалдылық танытпауы мүмкін. Қарсыласқан осындай сезімдер салдарынан отбасы тәрбиесі басқаруға келмей, өзінің межелі мақсатына жете алмайды. Отбасындағы тәрбиенің нәтижесі ата-ананың баламен жекелей әңгімелесуіне, аталған үрдісте қандай қатынас орнатуына байланысты.

Бала тұтастай адам, ал отбасы тәрбиесі баланы толығымен бүкіл өмірлік ынтасы мен талаптарын қалыптастыратын орта. Егер отбасындағы ата-ана әрекеті баланы дамуға, дербестікке, адамгершілік жағынан қалыптасуына әсер етсе ғана отбасы бала өмірінің мәніне айналады.

Бала – бұл үнемі белсенді әрекеттестік пен қарым-қатынасты қажет ететін қоғамдық мән. Психологияда әрекеттестік бірлігін - трансакция деп айтады. Адамдардың өзара әрекеттестік пен қарым-қатынастағы бағытын Э.Берн өзінің трансакциялы талдау тұжырымдамасында қарастыра келе, қарым-қатынас үрдісіндегі адамның «Ата-ана», «Ересек адам», «Бала» деген үш бағытын көрсетеді.

Бұл тұжырымдамадағы ата-ана бағытындағы әрекеттестік - өзгелерді сынау, бәсекелесу немесе үстем болу, билік көрсету бағытын ұйғарса, келесі, Ересек адам бағытындағы әрекеттестік пен ынтымақтастық, жауапкершілік, бейімділікті көрсетеді. Бала бағытындағы әрекеттестік - бағыну, қорғаныш пен қолдау іздеу немесе эмоционалды импульсивті қарсылық, бүлік, қыңырлыққа деген бейімділікті ұйғарады. Автор сонымен қатар, осы аталған өзара әрекеттестік бағыттарының біреуі адам тәртібінде тәулік бойы ерекше байқалады немесе үшеуі бір-бірімен өзара алмасып отырады деп көрсетті.

Осы аталған әрекеттестік негізінде индивид белгілі қоғамға енеді. Индивидтің ұлттық мәдениетке ену үдерісі шет елдік ғалымдардың назарын өзіне аудартады. Инкультурация - индивидтің өз ұлтының мәдениетіне ену ұғымын алғаш енгізген американдық мәдениантрополог М.Херсковиц те этникалық әлеуметтену механизмдерін қарастырған Я.Берри де бала туғаннан түрлі ықпалдар әсеріне бірнеше жолмен ұлттық мәдениетке енеді деп көрсетеді:

біріншіден, бала белгілі білім-іскерліктер мен мәдени құндылықтарды ата-анасының үйретуі арқылы,

екіншіден, әлеуметтік тәжірибелер мен мәдениет дәстүрлерін бала құрбыларымен жүргізген қарым-қатынас барысында,

үшіншіден, этникалық әлеуметтену балада арнайы ұйымдастырылған (балабақша, мектеп) оқыту үдерісі барысында жүзеге асады.

Баланың ұлттық сана-сезімінің қалыптасуын, оған салт-дәстүрлердің әсерін атақты педагог Қ.Ж.Қожахметова "этникалану" деп түсіндіріп, инкультурация ұғымымен пара-парлайды. Баланың білімді, мәдениетті азамат болып шығуына бір ғана отбасы тәрбиесінің ықпалы жеткіліксіз. Уақыт талабына сай қазіргі кездегі ата-аналардың біршама уақыттарын отбасынан тыс жерлерде (жұмыс, қызмет бабында, сауда т.б.) өткізулерінің салдарынан бала ата-анасының жылы қатынасына өте зәру болуда. Осы тұста айта кететін жәйт, Американың Вашингтон штатында отбасында баламен қарым-қатынас жүргізе білмейтін ата-аналарға арналған, арнайы қызмет көрсету қалыптасқан. Ол жерде әр ата-ана арнайы мамандардың ақыл-кеңесі, бақылауы арқылы баламен жүргізетін қарым-қатынас мәселесі жайлы білім алып қаруланады. Бала тәрбиесінің басты белгісі болып табылатын - отбасындағы микроклимат, ата-ана мен бала арасындағы өзара жарасымды қарым-қатынастар негізінде туады. Отбасындағы ата-ананың балаға деген махаббаты, әрине тәрбиедегі қуатты құрал. Бала психикасының дұрыс қалыптасуының негізі болып табылатын бұл құбылыс - балаға таза ауадай қажет. Көп жағдайда экономикалық жағдайы жақсы отбасының босағасы берік болады. Қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістер ең алдымен отбасына үлкен әсерін тигізеді, осындай өзгерістерді басынан кешіріп отырған отбасы белгілерін біз былай жіктеуді жөн көрдік:

1. Отбасының экономикалық әл-ауқатының төменділігі;
2. Демографиялық жағдайдың нашарлауы, яғни отбасындағы бала санын шектеу қиыншылықтан шығудың бірден-бір жолы деп саналуы;
3. Рухани-адамгершілік байлықтарға қарағанда материалды байлықты дұрыс көріп, ата-аналардың материалдық жағдайға көп көңіл бөлуі;
4. Ата-аналардың бала тәрбиесіне қатысты сауаттылығының төмендігі.

Көптеген деректер, бізге 1960 жылдарға дейін тәрбиені қазақ баласы негізінен ата-анасынан отбасында алып келсе, одан бергі кезеңде отбасының өзіндік тәрбие беру күші әлсірегенін көрсетеді.

Бала үшін дер кезінде көрсетілмеген ықылас пен ілтипатты кейін толықтыру өте қиын болғандықтан, баланың жан-жақты өсуі үшін жылы қатынас пен ізгі ниеттің қаншалықты қажет екендігін әр ата-ана дұрыс түсіне білулері тиіс. Ізгі ниет пен жылы қатынаста тәрбие алған бала есейгенде бойындағы барлық жақсы қасиеттерді ешбір қиындықсыз сыртқа шығара алады. Ал, керісінше, ата-ана махаббатын жеткілікті сезінбей немесе мүлде көрмеген бала есейгенде өте тұйық, ашушаң, ызалы болып өседі. Әр бала өмірінің алғашқы сәттерінен бастап өзін жақсы көретін, уайымдап, қамын ойлайтын жанның барын толық сезінуі керек. Егер бала ана махаббаттын сезінбей, анасының мейірімді жылы дауысын естімесе, ондайда бала өзіне төнген қатерді сезінеді. Осы кезде бала отбасындағы психологиялық дискомфорт пен қорқыныш сезімін басынан кешіреді. Сондықтан болар, өмірге келген сәбиге ата-анасын өзге ешбір жан толықтыра алмайды. Сәби үшін отбасының, ата-анасының орны өте ерекше.

Кез келген ұлттың мінез-құлық тәртібінде сол ұлттың тіршілік ережелері бейнеленді. Бұл қағида жайында ағылшын антропологы Д.Горер екінші дүние жүзілік соғыстан кейінгі жылдарда ерекше байқалған орыс балаларының ұлттық мінезіндегі ұстамдылық, күштілік, шыдамдылық сияқты сапалар, оларда нәрестелік шақтағы «жөргекке ораудағы» ерекшелікке байланысты деп түйіндейді. Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі - қазақ халқы. Оның тәрбие-тәсілдері мен тәжірибелері өте көп. Халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл мұрасын түгелдей қарап шығу үлкен іс. Оның бәрін қамти алмасак та, бала тәрбиесіне қатысты дәстүр, әдет-ғұрып үлгілерін атап өтуге болады. Сәбилік кезден - ес біліп ер жеткенге дейінгі салт-дәстүр өнегелеріне: құрсақ той, қазанжарыс, сүйінші, шілдехана, бесікке салу т.с.с. жатады. Олар өсіп келе жатқан сәбиге педагогикалық та, психологиялық та ықпал етеді.

- 1 Байтұрсынов А. «Тіл тағылымы». – Алматы: Рауан, 1991. – 142, 330 б.
- 2 Қалиев С, Жарықбаев Қ. «Қазақ халқының салт-дәстүрлері мен демократ-ағартушылары». – Алматы: РБК, 1993. – 48 б.
- 3 Жұмабаев М. «Педагогика». – Алматы: Рауан, 1993. – 154 б.
- 4 Дайырова Ә., Құрманбаева Г. «Абайдың тәлімгерлік тағылымы». – Алматы: Рауан, 1996. – 136 б.
- 5 Алтынсарин Б. «Үш томдық шығармалар жинағы» I том. – Алматы, 1975. – 234 б.
- 6 Дружинин В.Н. «Психология» (Учебник для гуманитарных вузов). – Санкт-Петербург, 2001. – 656 с.
- 7 Рузская А., Павленко Т. «Почему они конфликтуют» Учебно-дошкольное воспитание. №1. – 2003. – 72 с.
- 8 Ауталипова У.И. «Психолого-педагогические основы взаимоотношений детей дошкольного возраста в семье» Диссертация кандидата психологических наук. – Алматы, 1999. – 129 с.

Резюме

А.А. Жумадуллаева – кандидат педагогических наук, доцент
международного казахско-турецкого университета им. Х.А. Ясави, juma033@mail.ru

Г.А. Кайбулдаева – кандидат педагогических наук, доцент
международного казахско-турецкого университета им. Х.А. Ясави, tojjan2010@mail.ru

Формирования национального сознания детей дошкольного возраста в семье

В данной статье рассматриваются вопросы развития формирования национального самосознания детей дошкольного возраста. Каждая нация описывают через характер их способы бытия. Этот принцип был рассмотрен английским антрополог Д. Горер после 2 мировой войны русские дети показали свой характер особенно такие как сдержанность, храбрость, терпеливость, и это объясняется их особенностями, установленным с рождения.

Казахский народ является одним из народов, уделявший глубокое внимание к воспитанию детей и человеческого образования в целом, и сформировал свои принципы и правила. Есть много способов воспитания и опыта. Это огромная работа изучать драгоценное наследие народа, сформированные веками. Тем не менее мы попытались указать традиции и модели обычаев, касающихся воспитания детей. Обычай и традиции от младенчества до подросткового возраста относятся "курсақ той", "қазанжарыс", "суюнши", "шилдехана", "бесікке салу" и т.д. они влияют на развитие национального самосознания подрастающих детей.

Ключевые слова: семья, национальное сознание, национальное воспитание, образование детей, детей дошкольного возраста, национальный характер, чистота языка, нации, традиции, обычаи.

Summary

A.A. Jumadullaeva - associate professor, Kh.A.Yassawi international Kazakh Turkish University, juma033@mail.ru

G.A. Kaybuldaeva - associate professor,

Kh.A.Yassawi Kh.A.Yassawi international Kazakh Turkish University, togjan2010@mail.ru

Development of establishing the national consciousness of pre-school children in the family

This article deals with the issues of development of establishing the national consciousness of the pre-school children. Each nation describe through the character their ways of being. This principle was considered by English anthropologist D. Gorier after the World War 2 Russian children showed their character particularly as reserved, brave, patient and it was explained by their features established by birth.

Kazakh people are one of the nations who paid deep attention to the upbringing of the children and human education on the whole, and made the successful principles and rules. There are lots of upbringing ways and experiences. It is a huge work to consider the precious heritage of the people formed by centuries. Nevertheless we tried to point the traditions and models of customs concerning the children's upbringing. The customs and traditions from the babyhood till adolescence include the "kursak toy", "kazanzharys", "suinshi", "shildekhana", "besikke salu" and etc. they influence the development of the national consciousness of the growing children.

Key words: family, national consciousness, national upbringing, children's education, pre-school children, national character, pureness of the language, nation, traditions, customs.

УДК 371

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКА ПӘНІН МОНТЕССОРИ ӘДІСІ НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУ

Г.Т. Токкулова – Қожа Ахмет Ясауи атындағы

Халықаралық қазақ-түрік университетінің п.ғ.к., доценті

Ж.Маханбетова – Қожа Ахмет Ясауи атындағы

Халықаралық қазақ-түрік университетінің магистранты

Бүгінде елдегі жағдайдың өзгеруіне және азаматтық қоғамның қалыптасуына байланысты қазіргі білім беру жүйесінің алдында жеке өзіндік беделі бар, айналасындағы адамдарды құрметтейтін, өзінің және өзгелердің сезімі мен іс-әрекеттерін талдай білетін, өздігінен шешім қабылдауға қабілетті және олардың нәтижелеріне жауап беруден қашпайтын, өзін-өзі дамытуға ынталы, жаңа типтегі ерікті тұлғаларды тәрбиелеу мәселесі тұрғаны белгілі. Бастауыш сыныпта математика пәнін М.Монтессори әдісі негізінде оқыту балаларға жауапкершілікті сезінуге, өздігінен шешім қабылдауына, топта да, жеке де жұмыс жасай алуына, таңдау жасай алуына, өз уақытын ұйымдастыра білуіне, өзіне сеніммен қарауына мүмкіндіктер береді, қолайлы жағдай туғызады.

Түйін сөздер: Монтессори әдісі, интеллект, алтын материал, сегена тақтасы, конструктивті үшбұрыштар, ойын.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді [1].

«Жас бала – жас шыбық, жас күйінде қай түрде иіп тастасаң, өскенде сол иілген күйінде қатып қалмақ. Теріс иіліп қалған шыбықты артынан түзейміз десең, сындырып аласың [2]», - деп Мағжан Жұмабаев айтқандай заманға лайық тәрбие мен білім беру ісін кешенді ұйымдастыру жаңа технологияларды, тың идеялар мен шығармашылықты қажет етеді. Бала бойындағы жақсы қасиеттер мен мүмкіндіктерді ашып, олардың өнегелі, тәрбиелі болып өсуіне мектепке дейінгі тәрбиенің тигізер әсерінің маңызы зор.

Сол себептен бастауыш сыныпта жаңа технологияны енгізу, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыру басты мақсаттардың бірі. Осы тұрғыда мектепке дейінгі білімде ұтымды қолданылып жүрген инновациялық технологиялардың бірі М.Монтессори әдісін бастауыш оқыту үдерісіне пайдалану болып табылады.

Мария Монтессори (1870-1952) Италияның Анкона провинциясының Кьяравал деген жерде дүниеге келген, бірақ отбасымен ерте Римге көшіп кетеді, сондықтан Марияның балалық шағы осында өткен.

Кішкентайынан өте дарынды, оқу мен білімге деген құштарлығы ерекше ол бастапқы да математикалық білім алғысы келген. Бірақ медицина саласын таңдап, Рим университетінің клиникасына жұмысқа орналасады. Мұнда ол невропатология бөлімінде ұзақ уақыт ақыл-ойы кем балалармен жұмыс жасаған. Бұл оның педагогикалық жолының бастамасы болды. Монтессори атақты француз ғалымдары Сеген мен Итардың жүйелерін зерттеген, түрлі педагогикалық және психологиялық курстарға қатысқан. Өзінің 20 жасында Мария Ортофрениялық мектептің директоры болған. Дені сау балалармен алғашқы педагогикалық жұмыстары Сан-Лоренцода Эдуардо де Саламо басшылығымен құрылған 3-7 жастағы балаларды қамтитын «балалар үйіне» басталды. Осының негізінде балалар бақшалары кең таралды. Монтессоридің өзі ашқан жаңалығы баланың 3 жаста-ақ заттармен әрекетінде зейінінің тұрақталатыны еді. Содан Монтессори дамытушы материалдардың арасындағы өзара байланыстың, жеке іс-әрекеттегі дербес таңдаудың, іс-қимылдың және сезім мүшелерінің дамуы мен жаттығудың балалардың тәрбиесіне әсер етуін қарастырып, іздене бастайды. Бұл ізденістер балабақшаны қалай жабдықтау керектігін түсінуге көмегін тигізді [3].

Мария Монтессори адамзаттың ақыл-ойын «математикалық» деп, ал логикалық қабілеттері мен деңгейлері жоғары адамдарды «интеллектуалды адамдар» деп атайды [4]. Математикалық тәрбие мен білімсіз дүниені танып білу мүмкін емес, барлығы осы математикадан бастау алады деп есептеген.

Математика аса дарынды адамдар ғана игеретін ауыр құбылыс емес. Оны үйрену кімнің де болса қолынан келеді, әрине, баланың да, өйткені математика өмірмен тікелей байланысты. 2-3 жастағы бала күнделікті өмірде дағдылану барысында санай білу үдерісін белгілі дәрежеде игереді. Мәселен, «көшеде кетіп бара жатып, бір машина кетіп бара жатыр, әне екіншісі де кетті» - деп анасымен кетіп бара жатқан бала айта алады немесе, қарапайым бағдарламға қарап тұрып, оның үш көзі бар екенін айта алады. Бала сұрақ қойғанда және оған міндетті түрде жауап алғанды жақсы көреді, үнемі сұрақтар қою арқылы баланың ой-өрісі дамиды.

«Баланың бойында «сан және санау» идеяларын қабылдаудың «дайындық баспалдағы» ретінде қажетті барлық инстинктивті танымдардың барлығы дерлік бар болады» - деп жазады Монтессори. Сан деген түсінікті қалыптастыру балалардың сезімдерін дамытуға бағытталған тапсырмалар мен жаттығуларда (ұзын, қысқа, ашық, жоғары, төмен т.б.) қамтылған. Әрине, бұл жаттығуларға арнайы материалдар қолданылды. Осы жаттығуларға тоқталып өтелік.

Бастауыш сыныптың математика пәнінде оқушының автодидактикалық материалдар арқылы өзіндік жұмыс жасауына мүмкіндік беру оның танымдық үдерістерінің дамуына әсер етеді. Монтессори бойынша математикалық білім берудің ішкі мәні «материалдандырылған абстракциялар» ұғымында қамтылған, ал математика пәнінің өзі ең алдымен танымдық әрекет пен эмоционалдық қатынастың көмегімен әлемді игеру тәсілі ретінде қаралады. Математика бұл оңай, таныс және сезіммен қабылданады.

Балалар 1-сыныпта математика сабағында «Конструктивті үшбұрыштармен» сенорлық деңгейде жұмыс істейді: олардың түсіне, көлеміне, формасына қарай топтайды, үшбұрыштардың түрлі топтарынан жаңа фигуралар – квадраттар, параллелограмдар, дельтоидтер, трапециялар, тік үшбұрыштар жасайды, жаңа фигуралардың атауларын есте сақтайды. 2 және 3 сыныптарда «Конструктивті үшбұрыштардың» көмегімен «конгруэнттілік», «ұқсастық», «тең шамаластық» ұғымдары беріледі. Сондай-ақ балалар «Конструктивті үшбұрыштарды» тең қабырғалы, әртүрлі қабырғалы және теңбүйірлі немесе сүйір бұрышты, тік бұрышты және доғал бұрышты деп топтауды үйренеді. Биіктік, негіз, жақ, диагональ ұғымдарымен танысады. 4 сыныпта «Конструктивті үшбұрыштардың» көмегі арқылы оқушылар Пифагор теоремасын алдымен сенсорлық, содан соң абстрактілі деңгейде дәлелдейді, геометриялық фигуралардың алаңын есептейді, «медиана», «биссектриса» терминдерімен таныс болады. Оқушылар осы материалдармен жұмыс істей отырып «ауыспалылық», «ауыспалылық композициясы», «параллельді көшіру», «вектор», «векторлар сомасы» т.с.с.

Математиканы оқытуда оқытушы компьютер бағдарламаларын, тесттерді, рөлдік ойындарды белсенді пайдаланылады. Микрокалькулятормен жұмыс істеудің қарапайым дағдылары беріледі.

Монтессори педагогикасында математикалық материалдардың 9 тобы бөліп қарастырылған, олардың 2-еуі оның ізбасарларының заманауи еңбектерінен.

1 топ – 0-ден 10-ға дейінгі сандар әлеміне кіріспе.

2 топ – ондық есептеу жүйесіне кіріспе, 4 арифметикалық амалмен танысу.

3 топ – 1000-ға дейін жүйелі есеппен танысу.

4 топ – арифметикалық амалдарды жаттау жаттығулары және қосу, алу, көбейту және бөлу кестелерін есте сақтау.

5 топ – қарапайым және ондық бөлшектермен танысу және олармен әрекет ету, бөлгіш және еселі терминдеріне кіріспе, натуралды көрсеткішті дәреже ұғымдары.

6 топ – көбейтудің орын алмастыру және үйлестіру заңы, квадратқа және кубқа айналдыру, квадраттық және кубтық түбірді шығару.

7 топ – геометриялық материал.

8 топ – арифметикалық және геометриялық прогрессия енгізіледі.

9 топ - әрекеттер тәртібі, пайыздар мен басқалар оқытылады [5].

Математиканы оқытуда М.Монтессори алғашқы қадамнан бастап балаға бір ондықтан екіншіге, 9-дан 10-ға өтуге негізделген ондық есептеу жүйесінің басты концепциясын жеткізуге тырысады. 10-нан кейін көпір құлайды, жаңа ондық басталады. Бұл мақсатқа **«Алтын материалдың»** көмегімен қол жетеді, мұнда бала ондық есептеу жүйесін құруды, көп мағыналы сандарды құрастыруды және қосуды, алуды, көбейтуді және бөлуді үйренеді. «Алтын материал» сандар разрядын, бір разрядтан екіншіге өтуді, сандар құрылымын түсіндіреді. Көруге және қолмен сипауға, бірліктердің, ондықтардың, жүздіктердің және мыңдықтардың формасы мен салмағын сезінуге мүмкіндік береді. Разрядтарға геометриялық түсіндірме беріледі. Бірлік-моншақтар жазықтықтың нүктесін еске түсіреді, ондық-тізбектер – кесінділерге, жүздіктер – квадратқа, мыңдықтар кубқа ұқсайды.

Бала алдымен ондық жүйенің разрядтарына сәйкес санмен танысады, санды салыстыруды үйренеді, олардың атаулары енгізіледі. Бала ондық есептеу жүйесін құрады, 9999-ға дейін құрайды және көп мәнді сандарды оқиды, санда 0-дің рөлімен танысады. Арифметикалық әрекеттерді енгізу базасы құрылған кезде көп мәнді сандардың қосындысы мен азайтуы енгізіледі: балалар сан жазылған карталарды жинайды, «алтын материалдың» тиісті санын келтіреді және бүкіл үдерісті көріп көрнекі түрде әрекетті орындайды.

«Сегена» тақтасы. 11-ден 19-ға дейін сан мен символдар енгізіледі. Жалпы қабылданған атауларды есте сақтау, 11-ден 20-ға дейін сандар құрамы жатталады. 20-ға дейінгі сандарды салыстыру.

Балалардың анағұрлым абстрактілі деңгейін **«Маркалармен ойынға»** өткізеді. Олар да сондай-ақ мысалдарды шешуге жаттығады, бірақ анағұрлым абстрактілі деңгейде. Егер «Алтын материалмен» жұмыс жасауда үдеріс маңызды болса, онда «Маркалармен» жұмыс жасауда мысалдарды жазуға және нәтижеге көңіл бөлінеді.

І сыныптың соңына қарай балалар «Алтын материал» мен маркалардың көмегімен көп мәнді сандарды қосуды және азайтуды үйренеді. 99999 санына дейін олар **«Нүктелермен ойын»** арқылы қосуды үйренеді – бала нүктелердің көмегімен көп мәнді сандарды графикалық түрде елестете отырып оларды қосу үдерісін атқарады.

«Қосу және азайту жолақтары бар тақталардың» көмегімен балалар 20-ға дейін қосу және алу мысалдарын шешеді. Бала мысалдары бар бланкаларды алады және оларға сәйкес жолақтарды қойып, нәтижелерді табады; бақылау карталарын толтыруды үйренеді – абстрактілі деңгейде жұмыс, жауаптары бар карточкалар ғана қойылады, осылайша, сандарды қосу және азайту кестелері біртіндеп есте сақталады.

Бөлшектер алдымен сенсорлық деңгейде енгізіледі. Бөлшектерден түрлі оюлар салынады, қағазға түсіріледі. Ю.Фаусектің әзірлеген «Дөңгелек бөлшектер», «Квадрат және үшбұрыш бөлшектер», «№1,2 бөлшектерге есептер» арқылы эксперимент жасай отырып балалар түрлі бөліктерден бүтінді жинайды: А, 1/5, 1/6, 1/7, 1/8, 1/9, 1/10- шеңбер немесе квадрат алады.

Монтессори жүйесі бойынша математиканы меңгеруге дайындық «балаларды сенсорлық тәрбиелеу және практикалық өмір дағдыларын меңгеру бойынша жаттығулар арқылы» жүзеге асырылады.

Нақтыдан абстрактіге өту Монтессори әдісі бойынша математиканы оқытудың негізгі қағидасы болып табылады, осы ретте әр бала белгілі материалды өз қарқынымен меңгереді. Бала нақты материалмен жұмыс істеп, өз есептерінің нәтижелерін көрнекі түрде көрген кезде оқу анағұрлым жеңіл өтеді және жақсы нәтижелерін береді.

Мария Монтессоридің жүйесін елімізде көбіне арнайы орталықтар мен жеке меншік балабақшалар қолданады. Әрине, итальян педагогінің педагогика ғылымына әкелген ғылыми жаңалығы мол, кемшіліктерінен артықшылықтары басым.

XXI ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технологиялық бағытты дамыту мақсатымен атауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды. Жас ұрпаққа мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру - бүгінгі күннің басты талабы екені бәрімізге белгілі. Бірақ, біз шетелдің тәжірибелерін еліміздің білім беру жүйесінде қолданғанымызбен, өзіміздің ұлттық ерекшелігіміз бен құндылықтарымызды ұмытпай, шетелдің озық тәжірибелері мен технологияларын ұлттық тәрбиемен ұштастырып, қадағалап отыруымыз керек.

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. – Астана, 2011
2. Арынгазин Қ. М. М. Жұмабаевтың педагогикалық идеялары /Қ.М. Арынгазин, Қ.Қ. Қоянбаева // Қарағанды ун-тінің хабаршысы=Вестник Карагандин. ун-та. Сер. Педагогика, 2004. – № 4. – 147-151 б.
3. Беркінбаева С. Мария Монтессори педагогикасы негізінде балалардың қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыру. Педагогика мәселелері. – №2. – 2011 жыл.
4. Монтессори М. Помоги мне это сделать самому: ст., советы, рекомендации / М.Монтессори; сост., вступ. статья М. В. Богуславского, Г. Б. Корнетова. – М.: Карануз, 2000. – 270 с.
5. Монтессори М. Значение среды в воспитании / М. Монтессори; пер. с итал. К.Памфиловой // Частная школа. –1995. – С. 122 -127.
6. Монтессори М. Разум ребёнка / М. Монтессори. – М.: Грааль, 1999. – 173 с.

Резюме

Г.Т. Токкулова – кандидат педагогических наук, доцент

Международного казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмеда Ясави

Ж.Маханбетова – магистрант Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави

Обучения математики в начальной школе по методу М.Монтессори

Всем известно, что в связи изменениями в стране и формированием гражданского общества, перед образовательной системой страны стоит задача – воспитание нового типа свободных, которые имеют обществе хорошую личную репутацию и уважительно относиться к мнениям и деянием других и при этом они должны быть способны самостоятельно принимать решение и отвечать за их результаты также заинтересованные в саморазвитии личностей. Обучение предмета математики методом М.Монтессори в начальных классах создают хорошую возможность привить детям чувства ответственности, способности самостоятельно принимать решения, навыки работа индивидуально и в группе, умение сделать выбор и уверенность в себе.

Ключевые слова: метод Монтессори, интеллект, золотой материал, доска сегена, конструктивный треугольник, игра.

Summary

G.T. Tokkulova – candidate of pedagogical science, associate professor,

Kozha Akhmet Yasawi international Kazakh-Turkish University

Zh.Mahanbetova – master, *Kozha Akhmet Yasawi international Kazakh-Turkish University*

Teaching mathematics in primary school by Maria Montessori method

Everyone knows that because the changes in the country and the formation of civil society, the challenge to the educational system of the country - training a new type of free, that have public good personal reputation and to respect the opinions and deeds of others, and thus they should be able to decide independently and be responsible for their resultative also interested in self-development. subject Mathematics Education by Maria Montessori in primary schools provide a good opportunity to instill in children a sense of responsibility, the ability to make their own decisions, the skills to work individually and in groups, the ability to make a choice and confidence.

Keywords: Montessori method, intelligence, Golden material, Seguin board, constructive triangle, game.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЫННЫҢ МАҢЫЗЫ

А.А. Жумадуллаева – п.ғ.к., доцент, Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, juma033@mail.ru

Қ.О. Өтеген – п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі,

Халықаралық гуманитарлық-техникалық университеті, hadisha63@mail.ru

Бұл мақалада ойын баланың даму құралы, таным көзі, тәрбиелік дамытушылық мәнге ие бола отырып, адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететіндігі баяндалады. Ойынның тәрбиелік маңызын жоғары. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу ең алдымен ойыннан басталады. Ойын – баланың қажетті әрекетінің бірі ойынды кіші жастағы балалардың табиғаты керек етеді. Ойын арқылы баланы білім алуға, оқуға қызықтыра отырып, тұлғалы дамуын қалыптастыруға болады.

Ойын оқу пәндерінің мазмұнымен тығыз байланыста жүргізілгенде ғана дұрыс нәтижелер береді. Ойындар оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін жетілдірумен қатар, сөздік қорларын молайтып, сауатты жазуға да баулиды.

Түйін сөздер: педагогикалық ойын, бала, баланың дамуы, ойын, оқу, еңбек, ересек адам, шығармашылық ойлау, ойын теориялары, ойынның қызметі.

Ойындар оқушылардың ой-өрісін дамытып, ойлау қабілетін арттырумен қатар, үйретілген, өтілген тақырыптарды саналы да берік меңгеруге үлкен әсер етеді. Ойындар оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін жетілдірумен қатар, сөздік қорларын молайтып, сауатты жазуға да баулиды. Оқушылар ойын ойнау барысында үйренген сөздерін айтып қана қоймай, оның қандай мағынада қолданылатынын да біледі. Ойын оқу пәндерінің мазмұнымен тығыз байланыста жүргізілгенде ғана дұрыс нәтижелер береді.

Ойынның пайда болу сырын табу әрекеттері әртүрлі ғылыми бағыт өкілдері тарапынан бірнеше жүз жылдықтар ауқымында жүргізіліп келеді. Ойынның шығу тегі жөніндегі ұсыныс-жауаптар шеңбері өте кең.

Ойын баланың даму құралы, таным көзі, тәрбиелік дамытушылық мәнге ие бола отырып, адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Ойынның тәрбиелік маңызын жоғары бағалай келіп, А.С. Макаренко былай деп жазды: «Бала өмірінде ойынның маңызы зор, ересек адам үшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Бала ойында қандай болса, өскен соң жұмыста да көп жағынан сондай болады». Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу ең алдымен ойыннан басталады. Ойын – баланың қажетті әрекетінің бірі ойынды кіші жастағы балалардың табиғаты керек етеді. Балалардың еңбегі, оқуы ойыннан басталады. Ойын арқылы оқушы білім алуға, оқуға қызықтыра отырып, тұлғалы дамуын қалыптастыруға болады.

Ойын мәселесі, бір пайымдаулар бойынша, қоғам дамуының көптеген діни, әлеуметтік-экономикалық және мәдени шарттарына байланысты адамдардың бос уақыты мен сол уақытта айналысатын қызығулар мәселесіне орай туындаған. Ежелгі дүниеде ойындар қоғамдық өмірдің өзегі болуынан, оларға діни-саяси мән берілді. Ежелгі гректердің пайымдауынша, ойыншылар Алла аясында болған, осыдан Ф.Шиллер антикалық ойындардың жоғары рухтық сипаты болатындығын дәріптеп, оларды адамның бос уақыттағы қай қызығуларына да мұратты үлгі ретінде насихаттады. Ежелгі қытайда мейрам ойындарын император бастап, ашып, өзі оларға араласа, қатысқан. Кеңестік дәуірде әміршіл биліктің солақай талаптарынан бұзылысқа түскен халықтық ойын мәдениеті салттарының сақталуы мен дамуы қоғамдық ойындардың бай мұрасын сақтап қалған жазғы қала сырты лагерлерінің қызметтерінен бастау алатын [1, 84].

Әлемдік педагогика ойын әрекеттері белгілі шарттарға (ережелерге) телініп, қандай да мақсаты (жеміс, ұтыс, байрақ) көздеген ойыншылар арасындағы қалаған жарыс не бәсеке ретінде қарастырылған.

Ең алдымен ескеретін жәйт: ойын қарым-қатынас, оқу және тіршілік тәжірибесін жинақтауға арналған күрделі, әлеуметтік-мәдени құбылыс. Ойын күрделілігі оның формаларының, жарысушылардың оған қатысу тәсілдерінің және ойынды жүргізу қағидаларының көптүрлілігінде. Ойындардың әлеуметтік-мәдени табиғаты шүбәсіз, сондықтан да ол оқу іс-әрекеттерінің ажыралмас бірліктерін құрайды. Ойын барысында балалар:

- әрекет-қылық ережелерін игеріп, ондағы әлеуметтік топтардың, яғни қоғамның кішігірім үлгісі – сыныптық рөлмен танысады, кейін бұл үйренгені «Үлкен өмірде» қолданылады;

- ойын көлемінде шағын келген сол топтардың, ұжымдардың, өндіріс, фирма, әрқилы типтегі экономикалық және әлеуметтік мекемелердің өзіндік мүмкіндіктерін байқастырады (сәбилердің дүкенші, тәрбиеші, МАЙ қызметкері және т.б. болып ойнауы);

- бірлікті ұжымдық іс-әрекет дағдыларын игереді, сонымен бірге өздерінің жеке дара сапа қасиеттерін әртүрлі жағдайларда үйлестіріп, шыңдауға, алдына қойған ойын мақсаттарына жету үшін қажет әлеуметтік-психологиялық шарттарды тануға және оларды тәртіпті орындауға үйренеді;

- қатысушылар мұғалімдер тарапынан ойынға тартылған қосымша құралдар (көрнекіліктер, оқулықтар, компьютер технологиялары) ықпалымен ойынға енген мәдени салт-дәстүрлерді жинақтайды әрі меңгеріп бақылайды.

Ойын теориялары. Ойын - өмір, тіршіліктің ғажайып құбылыстарының бірі, мұндағы іс-әрекет, бір қарағанда, пайдасыз, дегенмен, өте қажетті. Өмірлік құбылыс ретінде, өз ғажайыптылығымен адамды арбай тартып, ойын жағдайы маңыздылыққа ие әрі ғылым әлемінде аса бір қиын да түйінді мәселе сипатымен әйгілі болуда. Ресей педагогикасы мен психологиясында іс-әрекет мәселесін дамытқан ғалымдар: *К.Д. Ушинский, П.П. Блонский, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин.* Ойын жөніндегі теориядан теорияға ауысып не теориядан теория туындатып жүрген ойшылдар мен зерттеушілер алыс-жақын шетелде де молшылық, олар арасында елеулілері – *К.Гросс, Ф.Шиллер, Г.Спенсер, К.Бюллер, З.Фрейд және Ж.Патье.* Бұлардың әр бірі өз алдына көп қырлы да сырлы ойын құбылысының қандай да бір тарапын ашқан сияқты, алайда олардың қай-қайсысы да ойынның шын мәнін қамти алмаған [2, 18].

Ерекше танымал болғаны – *К.Гросс теориясы*, ол ойын мәнін маңызды өмірлік іс-әрекетке дайындау қызметі деп қарастырады; ойында жаттыға жүріп адам өз қабілеттерін жетілдіреді. Әйгілі танымға ие болған бұл теорияның артықшылығы: ойынды дамумен байланыстырып, оның мән-мағынасын сол дамуда атқаратын рөліне орай бағалайды. Негізгі кемшілігі – бұл теория ойынның тек қана мәнін ашумен айналысып, ойынды жүзеге келтіруші дерек көзге назар аудармайды, ойынға ынталандырушы сеп-түрткілерді есепке алмайды, ойын тегін түсіндіруге тырысқанның өзінде де К.Гросс адам дамуы эволюциясына қайшы келетін пікірге ойысып, адам ойынын жануарлар ойынымен теңестіреді де, оның негізін биологиялық шарттарға сабақтастырып, инстинктке телиді. Осыдан *К.Гросс* теориясы дамудың әлеуметтік-тарихи принципіне тікелей қарсы сипат алады. Г.Спенсер (Ф.Шиллер теориясын дамытушы) нақтылаған теорияда ойынның дерек көзі адамның шектен тыс күш-қуатында екендігі, яғни өмірде, еңбекте ақырына дейін сарп етілмеген артық күш ойында өз жолын тауып, сыртқа шығатыны дәріптеледі. Алайда, күш-қуаттың сарп етілмеген қорының болуы оның жұмсалуды бағытының дәлелі бола алмайды: нәліктен ондай күш басқа бір іс-әрекет түріне жұмсалмай, тек ойынға ғана қосылады; ойынды тыныс алу мақсатында шаршаған адам да пайдаланады емес пе? Бұл теория да осыдан ойын мәніне дәлелді түсінік бере алмайды [3, 47].

Ойынға ынталандырушы сеп-түрткілер негіздерін айқындауға ұмтылыс жасап, *К.Бюллер* қимыл-әрекеттің ләззат алу (яғни, нәтижеге тәуелсіз қандай да әрекетке келудің өзінен рахат табу) теориясын ұсынады. Қанағаттанудан туындаған іс-әрекет сипаты ойын теориясы іс-әрекеттің гедонистік (геоданизм – рахатқа бөлену) теориясының бір жақты көрінісін береді, яғни адам қызметі рахат не ләззатқа бөлену принципімен сабақтасып жатады.

Шиллер де Спенсердің қимыл-қозғалыс теориясы секілді, гедонистік теория қандай да көңіл-күй шарпуында өң беретін шынайы сеп-түрткіні қамтушы нақты әрекет мазмұнын ескермейді. Ойын мәнін анықтау негізгі қимыл-әрекеттің қанағаттану немесе қимыл-қызмет орындаудан ләззаттану екендігін мойындай тұрып, бұл теорияның ойында елемейтін ағзаның қимыл-әрекеттік табиғи қажетсінулері ғана.

Ойынның *З.Фрейд* қалаған теориясы өмірде іске аспай қалған адам ниеттерінің ойында орын тауып, іске асып жататындығын дәлелдемекші болады, себебі өмірде шапағатын бермеген ой, арман көбіне ойын барысында іске қосыла толғандырып, өз қанағатын беретіні белгілі. *З.Фрейд* шәкірті Адлер түсінігі: тұрмыс қиыншылығына төзе алмай, өмірден безген субъекттің тұлғалық кемістігі ойын барысында көрінеді. Айналып келгенде, «баяғы жартас – сол жартас» күйінде қалып, өмір сұлулығы мен рахатын қамтыған шығармашыл белсенділік көзі – ойын енді өмірге сиыспағандардың қоқысханасына айналды; даму өнімі және шарты болатын ойын адамның тұлғалық болымсыздығы мен кемістігінің көрінісін білдіретін болды; адамды тұрмысқа дайындайтын ойын өмірден безінудің жолы деп қарастырылады.

Л.С.Выготский және оның шәкірттерінің пікірінше, ойындағы басты әрі оны анықтаушы мән: ойнай жүріп, адам өзіне шынайы жағдай орнына жалған, жасанды өмір сәттерін құрап, өзін қоршаған заттарға таңған мағынаға сәйкес нақты рөлге еніп, әрекетке түседі.

Мұндай түсініктеменің негізгі кемшіліктері келесідей:

- ойын дерегі ашылмағандықтан, түсінім ойындық жағдай құрылымына негізделген. Мағынаны екінші бір затқа өткізу, жалған жағдайға ауыстыру ойын көзі бола алмайды;

- ойындық жағдайды мағына өткізу нәтижесінде туындайтын құбылыс ретінде түсіндіру, ойынның мағынасымен ойнау қажетінен жүзеге келетінін арқау – ету бұл тек ғалым ойындағы интеллектуалды ұстаным;

- ойынның жоғары формалары үшін маңызды болғанымен жасанды (қияли) жағдайда әрекет-қимылдың туынды дерегін бастау көзге айналдырып және оны барша ойын түріне міндетті деп есептеп, Л.С. Выготский теориясы баланың әлі жасандылықты білмейтін шағындағы ойын формаларын ескермейді. Сәби шақтағы ойын формаларын ескере алмағандықтан бұл теория ойынды даму желісінде сипаттауға мүмкіндік бермейді.

Д.Н. Узнадзе ойынды әрекет-қылықтық қызметтердің пісіп жетілген, бірақ әлі нақты өмірде қолданылмаған бағытының нәтижесінде байқастырады. Бұл ойынның болымды тарапының айғағы, яғни ойын даму жемісі, тіпті күнделікті тұрмыс қажеттерінен көш бойы озық жүретін өнім. Әрине мұндай түсініктеме көңілге қонарлық, дегенмен Д.Н. Узнадзе теориясының кемістік тарапы сезілмей қалмайды: ойын бұл теория бойынша адамда іштей пісіп жетілген қызметтік әрекет, яғни тіршілік иесінің қоршаған дүниемен бірлікті қатынасқа келуінен пайда болатын іс-әрекет емес, ол ағзаның табиғи мүмкіндігінен болатын құбылыс ретінде қабылданған. Осыдан ойын сырттай ықпалмен, толыққанды нақты мазмұнмен байланыспаған белсенділікке айналады. Ойын мәнінің мұндай түсініктемесі нақты көріністерге ие шынайы, болмыстық ойынға сипаттама бере алмайды [4, 36].

Ойын маңызы ұлан-ғайыр, оны тек көңіл аулау не үзілістік тыныс алу мүмкіндігі деп бағалау дұрыстыққа келмейді. Ойын құбылысының ғажайыптығы оның қызық думандығында, тынықтыру сипатында ғана емес, ол оқу-үйретуге, шығармашылық дамуға, емдеуге, адамның еңбек барысындағы қатынастары мен көріністерінің жобасы қызметін атқаруында.

Ойынды тәлім-тәрбие, ересек әулет тәжірибесін келесі ұрпаққа жеткізу әдісі ретінде адамзат ежелден-ақ пайдалана білген. Халықтық педагогикада, мектепке дейінгі, мектептен тыс мекемелерде де ойын кең қолданымда.

Оқу-тәрбие үдерісінің белсенділігін көтеру және оны жеделдестіру үшін де ойын таптырмас құрал. Осыған орай ойын келесі жағдайларда өте қажетті: оқу пәні материалын ұсынуда ондағы ұғым, тақырып, мазмұнды және т.б. категорияларды өз бетінше игеруде, сабақ не оның бөлігін өтуде тиімді. Жалпыланған, әмбебап технологияның бір бөлігі, бірлігі ретінде, сыныптан тыс жұмыстар ұйымдастырудың бір формасы ретінде ойын технологиясы пайдалы келеді. Ойындық педагогикалық технологиялар әрқилы тәлім-тәрбиелік ойындар формасында біртұтас педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің ауқымды тобын қамтиды. Педагогикалық ойындардың жалпы ойындардан ерекшелігі: 1) Айқын да нақты тәлім-тәрбиелік мақсаты бар; 2) Мақсатқа сай педагогикалық нәтижесі көзге түседі; 3) Нәтижесі дәйекті де анық; 4) Оқу-танымдық, тәлім-тәрбиелік бағдарлы. Тәлімдік ойын формалары ойын тәсілдері және жасанды жағдайлар жәрдемімен сабақта түзіліп, балаларды оқу жұмысына бағыттайды. Ойын тәсілдері мен ойындық жағдайлар сабақ барысында келесідей негізгі бағыттарға орай іске асырылады:

1. Дидактикалық мақсат оқушылар алдына ойын міндеттері формасында тартылады.

2. Оқу іс-әрекеті құрамына дидактикалық міндетті ойын шартына келтіретін жарысу, бәсеке талаптары енгізіледі.

3. Дидактикалық тапсырманы табысты орындау ойын нәтижесімен байланыстырылады. Ойын – кәсіби және отбасылық өмір мектебі, адами-тұлғалық қатынастар мектебі. Оның әдеттегі мектеп оқуынан ерекшелігі – ойын барысында әлденемен айналыса жүріп, олар өзінің қандай да бір нәрсені үйреніп жүргенін сезбейді. Ойында жеңіл танымды білім көзі де, оны оқытып, үйрететін мұғалім де жоқ. Оқу үдерісі қимыл, әрекеттер «тілінде» дамиды, өзара белсенді қатынастарға түскен барша қатысушылар – оқытушы – үйретуші, оқып үйренуші сипатты. Ойнай оқу ешкімді ештеңеге міндеттемейді, көп жағдайда ойын ерікті және қалаулы болады [5, 42].

Ойынның негізгі қызметтері:

Оқу-тәрбие үдерісіндегі ойындық технологияның орны мен рөлі, ойын мен оқудың ұштасуы көбіне мұғалімнің педагогикалық ойындар мәні мен қызметін жете білуіне тәуелді. Ойын қызметі – оның саналуан пайдалылығында. Әр ойын өз алдына жемісті. Қоғамдық мәдениеттің педагогикалық бір қыры болғандықтан ойынның маңызды қызмет түрлері төмендегідей:

Ойынның әлеуметтік-мәдени қызметі. Ойын - өз ішіне тұлғаның кемелденуіне қажет мақсатты бағытталған үдерістерді қоғамға не дос жарандары тобына тән білімдерді, рухани құндылықтар мен талаптарды игеру шарттарын, сондай-ақ адам қалыптасуына ықпал етуші кездейсоқ аяқ асты әсерлерді қамтиды. Ойынның әлеуметтік-мәдени міндеті адам тарапынан мәдени байлықты игеруге, ұжымның толыққанды мүшесі ретінде әрекетке келуге жол ашатын тәрбие және тұлғалық қалыптасу мүмкіндігін білдіреді.

Ұлтаралық қарым-қатынас орнату қызметі. И.Кант адамзатқа тән қасиет – оның қарым-қатынас жасап, ортақтасуға ынталы болуы деп есептеген. Ойын әрқашан ұлттық сипатқа ие, сонымен бірге ол ұлт, ұлысаралық, жалпы адамзаттық сипатқа ие. Ойындар өмірдің әрқилы жағдайларын жобаластыруға,

араздасуға бармай дау-дамайдан шығудың жолдарын табуға мүмкіндік береді, өмірде бардың бәрін әрқилы көңіл-күй, сезімдермен қабылдауға үйретеді.

Ойын – адамның өз мүмкіндіктерін өзінше іске асыра білу жолы. Бұл ойынның аса құнды қызметтерінің бірі. Ойын барысында адам өзін тұлға ретінде көрсете алады. Осы тұрғыдан адам үшін маңыздысы ойынның өзі. Ондағы нәтиже бәсекеде қандай да мақсатқа жету оншалық мәнге ие емес. Ойын үдерісі – адамның өз адамшылығын: іскерлігін, жасампаздығын, шығармашылығын, көпшілігін, ұжымшылығын және т.б. паш ету кеңістігі. Адам өмірінде орын алған не алда болып қалар тіршілік жағдайларды шешу үшін адамдық тәжірибе әрдайым ойынға енгізіліп жатады. Сол ойында мәселелердің шешімі жобаластырылады.

Қарым-қатынас, тілдесу ойындары. Ойын - тікелей өз ерекшеліктеріне байланысты әрі нақты болуымен қарым-қатынасты іс-әрекет. Ол оқушының күрделі адамаралық қатынастарын мәтінге (контекст) ендіреді. Қалаған ойындық қадам көптеген қарым-қатынастық байланыстарға ие, ұйымдастырушы әрі қатынастың бастау себепшісі әрбір ойыншыны өзіне тарта білгені жөн. Егер ойынды адамдардың өзара тілдесіп, сөйлесуінің формасы деп есептесек, онда өзара әрекеттестік, өзара түсінік, өзара көнбістік болмаған жерде, ойын жөнінде әңгіме де болуы мүмкін емес.

Ойынның нақтамалық қызметі. Нақтама (диагностика) – құбылысты білу, тану қабілеттері: құбылысты ажырата атамалау үдерісі. Басқа да адам іс-әрекеттерінің қай-қайсына қарағанда ойынды күні ілгері болжастыру. Яғни, сәуегейлік қасиеті орасан, себебі, біріншіден, адам ойында өзін көрсетудің (зерделік, шығармашылық) ең жоғары мүмкіндігіне ие болады; екіншіден, ойынның өзі өздігінен адамға ішкі жан әлемін, сырттай қылық-әрекет болмысын (ақыл-ес, мінез-құлық, іскерлік және т.б.) жайып салу алаңы.

Ойынның емдік, сауықтыру қызметі. Ойын адам әрекет-қылығында, сырттай не өзімен-өзі қатынастарында оқу, білім игеруде туындайтын әрқандай қиыншылықтарды жеңуге қолданылуы мүмкін. Ойындық тәсілдердің маңызына орай Д.Б. Эльконин: ойындық терапияның тиімділігі баланың рөлдік ойында үйренетін жаңа әлеуметтік қатынастар тәжірибесімен анықталады, деп жазған еді.

Ойынның реттеу-түзеу қызметі. Ойын барысында психологиялық реттеулер табиғи күйінде өтеді. Бұл үшін: 1) барлық оқушылар ойынның ерекшеліктері мен желісін меңгеруі لازم; 2) ойынның әрбір қатысушысы есебінде өз рөлін ғана емес, өз әріптестерінің де рөлдерін жақсы білуі тиіс; 3) ойын мақсаты мен үдерісі баршаны ынтымаққа келтіріп, біріктіруге міндетті. Ойын барысындағы реттеу-түзетулер мінез-құлығында қандай да ауытқулар байқалған оқушыларға жәрдем көрсете алады, оларға қалыпты көңіл-күйге түсіп, топтағы құрбы-құрдастарымен қатынасқа келуге кедергі болар толғаныс, күйзелістерін басуға көмектеседі.

Ойынның тамаша-думан қызметі. Тамашалау, думан құру адамның әр нәрсеге, көп түрлілікке құмарлығынан. Ойынның думан-сауық қызметі психологиялық қорғаныс ретіндегі жанға-жайлы, көңілге қонымды қуаныш дарытар қатынас түзуімен, яғни тұлғаның кемелді тұрақтануы және оның ойынға байланысты барша ниеттерінің іске асуымен байланысты. Ойынмен көңіл аулап не тікелей қатыса жүріп адам ой, шығармашыл ізденістерге кезігеді. Ойын қызық-думанға жеткізетін фантазияға негіз қалайтын сыйқырлы күшке ие.

Оқу-үйретімнің ойындық формалары, оларды ұйымдастыру, қай технологиямен салыстырғанда да, мәжбүрлеу мен ынталандырудың әрқилы сеп-түрткілерін (мотивы) пайдалануды көбірек қажет етеді. Қазіргі күнде оқу ойындарын ұйымдастыруда жиі ескерілетін сеп-түрткілер түрі төмендегідей:

1. Қарым-қатынас, ортақтасу сеп-түрткілері:

- оқушылар бірлікті мәселе, міндеттерді шеше отырып, ойындарға қатыса, өзара ой бөлісуге, жолдас-тарының пікіріне ден қоюға үйренуі;
- ұжымдық мәселе, міндеттерді шешу барысында оқушылардың әрқилы мүмкіндіктерді пайдалануы;
- ойын кезіндегі бірлікті көңіл-күйлері мен толғаныстарының тұлға аралық қатынастарды нығайтуға көмектесуі.

2. Инабаттылық-ізгілікті сеп-түрткілері:

- ойында әрбір оқушы өзін, өз білімдері мен ептіліктерін, өз мінезін, еріктік сапаларын, өзінің іс-әрекетке, еңбекке, адамдарға деген қатынастарын жүзеге шығаруға ұмтылысы.

3. Танымдық сеп-түрткілер:

- әрбір ойынның жақын нәтижеге ие (ойын соңы), оқушыны мақсатқа жетуге иландыруы (жеңіс) және мақсатқа жету жолдарын саналы ойластыруы (көбірек білу, дайындалу қажеттігі);
- ойын бастауында команда не жеке оқушы тең (үздік те, орташа да оқушы жоқ, бәрі бірдей). Нәтиженің ойыншының өзіне, дайындық деңгейіне, қабілетіне, шыдамдылығына, ептілігі мен мінезіне тәуелділігі;
- мақұрым болған оқу үдерісі ойында тұлғалық мән алады. Оқушылар әлеуметтік кейіпке кіреді, тарихи жағдайға еніп, өзін игеріліп жатқан тарихи үдерістің бір мүшесі, бөлігі ретінде сезінуі;

- табысты жағдайдың танымдық қызығулардың дамуына қолайлы көңіл-күй өрісін пайда етуі. Сәтсіздікті жеке өз жеңілісі деп қабылдамай, ойындағы ұтылыс деумен, келесіде қалай да ұту жолын іздестіруге кірісуі, яғни танымдық іс-әрекетке бой ұруы;

- бәсекелестік – ойынның ажырамас бөлігі - әрқашан да балалар үшін қызықты да тартымды;

- ойында әрдайым қандай да бір сыр бар – ол жауабы алынбаған «неге?» Бұл сұрақ оқушы ой-әрекетінің белсенділігін көтереді, оны жауап іздеуге ойыстырады.

Ойындағы белсенділіктің көзі тұлғаның өз еркімен алған міндеттері, ойын шығармашылдығы мен жарыс рухы. Адам ойында қандай да бір затқа қол жеткізуді армандайды. Сол арман – мақсат аталғандарға қосымша тұлғаны белсенділікке жетелейді (нарықтық заманда бұл миллиондаған ақша, мысалы). Ойын барысында бала бірнеше деңгейлі мақсаттарды көздейді:

Бірінші мақсат – ойын үдерісінің өзінен қанағат алу. Осы мақсатта қанағат, қуаныш келтірерліктей белсенділікке дайындықтың бастауын береді.

Екінші деңгейлі мақсат – қызмет-әрекеттік, ол ойын ережелерін орындаумен мазмұн желісіне еніп, рөлдерді атқаруға байланысты.

Үшінші деңгейлі мақсат – ойынның шығармашылық міндеттерін – жұмбақты мәселелерге шешім табу, оларды болжап білу және кезіккен сырдың түйінін жаздыру, нәтижеге ерісу сияқты іс-әрекеттерді байқатады.

Ойынды ұйымдастырудың негізгі принциптері:

- балаларды ойынға тартуда кез-келген формадағы мәжбүрлеу, зорлаудың болмауы;

- ойын желісін дамытып бару;

- ойынның құмарлығына қолдау-қуаттау білдіру (балалардың нақты сезімдеріне нәр беру);

- ойындық және ойыннан тыс іс-әрекеттердің өзара байланысын тұрғызу;

- қарапайым ойындардан күрделі ойын формаларына өту, мұндай әрекеттерді орындауда ойын тапсырмалары мен ерекшеліктерінің мазмұнын біртіндеп тереңдете бару қисынын сақтау.

Шүбә келтірмейтін бір жәйт – бұл зерделік ойындардың тәлім-тәрбиелік құндылығы оларды ұйымдастыру және өткізуге педагогтардың міндетті қатысуына тәуелділігі.

Мұғалім алдына қойылатын міндеттер:

- өткен жас кезеңдеріндегі жетістіктерді арқау ету;

- нақты жас кезеңнің баршы қолдануға келер мүмкіндіктерін іске асыруға ұмтылу;

- келесі жас кезеңіне «тұғыр» қалау, яғни жетіскен деңгейіне шегеленіп қалмай, оқу іс-әрекетіне деген жақын даму сеп-түрткілер аймағын барластыру.

Ойын формасында енгізілетін сабақ ережелері:

1. Алдын ала дайындық. Сұрақтар шңбері мен өткізу формасын талқылау. Рөлдерді күні ілгері бөлістіру. Балалардың бәрі танымдық іс-әрекетке ынталандырылады.

2. Ойын нәтижесін міндетті түрде жариялау.

3. Білікті сарапшылар.

4. Зейін ауыстырып, шаршағанды шығару үшін қажет оқулық емес сипаттағы ойын сәттерін пайдалану.

5. Әр ойынның өзіне сай оқу-материалдық міндеті қажеттерін ескеру (киімдер, ойыншықтар, бөлме жәй жағдайлары және т.б.).

Ең бастысы – оқушы тұлғасына сай құрмет, оның ойынға болған ынта-ықыласын шектемеу, жойып алмау.

Ежелгі ұлы ғұлама Конфуций айтқандай: «мұғалім де, оқушы да бірге өседі», осыдан сабақтардың ойындық формалары ұстаздың өз шәкіртімен бірге шыңдала түсуінің таптырмас құралы.

Педагогикалық ойынның маңызы зор. Ойын біріншіден, білу және үйрену, екіншіден, адамның ойнай отырып, өзіндік білім алуы өмір тәжірибесін жинақтауға көмектеседі. Ойынның кәсіптік, әуестену, оқу-жаттығу ойындары сияқты түрлері бар. Ол дем алу, көңіл көтеру бола тұра оқуға, шығармашылыққа, емдеуге, адам қарым-қатынасының типтерінің модельдеріне, еңбекте көрініс табады.

Ойынды ерте заманнан үлкендердің іс-тәжірибесін жеткіншек ұрпаққа жеткізу үшін пайдаланған. Ойын халық педагогикасында, мектепке дейінгі және мектептен тыс мекемелерде кеңінен пайдаланылады. Қазіргі мектепте ойын әрекеті ойын пәнінің тарауын және тақырыбын түсіну үшін өздік технология ретінде, жалпы технологияның элементі ретінде, сабақ немесе оның бір бөлігі ретінде, сыныптан тыс жұмыстың технологиясы ретінде қолданылады.

1. Ойын технологиясы / Г.Кайбулдаева, М.Жаздыкбаева, С.Әлімбаева. – Түркістан, 2007. – 116 б.
2. Никитин Б.П. Развивающие игры. – 2-е издание. – М., 1985. – 120 с.
3. Артемова Л.В. Театрализованные игры дошкольников. – М., 1991. – 127 с.
4. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М., 1978 – 314 с.
5. Берглянд И.Е. Игра как феномен сознания. – Кемерово, 1992. – 96 с.

Резюме

А.А. Жумадуллаева А. – к.п.н., доцент, МКТУ им. Х.А.Ясауи, juma033@mail.ru

К.О. Отеген – к.п.н., заведующий кафедры «Педагогика и психология»,
Международный гуманитарно-технический университет, hadisha63@mail.ru

Роль педагогических игр

В этой статье рассматривается система воспитательных средств игра занимает определенное значение в формировании личности. Роль и значение игры в учебно-воспитательном процессе очень велико. Поэтому воспитание основывается на использовании педагогических игр. Игры являются неотъемлемой частью деятельности детей младшего возраста. Игры способствуют формированию личности и привлечению интереса к учебе.

Игры с содержанием учебных дисциплин даст правильные результаты. Игры совершенствование навыков творческого мышления студентов, повышение словарного запаса, придает грамотно писать.

Ключевые слова: педагогические игры, ребенок, развитие ребенка, игра, учеба, труд, взрослые, творческие игры, теория игр, функции игр.

Summary

A.A. Jumadullaeva - associate professor, IKTU named after Kh.A.Yassawi, juma033@mail.ru

K.O.Otegen – docent, Head of the department "Pedagogy and Psychology",
International Humanitarian and Technical University, hadisha63@mail.ru

Role of pedagogical games

Games play significant role in the system of educational process as one of the base of forming personal qualities. The essence of games in teaching process is great. Therefore education is based on the use of pedagogical games. Games are inalienable part of junior age children's activity. Games assist forming of personality and increasing their interest in studies.

Game content of disciplines gives correct results. Games improving creative thinking skills of students, increase vocabulary, it attaches to write competently.

Keywords: pedagogical games, child, development of child, game, studies, labour, adult, creative games, function of games theory.

ӘОК 378.147

БОЛАШАҚ МАМАНДАРЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЛЫҒЫН АҒЫЛШЫН ТІЛІН МЕНГЕРТУДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

П.К. Искакова – п.ғ.к., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
педагогикалық ғылымдар кафедрасының доцент м.а. Fari_77@mail.ru

Б.Т. Керимбаева – PhD докторы, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
педагогикалық ғылымдар кафедрасының доцент м.а. Kerimbaeva-bota@mail.ru

Ш.М. Усенбаева – №4 С.Сейфуллин мектеп – лицей, ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

Мақалада болашақ мамандарының ақпараттық-коммуникативтік құзырлығын ағылшын тілін меңгертуде қалыптастыру қарастырылады. Бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау үдерісін ақпараттандыру мәселесі теориялық тұрғыда сипатталады. Ақпараттық-коммуникативтік құзырлық педагогикалық ұғым ретінде студенттердің кәсіби құзырлығын қалыптастырудың бір бөлігі ретінде қарастырылып, олардың сапалық көрсеткішін сипаттап, теориялық және практикалық даярлығының біртұтастығын қамтамасыз етеді. Білім беру үдерісінде болашақ мамандарының ақпараттық-коммуникативтік құзырлығын ағылшын тілі арқылы қалыптастыруда берілетін білімі жүзеге асырылды. Ағылшын тілі бойынша студенттердің бұрын алған білімі мен келешекте меңгеретін білімінің байланысы күшейіп, олардың даму мақсатын жүзеге асырады.

Түйін сөздер: болашақ маман, ақпараттық-коммуникативтік құзырлық, ағылшын тілі, білім беру.

Еліміздің жаһандану реформалары қазіргі білім беру жүйесіне, жаңаша идеялардың отандық және әлемдік білім кеңістігіне енуі, коммуникативтік және ақпараттық технологиялардың дамуы жеке тұлғаның әлеуметтік мәдениетіне, оның коммуникативтік құзырлығын қалыптасуына түрлі тұжырымдамалары өзекті орын алуда маңызды дәрежесінің жоғарылауына мүмкіндік береді.

Қоғамның жедел жаңаруы үшін білім саласының, әсіресе қоғам үшін болашақ мамандарды даярлайтын жоғары кәсіби білім беру жүйесі жедел жаңаруы керек.

XXI ғасыр – әлемдегі өзгерістерге негізделген білімнің дәуірлеу ғасыры, өйткені, ол қазіргі кезеңде мемлекеттің тұрақты дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, әлемдік нарығындағы, әлемдік қоғамдас-тықтағы орнын анықтап, халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейін анықтауда негізгі көрсеткіш болып табылады.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуына байланысты әсіресе соңғы кезде педагогика саласына түбегейлі өзгертулер, жаңалықтар енгізілуде. Біздің басты игіліктеріміздің ішінде халқымыздың немесе басқаша айтқанда адам ресурстарының сапасы тұр. Біздің ғылыми және шығармашылық әлеуетіміздің деңгейі жоғары, білім өрісі биік халқымыз бар. Біз қолымыздағы осындай баға жетпес капиталды жан-жақты дамытуға және оның дамуы үшін барған сайын жаңа әрі неғұрлым өркениетті жағдай туғызуға тиіспіз. Еліміздің экономикалық және әлеуметтік даму деңгейі, ең алдымен, олардың білім жүйесімен, азаматтарының білімділігімен анықталады.

Жаһандану дәуірі - әлемдегі елдердің бәсекелестік жағдайында халықаралық деңгейде өзара кірігу үрдістерінің жандану дәуірі де болғандықтан, білім – пайдалы инвестиция саласы ретінде еліміздің экономикалық, әлеуметтік және саяси даму тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Өз кезегінде маман кадрлар-дың бәсекеге қабілеттілігі әлеуметтік-экономикалық, техникалық жүйелердің және технологиялардың бәсекеге қабілеттілігімен анықталады.

О.Б. Дмитриева [1] болашақ мамандардың кәсіптік әрекетіне психологиялық даярлығын қалыптастыру мәселесін зерттеген. О.Б. Дмитриева студенттің кәсіптік даярлығы ұғымына келесі анықтаманы берген, «... кәсіптік даярлық тұлғаның жеке қасиеті мен болашақ қызметінің негізгі алғышарты. Студенттің кәсіптік даярлығы өз міндеттерін табысты орындауға, меңгерген білім, дағдыларын дұрыс пайдалана білуге және кез-келген кездейсоқ жағдайларда өзіне-өзі есеп бере алуы мен бағалай білуіне ықпал етеді». Автор жеке тұлғаның мүмкіндіктерін пайдалану арқылы шығармашыл, өз мүмкіндіктерін адекватты бағалай және барынша жүзеге асыра алатын жоғары білікті мамандарды оқыту мен тәрбиелеуді қатар ала отырып, даярлауды ұсынған.

Әлеуметтік сұраныс бойынша жоғары оқу орындарында болашақ маман даярлау деңгейіне талаптар-дың күшейтілуімен қатар, болашақ маманның өзіне де жеке тұлға ретінде талаптар өте жоғары. Е.Г. Гализина [2] жоғары оқу орындары студенттерінің мотивациялық кәсіптік даярлығын қалыптас-тыруды тұрақты бағдар мен мотивтер жүйесі тұрғысынан қарастырған. Студенттің белсенді мотивация-лық кәсіптік даярлығын қалыптастыруға бағытталған психологиялық күйі мен мүмкіндіктерін

қарастырған. Автор студенттің кәсіптік даярлығын жеке тұлғаның сипаттамасы, қасиеті ретінде қарастырады. «... кәсіптік даярлық ұғымы, жеке тұлғаның еңбек нарығында бейімделу, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі бағалау қасиеттерін қалыптастыруы. Кәсіптік даярлық барысында тұлғаның дамуы жүзеге асады. Кәсіптік тұлғаның қалыптасуы оның мамандықты таңдаған сәтінен бастап, бүкіл ғұмыры бойы жалғасады дейді.

И.М. Попов бойынша, студенттің кәсіптік даярлығы «өз мамандығы аясында міндеттерді шеше алатын, алған білім, дағдыларын одан әрі жетілдіруге қабілетті тұлға» [3].

Тұлғаның кәсіптік даярлығын қалыптастыру үдерісі оның болашақ мамандығын таңдаған сәтінен, яғни студенттің жоғары оқу орнына түскен күнінен басталады. Сондықтан, жоғары оқу орындарында ағылшын тілін оқытуда студенттердің кәсіптік даярлығын қалыптастыруды ұйымдастыруда студенттердің жас ерекшеліктерін ескеру қажет.

Интегралды жас ерекшеліктері кезеңдерінен өтуде адамның тек психикалық қызметтері (ойлау, қабылдау, ес, зейін) ғана емес, сондай-ақ олардың арақатынасы мен құрылымы да өзгереді. Әрбір жас кезеңінде бұл қызметтердің тиімді даму кезеңі болады. Студенттік шақ білімдер мен кәсіби іскерліктерді мақсатты, жүйелі игеруші, табанды оқу еңбегімен айналысатын адамдарды қамтиды. Әлеуметтік топ ретінде кәсіптік бағыттылығымен, болашақ мамандыққа тұрақты қатынастың қалыптасқандығымен сипатталады.

Лиссабон конференциясының «Еуропа аймағында жоғары білім мамандықтарын мойындау туралы» шешімін Қазақстан Республикасының қабылдауы республика жоғары оқу орындарының студенттеріне басқа елдердің оқу орындарында оқуларын жалғастыруға немесе бітіріп шығуларына мүмкіндік жасап отыр. Сонымен қатар Республика оқу орындарының кредиттік оқыту жүйесіне көшуі жастардың өзіндік білім деңгейлерін көтерулеріне және өз беттерімен білім алуларына, оқу орындарын таңдауларына және білім көлемдерін кредит түрінде есепке алуларына әсерін тигізуде. Осыған байланысты ХХІ ғасырдың өзекті талабы халықаралық өзара қарым-қатынас құралы болып саналатын шетел тілдерін еркін меңгеру. Шетел тілдерін оқу, үйрену бүкіл дүниежүзілік нарыққа шығу, бүкіл дүниежүзілік мәдениетке араласу мақсатында әрбір тұлға үшін маңызды және болашақта адамдар шетел тілін өздерінің кәсіби іс-әрекеттерінде батыл қолданатын болады.

Қазір Болон үрдісі аясында оқытушылар мен студенттердің академиялық ұтқырлығына үлкен маңыз берілуде. Болон құжаттарының барлығында дерлік академиялық ұтқырлыққа баса мән берілген.

Академиялық ұтқырлық – әр студенттің өзінің білім алуын өзі қалыптастыру мүмкіндігі. Басқаша айтқанда, білім беру стандарты аясында студент өзі қалаған пәндерді, курстарды, тіпті өзінің қалауына қарай оқу орнын да таңдай алады.

Академиялық ұтқырлық – отандық ғылым мен жоғары оқу орындарының халықаралық білім беру кеңістігіне кірігуін қамтамасыз ететін маңызды жайт. Қазір академиялық ұтқырлық тек әр елдегі ЖОО-лар арасындағы студент алмасуды ғана емес, интеллектуалдық өрлеудің, ғылыми және мәдени әлеует, ресурс, оқыту технологиясымен алмасуды көздейді.

Академиялық ұтқырлық – студенттің, (студент ұғымына «Бакалавр», «Магистр», «Доктор PhD» дәрежелерін алатын тұлғалар да кіреді) немесе білімге қатысы бар қызметкердің белгілі бір мерзімге (бір жылға дейін) оқу үшін, сабақ беру үшін, зерттеу жүргізу үшін өз еліндегі немесе басқа елдегі білім мекемесіне ауысуы.

Академиялық ұтқырлықтың артықшылықтары мол. Университет студенттері мен магистранттарының (докторанттардың) академиялық ұтқырлығын жүзеге асырудың негізгі әдісі – оларды серіктес жоғары оқу орындарына бағыттау. Оның мақсаттары:

- Қос диплом (дәреже) беретін бірлескен бағдарламалар аясында оқу.
- Жоғары оқу орындары арасындағы білім бағдарламасы аясында оқу (екінші диплом берілмейді), оның ішінде академиялық айырбас бағдарламалары аясында.
- Тәжірибеден өту (оның ішінде тіл үйрену бойынша).
- Оқу (зерттеушілік, өндірістік) тәжірибесінен өту.
- Жазғы мектептерге (семестрлерге) қатысу.

Ұтқырлықтың негізгі мақсаты – таңдаған мамандық бойынша көпжақты білім алуына мүмкіндік беру. Әлемде жоғары оқу орындары арасындағы серіктестік білімнің барлық саласы үшін маңызды болып табылады.

Ақпараттық-коммуникативтік құзырлық педагогикалық ұғым ретінде студенттердің кәсіби құзырлығын қалыптастырудың бір бөлігі ретінде қарастырылып, олардың сапалық көрсеткішін сипаттап, теориялық және практикалық даярлығының біртұтастығын қамтамасыз етеді. Ақпараттық-коммуникативтік құзырлық – студенттердің ақпараттық кеңістікте еркін бейімделетін және субъекті мен субъектілік кәсіби

педагогикалық қарым-қатынаста басқалардан тұлғалық белсенділігімен, өзара әрекеттестік ұстанымымен, алдын ала жоспарланған табысты байланысты орнатуға бағытталған ақпараттық-коммуникативтік іс-әрекетке түсуді қамтамасыз ететін кәсіби білімі мен ұғымы, іскерлігі мен дағдысы, тұлғалық сапасы, құндылық бағдары болып табылады.

Түйінді ақпараттық-коммуникативтік құзырлықты топтау үшін, негіздеме ретінде, біз ақпараттық үдерістердің түрлерін таңдап алдық (ақпаратты іздеу, көрсету, қайта құру, таңдау және бағалау, құрылымдау, ақпараттық құрылғыларды қолдану). *Ақпараттық үдеріс* деп, біз С.А. Бешенков, Е.А. Ракитинаның пікірімен келісе отырып, белгілі бір нәтижені алу үшін (мақсатқа жету) ақпарат арқылы өндірілетін (мәліметтер, деректер, идеялар, болжамдар, теориялар және т.б. түрінде) бірізді әрекеттердің (операциялар) жиынтығы ретінде түсіндіреміз [4].

Қазіргі уақытта мамандар ЖОО бітірушілердің ағылшын тілін жеткілікті әрі кәсіби құзырлық деңгейінде меңгеруі үшін атсалысып жүр. Бірақ, көптен бері тұжырымдамалық тұрғыдан айқындалған оқыту әдістемесін талдау негізінде болашақ мамандардың ағылшын тілін игерудегі кәсіби құзырлықтарының қалыптасу деңгейінің қазіргі ақпараттанған қоғам талабына сай емес екендігі анықталуда. Білім беру стандарттарында көрсетілген құзырлықтарды қалыптастыру талаптарында ағылшын тілі үйренудің жаңа жолдарын іздестіру талап етіледі.

Қазақстанда білімді ақпараттандыру жағдайындағы негізгі мәселе мемлекетке керек бейінді мамандар қажеттігін қанағаттандыру болып табылады. Олар қазіргі замандағы ақпаратпен жұмыс жасайтын болашақ маман кәсіби іс-әрекетте шығармашылық тұрғыда жұмыс істей алатын және өзінің мамандық қасиеттерін жоғары кәсіби деңгейде қолдана алатын болуы қажет. Бүгінгі таңда ЖОО-дарының білім беру саласында болашақ мамандарды қазіргі заманға ақпараттық үдеріс білімімен қаруландырып, оларды мамандандырылған мәселелер мен қызметтердің шешімін табуға үйрету үдерісі жүруде.

Қазақстан Республикасында «Болашақ» бағдарламасы, шетелде мемлекеттік бағдарламалармен оқу мүмкіндігі, көптеген халықаралық семинар, конференцияларға қатысу, халықаралық аренаға шығу мүмкіндіктері бар. Жоғары оқу орындарында студенттерді ағылшын тілін оқытып, меңгертумен қатар, тіл үйренушінің интеллектуалды дамуын да көздейді. Ағылшын тілін жалпы білім беру пәні ретінде оқытуда арнайы кәсіптік бағыттағы аутентикалық материалдар негізінде студенттің шығармашылық, сыни ойлау, ұйымдастырушылық, іздену қабілеттерін дамыта отырып және оның қатысымдық құзырлығын қалыптастырады.

Ағылшын тілі арқылы студенттердің кәсіптік даярлығын қалыптастыру мүмкіндіктеріне: студенттің ағылшын тілі арқылы кәсіптік білімін толықтыру; кәсіптік даярлығын жалғастыру үшін түрлі бағдарламаларға қатысу; шетел тілі арқылы кәсіптік әдебиет көзін түпнұсқада оқу, сынау, салыстыру, шығармашылық тұрғыдан ойлау белсенділігін арттыру; өз кәсібі саласындағы ұлттық жетістіктерді шетел тілі арқылы өзгелерге таныстыру мүмкіндігі жатады.

Ақпараттық-коммуникативтік құзырлық студенттерді бақылаудан өзіндік бақылауға, әлеуметтік дамытудан өзіндік дамуға, монологтан диалогқа, түсіндіруден түсінуге ауысудың негізін құрайтын педагогикалық үдеріс шеңберінде білім беру парадигмасының өзгеруімен байланысты жүзеге асырылады.

Студенттің ақпараттық-коммуникативтік құзырлық алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін қолдана алу қабілеттілігін сипаттайды. Студенттердің құзырлығы оқу үдерісінің негізгі сапа көрсеткіші, оның жетістігі қойылған педагогикалық мақсатқа жету болып табылады.

Н.И. Гендина [5], С.В. Тришина [6], А.В. Хуторскийдің [7] зерттеу жұмыстарында университет студенттерінің ақпараттық-коммуникативтік құзырлығының мазмұны қарастырылған. Олар пәннің теориялық жағынан меңгерілгендігін бейнелейтін ғылымның шарттары, теориясы мен заңдары және адам идеясының жиынтығы, - деп көрсетеді.

Құзырлыққа бағдарланған оқыту маңызды тәжірибелік-бағдарланған проблемаларды шешу тәжірибесін меңгеру үрдісі болып табылады. Құзырлық мүмкіндіктер педагогикасы идеясына сүйену арқылы, Құзырлық ынта-ықыласы негізінде тұлғаны дамытудың болашақ мақсаттарына сәйкес келу және бағдарлану жатады. Сонда, құзырлық қасиет – бұл білім беру нәтижесіне баса көңіл бөлетін әрекет, оның үстіне нәтиже ретінде меңгерілген ақпарат жиынтығы емес, адамның әртүрлі проблемалық жағдаяттарда өз бетімен іс-әрекет етуге қабілеттілігі анықталады. Басқаша айтқанда, құзырлықтарды меңгерген түлектің қабілеттерін, яғни оның қандай іс-әрекет тәсілдерін игергенін, не істей алатынын, неге дайын екенін анықтау – құзырлық қасиет жиынтығы болып табылады. Құзырлық қасиет білімдік парадигмадан біртіндеп мектеп бітірушінің қазіргі көпфакторлы әлеуметтік-саяси, нарықтық-экономикалық, коммуникация-

лық және ақпараттық қаныққан кеңістік жағдайында тіршілік ету әлеуетін, қабілетін көрсететін құзырлық кешенін игертуге жағдай жасау дағдыларын қалыптастыруға қарай бет бұруды білдіреді [8].

Олай болса, құзырлық қасиет – бұл жаппай барлық оқу мекемелерінің және еңбек нарығының қажеттіліктерін сәйкестікке келтіруге талаптанып жасалған қадам іспеттес. Т.М. Ковалева құзырлық әрекетті «білім беру мазмұнына деген ашық тапсырыс идеясы» деп анықтаған [9]. Осы ой-пікірін жалғастыра отырып былай дейді: «алғаш рет бұндай тапсырыс берушілер қатарында іскер адамдар, кәсіпкерлер, саясаткерлер және т.с.с. құзырлықтар барысында дами бастауға негіз болады. Демек, қазіргі білім жүйесінде құзырлық қасиеттер – бұл, ең алдымен, білім беру мазмұнына қойылған стратегиялық және оперативтік сұраныс. Басты мәселе – білім беру жүйесінің сапасының тиімсіздігінде болып отыр. Бұл тиімсіздік білім беру жүйесінің өзінен тыс жерде маңызды нәтижелердің көзге көрінбейтіндігінен байқалады. Басқаша айтқанда, оқу мекемеде (кез келеген білім саласында) оқылғандары дәл сол кезеңде ғана қажет, ал басқа еш жерде қажет емес.

Білім беруді ақпараттандыру жағдайында ақпараттық-коммуникативтік құзырлығы қалыптасқан болашақ техника саласы мамандарының кәсіби іс-әрекетінің құрамына енетін компоненттерді меңгеру – кез келген техника саласы маманының міндеті, олар: ақпараттық, зерттеушілік, интеллектуалдық, креативтік, диагностикалық, болжау, коммуникативтік, аксиологиялық, басқару бойынша, жобалау бойынша, инновациялық іскерліктер.

Біздің қарастырып отырған АҚК негізінде жүзеге асырылатыны іскерліктердің құраушы элементтері:

- *ақпараттық іскерліктер*: ақпаратты қабылдау, жинау, таңдау, жүйелеу, талдау, түзу, жалпылау, бағалау, бейімдеу, шолу, кодтау, өзгерту және тарату т.с.с.;

- *коммуникативтік іскерліктер*: байланыс орнату, ақпараттарды алмастыру, вербалды, вербалды емес қарым-қатынас, өзара әрекеттестік жасау және т.с.с..

«Қашықтықтан білім беру» термині қандай да бір айрықша оқыту технологиясын емес, білім беруші мен білім алушының аудиторияда оқытудың тар ауқымынан шығуға мүмкіндік беретін әдісті сипаттайды. Соңғы жылдары барлық елдерде қашықтықтан оқытуға үлкен мән беруде.

Қашықтықтан оқытуға төмендегі себептерге байланысты қызығушылық артуда: 1. Кез келген адамға тіл үйренуде уақыт пен орын тәуелсіздігін қамтамасыз ету. 2. Ақпаратты берудің және ұйымдастырудың жаңа түрлерін – мәтінді, графиканы, бейнені, анимацияны т.б. пайдалану. 3. Тыңдаушыларға тіл үйретудің біртұтас ақпараттық жүйесін құру арқылы тіл білу деңгейлерін көтеру.

ЖОО кез келген болашақ маманның, оның ішінде болашақ техника саласы мамандарының ақпараттық-коммуникативтік құзырлығын қалыптастыруға бағытталған пәндер мазмұны мен соларға сәйкес ұйымдастырлатын оқу жұмыстарында кәсіби-құзырлық құраушылары жүзеге асырылады.

Зерттеулерде келтірілген ойларды негізге ала отырып, болашақ техника саласы мамандарының ақпараттық-коммуникативтік құзырлығын қалыптастыру үдерісінде: ақпараттарды сұрыптауға; АКТ арқылы алған білімін практикамен байланыстыра білуге; ақпараттарды сұрыптаудың өзіндік тәсілдерін жасауға; ақпараттық ортада өздігінен білім алуға; он-лайн режиміндегі интерактивтік сұхбаттарды жүзеге асыруға; кәсіби іс-әрекетіне АКТ құралдарын сұрыптап, пайдалана алуға; интерактивтік қарым-қатынастар жасау арқылы тәжірибелерін ортаға салуға және таратуға; желілік байланысты пайдалануға үйренеді.

Жалпы білімі аспектіні маман әрекетінің әр қырын ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдануға деген дайындығымен және ақпараттық-коммуникативтік технологияларды оқу үдерісінде қолдану дайындығымен түсіндіреді [10].

С.Т. Мұхамбетжанованың ғылыми зерттеу жұмысындағы АҚК қалыптастырудың құрамды бөліктері анықталған. Олар: ақпараттық сауаттылық, яғни ақпараттық үдерістермен жұмыс жасай білуі; компьютерлік сауаттылық, яғни компьютермен жұмыс жасай білу дағдысы; технологиялық сауаттылық, яғни операциялық жүйелер мен қолданбалы бағдарламалық құралдарды орната білуі; коммуникативтік сауаттылық, яғни Интернет желісінде ақпараттарды іздей білуі мен ақпараттық білім ортасында жұмыс жасай білуі [11].

Кез келген бәсекеге қабілетті маман ақпараттандыру және ақпараттық-коммуникативтік технология құралдарын қолдануға психологиялық тұрғыдан дайын болуы қажет: ақпараттандыру бағдарламасы негізінде кәсіби-еңбек үдерісін ұйымдастыру; кәсіби еңбек іс-әрекеттеріне ақпараттық-коммуникативтік технология құралдары мен интерактивтік тактаның мүмкіндіктерін қолдану; электрондық-дидактикалық нұсқауларды жұмыс ерекшеліктеріне сай қолдану; ақпараттық-коммуникативтік технологиялар арқылы жұмысты жетілдіру, заманауи технологияларды кәсіби іс-әрекетіне енгізу және оның тиімділігін анықтау;

кәсіби іс-әрекет үдерісін ақпараттық-коммуникалық тұрғыдан қамтамасыз етуді автоматтандыруда өзінің білімі мен біліктілігін жетілдіру; кәсіби-еңбек іс-әрекеті үдерісінде қолданатын АКТ құралдары мен интерактивтік жабдықтарға экономикалық-эргономикалық тұрғыдан бағалау жүргізу; ақпараттық білім ортасында өзіндік білім алу мен кәсіби іс-әрекеттерін жобалау және ақпараттарды өңдеу.

Болашақ техника саласы мамандарының АКТ құралдарын кәсіби іс-әрекеттеріне пайдалану даярлығын психологиялық тұрғыдан мына түрде бөліп көрсетуге болады:

- болашақ техника саласы мамандарының ақпараттық-коммуникативтік технологияны меңгеруге деген қызығушылығын зерттеу;
- кәсіби іс-әрекеттерін ұйымдастыруда ақпараттық-коммуникативтік технологияларды (ағылшын тілін меңгеруде) пайдалануға деген ынтасын қалыптастыру;
- болашақ техника саласы мамандарының ақпараттық-коммуникативтік технологиялар құралдарын меңгеруге, оларды кәсіби-еңбек іс-әрекетінде пайдалануға даярлығын қалыптастыру;
- болашақ техника саласы мамандарының АКТ құралдарын кәсіби-еңбек іс-әрекетіне пайдалануға әсерін зерттеу дағдысын қалыптастыру;
- АКТ құралдарымен жұмыс жасауда жеке тұлғаның қажеттілік параметрлерін айқындау;
- ағылшын тілін меңгерту арқылы болашақ техника саласы мамандарының білім сапасын арттыруға деген ықпалын зерттеу дағдысын қалыптастыру және т.б.

Көрсетілген құраушылар болашақ техника саласы мамандарының ақпараттық-коммуникативтік технологияны кәсіби іс-әрекетінде қолданудың психологиялық аспектілері әртүрлі екендігі сипаттайды.

Жоғарыда айтылғандардан шығатын қорытынды, жоғары оқу орындарында ағылшын тілін меңгерту арқылы кәсіптік даярлықты қалыптастыру - олардың кәсіби даярлығының құраушысы ретінде есептелінеді. Кәсіби даярлау үдерісінде келесі іс-әрекеттер негізінде жүзеге асады: ағылшын тілін оқытудың тиімділігін арттыру арқылы; студенттердің шетел тілі көмегімен кәсіптік бағытта білімдерін жетілдіру қажеттілігін тудыру арқылы; студенттердің ағылшын тілінің жеке және қоғамдық маңыздылығын түсінуі арқылы; пәнге тұрақты қызығушылық танытуы; ағылшын тілінің мүмкіндіктерін пайдалана алуы арқылы; ақпараттық технологияларды кәсіби іс-әрекетте қолдану арқылы жүзеге асады.

Жаңаша мемлекетаралық, әлемдік қатынастардың тез дамуы жастардан қатысымдылықты, гуманитарлық сауаттылықты және мәдениетаралық байланыстарға қабілеттілікті талап етеді.

1. Дмитриева О.Б. *Формирование готовности к иноязычной коммуникации будущего преподавателя иностранного языка в условиях поликультурной среды: автореф. ... канд. пед.наук.* – Чита, 2006. – 25 с.
2. Гализина Е.Г. *Лингводидактические особенности формирования навыков профессионально ориентированного чтения на английском языке: автореф. ... канд. пед.наук.* – Воронеж, 1998. – 28 с.
3. Попов И.М. *Оптимизация обучения иностранному языку в процессе профессиональной подготовки студентов технических вузов: на материале обучения говорению: автореф. ... канд. пед.наук.* – Санкт-Петербург, 2001. – 28 с.
4. Кузнецов А.А., Бешенков С.А., Ракитина Е.А. *Информатика.* – М., 1999.
5. Гендина Н.И. *Дидактические основы формирования информационной культуры // Шк. библиотека.* – 2002. – №1. – С.24-27.
6. Тришина С.В. *Информационная компетентность как педагогическая категория // Интернет – журнал «Эйдос»* - 2005, сентябрь 10 // <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm>.
7. Хуторский А.В. *Общепредметное содержание образовательных стандартов. Проект «Стандарт общего образования».* – М., 2002. – 126 с.
8. Kerimbaeva B.T. *Communicative competence of future specialist // European Science and Technology Materials of the II International research and practice conference.* – Germany, 2012, may 9-10. - Vol. 3. - P. 312-317.
9. Ковалева С.М. *Диалектический и исторический материализм.* - М.: Политиздат, 1972. - 180 с.
10. Смолянинова О.Г., Бешенков С.А. *Информационные технологии в образовании: Рабочая прогр. дисциплины.* – Красноярск: КрасГУ, 2002. – С. 7.
11. Мұхамбетжанова С.Т. *Білім беруді ақпараттандыру жағдайында информатика мұғалімдерінің ақпараттық құзырлығын қалыптастыру.* – Алматы, 2008. – Б. 20-31.

Резюме

Керимбаева Б. Т. – PhD доктор, Международного казахско-турецкого университета имени Х.А. Ясауи, и.о. доцент кафедры педагогических наук. Kerimbaeva-bota@mail.ru

Искакова П. К. – к.п.н. Международного казахско-турецкого университета имени Х.А. Ясауи, и.о. доцент кафедры педагогических наук. Fari_77@mail.ru

Усенбаева Ш. М. – №4 С.Сейфуллин школа – лицей, учитель английского языка.

Формирования информационно-коммуникативных компетенции будущих специалистов при изучении английского языка

В этой статье рассматривается формирования информационно-коммуникативных компетенции будущих специалистов при изучении английского языка. В процессе подготовки конкурентоспособных специалистов проблемы информатизации характеризуется только в теориях. Информационно-коммуникативные компетенции в педагогике рассматривается как часть профессиональной компетентности у студентов и показывает качественные показатели, обеспечивая целостность теоретической и практической подготовки. Будут повышаться взаимосвязь между ранним знанием английского языка у обучающегося и тем что будут получать в будущем и при этом дальнейшее развитие в целом.

Ключевые слова: будущий специалист, информационно-коммуникативная компетенция, английский язык, образование.

Summary

Kerimbaeva B.T. – Kh.A.Yasawi International kazakh-turkish university, PhD, associate professor of the department of pedagogical science. Kerimbaeva-bota@mail.ru

Iskakova P. K. – Kh.A.Yasawi International kazakh-turkish university, associate professor of the department of pedagogical science. Fari_77@mail.ru

Usenbaeva Sh. M. - №4 S.Seyfullin school – lyceum, teacher of English language.

The formation of informational- communicative competence of future specialists in the study of the english language

This article deals with the formation of informational-communicative competence of future specialists in the study of english language. In the process of preparation of competitive specialist's problems of informatization is characterized only in theories. Informational-communicative competence in pedagogy is seen as a part of professional competence in students and shows quality indicators, ensuring the integrity of theoretical and practical training. Will increase the relationship between early knowledge of english language student and those that will get in the future and further development in general.

Key words: future specialist, informational-communicative competence, english language, education.

ӘОЖ 17.022.1Ж.83

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ХАЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Г.А. Кайбулдаева – п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, togjan2010@mail.ru

М.С. Оштанова - аға оқытушы, магистр, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, asilnur@mail.ru

Бұл мақалада оқушылардың ұлттық сана-сезімінің қалыптасуын дамыту мәселелері қарастырылады. Кез-келген ұлттың мінез-құлық тәртібінде сол ұлттың тіршілік ережелері бейнеленеді. Бұл қағида жайында ағылшын антропологи Д.Горер екінші дүние жүзілік соғыстан кейінгі жылдарда ерекше байқалған орыс балаларының ұлттық мінезіндегі ұстамдылық, күштілік, шыдамдылық сияқты сапалар, ұлттық сана-сезімінің қалыптасуының өзіндік әсері жайлы айтады. Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі - қазақ халқы.

Бастауыш білім беру сатысы оқушыларын қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрі негізінде тәрбиелеудің үш компонентті өлшемдерін, көрсеткіштері мен деңгейлерін анықтау, халық дәстүрлерін тәрбие құралы ретінде пайдалану бүгінгі күннің аса маңызды мәселесі. Олар өсіп келе жатқан балалардың ұлттық санада жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: бастауыш білім беруде ұлттық тәрбие, ұлттық сана-сезім, ұлттық тәрбие, бала тәрбиесі, ұлттық мінез, тілдің тазалығы, ұлт, салт-дәстүр, әдет-ғұрып.

Республикамыздың ертеңгі қажетін өтейтін, елін, жерін сүйетін, отаншыл, адамгершілігі мол, білімді, парасатты, ана тілін, туған жерін қастерлей білетін азамат өсіруде ұстанатын басты құралымыз бағзы заманнан бері ұрпақ тәрбиесінің алтын дінгегіне айналған халық дәстүрлері, халық ауыз әдебиеті, ақын-жазушыларымыздың таңдаулы туындылары болуын міндеттейді. Сондықтан бастауыш білім беру сатысынан бастап оқушыларды халық дәстүрлерін қастерлеуге баулу бүгінгі күннің аса маңызды мәселесіне айналып отыр.

Қай заманда болмасын адамзат баласының алдында тұратын ұлы мақсат-мұраттарының ең бастысы –

өзінің өмірін, тәжірибесін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Себебі ұрпақ тәрбиесі келешегін берік ететін басты фактор болып саналады.

Бүгінгі күні де бала тәрбиесі айырықша мәнге ие. ХХІ ғасырдағы тасқындаған толассыз ақпараттар, қоғамдағы күрделі өзгерістер аясында өмір сүріп жатқан жас ұрпақты тәрбиелеудің күрмеуі қиын күрделі мәселелері жеткілікті. Ғаламдану өріс алған қазіргі заманның тәрбие жүйесіне ұлттық тәрбиені дарыту одан да өзекті болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ халқының ғасырлар бойы жинақтап, уақыт тезінен өткен тәрбие тәжірибесінің ауқымды бір саласын ұлттық дәстүрлер жүйесі құрайды.

Ғылыми зерттеулерді талдау барысында дәстүрге әр қырынан анықтама берілгендігін байқадық. Мәселен, «Қазақ кеңес энциклопедиясында»: «Дәстүр дегеніміз ұрпақтан-ұрпаққа көшетін тарихи қалыптасқан әлеуметтік нормалар мен принциптер. Дәстүр – қоғамдық ұйымдармен халықтың мінез-құлқы мен іс-әрекеттерінің рухани негізі» делінсе, философиялық сөздікте: «дәстүр (traditio– жапсыру, жалғастыру) – тарих барысында қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отыратын әдет-ғұрыптар, салт-сана, қоғамдық тәртіп, заң, мұрат пен игілік, мінез-құлық қалыптары және т.б. қоғамда, ұлтта немесе жекелеген әлеуметтік топтарда ұзақ уақыт бойы сақталатын әлеуметтік-мәдени мұра элементтері» – деп тұжырымдалады [1].

Ал «Педагогика және психология» қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде: “Дәстүр – тарихи тұрғыда қалыптасқан және ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын қарекет пен мінез-құлық нысандары, сондай-ақ оларға ілеспе астасқан ғұрыптар, қағидалар, құндылықтар, түсініктер жатады. Дәстүрлер өзінің қоғамдық маңыздылығын және тұлғалық пайдалылығын талай рет дәлелдеген қарекет нысандарының негізінде қалыптасады. Белгілі бір қауымның дамуының әлеуметтік жағдаяты өзгеруіне орай дәстүрлер ыдырауы, басқадай болып өзгеруі не алмасуы мүмкін. Дәстүр адамдардың өмірлік қарекетін реттеудің маңызды факторы болып қызмет етіп, тәрбие негізі болып табылады”, – делінген.

Философ ғалым Н.Сәрсенбаев: «Әдет-ғұрып, дәстүр және қоғамдық өмір» атты еңбегінде: «Дәстүрге әдет-ғұрыптың өткен қоғамнан қалған озық түрлері мен тұрмыстық формалары, ырым-жоралары, рәсімдер жиынтығы кіреді, қоғамда және белгілі бір ұжымдық ортада қалыптасқан дәстүр өзінің өмір сүру заңдылығына толық ие болғаннан кейін сол ұжымдық ортада, қоғамда жалғасын табады да, тұрақты орын алады. Сондай-ақ, дәстүр көпшілік қауымға ортақ мәдениетті түрде қолданыс табатын әдет-ғұрыптың жинақталған түрлері мен рәсімдерін де қамтиды», – деген ойды білдіреді.

Ғалым Р.К.Төлеубекова: «Халықтық педагогика мұрасының бірі – дәстүр. Дәстүр – адамдардың рухани тұлғасынан бөлінбейтін құбылыс. Дәстүр – қоғамдық сананың барлық формаларынан орын алады. (Олар: саясатта, қоғамдық өмірдегі дәстүрде, халықтар арасындағы ынтымақтастықта, теңдікте, бостандықта, өзара көмек дәстүрінде, қарым-қатынас дәстүрінде, ғылыми дәстүрде, оқу-білім ғылымындағы дәстүрде, отбасы-жанұялық дәстүрінде, еңбек дәстүрінде)», – десе, Ә.Садуақасов өзінің зерттеу жұмысында халық дәстүрлерін тұрмыстық дәстүрлер, кәсіптік дәстүрлер, мерекелік дәстүрлер, бала қуанышы дәстүрлері, құдандалық дәстүрлер, жерлеу дәстүрлері, әскери-ұландық дәстүрлері, мәдени дәстүрлер, діни дәстүрлер, жаңа дәстүрлер деп жіктеген [2].

Бұл ғылыми зерттеу жұмыстарының мазмұнында халық мұрасын зерттеу, ұлттық өзіндік ерекшелікті сақтау, ұмыт бола бастаған дәстүрлерді, тарихи әділдікті, мәдениетті, тіл мен дінді қалпына келтіріп, олардағы педагогикалық жағынан барлық прогресшіл нәрсені анықтау және солардың негізінде ғылыми мазмұндағы ұсыныстарды талдап, ендіру жүзеге асырылған.

Жоғарыда аталған ғалымдардың дәстүрлерге берген анықтамаларын мақұлдай отырып, біз солардың қатарына халық дәстүрлерінің бастаулары ретінде жеті ата шежіресі және қазақ дастарқаны дәстүрлерін енгіземіз. Өйткені ұлттық тәрбие қағидасы бойынша әрбір ұрпақ ең кемінде жеті атасына дейінгі ата тегін білуі міндетті. Егер жеті атасына дейін ата тегін, тарихын білмейтін ұрпақ болса, оны «Жеті атасын білмейтін жетесіз» деп халық кінәлайды, айыптайды. «Шыншыл, әділетті, иманды болу – сонау арғы ата-бабамыздан бері қалыптасып келе жатқан дәстүріміз» дейді де, халық сол игі дәстүрді бұзған ұрпаққа айып тартқызады. «Ат тұяғын тай басар» деп, кейінгі ұрпақтың ата салтын бұзбауын талап етеді, әулеттік тағылымдар ата дәстүріне айналып, санаға сіңіп, салтқа тірек болады. Сол себепті де шәкірттерге бастауыш білім беру сатысынан бастап-ақ жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлерінен білім мен тәрбие берудің мәні зор. Олар әсіресе, «Қазақ тілі», «Ана тілі» пәндерін оқу барысында туыстық атаулармен танысып, солардың мағынасын түсінеді. Оқушылардың сол түсініктерін тірек ете отырып, жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлерін танытудың толық мүмкіндігі бар деп түйіндейміз [3].

Сонымен, біз қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлерінің жас ұрпақты тәрбиелеудегі атқаратын тәрбиелік мүмкіндіктерінің мол екендігіне көз жеткіземіз. Алайда әр халықтың ұлттық тарихи дәстүрі оның азаматтық білім берудегі мәдениеті мен диалектикалық білімі мектептің оқу-тәрбие үдерісіне тікелей байланысты. Сондықтан біз зерттеуімізде ғылыми-теориялық негіздерге сүйене отырып,

қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы бастауыш білім беру сатысы оқушыларын тәрбиелеу моделін жасап, онда өз тұғырнамалық идеямызды ұсындық.

Бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен тек сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен, оқушы тұлғасының қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін ерекше буын екендігімен анықталады. Сондықтан зерттеу проблемамызға байланысты мәселелердің бүгінгі күндегі көрінісін анықтау мақсатында бастауыш мектептің білім мазмұнына қатысты мемлекеттік құжаттарға (стандарт, тұжырымдама, бағдарлама, оқулық) жасаған талдау және мектеп мұғалімдерімен жүргізілген әңгімелесулер, сабаққа, сабақтан тыс ұйымдастырылып жүрген іс-шаралар қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлерінің тәрбие құралы ретінде пайдаланылмайтынын көрсетеді.

Бүгінгі таңдағы бастауыш сыныптарда ұлттық тәрбие беру үдерісіне жасалған талдау бізге қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы оқушыларды тәрбиелеудің теориялық моделін жасаудың қажеттілігін айқын көрсетті. Мұнда біз Б.А. Глинскийдің, Б.С. Грязновтың, Е.Д. Дыдинаның модельдеу әдісіне берген түсініктемелерін басшылыққа алып, қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы бастауыш білім беру сатысы оқушыларын тәрбиелеудің моделін жасауда пайдаландық.

Осы орайда моделімізді құру үшін төмендегідей қоғамдық талаптар ескерілді:

1. Қоғамның қазіргі даму кезеңінде болып жатқан саяси-экономикалық, мәдени-әлеуметтік және т.б. өзгерістердің, ұрпақ тәрбиесіндегі бетбұрыстардың білім және тәрбие беру жүйесінің ісін жаңа сатыға көтеру қажеттілігіне көңіл бөлу;

2. Қазіргі мектептің оқу-тәрбие үдерісінде қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлерін тәрбие құралы ретінде пайдалану арқылы оқушыны дара тұлға ретінде тәрбиелеп, олардың бірегей дүниетанымын, адамгершілік көзқарасын қалыптастыруды жүзеге асыру, халқының әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін білуге үйрету, ұлттық мақтаныш сезімін ояту қажеттілігі;

3. Өркениетті қоғамға сай білімді, іскер, шығармашыл, өз еркімен жауапты шешім қабылдай алатын, оның салдарларын болжай білетін, ынтымақтастыққа икемді, жан-жақты белсенді, елінің тағдырына, салт-дәстүрлеріне, әдет-ғұрпына үлкен жауапкершілікпен қарайтын дара тұлғаны тәрбиелеу.

Сондықтан біз бастауыш білім беру сатысы оқушыларын қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрі негізінде тәрбиелеуде жоғарыда аталған қоғам талаптарын ескере отырып, тәрбиелеудің үш компонентін бөліп алдық: эмоционалды-мотивациялық, мазмұндық, іс-әрекеттік. Сонымен қатар осы компоненттердің өлшемдерін, көрсеткіштері мен деңгейлерін анықтадық:

Көрсетілген өлшемдер, көрсеткіштер мен деңгейлер бастауыш сынып оқушыларының қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы тәрбиелілігін қалыптастырудың нәтижесін анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу жұмысымыздың мақсатына сәйкес осы көрсеткіштер мен өлшемдер негізінде педагогикалық шарттар анықталды.

Мотивациялық-мақсаттылық шарттар – мұғалім әрекеттерінің алғашқы тәрбиеге әсер ететін жағдайлары, жағдаяттары және өзара қатынас жолдарын алдын-ала білуі мен оқушылар бойында қалыптасатын сапаны дұрыс тандауы және нәтижесін көрсетуінде. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының бойында тәрбиелік қасиеттерді (рухани-адамгершілік, толеранттылық, борыштылық, ұлттық сана және т.б.) қалыптастыруға жағдай туғызуында. Қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы тәрбие беру мақсатына жету үшін тәрбие үдерісінің оқушы тұлғасына бағытталуы, бастауыш мектеп ерекшелігіне сәйкестендірілуі және мақсаттың айқындылығы мен нақтылығын, дәлдігін ұстану қажет. Кез-келген оқушы тәрбиені оған қатысты сәйкес мотивациясы болса ғана қабылдайды яғни, тәрбиенің негізі – оған қажет мотивацияны қалыптастыру.

Оқушыларды қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы тәрбиелеудің *интеллектуалды-эмоциялық шарты* – мұғалімнің оқушылардың ұлттық негізде қалыптасқан өзара қатынасын бірлесіп орындалатын іс-әрекет нормаларына сай, олардың мінез-құлықтарындағы кемшіліктерді жоюға бағыттауы. Бұл оқушылар өздерінің құрбы-құрдастарымен қарым-қатынасында бірін-бірі қорғау, бірінің-бірі көңіл-күйін түсіне білу, әрбір іс-әрекетіне шыдамдылық көрсету, өзара ынтымақтас-тықпен келісімге келу ерекшеліктерімен сипатталады. Интеллектуалдық құрамына салт-дәстүрлердегі әрекет тәсілдерін меңгеру, толықтыру, дәлелдеу, деректік ақпараттардан ережелер шығару, бірігіп жұмыс істеуге дағдылану жатады.

Оқушыларды қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы тәрбиелеудің *тұлғалық шарты* – тәрбиенің оқушы тұлғасына (қолдау, қорғау, сенім көрсету, құрметтеу) бағыттылығы мен жас ерекшелігін ескеріп, оның дамуы мен әлеуметтік қалыптасуына жағдай туғызуға бағытталған педагогикалық әрекеттің басшылыққа алынуы. Бұл жағдайда оқушылардың тәрбиелілігі педагогикалық

көмек өлшемімен, қамқорлылығымен, көңіл бөлуімен, оның дамуына оңтайлы жағдай туғызуды қамтама-сыз ету үшін жасалатын жағдаймен ерекшеленеді. Тәрбиенің нәтижелі болуында әр оқушыны қайталанбас тұлға ретінде қабылдап, оның ұлттық өзгеше қасиеттерін дамытудың мәні зор.

Оқушыларды қазақ халқының жеті ата шежіресі мен дастарқан дәстүрлері арқылы тәрбиелеудің *танымдық-шығармашылық шарты* – оқушы өміріндегі ерік-жігерінің, өзін-өзі бақылау дағдысының болуында. Ол оның белсенділігінде, сөз бен іс бірлігінде, өмірдің қиын тұстарында өз тұжырымына адал қалуында көрініс табады. Мұнда қазақ халқының салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы туралы материалдарды қолдануға мүмкіндік туындайды. Оларды пікірталас жүргізе білуге, дәлелдеуге, көзқарастарын баяндауға төселдіруге болады [4].

1 Қазақ дастарқаны – тәрбие құралы // Вестник АГУ им.Абая.Серия педагогические науки. – Алматы. – 2002. –№3. –Б. 47-49.

2 Дәстүр – ұлттық тәрбиенің өзегі // Вестник АГУ им.Абая.Серия педагогические науки. – Алматы. – 2004. –№2. – 15-18-б.

3 Болашақ мұғалімдерді даярлауда әдеп мәселелерінің алатын орны // Вестник КазНПУ им.Абая. Серия педагогические науки. – Алматы. – 2006. –№1. – Б 28-29.

4 Адами мінез-құлықтық сапаларды қалыптастыруда құранның тәрбиелік рөлі. 12-жылдық білім беруге көшу жағдайында болашақ мұғалімдерді дайындау мәселелері. Халықаралық конфер.материалдары. – Алматы. – 2006. – Б. 58-61.

Резюме

Г. А. Кайбулдаева – кандидат педагогических наук, доцент
международного казахско-турецкого университета им. Х.А. Ясави, togjan2010@mail.ru

М.С.Оштанова – старший преподаватель, магистр
международного казахско-турецкого университета им. Х.А. Ясави, asilnur@mail.ru

Воспитательное значение национальных традиции в начальном образовании

В данной статье рассматриваются вопросы развития формирования национального самосознания школьников. Каждая нация описывает способы бытия в национальном характере. Английский антрополог Д. Горер интересовался этим принципом, так как после Второй мировой войны русские дети показывали характер особенно такие как сдержанность, храбрость, терпеливость, и эти качества формируются с рождения.

Казахский народ является одним из народов, уделяющий глубокое внимание к воспитанию детей и образования в целом, и с годами формировали свои принципы и правила. Есть много способов воспитания и опыта. В настоящее время наиболее важно использовать принципы "жети ата" семейные правила, и культура дастархана с учащимися начального уровня обучения, выделяются три показателя ветви воспитания и степени национальных традиции, в качестве инструмента воспитания. Они широко влияют на развитие национального сознания детей начальных классов.

Ключевые слова: национальное воспитание в начальном образовании, национальное сознание, национальное воспитание, образование детей, национальный характер, чистота языка, нации, традиции, обычаи.

Summary

G.A. Kaybuldaeva – associate professor, Kh.A.Yassawi international Kazakh Turkish University, togjan2010@mail.ru

M.S. Oshtanova – senior teacher, master of education,
Kh. A. Yasawi international Kazakh-Turkish university, asilnur@mail.ru

The significance of national traditions in the primary education

This article deals with the issues of development of establishing the national consciousness of the school children. Each nation describes their ways of being in the national character. English anthropologist D. Gorier considered this principle as after the World War 2 Russian children showed their character particularly reserved, brave, patient and it was explained by their features established by birth.

Kazakh people are one of the nations who paid deep attention to the upbringing of the children and education on the whole, and made the successful principles and rules. There are lots of upbringing ways and experiences. Currently it is the most important to use “zhetai ata” family tree principles, and eating culture with the pupils of primary level education, to find out three branch upbringing indicators and degrees, to have the national traditions as an upbringing tool. They influence the wide development of the growing children in the national consciousness.

Key words: national upbringing in the primary education, national consciousness, national upbringing, children's education, national character, pureness of the language, nation, traditions, customs.

ӘОЖ 372 64 943

ТӘРБИЕ БІРТҰТАСТЫҒЫ БАЛАБАҚША МЕН ОТБАСЫ БІРЛЕСТІГІ

С.С. Қожагелдиева – п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, saule_611@mail.ru

Қ.О. Өтеген – п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі,
Халықаралық гуманитарлық-техникалық университеті, hadisha63@mail.ru

Бұл мақалада бала тәрбиесінің өзекті проблемаларын шешуге тәрбиенің жаңа технологияларын қолданудың қажеттігі ұлт болашағы үшін маңызды екендігі қарастырылады.

Отбасы – өмірге адам әкелу, оның қажеттілігін өтеу, өмірге жан-жақты даярлау, яғни әлеуметтендіру, сол сияқты тәрбиенің барлық түріне бағыт берумен айналысатын әлеуметтік институт. Отбасында ата-ана арқылы берілетін тәрбиенің басты мақсаты – баланың жасын, жеке ерекшелігін, психикалық процестерін ескере отырып, лайықты ұрпақ тәрбиелеу.

Ер кісі – жанұяның тәрбиешісі. Сондықтан – ол отбасы тәрбиесі үшін жауапкер. Әкенің бұл өмірде баласына сыйлайтын сыйлықтарының ішінде ең қымбаты және баға жетпес асылы – көркем, әдепті тәрбие. Отбасындағы ата-анаға өздері өмірге әкелген баласы үшін қаншалықты жауапкершілік жүктелетіндігі елімізде заң жүзінде қарастырылған.

Түйін сөздер: отбасы, ата-ана, жауапкершілік, ұрпақ тәрбиелеу.

Отбасы - адам тұрмысын ұйымдастырудың қайнар көзі, некеге немесе қандас туыскандыққа негізделген қоғамдық шағын топ. Қоғаммен, бүкіл қоғамдық қатынастардың жүйесімен тығыз байланыста болғанымен, отбасы – қоғамдық өмірмен салыстыра қарағанда адамдардың биологиялық жағынан ең жақын, өз алдына дербес те сырлас тобы. Отбасы өмірі материалдық және рухани үрдістермен сипатталады.

Отбасы – өмірге адам әкелу, оның қажеттілігін өтеу, өмірге жан-жақты даярлау, яғни әлеуметтендіру, сол сияқты тәрбиенің барлық түріне бағыт берумен айналысатын әлеуметтік институт.

Орыс тіліндегі “семья” сөзінің қазақша баламасы әлімсақтан отбасы екендігі аян. Бұқаралық ақпарат құралдарында ғасырлар бойы тілімізде орныққан “отбасы” сөзін “отбасы – ошақ қасы” тіркесіндегі төмендету сипатында айтылған мағынасынан алыстай алмай, “жанұя” сөзімен ауыстырып қолданылса деген пікірлер жиі айтылып жүр. Отбасы – адам баласының түп қазығы, алтын ұясы. Себебі: адам баласы шыр етіп дүниеге келген күннен бастап, сол ортаның ыстық-суығына бейімделіп, ықпалына көніп, осында ер жетеді. Демек, отбасы – негізгі қамқорлық мектебі.

Отбасын “дербес мектеп, әлеуметтік институт” деп қарастыратын болсақ, әке-шеше – сол орданың ұстаздары, ал, ата-әже – профессорлар іспеттес [1].

Еліміз егемендік алғаннан бергі уақыт ішінде қоғамда қаншама өзгеріс болды десеңізші?! Сол өзгерістер туғызған соны жаңалықтар бала өміріне тікелей әсерін тигізіп жатқаны белгілі. Бала тәрбиесінің өзекті проблемаларын шешуге тәрбиенің уақыты өткен әдістерін ауыстыратын тәрбиенің жаңа технологияларын қолданудың қажеттігі, ел ертені, ұлт болашағы үшін этнопедагогика ғылымының жетістігін әр отбасының тәрбие құралына айналдыру – бүгінгі күннің сұранысы. Алайда, соңғы уақытта еліміздегі нарықтық экономиканың қарқынына ілесу қиыншылығынан, көптеген отбасыларында бала тәрбиесі әлсіреп, тіпті еріксіз қолдан шығып, орны толмас олқылықтар пайда болды. Оған қоса, шартты түрде дамыған білім беру жүйесі мен бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы, “мәдени орын” деген атаудың астарына тығылған керекті, керексіз сауық үйлерінің ашылуы отбасының тәрбие беру және әлеуметтендіру қызметін әлсіреткенін жасыра алмаймыз.

Қалай десек те денсаулығы дұрыс, өмірде бар ата-ананың өз ұрпағы алдындағы міндеттері мен құқықтарын ешкім бөліп атқармақ емес. Отбасындағы ата-анаға өздері өмірге әкелген баласы үшін қаншалықты жауапкершілік жүктелетіндігі елімізде заң жүзінде қарастырылған.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 27-бабында *“Неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында, балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы, кәмелетке толған еңбекке қабілетті балалар еңбекке жарамсыз ата-анасына қамқорлық жасауға міндетті”*, - деп көрсетілген [2].

Еліміздің қайта толықтырылып 2002 жылдың 1 шілдесінде берілген “Неке және отбасы туралы” Заңында *“Отбасы - некеден, туыстықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге байланысты және отбасы қатынастарын нығайту мен дамытуға жәрдемдесуге тиісті адамдар тобы”*, - деп анықтама беріледі. Сондай-ақ, 9-тарауда “Бала құқықтары” 8 бап төңірегінде заңдармен қамтамасыз

етілген. Ал, 10-тарауда “Ата-аналардың құқықтары мен міндеттері” де 7 бап бойынша жүйеленіп, өзі өмірге әкелген баласының алдындағы міндеттері мен құқықтары заңда белгіленген. Онда ата-аналардың өз балаларына қатысты құқықтары мен міндеттерінің тең екендігі, балалары 18 жасқа, сондай-ақ кәмелетке толмаған балалар некеге тұрғанда барып тоқтатылатындығы айтылады [3].

62-бапта ата-аналардың балаларды тәрбиелеу және оларға білім беру жөніндегі міндеті көрсетілген. Бала тәрбиелеуші ата-аналар өздерінің қабілеттері мен қаржылық мүмкіндіктерінің шегінде, оның дене, психикалық, адамгершілік және рухани жағынан дамуына қажетті өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету үшін негізгі жауапкершілікте болатындығы айтылған. Сондай-ақ, балаларды тәрбиелеу әдістерінде адамның қадір-қасиетін кемсітетін немқұрайлылық, қатыгездік, дөрекілік, балаларды қорлау немесе қанау болмауға тиістігі жазылған. Ата-аналар ажырасып немесе балаларынан бөлек тұрған жағдайда да бала мүддесінің қорғалуы заңды қарастырылған.

Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңында да ата-аналардың өз балаларына, қамқорлыққа алынған балаларға қамқор заңды өкілдер-қамқоршылардың алдындағы тәрбиелеу мен білім беру жөніндегі құқықтары мен міндеттері айтылады [4].

Ата-аналар және өзге де заңды өкілдер:

- 1) балаларға өмір сүруі мен оқуы үшін салауатты және қауіпсіз жағдайлар жасауға, олардың интеллектуалдық және дене күшін дамытуын, адамгершілік жағынан қалыптасуын қамтамасыз етуге;
- 2) бес (алты) жасында балалардың мектепке барар алдындағы дайындығын қамтамасыз етуге, ал алты (жеті) жастан бастап жалпы білім беретін мектепке беруге;
- 3) білім беру ұйымдарымен ынтымақтастық жасауға; балалардың оқу орнына баруын қамтамасыз етуге міндетті (38-бап).

Сол сияқты Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 1959 жылдың 20 қарашасында 1386 (XIV) қарарымен қабылданған “Бала құқықтары Декларациясында”, 1989 жылдың 20 қарашасында қабылданып, 1990 жылдың 2 қыркүйегінде күшіне енген “Бала құқықтары туралы Конвенцияда” бала өмірі мен денсаулығы, білім алуы мен тәрбиесі жан-жақты қаралған [5].

Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың “... халық Аллаһына, Тәңіріне сеніп, ертеңгі күнін, ар жақтағы ана дүниеге баратын күнін ойлап, дүниедегі мынау бүгінгі күннің күйбеңімен жүре бермей, Пайғамбарымыз Мұхамедтің (с.ғ.с.) хадистеріне сәйкес өмір сүрсе деймін” деген сөзін басшылыққа ала отырып, мұсылман балаларына қасиетті хадистерімізде де отбасылық өмір мен өмірге бала әкеліп дұрыс тәрбие беру мәселесі жақсы айтылғанын еске алғанымыз жөн. Ислам діні кез келген ата-анаға мынадай үш міндет жүктейді: Біріншісі, балаға көркем ат қою; Екіншісі, діннің әдепті тәрбиесін сіңіру; Үшіншісі, тәрбиелі отбасымен құда болып, баланы айттырып үйлендіру. Ер кісі – жанұяның тәрбиешісі. Сондықтан – ол отбасы тәрбиесі үшін жауапкер. Әкенің бұл өмірде баласына сыйлайтын сыйлықтарының ішінде ең қымбаты және баға жетпес асылы – көркем әдепті тәрбие (Пайғамбарымыз Мұхамедтің (с.ғ.с.) хадистерінен) [6].

Отбасында ата-ана арқылы берілетін тәрбиенің басты мақсаты – баланың жасын, жеке ерекшелігін, психикалық процестерін ескере отырып, өз тегін жалғастыратын лайықты ұрпақ тәрбиелеу. Бұл мәреге жету үшін отбасындағы тәрбие мынадай міндеттерді шешуі керек:

- Баланың тағдырына, физиологиялық өсіп-жетілуіне, денсаулығына жағдай және қамқорлық жасау;
- бала тәрбиесіндегі барлық ұстанымдар мен тәрбие әдістерін, талап-тілектерді балаға деген махаббатты сезіндіруге лайықтап, реттеу;
- балаларының өзіндік бағасымен санаса отырып, қоғамның толыққанды мүшесі болуға даярлау;
- еңбексүйгіштікке баулу, баланы күнделікті үй шаруашылығындағы еңбекке дағдыландыру;
- отбасы мүшелерінің өзара дұрыс қарым-қатынасын, тіл тауып түсінісуін, бірін-бірі тыңдап, ата-ананы, жасы үлкендерді сыйлап, құрмет тұтуға үйрету;
- білім алудың, мәдени мінез-құлықтың әдет-дағдыларын қалыптастыру;
- баланың икемділігін, қабілетін байқап, мамандық таңдауға бағыт беру, бағдарлау;
- әдебиетке, өнерге, мәдениетке, ғылымға құштарлығын (жас ерекшелігіне қарай әдеби кітаптармен, ойындармен қамтамасыз ету, театр, мұражай, көрме, галарейларға апару) тәрбиелеу;
- баланың ақылына, күшіне, біліміне сай берілген тапсырманы, талапты орындауын қадағалау, бақылау, тексеру, бағалау;
- тәртіпке, ұқыптылыққа, жауапкершілікке, ойшылдыққа т.б. баулу;
- өзін-өзі тәрбиелеуге, дербестікке, шығармашылыққа баулу;
- отбасында баланың әлеуметтік рөлін білуге міндеттеу;
- баланы өз тегін жалғастыратын сабақтастыққа, болашақ жұбайлық өмірге тәрбиелеу.

Осы аталған міндеттерді қазақ отбасында қалай жүзеге асырудың жүйесін жасауда бірізділік болмағанымен, ғалымдарымыз өздерінің зерттеу нысанына тұрғысында қарастырып келеді.

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Алматы: Жеті Жарғы, 1999.
2. Неке және отбасы туралы ҚР заңы.
3. Атемова К.Т. Отбасында баланың іс-әрекетін ұйымдастыру жолдары. – А., 2002. – 58б.
4. Кабуснама /Өзб.ауд. Т.Айнабеков. – Алматы, 2003. –105 б.
5. Мудрость воспитания. Книга для родителей /Сост. Б.М.Бим-бад, Э.Д.Днепров. 2 изд.доп. – М.: Педагогика, 1989. – 304 с.
6. Кожажметова К. Мектептің ұлттық тәрбие жүйесі: теория және практика. – Алматы, 1997.

Резюме

С.С. Қожагелдиева – к.п.н., доцент, МКТУ им. Х.А.Ясави, saule_611@mail.ru

К.О. Отеген – к.п.н., заведующий кафедры «Педагогика и психология»,
Международный гуманитарно-технический университет, hadisha63@mail.ru

Монолитная воспитание в семье и детском саду

В статье рассматриваются Семья – рождение человека, исполнение его важности, подготовить к жизни разносторонне, значит, подготовить к воспитанию разносторонне это социальный институт.

Воспитание новыми технологиями используется на проблему воспитания детей.

Цель воспитания детей - через родителей предусматривается возраст ребенка, личную особенность и психический процесс, воспитывая при этом подходящего ребенка.

Мужчина - воспитатель семьи. Поэтому, он для семейных воспитаний ответственный. В жизни ребенку отец дарит драгоценный и дорогой подарок - хорошее воспитание. В нашем государстве предусматриваются в законе ответственность родителей за ребенком.

Ключевые слова: семья, родителей, ответственность, воспитание поколения.

Summary

S.S. Kojageldieva – associate professor, IKTU named after Kh.A.Yassawi, saule_611@mail.ru

K.O. Otegen – docent, Head of the department "Pedagogy and Psychology",
International Humanitarian and Technical University, hadisha63@mail.ru

Solid education in the family and kindergarten

The family is the import of human life, the necessity of its redemption in life, thorough preparation, i.e. socialization, education as a social institution responsible for issuing directions to all kinds.

The necessity of application of methods of education and new technologies education, replacing from time to time to the solution of actual problems of education of children, the future of the country, the future of the nation a tool of transformation of achievements of science of pedagogic education for every family – the need of today.

In a family of parents transmitted through the main purpose of education – the child, age, individual characteristics, taking into account mental processes, upbringing a worthy generation who will carry on his name. A male is a caregiver in the family. That's why he is the defendant to family upbringing. It is noteworthy that in this life the most precious and priceless gifts to give children, including father art moral education in the Family, leading children in the country legally responsible for the lives themselves, how isolated.

Keywords: Family, parents, responsibility, upbringing of generation.

ӘОЖ – 740.159.9 316.6

КӘСІБИ СТРЕСТІҢ ИНДИВИДУАЛДЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Б.Ауезов – аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, auезov76@mail.ru

Ә.Сұлтан – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 4 курс студенті

Біздің өміріміз тұтастай стрестен тұрады деуге болады. Оны өз өмірінде, тұрмыста, жұмыста қандай да бір жағымды немесе жағымсыз жағдайға ұшыраған адам басынан кешіреді.

Қазіргі кезде стрестік күйді сезбеген, сондай жағдайға тап болмаған адамды кездестіре алмаймыз. Соңғы жылдары әлемде болып жатқан төтенше жағдайлар, халықаралық және аймақаралық конфликтілер, денелік, психологиялық, сексуалдық зорлаушылықтың өсуі стресске ұшыраушылар санын ұлғайтып отыр.

Стресс - адам ағзасына түсетін салмақ. Ол зиянды, одан құтылу керек деген пікір қалыптасты. Ал, шындығына келсек, стресс – физиологиялық құбылыс. Ол адам ағзасында түрлі факторлардың әсеріне жауап ретінде туындайтын физиологиялық қорғаныш реакциясының жиынтығы.

Түйін сөздер: стресс, кәсіби стресс, кикілжің, физиологиялық құбылыс, психологиялық құбылыс, корқу, шаршау, ашу, қуаныш, разылық, жауапкершілік.

Қазіргі кезде стрестік күйді сезбеген, сондай жағдайға тап болмаған адамды кездестіре алмаймыз. Соңғы жылдары әлемде болып жатқан төтенше жағдайлар, халықаралық және аймақаралық конфликтілер, денелік, психологиялық, сексуалдық зорлаушылықтың өсуі стресске ұшыраушылар санын ұлғайтып отыр.

Сондықтан, стресс деген ұғымды адам ағзасына түсетін салмақ, ол зиянды, одан құтылу керек деген пікір қалыптасты. Ал, шындығына келсек, стресс – физиологиялық құбылыс, ол адам ағзасында түрлі факторлардың әсеріне жауап ретінде туындайтын физиологиялық қорғаныш реакциясының жиынтығы.

Алайда, стрестің анықтамасын әр мамандық иелері әр түрлі береді. Дәрігер мамандар ағза көтере алатын физиологиялық механизмдердің жүктелуі десе, менеджмент өкілдері - әлеуметтік факторлардың әсері деп, психологтар әр түрлі жағдайларға байланысты адамның эмоциялық күйінің өзгеруі дейді.

Біздің өміріміз тұтастай стрестен тұрады деуге болады. Оны өз өмірінде, тұрмыста, жұмыста қандай да бір жағымды немесе жағымсыз жағдайға ұшыраған адам басынан кешіреді. Тіпті, орыс физиологы К.Судаковтың айтуынша: «Ғылыми-техникалық прогресс кезінде адам психоэмоционалдық стресске көп ұшырайды, сондықтан оның өзін-өзі басқару механизмі бұзылады, ол биологиялық ырғақтың өзгеруіне әкеліп соқтырады, сонымен қатар ағзаның гормоналдық-иммундік функциялары өзгереді және стрестің әсерінен генетикалық ақпараттар, генофонд өзгеруі мүмкін » дейді [1,6].

Ал, американдық ғалымдар Холмс пен Рэй стрестің 100 ұпайлық көрсеткішін ұсынған: жақын адамдардың (көбінесе жанұя мүшелерінің) өлімі – 100 ұпай, ерлі-зайыптылардың айрылысуы – 73 ұпай, түрмеде отыру – 63 ұпай, жақын-жуықтарының қайтыс болуы - 63 ұпай, қатты науқастану немесе жарақаттану – 53 ұпай, үйлену – 50 ұпай, финанстық жағдайдың өзгерісі – 49 ұпай, жұмыстан шығып қалу – 47 ұпай, зейнетақыға шығу – 45 ұпай, аяғы ауыр болу – 40 ұпай, жұмыс бабымен көтерілу – 39 ұпай, басқа жұмысқа ауысу – 36 ұпай, жолдастарымен қайшылықта болу – 35 ұпай, қарыздылық – 31 ұпай, жеке басының жетістікке жетуі – 27 ұпай, мектепке бару немесе бітіру – 26 ұпай, басшымен дау-жанжалда болу – 23 ұпай, басқа жерге көшу – 20 ұпай, демалу – 13 ұпай, транспортта болатын келеңсіз жағдайлар – 11 ұпай, т.с.с.

Аталған авторлардың айтуынша, жылына 300 ұпай жиналса, адамның депрессияға ұшырау қаупі төніп тұр немесе соның салдарынан психосоматикалық ауруларға (инфаркт, астма, аллергия, артрит, мигрен, гипертония, т.б.) әкеліп соғуы мүмкін. Мысалға бір жылда оқуын аяқтап, жұмысқа орналасып, тұрмысқа шығып, жүкті болып, сол жылда бала туып, пәтер алу сияқты қуанышты жағдайлардың өзінен 200-ден астам ұпай жиналады, бұл жағдайларға қоса жас жанұяларға тән қарызданып қалу, соған байланысты бюджеттің ортаюын қоссақ 300 ұпайға да жетіп қалады, ал ол жоғарыда айтылған жағдайларға әкеліп соқтырады [2, 43.].

Әр түрлі мәліметтерге сүйенсек, стрестен жай жөтелден бастап раққа дейін пайда болуы мүмкін. Бұл жөнінде академик К.М. Быков: «Күйзеліс жылау арқылы сыртқа шығарылмаса, ол басқа органдардың жылауына әкеліп соқтырады» - деп көрсеткен. Зерттеулерден шығарылатын қорытынды – корқу, шаршау, ашу, қуаныш, разылық, жауапкершілік сияқты әр түрлі эмоциялық күйлер ағзада бір типті кешенді реакция туғызады. Мысалы соғыс кезінде баласының қайтқанын естіген ана стресске ұшырайды, ал бірнеше жылдан кейін бұл хабардың жалғандығын естігенде қуаныштылығына қарамай тағы да стресске ұшырайды. Осыдан көріп отырғанымыздай, стрестің жағымды және жағымсыз жақтары бар. Жоғарыда көрсетіп

кеткеніміздей, стресс - әрбір адам өмірінде болатын құрамдас бөлік, оның қажеттілігі адамның тамақ пен суды қажетсінуімен пара-пар. Г.Сельенің ойынша стресс – ол «өмірге дәм беретін», қандай жағдай болмасын, нәтижесінде ағзаның бейімделіп, жұмылдандырылуына әкелетін жағымды жағын эустресс деп атаған, ал психологиялық ауыртпалық, қайғы, бақытсыздық, әлсіздікке әкелетін түрін дистресс деп көрсеткен. Дистресс нәтижесінде психологиялық ауруларға әкелуі мүмкін.

Стрестің физиологиялық, психологиялық, жеке тұлғалық, медициналық белгілері бар.

Физиологиялық белгілері: әлсіздік байқалады, сергектігі жоғалады, әрқашан шаршағандық сезімде болады.

Жеке тұлғалық белгілері: еріксіздік, өзін-өзі ұстауының бұзылуы, әлжуастық, шығармашылық дамуға қабілетсіздік, қорқыныш, себепсіз үрейленушілік сезімінде жүреді.

Медициналық белгілері: бастың, жүректің ауруы, ұйқысыздық, аффекттер, истерикалық реакциялардың, жоғары нервтілікпен көрінеді.

Психологиялық белгілері: психикалық функциялардың динамикалық өзгерісі, соның ішінде ойлау операцияларының бәсеңдеуі, зейіннің шашыраңқылығы, ес процесінің нашарлауы, сенсорлы сезімталдылықтың төмендеуі, шешім қабылдаушылықтың тежелуі.

Жалпы стресс - өмірдегі шын құбылыс, бірақ стрестік жағдайды әдетте адамдардың өздері тудырады. Мәселен: дер кезінде істелу керек іс-әрекетті соңына дейін созып жүреді, артынан уақыты жетпей, қарбалас шаққа тап болады, сол кезде болатын қысымның әсерінен стрестік күй қалыптасады. Адам тек жағымсыз жұмыспен ғана емес, сонымен қатар жағымды, өзімізге рухани-материалдық тиімді және қанағаттанарлық сезімін тудыратын жұмыспен айналысуға да асықпаймыз. Тіпті, танымал француз жазушысы Бальзак та тек қарызданған ақшасы көбейгенде ғана керемет туындыларын жазған екен. Алайда, әр маман иесі әркілі жағдайда кәсіби стресске ұшырайды. Мысалы: бизнесмен немесе менеджер жетістікке, абыройға, беделге жету барысында, спортсмен жарыс, талас кезінде, жанкүйерлерін көргенде стресске ұшыраса, студенттер стрестік жағдайға оқытушылармен қарым-қатынаста, сабақ айтқанда, әсіресе сессия кезінде ұшырайды, ал қазіргі қоғамдық өмірдің талаптарына сай педагогикалық сферадағы жаңа өзгерістердің нәтижесінде педагогтар кәсіби стресске ұшырайды деуге болады.

Сондықтан кәсіби стресті туындататын кейбір фактілерге тоқталып өтейік.

Әдебиет көздерін сараптай отырып, кәсіби стресті туғызатын әртүрлі негізге байланысты стрессорларды бөліп көрейік:

Еңбек әрекетінің мазмұны мен ұйымдастырылуы:

- еңбек жағдайы;
- шамадан тыс жүктеме, қысымды психикалық әрекет немесе жүктеменің аздығы;
- орындалатын жұмыстың біртектілігі;
- еңбек жағдайының ұзақтығының өзгеруі;
- жұмыс уақытының қолайсыздығы;
- физикалық орта факторының жағымсыз әсері (температура, шу, вибрация, дымқылдық, ауа жетіспеушілігі, қарынның ашуы, шөлдеу, шамадан тыс жүктелудің әсері);
- зейіннің жүйелі немесе кенеттен толқуы;
- орындайтын әрекеттің қиындығы, ақпараттың жетіспеуі немесе толық болмауы, уақыттың жетіспеуі, әрекеттің жылдамдығы мен қателіксіз орындалуына талап қою;
- ауысымдық жұмыс;
- құралдардың сапасы;
- өмір және денсаулық үшін қауіптілігі, тәуекелдік;
- жаңалық, ұйымдық өзгерістер;
- жоғары жауапкершілік;
- қателік жасау қорқынышы;
- әрекеттерді орындау процесінде ағзаның жағымсыз функционалдық жағдайы;
- биологиялық ритмнің бұзылысы (ұйқы, тамақтану);
- шамадан тыс көп шешім қабылдау қажеттілігі.

Кәсіби мансап:

- статус мәселесі;
- қызмет бабымен көтерілу перспективасына қанағаттанбауы;
- қызметке сай міндеттер мен құқықтардың анықсыздығы;
- қызметтік міндеттердің өзгеруі;

- мансаптық өсудің тоқталуына байланысты фрустрация;
- кәсіби «қақпан»;
- қажетті кәсіби білім мен іскерліктің жетіспеуі;
- орындалмаған үміттер;
- басқа жұмысқа ауысу.

Еңбекке төленетін ақы:

- еңбекақының анықсыздығы;
- жасалған жұмыс көлеміне кеткен күш пен еңбекақының арасындағы байланысқы келіспеу;
- еңбекақының бәріне бірдей төленбеуі.

Жұмыстағы өзарақатынастар:

- басшымен дау-жанжал;
- тиімсіз басқару;
- әріптестермен өзара қатынас;
- мінез-құлық бостандығына шектеу;
- топтан бөлектену.

Купер мен Маршалл кәсіби стресс көздерін зерттей отырып, оны мынадай топтарға бөліп қарастырған:

1. Еңбек іс-әрекетіне қарай кәсіби стрестің туындауы:

• Жұмыс жүктемесінің аздығы немесе шамадан тыс жүктелуі. Жұмыстың шамадан тыс жүктелуі адам алдында сол жүктемені уақытында орындап үлгерем бе деген мәселелі сұрақты туындатады. Осыдан абыржу, фрустрация, сенімсіздік сезімі туындайды. Алайда, жұмыс көлемінің аздығы да осындай сезімдерді туғызады. Өзінің мүмкіндігіне сай жұмысқа ие болмаған жұмысшы ұйымның әлеуметтік құрылымында алатын орны мен өзіндік құндылығының төмендігін сезініп, фрустрацияға ұшырап, өзіне деген бағасы төмендейді;

• жұмыс жағдайының физикалық қамтылмауы, мәселен: жұмыс орнындағы температуралық және жарықтылық мәселесі, қатты шудың болуы;

- уақыт дефициті (әрқашан жұмысын уақытында жасауға үлгермей қалуы);
- өзіндік шешім қабылдаудың қажеттілігі.

2. Жұмысшының ұйымдағы рөліне байланысты стрестік факторы:

• Рөлдік белгісіздік, мысалы: кәсіби міндеттері жөнінде ақпараттың аздығы және соған сай әріптестері мен басшылықтан не күтерін білмеуі. Жұмысшылар басшылықтың артқан үміті туралы ойын нақты білуі қажет, яғни не істеуге тиісті, қалай істеуі қажет және ол жұмыс қалай бағаланады;

• рөлдік конфликт, субъектінің өзінің жасағысы келмейтін немесе жасауға тиісті емес әрекетпен айналысқанда туындайды. Рөлдер конфликтісі, сонымен қатар, бірлік принципінің бұзылуына байланысты да болады, ол иерархиядағы екі басшының жұмысшыға қарама-қарсы бұйрық беруінен туындайды;

• басқа адамдар үшін немесе қандай да бір зат үшін (өнеркәсіп құралдары, бюджет, т.с.с.) жауапкершілік. Адамдар үшін жауапкершіліктің болуы стрессогенді екенін ескертіп кетуге болады;

• өте төмен жауапкершілік, жұмысқа немқұрайлылықпен қарау; ұйымдағы шешім қабылдауға аз мөлшерде қатыстылығы.

3. Жұмыстағы өзарақатынастармен байланысты стрестік фактор: басшымен, бағынушылармен, әріптестерімен өзарақатынастан туындайды. Мұнда адамдармен байланысқа бағытталған басшыларға қарағанда ғылыми және техникалық бағыттағы басшылардың басқа адамдармен қарым-қатынасы төменірек болатынын ескеру керек; осы факторға өкілеттілікті бөліп беру қиындығы да жатады, мәселен: бағынушының басшының бұйрығын орындауға қарсы келуі.

4. Іскерлік мансапқа байланысты стрестік факторлар:

• 2 негізгі стрессогенді факторлармен – кәсіби «сәтсіздік» және соған байланысты ерте жұмыстан босатылудан қорқу;

• «Сәйкессіздік» статусы, өте тез немесе жай қозғалу, өз мансабының шегіне жету себебінен фрустрациялану;

- кепілді жұмысының болмауы (әрқашан қандай да бір өзгерісті күту, тұрақсыздық);
- өзіндік ұмтылыс деңгейінің жеткен кәсіби статусымен, дәрежесімен сәйкес келмеуі.

5. Ұйымның құрылымдық және психологиялық жағдайымен байланысты стрестік факторлар:

• Тиімсіз кеңес беру (маңызды сұрақтар бойынша өз уақытында мамандандырылған көмекті алу мүмкінсіздігі);

- мінез-құлықтың еркіндігіне шек қойылу, т.б.

6. Ұйымнан тыс стресс көздері:

- Жұмысшының жанұялық өмірде пайда болатын негізгі мәселелері: уақытын тиімді бөлу (жанұясы мен жұмыстың ортасында жүру, басынан жанұялық дағдарыстарды кешіру);

- психометриялық белгілерінің айырмашылығы: интерналдарға қарағанда экстерналдар әртүрлі жағдайларға бейім келеді; «ригидтілер» жоғарыдан, басшылықтан келген күтпеген жағдайларға көп мән береді, қозғалғыш адамдар көбінесе жұмыспен шамадан тыс қамтылады; тыныш, бірқалыпты адамдарға қарағанда жетістікке ұмтылатын адамдар үлкен тәуелсіздік пен жұмысқа ынталылықты көрсетеді [3, 45].

Ұйымның дамуы үшін қызмет ететін менеджерлердің жұмысшының психологиялық жағдайының, көңіл-күйінің жұмыс өнімділігіне тікелей әсер ететінін ескере отырып, стресс тудыратын осындай бірқатар факторлардың жұмыс бабында кездеспеуін не сирек көрінуін қадағаланғаны жөн.

Кәсіби стрестің пайда болу көздері мен туындайтын факторларын ескере отырып, Н.В. Самоукина кәсіби стрестің негізгі түрлерін бөліп көрсеткен:

1. Ақпараттық стресс уақыттың қатаң қадағалану және жоғары деңгейлі жауапкершілікті тапсырманың жүктелуімен байланысты. Көбінесе ақпараттық стресс жағдайдың анықсыздығынан (жағдай туралы ақпараттың аздығынан) және ақпарат параметрлерінің тез ауысуынан туындайды.

2. Эмоционалдық стресс шынайы немесе болжамалы қауіпсіздіктен туындайды (орындалмаған жұмыс үшін, әріптестерімен қатынасы үшін кінәлілік сезімі, т.б.). Көбінесе мамандығына байланысты жұмысшының құндылықтары мен ойлары бұзылады.

3. Коммуникативті стресс іскерлік қарым-қатынастың шынайы мәселелерімен байланысты. Ол конфликтілік дәрежесінің жоғарылығынан, өзін-өзі басқара алмау қабілетсіздігінен, қандай да бір жағдайға келіспеуін әдепті білдіре алмауынан, манипулятивті әсерлерден қорғана алмауынан туындайды; Коммуникативті кәсіби стрестің негізгі көріністері: іскерлік қарым-қатынастағы күйгелектік – себептері: жоғары екпінмен қатынас жасау дағдысы; өзіне деген сенімсіздік («ит қорыққанынан қатты үреді» дегендей); өзінің жұмысымен қанағаттанбауы, қорқыту; коммуникативті агрессия (негізгі себебі – бақталасын кеміту мақсатында айқайлау), вербальды (сөздік), жанама (көмектесуден бас тарту, жалған сөйлеу, қорқыту, ұрыну, сездіру, т.б.); жағдайлық (кенеттен қаһарлану); басқаға бағытталған (басқаға жала жабу) немесе өзіне бағытталған (өзін кінәлау).

4. Жетістікке жету стресі кәсіби стрестің арасындағы ең қызығушылық танытатын түрі. Оның басты мәселесі – адамның шынайы мүмкіндіктерінің оның күтетін үмітімен сәйкес келмеуі.

5. Қателік жасаудан қорқудан туындайтын стресс. Ол мынадай екі тенденциямен тығыз байланысты:

- 1) Іштей тек жетістікке бағытталуы;
- 2) Қателік жасауға тыйым салыну не жазалау санкциялары.

Қателіктерден қорқу адамның шығармашылық қабілетінің ашылуына мүмкіндік бермейді, содан келіп ол барлық жаңадан және тәуекелділіктен бас тарта бастайды, сайып келгенде адам тіпті «өмір сүруден» қорқа бастайды;

6. Кәсіби стрестің ең көп таралған түрі - кәсіби бәсекелестік стресс. Мұнда адам айналасындағылардың бәрін, әріптестерін «бәсекелес» деп санайды, «бәсекелестік майданда өмір сүретін адамдар» ретінде танылады; жұмысын престижділігіне қарай таңдайды, ортасын тек «қажетті» адамдармен толтырады, нағыз достары жоқ, жанында да сүйетін әйелі емес, еуропалық стандарттағы «топ-модель» жүреді, мұндай адамдардың басты мәселесі – алға тек мансапты қояды, алға жылжу, арпалысу-жеңуді көздейді.

7. Ақша табу мәселесіне байланысты стресс: Қомақты ақшаға үйренген адам ақшаны көп тапқан сайын сыйлай түседі, көбіне сыйақы, ұтыс деп өмірін сарп етеді және барлығын «сатылады, сатып алынады» деп есептейді, бірақ бұл – жеке тұлғалық деградациялық негіз [4].

Кәсіби стресті анықтаудың бірінші кезеңдерінде зерттеушілерді оның туындауының объективті жағдайлары қызықтырса, соңынан мамандардың зейіні еңбек субъектісінің сипатына, оның жеке тұлғалық ерекшеліктеріне ауыстырылды. Қазіргі кезде көптеген авторлар Р.Лазарустың психологиялық стресс концепциясының әсерімен кәсіби стрестің дамуына ерекше рөл ойнайтын субъективті фактор маңызды болып табылады деп қарастыруда [5, 36].

Зерттеушілер алғаш стрестің субъективті факторларын субъектінің индивидуалдық сипаттарынан іздей бастады. Көптеп тараған көзқарастардың пайымдауынша, ер адамдар экстремалды стрессорларға көбірек әсерленсе, ал әйел адамдар біртекті стрессорларға әсер етеді деп тұжырымдайды. Көптеген жұмыстар жүйке жүйесіндегі әлсіздік-күштілік, инерттілік-қозғалғыштық сияқты ерекшеліктерді талдауға арналды. Осы мәселені анықтаудағы зерттеулер стресске тұрақтылықты қалыптастыру үшін біріншіден байсалды күш пен жүйке жүйесінің инерттілігі маңызды деп көрсетті.

Кейінірек стресті зерттеушілердің зейіні индивидтік сипаттаулардан адамның индивидуалды-психологиялық ерекшеліктеріне ауыса түсті. Бұл жеке тұлға ерекшеліктерінің стрессорларды бағалауы және қабылдауына, сонымен қатар адамдардың экстремалдық әсерлерге реакциясының тууына себепті болуымен байланысты. Стреске тұрақтылыққа әсер ететін индивидуалдық ерекшеліктердің ішінен эмоционалдық сфераға байланысты бірнеше сапаларды бөліп көрсетеді, соның ішінен ерекше көңілді ашуланшақтық және үрейлену сияқты қасиеттерге бөледі. Бұл екеуі де төмен стреске тұрақтылықты анықтайды. Мұндағы жеке тұлғалық үрейленушілік стрестік жағдайларды жоғары деңгейлі адекватсыз бағалаумен ұштасса (аса экстремалды, қауіпті болуы), ал жеке тұлғалық ашуланшақтық – қолайсыз құлықтық реакциялар және стратегиялық құралдармен байланысты.

Стреске тұрақтылыққа когнитивті сипаттағы индивидуалдық ерекшеліктен біріншіден интеллект деңгейі және танымдық стильдер, сонымен қатар кәсіби тәжірибесі әсер етеді. Олар стрессорды когнитивті бағалаумен және стрестік жағдайға бейімделу тәсілін таңдаумен байланысты [5, 11].

Стреске бейімделуге бақылау локусы мен өзіндік бағалаудың да әсері маңызды. Ішкі бақылау локусына және жоғары өзіндік бағаға ие қызметкерлер өздерінің жағымсыз жағдайларға бейімделу мүмкіндіктерін тиімді бағалайды. Жұмысшылардың стрестік жағдайға бейімделу қабілетінің маңыздылығын ескере отырып, зерттеушілер жеке тұлғаның ерекше интегративті сипаттамасы – стреске тұрақтылығын айырып көрсетті. Стреске тұрақтылық бұл – стресс-факторлардың әсеріне ағза мен психика функциясының тұрақтылығы, олардың экстремалдық әсерлерге резистенттілігі (қарсы тұра білушілік) және толеранттығы (төзімділігі), адамның нақты экстремалдық жағдайдағы өмір және еңбекке функционалдық бейімделуі, стрессорлардың әсер етуімен болған шамадан тыс функционалдық бұзылыстардың орнын баса білу қабілеттілігі.

Стреске тұрақтылық қысымды, стрессогенді әрекет кезінде қалыптасады және көрінеді. Стреске тұрақтылыққа эмоционалдық тұрақтылықты, функционалдық жағдайды реттеу қабілеттілігін, стрессогендік жағдайға бейімделу стратегиясының тиімділігін, т.б. қасиеттерді жатқызуға болады. Стрессогендік жағдайлар мынадай факторлармен анықталады:

- а) болып жатырған жағдаймен ассоциацияланатын эмоциялар;
- б) жағдайдың түсінікті анықталмауы, ақпараттың жетіспеуімен байланысты бағаланылмаған;
- в) қауіпсіздік деңгейін және қорытындыға жету маңыздылығын бейнелетін жағдайдың мәнділігі.

Қазіргі кездегі стресті зерттеушілер мотивациялық сфераны да көрсетеді. Жеке тұлғаның мотивациялық құрылымы еңбек жағдайындағы негативті көрінісінің персоналға әсер етуімен негізделеді. Бұл бір ұйымның біртекті функцияланған қызметкерлерінің кейбір бөлігінің ұйымға наразылығының болуы, кәсіби ауру, кәсібиліктің төмендеуі, ал кейбір бөлігінің кәсіби шеберлігінің өсуімен, тиімді функционалдық жағдаймен және ұйымға деген қатынасының жұмсақтығымен көрінеді. Сонымен, кәсіби стресті зерттеушілердің зейіні индивидтік, биологиялық сипаттамалардан жеке тұлғалық, психологиялық жағына ауысуда. Ең алғашқы орындарға адамның жеке тұлғалық-мотивациялық ерекшеліктерін қоюға болады.

Ересек адамның жеке тұлғалық-мотивациялық ерекшеліктерінің спецификасы өзінің потенциалын жүзеге асыратын, бар күшін жұмсайтын бастапқы іс-әрекетінің сипатымен анықталады. Сондықтан кәсіби стресті терең зерттеу нақты еңбек іс-әрекетіне байланысты құндылықтық қалыптасуды зерттеумен мүмкін.

Алайда, стрестік жағдай тікелей дистреске айналмаса, ол - өмірге ұмтылыс беретін, тез ойланып-қимылдауға көмектесетін процесс деп бағалауға болады және стрестен бас ала қашу да мүмкін емес, өйткені ол өмірлік құбылысымыз - өміріміздің тұтастай бөлігін құрайды. Тек адамзат стресті басқарып, оның өмірлік құлшыныс пен кәсіптік бағыттылығынан бас тартуына жол бермеуі тиіс. Академик К.М. Быков: «Күйзеліс жылау арқылы сыртқа шығарылмаса, ол басқа органдардың жылауына әкеліп соқтырады» - деп көрсеткен, ал кейбір мәліметтерде стрестен жай жөтелден бастап ракқа дейін пайда болады дейді. Роберт С. Элиот американдық медициналық институтта жұмыс жасай жүріп, стрестік жағдайлардың әсерінен қан тамырлары қысылып жыл сайын 520 мың американдықтар өмірден озады, қазіргі заманның кәсіби мамандарға қойып отырған физикалық және психологиялық жүктемелерінің артуы әрбір 5 адамның қан жүйесінің нормасын бұзылуға әкеледі деген қорытынды жасаған. Сондықтан еңбек және тұрмыстық жағдайда стресті басқару және алдын-алу жолдарын білгеніміз маңызды.

1. Селье Г. Стресс без дистресса. – Москва : «Прогресс», 1982.
2. Самоукина Н. Карьера без стресса. – СПб.: “Питер”, 2003.
3. Леонова А.Б., Чернышева О.Н. Психология труда и организационная психология: «Современное состояние и перспективы»: Хрестоматия. – М.: Просвещение, 1995.
4. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса: Издат. «Наука». – М., 1983.
5. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. – М., 2006.

Резюме

Б.Ауезов – старший преподаватель, МКТУ им. Х.А.Ясави, auезov76@mail.ru

А.Султан – студент 4 курса ЕНУ имени Л.Н.Гумилев

Индивидуально-психологические факторы профессионального стресса

Вся наша жизнь, можно сказать состоит из стрессов. Это может пережить любой человек, который попал в какую-либо приятную или неприятную ситуацию в своей жизни, быту или на работе.

Сейчас мы наврядли встретим человека, который не ощутил состояние стресса или не попадал в такую ситуацию. В последние годы рост чрезвычайных ситуаций в мире, международных и межрегиональных конфликтов, физического, психологического, сексуального насилия увеличили число людей переживших стресс.

Сформировалось мнение о том, что стресс – это нагрузка на организм человека. Он вреден и от него нужно избавиться. А на самом деле, стресс-это физиологическое явление.

Это физиологическая защитная реакция, которая появляется в ответ на различные факторы воздействующие на организм человека.

Ключевые слова: стресс, профессиональный стресс, ссора, физиологическое явление, психологические явление, страх, утомление, радость, ответственность.

Summary

B.Auezov – senior lecturer, IKTU named after Kh.A.Yassawi, auезov76@mail.ru

A.Sultan – 4th year student of Eurasian National University named after L.Gumilev

Individually-psychological factors of occupational stress

Our whole life is stressful. His life at home, at work, any positive or negative just start people affected by the situation. At this point, you do not feel the stress state will not be able to meet someone who is not such a situation. In recent years, emergency situations in the world, international and regional conflicts, physical, psychological, sexual, increasing the number of stress.

Stress - is a human body weight. It is harmful and should get rid of the impression. Stress - is a physiological phenomenon. The human body in response to a variety of factors arising from the set of physiological defense reaction.

Keywords: stress, occupational stress, strife, physiological phenomenon, psychological phenomenon, fear, fatigue, joy, responsibility.

ӘОЖ 370.113

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Б.Ауезов – аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, auезov76@mail.ru

Мақалада педагогикалық технологияның қай-қайсысы да қандай да бір философиялық тұғырға негізделгені туралы баяндалады. Педагогикалық технологияның дерек көздеріне педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік ғылымдар, озат педагогикалық тәжірибе, халықтық педагогика кіреді. Педагогикалық технология кешенді, бірігімді үдеріс. Педагогикалық технология - алдын ала жоспарланған оқу-тәрбие үдерісін бірізді жүзеге асыруға бағытталған жүйе. Педагогикалық технология – бұл педагогикалық әрекеттер табысына кепіл болардай қатқыл ғылыми жоба. Әрі сол жобаның дәл жаңғырып іске асуы.

Педагогикалық технологиялар көп түрлі болуына қарамастан, олардың іске асуының екі ғана жолы бар. Біріншісі – теориялық негізде орындалуы, екіншісі – тәжірибемен жүзеге келуі. Педагогикалық технологияның қай-қайсысы да қандай да бір философиялық тұғырға негізделеді.

Түйін сөздер: педагогикалық технология, оқыту, тәрбиелеу, білім, оқыту технологиялары, тәрбиелеу технологиясы, үздіксіз үдеріс, мұғалім.

Еліміз егемендік алып, қоғамдық өмірдің барлық салаларында, соның ішінде білім беру саласында жүріп жатқан демократияландыру, жаңа технологияларды енгізу, компьютерлендіру бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға жол ашуда.

Елбасы өз Жолдауында «ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейімен айқындалады» деп атап өтті. Өйткені, соңғы жылдары пайда болған «ілімге негізделген экономиканы» ескермесе болмайды. Әлемдік бәсекелестік заманда әрбір адамның білім санасын, қабілеттік деңгейін іскерлік мүмкінділігін анықтайтын адам ресурстарын дамыту мәселелері күн тәртібіне өткір қойылып, адамның білімі мен біліктілігі қазіргі кезеңде мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігінің ең маңызды

көрсеткішіне айналып отыр. Бүгінгі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесінің ең басты міндеті – білім берудің ұлттық модуліне өту арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу.

Қазақстанның экономикалық, саяси, мәдени дамуына үлес қосатын, әлемдік цивилизацияға көтерілетін білімді де мәдениетті, парасатты, денсаулығы мықты азамат тәрбиелеп шығару – бүгінгі мектеп, ұстаздар қауымының міндеті.

Педагогикалық әдебиеттерде қандай да педагогикалық технологиялар сипатын айқындаушы көптеген терминдер ұшырасады, мысалы: оқу-үйрену, тәрбиелеу, оқыту технологиялары, білімдендіру және дәстүрлі технологиялар, бағдарламаластырылған және проблемді оқу технологиялары, авторлық технология және т.б.

Алғашқыда педагогтар «педагогикалық технология», «оқу-оқыту технологиясы» және «тәрбиелеу технологиясы» ұғымдарының өзіндік мән-мағыналарына назар аудармай келді. Ал бүгінде педагогикалық технология оқу және тәрбие аймағындағы педагогикалық міндеттердің шешілуіне байланысты орындалатын педагог іс-әрекеттерінің бірізді жүйесі ретінде танылуда. Осыдан «педагогикалық технология» мәні «оқу технологиясы», «тәрбие технологиясы» ұғымдары мәндерімен салыстырғанда тереңдеу де ауқымдылау.

Педагогикалық технология – бұл педагогикалық әрекеттер табысына кепіл болардай қатқыл ғылыми жоба. Әрі сол жобаның дәл жаңғырып іске асуы.

Педагогикалық технология кешенді, бірігімді процесс. Ол өз құрамына адамдарды, идеяларды, құрал-жабдықтарды, сонымен бірге жоспарлау, қамсыздандыру, бағалау және білім менгерудің барша қырлары жөніндегі проблемалар шешімін басқаруды қамтиды.

Педагогикалық технологиялар көп түрлі болуына қарамастан, олардың іске асуының екі ғана жолы бар. Біріншісі – теориялық негізде орындалуы (В.Б. Беспалько, В.В. Данилов, В.К. Дьяченко және т.б.), екіншісі – тәжірибемен жүзеге келуі (Е.Н. Ильин, С.Н. Лысенкова, В.Ф. Шаталов және т.б.) [1, 86].

Қазіргі педагогика теориясы жаңашылдыққа бет бұрып, білім беру мазмұны жаңарып жаңа көзқарас пайда болуына байланысты даму бағытын қамтитын 50-ден астам оқыту технологиялары өмірге келді. Мысалы, саралап деңгейлеп оқыту технологиясы, тұлғаны жекелей дамытуға бағытталған технология, модульдік оқыту технологиясы, жеделдетіп оқыту технологиясы және тағыда басқа оқыту технологиялары белсенді түрде қолданылуда.

«Оқу технологиясы» түсінігі бүгінгі таңда дәстүрлі педагогика тарапынан жалпылай қабылданбаған. ЮНЕСКО құжаттарында оқу технологиясы тәлім-тәрбие формаларын ыңғайластыруды өз міндетіне алып, техникалық және адамдық мүмкіндіктер мен олардың әрекеттестігін ескерумен жүргізілетін білім ұсыну және оны игеру үдерісін қарастыру, қолдану арқылы анықтап берудің жүйелі әдісі ретінде қарастырылады.

Бір тараптан – оқу технологиясы - бұл оқу ақпараттарын өңдеу, жүзеге шығару, өзгеріске келтіру және оқушыларға ұсыну әдістері мен құралдарының жиынтығы, екіншіден – бұл оқу-тәрбие үдерісінде техникалық не ақпараттық құралдарды қолданумен жүргізілетін мұғалімнің оқушыға ықпал ету әдістері жөніндегі ғылым. Оқу-тәрбие мазмұны, әдістері мен жабдықтары педагогикалық технологияда бір-бірімен өзара байланысты, себебті шарттасқан әрекетке келеді. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі бағдарламаға сәйкес және тәлім-тәрбие міндеттері белгілеген қажетті мазмұнды іріктеп, өнімді әдістер мен құрал жабдықтарды қолдана білуі арқылы жоғары нәтижелерге қол жеткізумен көрінеді, тәлім-тәрбие технологиясы жүйелі категория осыдан оның құрылымында келесі бірліктер болатынын естен шығармау керек:

- тәрбие және оқу мақсаттары
- оқу мазмұны
- педагогикалық өзара ықпал, әсер жасау құралдары
- тәрбие және оқу үдерісін ұйымдастыру
- оқушы, мұғалім
- іс-әрекет нәтижесі

«Педагогикалық технология» ұғымы үш жоба күйінде іске асуы мүмкін:

- ғылыми
- әрекеттік – сипаттама
- әрекеттік – іскерлік

Сонымен, педагогикалық технология тәрбие мен оқудың аса пайдалы жолдарын зерттейтін ғылым. Сондай-ақ оқу барысында қолданылатын тәсілдер, принциптер реттеу тетіктерінің жүйесі әрі нақты оқу-тәрбие үдерісі ретінде қызмет жасайды.

Педагогикалық технологияның қай-қайсысы да қандай да бір философиялық тұғырға негізделеді. Философиялық қағида, ережелер, тәлім-тәрбиелік технологияларды әдіснамалық қамсыздандыру

құрамындағы барынша жалпыланған реттеу, түзету тетіктері санатында иеленеді. Тәлім-тәрбиенің жалпы мазмұнында да, жекеленген пән мазмұнында да философиялық бағыт, көзқарас - бұл алғы шарт. Алайда, көп жағдайда олардың идеологиялық бағыттары сан қилы. Сипат алып, өзара қайшылыққа түсіп жатады. Осыдан мектеп тәлім-тәрбиесінің мазмұны дүниенің тұтастай бейнесіне сай келмей, ортақ философиялық негізде құрастырылмай жатыр.

Қазіргі заманғы әлемдік педагогикалық технологиялар негізінде сан қилы философиялық бағыттар мен ғылыми ұстанымдар арасында жиі кезігетіндері төмендегілер:

- материализм және идеализм;
- диалектика және метафизика;
- сциентизм және табиғи сәйкестік;
- гумагизм және антигуманизм;
- атропософия және теософия;
- прагматизм және экзистенциализм.

Педагогикалық технологияның дерек көздеріне педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік ғылымдар, озат педагогикалық тәжірибе, халықтық педагогика, сондай-ақ өткен жылдары отандық және шет елдік педагогика топтаған баршаға ұтымды идеялар мен ғылыми ұсыныс, тұжырымдамалар кіреді.

«Педагогикалық технология» ұғымы «оқу әдістемесі» ұғымынан әлдеқайда кең. Технология тәлім-тәрбие мақсаттарына қалай ең жоғары тиімділікпен қол жеткізуге болады және сол үдерісті басқарудың жолы қандай?» деген сұраққа жауап іздейді. Технология алдын ала жоспарланған тәрбие үдерісін бірізді жүзеге асыруға бағытталған.

Педагогикалық технологияны жоспарлау үшін нақты жағдайда тиімді болатын педагогикалық технологиялар жүйесін тандастыра білу қажет. Ол тұлғаның дара ерекшеліктерін зерттей отырып, оқушылардың дамудың жас кезеңдері мен олардың дайындық деңгейіне сәйкес іс-әрекет түрлерін іріктеп баруды талап етеді.

Технологияларды ажыратудың бірнеше жолдары бар. Педагогикалық ғылым мен тәжірибеде белгілі болған технологияларды жоғары жалпылыққа келтіріп жүйелестірген Г.К. Слевко [2, 115]. Ол ұсынған жүйедегі педагогикалық технологиялар тобы төмендегідей:

• Қолдану деңгейіне орай: жалпы педагогикалық, пән әдістемелік және бөлімдік (модульді) технологиялар ажыралады;

• Философиялық негізіне орай: материалистік және идеалистік, диалектикалық және метафизикалық, ғылыми (сценитикалық) және діни, гуманистік және антигуманистік, антропософтық және теософтық, прагматикалық және экзистенциалистік, еркін тәрбие және мәжбүрлеу технологиялары және басқалар;

• Жетекші психикалық даму бағдарына орай: биогендік, социогендік, психогендік және ақыл-сана технологиялары, бүгінгі таңда қалыптасқан пікір тұлға биотекті, әлеуметтікті және психотекті жағдаяттардың бірлігінің нәтижесі, алайда нақты технология аталғандардың біреуіне бағытталып, оны жетекші жүйе ретінде пайдалануы мүмкін.

Іс жүзінде қандай да жекеленген жағдаятты, әдісті, принципті пайдаланатын бір бағытты технология болмайды, технология әр уақытта да кешенді. Дегенмен, оқу үдерісінің қандай да бір қырды көздеуіне байланысты технология белгілі сипат алып, өз атамасын иелейді.

• Өткендегі тәжірибені игерудің ғылыми тұжырымына орай: ассоциативті-рефлекторлы (байланыс-жауапты), бихевиористік (ықпал-жауап әрекетті), гештальт технологиялары (тұтастыққа негізделген), интериоризаторлық (ағзаның ішкі, сырттай көрінбейтін ықпалдарына орай) дамытушы. Бұлар қатарында әлі де көпшілікке танымал технологияларды да ескерген жөн, олар: нейролингвистикалық (жүйкелік құрылымына орай), бағдарламаластыру және суггестивтік (иландыру негізіндегі).

• Тұлғалық құрылымға орайласқан: ақпараттық технология (пәндер бойынша білім, ептіліктер мен дағдылар қалыптастыруға орай): нақты амал-әрекеттік (ақыл-ес әрекетті тәсілдерін қалыптастыру): эмоциалы-көркемдік және эмоциалы-адамгершіліктік (эстетикалық және инабаттылық аймақ қалыптастыру): өзіндік даму технологиясы (тұлғаның өзін-өзі басқару тетіктерін дамыту): суырып салма шығармашылық (эвристикалық-шығармашылық қабілеттерін дамыту) және қолданбалық (күнделікті тіршілік – оқу, тұрмыс, өндірістік әрекеттер аймағын қалыптастыру).

• Мазмұн және құрылым сипатына орай технологиялар: оқытып үйретуші және тәрбиелеуші, зиялы және діни, жалпы білімдік және кәсіби білімдік, гуманитарлық және технологиялық, әрқилы салалық, жеке пәндік, сондай-ақ бар бағытты кешенді және әмбебап - ауысымды (проникающая) технологиялар.

Бір бағытты монотехнологиялары біртұтас оқу-тәрбие үдерісі қандай да бір нақты жағдайда өте қажет

басымды идеяны, тұжырымды арқау етеді, ол кешенді технология - бір бағытты технологияның құрамдас бөлшектерінің бірігімінің құрастырылады. Құрамдас бөліктері жиі басқа технологияларға еніп, онда үдеткіш, белсенділік арттырушы қызметін атқаратын болса, ондайлар әмбебап-ауысымды технология аталады.

• Техникалық қызметті ұйымдастыру мен оны басқару сипатына орайласқан педагогикалық жүйені (технологияны) ажырата, топтастырған В.П. Беспалько, оның пікірінше, мұғалім мен оқушының өзара әрекеттестігі (басқарымы) ажырасқан болуы мүмкін (яғни оқушы іс-әрекетіне бақылау да реттеу-түзету де болмайды); айналымда (циклді) – бақылаулы; өзіндік және өзара бақылаулық; шашыраңқыт (фронталь) немесе жекеленген бағытты және қолды (сөзді) не автоматтандырылған (оқу құралдары жәрдемемен) технологиялар болуы мүмкін [3, 148].

Педагогикалық жаңа технология – іс-әрекетке, оқыту барысында жүзеге асатын педагогикалық жүйе. Ол дара тұлғаны жетілдіруге, белгілі бір мақсатқа жету жолында арнайы ықпалды ұйғаруға қажетті байланысқан әдіс-тәсілдер. Ендеше педагогикалық технология – оқу-тәрбие үрдісінің шығармашылықпен оқытумен тәрбиенің тиімділігін қамтамасыз ететін жанды құрамдас бөлігі, технология – ақырғы мақсатқа жететін әрекеттер жүйесі. Жаңа педагогикалық технология баланың жетілген тұлға ретінде дамуы үшін маңызы зор. Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын өмірге енгізуге ұмтылуы. «Педагогикалық технологиялар – бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан міндеттерінің, мазмұнының, тұрпаттары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда әрбір құрамның басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында оқушының дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды». Жаңа технология түрлерін математика пәнінің кіріктірілген сабақтарында пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі.

Оқытудың жаңа технологиясын жете меңгерген, оны оқушылардың жас және психологиялық ерекшелігіне қарай таңдап пайдаланудың маңызы зор.

Педагогикалық технология – қазіргі талапқа сай анықталып, іріктеліп реттелген оқытудың жаңа мазмұн, әдіс-амалдарының дидактикалық талаптарының психологиялық-педагогикалық жиынтығы. Ж.Қараевтың педагогикалық технологиясы – оқытуды дифференциялауға негізделген. Оқу үрдісіндегі мұғалім мен оқушының, оқу мазмұны мен түрлерінің, әдістер мен амалдардың, оқу мақсатының ықпалдасу заңдылығының жүйесі. Бұл технологияның маңызды ерекшелігі оқушының әсерлену жүйесін қалыптастырады. Яғни деңгейлік тапсырмалармен жұмыс жасау арқылы оқушының өзіндік жеке жолы, даму динамикасы, ынтасы, ойлау қабілеті, есте сақтауы, оқу сапасы арта түседі.

Педагогикалық технологияның басты мәселесі *біріншіден* оқушының оқу танымдық әрекеттерінің құрылымы мен мазмұны, яғни сатыланған және тәртіптелген іс-әрекет жүйесі, *екіншіден* технологияландырудың түбегейлі проблемасы ретінде мақсат құрудың әдіснамасы алынады, ал мақсат - кез келген технологияның оқу процесін басқаруының негізі болып табылады. Педагогикалық технологияның басты мәні алға қойған мақсатқа толықтай жету, міне осыдан педагогикалық технологияның тиімділігі шығады.

Педагогикалық технологияларға барлық елдер ғалымдары қызығушылық танытуда. Шетел зерттеушілері педагогикалық технологияны психология, әлеуметтік философия, басқару және мақсат қою теориясы, техника, қарым-қатынас, аудиовизуалды білім беру және кибернетика элементтерінен тұратын пәнаралық конгломерат ретінде қарастырады.

Сонымен, педагогикалық технологияны - оқыту үрдісін түгелдей қолдану және бағалау, сол сияқты, білімді адамдар мен техника ресурстарын ескеру арқылы білімді игеру, және осы жолда тиімді түріне жету үшін оларды жоспарлаудың жүйелі әдісі ретінде қарастыруға болады.

Білім берудің технологиясы педагогикалық пән ретінде дидактикадан кейінгі орынды алады. Оқытудың технологиясын - қолданбалы дидактика десе де болады. Бір сөзбен айтқанда, оқытудың технологиясы - оқыту іс-әрекетінің әдіс-тәсілдері мен құралдарын ұйымдастыру және қолдану теориясы.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру тұлғаның интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Қазіргі педагогика жаңалықтарын пән ерекшелігіне қарай қолдана білу - оқыту мақсатына жетудің бірден - бір жолы. Осы жолда педагогикалық технология оқыту мақсатына жетудің тиімді, нақты жолдарын көрсетеді. Оқытудың жаңа технологиясы іс-әрекеттің жоспарланған нәтижесіне жетудің шартты тәсілі ретінде қарастырылатын жаңа әдістердің жиынтығынан тұрады. Оның дәстүрлі оқыту технологиясынан ерекшелігі мынада:

- білім алушы тұлғаның интеллектуалды дамуы аз уақыт ішінде қабылдау дәрежесінің жоғары мөлшеріне жетуіне бағытталғандығы;
- білім алушы мен мұғалімнің белсенділігінің сәйкес болуы;
- мұғалім мен білім алушының өзара қарым-қатынасында жауапкершіліктің міндеттілігі.

Қорыта келе, қазіргі кездегі барлық білім беру технологияларының алдына қоятын мақсаты - білім алушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылығын қалыптастыру болып табылады. Педагогикалық технологиялардың оқыту үрдісінегі жүйесі – мақсат, мазмұн, әдіс-тәсіл, амал - жол екендігін ұмытпаған жөн. Себебі, жаңа педагогикалық технология ұстаз шеберлігін жетілдіруге ықпал жасап, шәкірттің ойлау қабілетінің ұштала түсуіне әсерін тигізеді, сонымен бірге әлеуметтік рухани жан дүниесінің маңыздылығын іріктеуге, ізгілікті жағын дамытуға бағыттайды және өзінің психологиялық даралық сипатын анықтауға ниеттендіреді. Сонымен қатар білімді жаңаша беру мүмкіндіктерін жасау, білімді қабылдау, оқу тәрбие үрдісінде оқушының жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру үшін ақпараттық технологияны қолдануды басты назарда ұстау керек. Әрбір ұстаз күнделікті сабақта компьютер, интерактивті тақтаны тұрақты пайдаланумен қатар, электронды оқулық және интернет материалдары арқылы оқушының пәнге деген ынтасын арттыра түсуге міндетті.

Бүгінгі таңда танымал болып отырған оқыту технологияларын белсенді түрде қолдана білсек, жаңа мазмұнды білім беру процесі нәтижелі болып, оның сапалық көрсеткіштерін арттыру қиынға соқпайтыны белгілі. Олай болса оқытуды ізгілендіру жағдайында, өздігінен даму бағдарын анықтап, дамитын және өздігінен дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіріп өсіруші, өзін-өзі тәрбиелеуші тұлға қалыптастыруға тілектеспін.

Шәкәрім «Адамның жақсы өмір сүруіне үш сапа негіз бола алады, олар барлығынан басым болатын адал еңбек, мінсіз ақыл, таза жүрек. Бұл сапалар адамды дүниеге келген күннен бастап тәрбиелейді» деп есептейді. Құнды қасиеттерге адамды баулу – туған кезден басталса керек. Адамның адам болып қалыптасуында ата-аналармен қатар тәрбиеші мен мұғалімнің орны зор. Ендеше ұрпақ тәрбиесі - бұл болашақ тірегі, мемлекеттік маңызды іс.

1.Сарбасова Қ.А. Инновациялық технологиялар. – Алматы, 2006. – 176 б.

2.Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. – Алматы, 2001. – 296 с.

3.Щуркова Н. Е. Педагогическая технология. – М., 2002. – 224 с.

Резюме

Б.Ауэзов – старший преподаватель, МКТУ им. Х.А.Ясави, auezov76@mail.ru

Теоретические основы педагогических технологий

В данной статье раскрывается сущность, структура, принципы и значение педагогических технологий в учебном процессе. Педагогические технологии включают педагогические, психологические и социальные знания, передовую педагогическую практику и народную педагогику. Педагогические технологии – это единый комплексный процесс. Педагогическая технология — это упорядоченная совокупность действий, операций и процедур, инструментально обеспечивающих достижение прогнозируемого результата в изменяющихся условиях образовательного процесса.

Несмотря на наличие множества различных технологий обучения и их реализация только есть два способа. Во-первых, теоретическая производительность, с другой - результат опыта.

Ключевые слова: педагогические технологии, учебный процесс, воспитание, обучение, обучающиеся технологии, воспитательные технологии, непрерывный процесс, учитель.

Summary

B.Auevov – senior lecturer, IKTU named after Kh.A.Yassawi, auezov76@mail.ru

Theoretical bases of pedagogical technologies

This article deals with essence, structure, principles and value of pedagogical technologies in educational process. Pedagogical technologies include pedagogical, psychological and social knowledge, pedagogical practice and folk pedagogics. Pedagogical technologies are unique and complex process. Pedagogical technology is well-organized totality of actions, operations and procedures and the instrumental providing the achievement of the forecast result in the changing terms of educational process.

Although there are many different learning technologies and their implementation only has two ways. Firstly, the theoretical performance, on the other - the result of experience.

Keywords: pedagogical technologies, educational process, education, teaching technologies, upbringing technologies, educational process, teacher.

ӘОЖ 373.211

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕСІНДЕ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Э.Ж. Халилаева – аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, tansholpan-2010@mail.ru

Бұл мақала мектепке дейінгі білім беру мекемесінде заманауи педагогикалық технологияларды қолдану ерекшеліктері мәселесіне арналған.

Қазіргі кезде мектепке дейінгі білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымдары қарқынды түрде өз тәжірибелеріне түрлі педагогикалық технологияларды ендіруде. Педагогикалық технологиялардың мәні, оның жекелік-бағдарланған білім беру үдерісін ұйымдастыруында, кәсіби білім, біліктіліктерді қалыптастыру және дамытудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін ұсынуымен анықталады.

Мектепке дейінгі білімдегі педагогикалық технологиялар мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік стандарттарын жүзеге асыруға бағытталған.

Педагогикалық технологиялардың маңызды жағы оқу-тәрбие үдерісіндегі баланың позициясы, үлкендердің тарапынан балаға деген көзқарасы, қатынасы болып табылады. Мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемесінде қолданылатын педагогикалық технологияларға қойылатын талаптар (критерийлер), оның құрылымы мен түрлері берілген.

Түйін сөздер: заманауи педагогикалық технологиялар, оқу әрекеті, технологизациялау, парадигма, сұхбаттасушы, зерттеуші, фасилитациялаушы, эксперт-сарапшы.

Егеменді елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт алуда. Бұл педагогика тарихы мен оқу-тәрбие үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр, себебі, білім беру жүйесі өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарды, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды.

Бүкіл білім беру жүйесінің жаңару үдерісі мектепке дейінгі білім беруге жоғары талаптар қойып отыр және осы үдеріске психологиялық-педагогикалық жаңа тиімді жолдар іздестіруді көздейді. Мектепке дейінгі білім беруді дамыту, оның жаңа сапалы деңгейге көшуі инновациялық технологияларды жасақтамай жүзеге асуы мүмкін емес. Ал, инновация өз кезегінде баланың тұлғасына, оның қабілеттерін дамытуға бағытталған, педагогикалық тәжірибеде пайдаланылатын жаңа әдістерді, формаларды, құралдарды, технологияларды айқындайды [1, 46.].

Қазіргі кезеңде қолданыста жүрген жаңа білім стандарттарында көрсетілген талаптар мектепке дейінгі білім берудің мазмұнына, құрылымы мен оны ұйымдастыруға жаңа көзқарасты қалыптастыруға бағытталған. Бұл талаптарда мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы мәдениетін қалыптастыруға, физикалық, интеллектуалдық және тұлғалық сапаларын дамытуға, әлеуметтік жетістіктерін қамтамасыз ететін оқу әрекеттерінің алғышарттарын қалыптастыруға, денсаулығын сақтауға және нығайтуға ерекше көңіл бөлу ұсынылып отыр.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі болып жатқан динамикалық өзгерістердің түбі адамның жағдайын әлеуметтік-экономикалық жағынан жақсартуға бағытталған. Қазіргі қазақстандық білім беру жүйесінің негізгі міндеті – баланы ұлттық және жалпы адамзаттық адамгершілік құндылықтарды игерген жеке тұлға дәрежесіне көтеру, ғылым мен техниканың абстракциялық білімін алып қоймай, өзінің өмірінде қолдана білуге дағдыландыру. Мұндай үлкен міндеттерді шешу үшін, дәстүрлі оқыту жүйесінен біртіндеп қарқынды даму шеңберіне жеткізе алатын жаңа педагогикалық технологияларын қолдану керек және жаңа тұрғыдан оқыту барысында білім мазмұны ғана негізгі мақсат болмай, адамгершілік пен гуманистік бағыт басты нысан ретінде ұстанылуы керек.

Жоғарыда атап көрсетілген стандарт талаптарында көрініп тұрғандай қазіргі мектепке дейінгі білім беруде «сабақ» сөзі қолданылмайды, оның орнына стандарт талаптарына сай «ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті» ұғымы қолданыста. Бұл өз кезегінде теориялық-әдіснамалық негіздерге сәйкес балалармен жұмыс ұйымдастырудың негізгі іс-әрекеттерінің қайсысының тиімді болатынын көрсетіп отыр.

Бірінші кезекте ойынды, ойын іс-әрекеттерін мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші іс-әрекеті ретінде, сонымен қатар, коммуникациялық, қимыл-қозғалыстық, шығармашылық, танымдық-зерттеушілік, еңбек, музыкалық-көркем, көркем әдебиетті оқу (қабылдау) іс-әрекеттерін атауға болады.

Сонымен, мектепке дейінгі білім берудің ерекшелігі оқыту үдерісі, шын мәнінде, «басқа іс-әрекет барысында (оқыту емес) үйрену» үдерісі болып табылады [1, 5 б.].

Бала - болашағымыз десек, сол балаға жүйелі білім беріп, ынта – ықыласын дұрыс бағыттауды, қабілет - қасиеттерін дамытуды балабақшадан бастауымыз керек.

Балабақшада жаңа педагогикалық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты: оқыту мен тәрбиелеуде инновациялық технологияларды пайдалана отырып, жан-жақты, білімді, құзыретті тұлға тәрбиелеу.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымы өз жұмыстарында инновациялық педагогикалық технологияларды қарқынды түрде ендіруде. Дәстүрлі оқыту әдістерінің орнына баланың танымдық дамуын белсендендіруге бағытталған оқыту мен тәрбиелеудің белсенді әдістері келуде.

Оқытуды технологизациялау үдерісі туралы ой-пікірді кезінде Я.А. Коменский өзінің «Ұлы дидактика» еңбегінде анықтай отырып, оны барлығын барша нәрсеге оқытудың әмбебап өнері деп, технологияның маңызды бөлігін – нақты нәтижеге жету деп айтып өткен. Ол нәтижеге алып баратын оқыту механизмін, демек оқыту үдерісін «дидактикалық машина» деп атаған. Бұл үдерісте ең маңызды нәрсе ол:

- мақсатты айқындау;
- мақсатқа жету құралдарын айқындау;
- осы құралдарды пайдалану ережелерін айқындау;

Сонымен, білім берудегі технологияларды пайдаланудың келесідей модульде сипаттасақ болады: мақсат – құралдар – оларды пайдалану ережелері – нәтиже. Бұл білім берудегі кез келген технологияның өзегі.

Педагогикалық технологиялардың элементтерін И.Г. Песталоццидың да еңбектерінен табуға болады. [2,56].

Заманауи педагогикалық технологиялардың шетел авторларына Б.Блум, Д.Брунер, В.Коскарелли, Дж.Кэрролл, Д.Хамблиндер жатады. Ресей ғалымдарынан Ю.К. Бабанский, В.П. Беспалько, А.А. Вербицкий, П.Я. Гальперин, М.В. Кларин, А.Г. Ривин, И.Ф. Талызина, Н.Е. Щуркова, В.И. Андреев, С.И. Архангельский, М.М. Левина, Н.Д. Никандров, В.А. Сластениннің еңбектерін айтуға болады.

Заманауи педагогикалық технологияларды білім беруде қолдану мәселелерімен отандық ғалымдар Д.М. Жүсіпалиева, Б.Ә. Әбдікәрімұлы, М.С. Мәлібекова, Г.Қ. Нұрғалиева, Қ.Қабдықайырұлы, Ж.А. Қараев, Ш.Т. Таубаева, т.б. өз зерттеулерінде қарастырған [3,44 б.].

Ф.Н. Жұмабекова өзінің «Мектепке дейінгі кезеңде білім беру мазмұнын жаңартудың әдіснамалық негіздері» атты монографиясында республика көлемінде мектепке дейінгі тәрбиенің ғылыми-теориялық және әдістемелік мәселелерін зерттеген еңбектерді атап көрсеткен. Олар: В.Андросова, Р.К.Аралбаева, Б.О. Арзанбаева, Ә.С. Әмірова, Б.Б. Баймұратова, Н.Б. Баримбеков, С.Г. Бәгібаева, Л.А. Давиденко, М.С. Сәтімбекова, Р.Ж. Жұмағожина, А.К. Меңжанова, Қ.М. Меңдаяқова, Г.Ж. Меңлібекова, Ф.Н.Жұмабекова, А.Е. Манкеш, М.Т. Тұрыскелдина, Т.Ж. Қалдыбаева, Н.Д. Храпченкова, Т.И. Иманбеков, Ж.А. Исмаилова, Ш.С. Сапарбаева, Т.А. Левченко, Ғ.З. Таубаева, С.Н. Жиенбаева, Г.М. Метербаева, А.Ж. Салиева, Н.С. Сайлауова, Л.Е. Румянцева, В.Я. Никитин, А.Т. Исакова. [4, 6 б.]

Педагогикалық технология – бұл оқыту және тәрбиелеу үдерісінің процессуалдық жағын көрсететін және оның мақсаттары, мазмұны, формалары, әдістері, құралдары мен нәтижесін қамтитын, нақты білім беру жүйесінің теориялық тұжырымдамасынан бастап білім беру практикасында жүзеге асыруға дейінгі біртұтас ғылыми негізделген жоба болып табылады. [2, 9 б.]

Педагогикалық әрекетті жаңа технологияларды қолдану негізінде ұйымдастырғанда барлық күш педагогикалық шешімдердің ең тиімдісіне бағытталады.

Заманауи педагогикалық технологиялар білім берудің жаңа парадигмасын жүзеге асыру жолдарын білдіреді. «Парадигма» - сөзі (грек сөзінен *paradiegma* – үлгі) берілген білімдер саласындағы белгілі бір тарихи кезеңдегі ғалымдардың зерттеу практикасы соларға қарап ұйымдастырылған негізгі ғылыми жетістіктер (теориялар, әдістер) жүйесі. [5,171б.]

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде келесі заманауи технологиялар қолданылып келеді:

- денсаулық сақтау технологиялары;
- жобалық әрекет технологиясы;
- зерттеуші әрекет технологиясы;
- ойын технологиясы;
- тұлғаға-бағдарлау технологиясы;
- тәрбиеленуші мен тәрбиешінің портфолио технологиясы;
- ақпараттық-коммуникациялық технологиялар;
- ТРИЗ технологиясы;
- Монтессори технологиясы және т.б.

Жетекші халықаралық тәжірибе негізінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға білім берудің заманауи әдістерін ендіреді. «Балбөбек», «Қайнар», «Алғашқы қадам» (1-3 жас), «Зерек бала» (3-5 жас), «Біз мектепке барамыз» (5-6 жас) және т.б. білім беру бағдарламаларымен қатар Монтессори технологиясы, Н. Зайцев, Ф. Фребель жүйесі бойынша Вальдорфский педагогикасы (Штайнер әдістемесі) бойынша оқу материалдары қолданылады [6,4 б.].

Заманауи технологияларға басқа да жоғары технологиялар сияқты келесідей сипаттамасы болуы керек:

- ізгілік;
- ғылымилық;
- тиімділік;
- әмбебаптық;
- кіріктілік.

Мектепке дейінгі мекеме тәрбиешілері заманауи педагогикалық технологияларды жүзеге асыруда сұхбаттасушы, зерттеуші, фасилитациялаушы және эксперт-сараптаушы қызметін атқарады.

Фасилитация – сөзі (ағылшын тілінде *facilitate* – себепші болу, жеңілдету, көмектесу) басқа адамның белсенді қатысуымен бір адамның немесе топтың іс-әрекетін жеңілдеті үдерісі [5, 230 б.].

Ф.Н. Жұмабекова тәрбиешінің инновациялық технологияларды пайдалана білу құзіреттілігін қалыптастыру үшін төмендегідей бірқатар талаптарды нақты шеше алуы тиіс екендігін атап көрсетеді:

А. Балалардың ойын- зерттеу іс-әрекетін жүргізуде төмендегі ережені сақтай білу:

1. Балаларды өз бетінше әрекет етуге үйрету.
2. Нақты нұсқаулардан гөрі баланың ұсынысына көңіл аудару.
3. Талқылау кезінде балаға баға беруге асықпау.
4. Білім алу барысында балаға көмектесу.

- өз бетінше проблеманы шығару;

- проблеманы өз бетінше шешу дағдыларын қалыптастыру;

- пәндер мен құбылыстар арасындағы байланысты бақылау;

- ақпаратты талдау, талқылау, жүйелеу, топтау және жинақтау;

- өзіндік пікірін ешбір қорқынышсыз ұсыну;

5. Балаларды өз идеяларын ұсына білуге және қате пікірінен бас тартуға, шыдамдылық танытуға үйрету;

Балалардың зерттеу әрекетін төмендегідей бірізділікте жүргізу көзделді:

1. Зерттеу проблемасы мен бағытын анықтау.
2. Зерттеу тақырыбын таңдау (зерттеу міндеттерін анықтау).
3. Зерттеу әдістерін анықтау.
4. Зерттеуді жүргізу (ақпараттарды жинау және өңдеу, бақылау, эксперимент).
5. Алынған материалды талдау және тарату (алынған материалды белгілі бір ережелер мен тәсілдерді қолдана отырып құру).

6. Қортындылау. Есеп беруге дайындалу (негізгі түсініктерге анықтама беру, зерттеу нәтижелері бойынша хабарлама жасау).

7. Презентацияны жариялау (қорғау және сұрақтарға жауап беру).

8. Аяқталған жұмыс қортындысын талқылау. Рефлексия.

Ә. *Балалардың ойын-зерттеу іс-әрекетін жүргізуде мақсат, міндеттерді дұрыс қоя білу.* Балабақша тәжірибесінде қарапайым зерттеу іс-әрекетін жүргізуде оның мақсат, міндеттерін айқындап алу тәрбиешінің кәсіби құзіреттігін жетілдіруге ықпал етері сөзсіз. Мұнда мектепке дейінгі жасағы білім мазмұнын жаңартуда алға қойылатын мақсат айқын және міндеттер нақты болуы тиіс.

Мақсат: зерттеу жұмыстарын теориялық тұрғыдан негіздеу, білім беру мазмұнын қандай пәндер арқылы жаңартуды педагогикалық тұрғыдан негіздеу;

Бұл мақсаттарды жүзеге асыруда төмендегідей міндеттерді шешу көзделді:

- зерттеу тақырыптарын таңдау және жоспарын құру;
- зерттеу әдістерімен балаларды таныстыру;
- арнайы тәжірибелік жұмыстар жүргізу;
- тәрбиешілерге арналған әдістемелік нұсқау дайындау;

Бұл міндеттерді шешу бағытындағы жұмыстардан мектепке дейінгі жастағы балалармен зерттеу жұмыстарын жүргізу әдіс-тәсілдері, мектепалды тобында – зерттеу жұмыстарын жүргізу әдістері, дербес зерттеулер жүргізу, тәрбиешілерге әдістемелік нұсқау, баланың балабақшадағы зерттеу тәжірибесінен үлгі сабақ жоспарлары дайындалды. Баланың зерттеу қабілеттерінің дамуы-бүгінгі білім беруді маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл міндеттерді шешу, әрбір педагогикалық міндеттерді шешу тәрізді педагогикалық проблематиканың жалпы контекстінде қарау қажет.

Б. Балалардың ойын-зерттеу іс-әрекетін жүргізуде төмендегі зерттеу әдістерін тиімді пайдалана білу: өздігінен дербес ойлану; басқа адамдардан сұрау; кітаптардан қарап көру; теледидардан қарау; бақылау жасау; эксперимент жүргізу; компьютерден немесе интернет арқылы ақпараттар жинау; мамандардан сұрап, байланыс жасау. [4, 173-174 бб.]

Қазіргі таңда білім беру технологияларының жүзден астам түрлері бар.

Педагогикалық технологиялардың негізгі талаптары (критерийлері):

- концептуалдық;
- жүйелілік;
- басқарушылық;
- тиімділік;
- қайта жаңғыртылуы, қайталануы.

Концептуалдық – білім мақсатының жетістіктері философиялық, психологиялық, дидактикалық және әлеуметтік-педагогикалық тұрғыда негізделген, нақты бір ғылыми концепцияға сүйену.

Жүйелілік – технологияда, жүйенің барлық белгілері болуы керек: үдерістің логикасы; оның бөлімдерінің өзара байланысы; біртұтасстылық.

Басқарушылық – нәтижелерді түзету мақсатында диагностикалық мақсат белгілеу, жоспарлау, оқыту үдерісін жобалау, кезеңдік диагностикалау, әдістер мен құралдарды түрлендіру.

Тиімділік – нақты жағдайдағы заманауи педагогикалық технологиялар нәтиже бойынша тиімді және оптималды болуы керек, сонымен қатар оқыту стандартының нақты жетістігіне кепілдік беруі тиіс.

Қайта жаңғыртылуы, қайталануы – білім беру мекемелерінде педагогикалық технологияларды қолдану мүмкіндігі (қайталау, технологияны қолданып отырған кез келген педагогтың (оның тәжірибесіне, еңбек өтіліне, жасына және дербес ерекшеліктеріне қарамай) қолында педагогикалық құрал ретінде кепілді түрде тиімді болуы керек.

Педагогикалық технологиялардың құрылымы үш бөлімнен тұрады:

- Концептуалдық бөлім – бұл педагогикалық-психологиялық ойлардың технологияның негізіне салынған ғылыми база.

- Мазмұндық бөлім – жалпы, нақты мақсаттар және оқыту материалдарының мазмұны.

- Процессуалдық бөлім – балалардың оқу әрекетінің формалары мен әдістері, педагог жұмысының және оның баланың материалды қабылдауды басқару үдерісінің формалары мен әдістері, диагностика. [7]

Сонымен, егер де қандай да бір жүйе технология рөлін атқарғысы келсе, онда ол жоғарыда атап көрсетілген барлық талаптарға сай болуы керек. Мектепке дейінгі мекеменің ашық білім беру аймағындағы субъектілердің өзара қарым-қатынасы (балалар, қызметкерлер, ата-аналар) заманауи педагогикалық технологиялардың негізінде жүзеге асырылады. Педагогикалық технологиялар мектеп жасына дейінгі баланың дамуында және оның әрі қарай мектепте оқуда жақсы жетістіктерге жетуіне кепілдік береді.

1. Михеева Е.В. Современные технологии обучения дошкольников. – Волгоград: Учитель, 2014. – 4б.

2. Атемаскина Ю.В., Богославец Л.Г. Современные педагогические технологии в ДОУ. – СПб.: ООО «ИЗДАТЕЛЬСТВО «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2012. – 5б.

3. Ф.Н.Жұмабекова. Инновациялық педагогикалық технологияларды білім беру мазмұны сабақтастығын қалыптастыруда пайдалану. // Білім-Образование. – Алматы, 2006. №2 (26). – 44б.

4. Ф.Н.Жұмабекова. Мектепке дейінгі кезеңде білім беру мазмұнын жаңартудың әдіснамалық негіздері. Монография. – Астана, 2010. – 6б.

5. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі. Педагогика және психология. – Алматы: «Мектеп», 2002. – 171 б.

6. Мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиелеу-оқыту жұмысында инновациялық технологияларды енгізудің талаптары. // Әдістемелік ұсыным. – Астана, 2014, – 4 б.

7. Данилова Т.И. Современные образовательные технологии в ДОУ

Резюме

Э.Ж. Халилаева – старший преподаватель МКТУ им. Х.А.Ясави, tansholpan-2010@mail.ru

Особенности использования современных педагогических технологий в дошкольных образовательных учреждениях

Данная статья посвящена особенностям использования современных педагогических технологий в дошкольных образовательных учреждениях.

В настоящее время педагогические коллективы дошкольных образовательных учреждений интенсивно внедряют разнообразные педагогические технологии работы. Сущность современных педагогических технологий выражается в организации индивидуально-ориентированного образовательного процесса, предложении новых форм и методов формирования и развития профессиональных знаний и умений.

Современные педагогические технологии в дошкольном образовании направлены на реализацию государственных стандартов дошкольного образования.

Принципиально важной стороной в педагогической технологии является позиция ребенка в воспитательно-образовательном процессе, отношение к ребенку со стороны взрослых. В статье также даны основные требования (критерии) к педагогическим технологиям, структура, виды педагогических технологий и особенности их использования в ДОУ.

Ключевые слова: современные педагогические технологии, учебная деятельность, технологизация, парадигма, собеседник, исследователь, фасилитатор, эксперт-аналитик.

Summary

E.Zh. Halilaeva – senior teacher of A.Yassawi International Kazakh – Turkish University, tansholpan-2010@mail.ru

Peculiarities of use modern pedagogical technologies in preschool educational institutions

This article deals with peculiarities of use modern pedagogical technologies in preschool educational institutions.

Nowadays many pedagogical staffs of preschool education institutions use different pedagogical technologies in their professional activity. The essence of pedagogical technologies is organization of individual – oriented educational process, offering of new forms and methods of forming and developing professional knowledge and ability.

Modern pedagogical technologies in preschool educational institutions are directed to realization of state preschool standards.

Fundamentally important aspect in using pedagogical technologies is the position of the child in educational process and adults attitude to the child. The most important demands and criteria to the use of pedagogical technologies, the structure, forms and methods of pedagogical technologies application is given in this article.

Key words: modern pedagogical technologies, teaching activity, paradigm, partner, researcher, facilitator, expert.

ОӘЖ 373.2

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА ЕРТЕГІЛЕР АРҚЫЛЫ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ш.Исахова – аға оқытушы, shaki62@mail.ru

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Мақалада қазақ халық ертегілері арқылы балаларды адамгершілікке тәрбиелеу мәселесі қарастырылады. Тұлғаға адамгершілік тәрбие беру мәселесі қоғам дамуындағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Балалардың әлемдік көзқарасы мен этникалық принциптерін қалыптастырудың ең қарапайым және қызықты әдісі – ол ертегі.

Мектепке дейінгі балаларды адамгершілікке тәрбиелеу болашаққа жол сілтеу бүгінгі қажетті кезек күттірмес мәселе. Адамгершілікке тәрбиелеу білім беру мен ғана шектелмейді. Адамгершілікке тәрбиелеуде халық ертегілерінің орны ерекше. Ертегілер - халқымыздың тұрмыс-салтын, арман-үмітін, өткен өмірін кеңінен танытатын ауыз әдебиеті үлгілерінің көлемді саласының бірі. Ертегілердің білім мен тәрбие беру саласында маңызы өте зор.

Түйін сөздер: тәрбие, адамгершілік тәрбиесі, гуманизм, ертегі.

Сан ғасырлар бойы ауыз әдебиетіндегі ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып келген халықтық ертегілерінің осы уақытқа дейін өзінің педагогикалық мүмкіндіктерінің мәні зор екенін дәлелдеп келеді. Еліміз тәуелсіздік алғалы жаңа мемлекеттік мәртебемізбен қолға алынып жатқан реформалардың тарихи төркіні мен келешегін терең зерделеуге ерекше мән берілуде. Білім беру жүйесін реформалау, білім мазмұнын жаңарту мәселесі тәуелсіз еліміздегі саяси-әлеуметтік даму талаптарынан туындайтындықтан үздіксіз тәрбие мен білім берудің жүйесін жетілдіру ісі адамзаттық құндылықтарға негізделіп, жаңа бағыт алуда.

«Адамға ең бірінші керегі білім емес, тәрбие. Тәрбиесіз білім- адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне апат әкеледі» - деп әл-Фараби айтқандай, педагогика ғылымы зерттейтін негізгі категорияларының бірі - тәрбие. Тәрбие ұлылар өсиетін сақтата отырып, олардың адамгершілік құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді. Адам тіршілігіне тек қана материалдық жағдайлар ғана емес, тәрбие - адамзат тіршілігінің міндетті шарты. Тәрбие – қоғамдық үрдіс, қоғам мен жеке тұлғаның ара қатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Оның негізгі өлшемі өмірге қажетті тұлғаның жағымды қасиеттерін дамыту болып табылады. Ал, жағымды қасиеттерді дамыту адамгершілік тәрбиесі арқылы жүзеге асады.

Адамгершілік дегеніміз – адамдардың гуманизм принциптерін бейнелейтін моральдық қасиет. Ол адалдық, шыншылдық, әдептілік, жанашырлық пен сенім сияқты қасиеттерді қамтиды.

«Қазіргі кезде адамгершілік қасиеттер азайған, тұрақсыздық жағдай қалыптасқан қоғамда өсіп келе

жатқан жасөспірімдердің бойына жоғары азаматтық, адамгершілік, қасиеттерді қалыптастыруда ғаламдас-тыру, интеграция және гуманизация сияқты алдын-ала анықталған тенденцияларды ескеру қажет», – деп көрсетеді ғалым А.Бейсенбаева. [1]

Адамгершілік тәрбиесінің мазмұнына баланың Отанға, адамдарға деген сүйіспеншілігін тәрбиелеу жатады. Ол үшін алдымен балалардың ата-анасына, үйіне, туған жеріне, оның табиғатына, өз ауылына, қаласына, туған-туысқандарына, дос-құрбыларына, балабақшаға деген сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу қажет.

Елге сүйіспеншілікті тәрбиелеудің пәрменді құралы – халықтың тілі, мәдениеті мен көркемөнері. Ана тілі – халықтың тарихы, шежіресі, халықтың ең зор ақылшысы, ұстазы деп бағалаған. Ендеше, ерте сәбилік кезеңнен бастап баланы ана тілінде сөйлеуге үйрету, ауыз әдебиеті үлгілерімен сусындату ең маңызды мәселе. Бала әдеби шығармаларды: өлең, ертегі, ән, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтел, батырлар жырын тыңдау арқылы ана тілінің байлығы мен әсемдігін меңгерумен қатар оны сүйюді үйренеді.

Адамгершілік тәрбиесінің мазмұнына балаларды интернационалдық рухта тәрбиелеу де жатады, өйткені ол адамгершілік тәрбиесінің негіздерінің бірін құрайды. Балабақшада көптеген ұлттың балалары бар, олардың бәрі бірдей тәрбиеленіп, бірдей қамқорлыққа бөленеді. Осының өзі-ақ балалардың бір-біріне жолдастық, достық сезімін тәрбиелеудің ең қолайлы жағдайы.

«Балалар бақшасындағы тәрбие бағдарламасы» мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуын, олардың мектепке дайындығын қарастырады. Бұл бағдарланы жүзеге асыруда басты рөлді атқарады. Оның тәртібі, іс-қимылы, балалар және үлкендермен қарым-қатынасы балалар үшін үлгі бола отыра, педагогтың ықпалы әсерлі енеді, баланың жеке басы қалыптасады. Оның ықпалы неғұрлым белсендірек болса, баланың сезімдерін жан-жақты қамтыған сайын, олардың ерік күшін жұмылдырып, санасына ықпал етеді.

Адамгершілік-адамның рухани байлығы, болашақ ұрпақты ізгілік бесігіне бөлейтін руханиет дәуіріне жаңа қадам болып табылады. Адамгершілік тәрбиенің нәтижесі адамдық тәрбие болып табылады. Міне осы адамдық тәрбиеге ол жеткізуде ертегілердің алар орны ерекше. Ертегі – ауыз әдебиетінің мұрасы. Қазақ халқы ертеден өз балаларына тәрбиені әңгіме, жыр, ертегілер арқылы бере білген. Олар өздерін қоршаған табиғат құбылысын өмірлік тәжірибеден түсініп, жолсыз жерлерде жұлдыздарға, түрлі белгілерге қарап адаспай жөн тапқан. Олардың жастай есту, көру сезімдері шынығып, алыстағыны табатын ізшіл, әрі мерген болған. Сондықтан ұзақ-ұзақ өлең жолдарын ережелерді жатқа айтатын. Ертегілер – сол кездегі өмір шындығын баяндайтын көркем шығарма. Мұнда ерте кездегі халықтардың өмір тәжірибесі, әдет-ғұрпы баяндалды, үстем таптың зұлымдығы мазақ етіледі.

Халық жарқын болашақты, өздері қалаған тұрмысты, өздерінің арман-тілектерін ертегіге енгізе білген. Ертегіде балаларды да, үлкендерді де, күлкіге мәз ету ғана емес, осы күлкі арқылы үстем таптың өкілін келемеж ету мақсат етілген. Ертегі қиялмен қисынын келтіріп қызықты ету сияқты мақсатпен шығарылған әңгімелер ертегінің ішіндегі оқиғалар, уақиға қатысқан нәрселердің көбі дүниеде жоқ, қиялдағы оқиғалар мен нәрселер болады. Сондықтан әдебиет тарихындағы ертегілерді адамның жоққа нанған шағындағы сөзі деп есептейді. Ертегілер өтірік болғанымен мағынасыз болмайды. Жақсылық, жамандық, достық, қастық, арамдық, адалдық, батырлық, қорқақтық, ептілік, шорқақтық, аңқаулық тағысын тағы, сондай жақтан өнеге беру, тәлім-тәрбие беру мақсатымен шығарылған әңгімелер екендігі сезіледі.

Қазақ халқының ерте заманнан келе жатқан ертегілерінің ең әдемі, әсерлі үлгілері, халықтың тұрмыс - тіршілігін, арман-мүддесін, қоғамдық өмірін, таптық көзқарасын суреттейтін жоғарғы идеялы үлгілері-мазмұны қазіргі мәдениетімізге қосылған мол қазына болып табылады. Халық әділеттілік пен адамгершілікті, ақылдылық пен батырлықты ертеден-ақ өте жоғары бағалап, әңгімеге, ән - жырға арқау еткен.

Қазақ ауыз әдебиетінің асыл үлгілері: ертегілер, эпостық жырлар, ақындар айтысы туралы көптеген аса құнды ғылыми еңбектерінде академик жазушы М.Әуезов: «Табиғатты баурап, танып алғанша адам қиялы-мен танып меңгеріп, оған өз ықпалын жүргізуді арман еткен ол ертегі, аңыз, әңгіме түрінде туып тараған... Ертегілерде қоғамдық тартыста, күштілердің көпшілікке көрсеткен қиянатын, зорлық-зомбылығын және халықтың әділет, арман туралы ұғым-нанымы түгел жинақталған... Біз ауыз әдебиетін зерттей отырып, халық санасындағы отаншылдық сезімді, халық ұғымындағы халықтың үміті, оптимизмді... сол халықтың өткендегі өмірін, аңсау арманын, әдет-ғұрпын, халықтың коллективтік тәрбиесінің жемісін көреміз» – деп ауыз әдебиетінің тәрбиелік мәнін айқын ашып берген. [2]

М.Әуезов: «Ертегі деп баяғы замандағы елдің дүниеге көзқарасын білдіретін, я сол көзқарастың белгілі ізін көрсететін, онан соң елдің белгілі салтын білдіретін, арнаулы үлгі айтатын, жамандықты жерлеп, жақсылықты көтеріп айтқан, ойдан шығарған көтерме әңгімені айтады. Ертегі ертедегі көзқарас» деп жазған. [3]

Ертегінің балалар тәрбиесі үшін маңызы зор. Ертегі арқылы мектепке дейінгі балалардағы ұлттық

әдет-ғұрпымыз, салт-санамыз түсіндіріледі, ақылдыққа, тапқырлыққа тәрбиеленеді. Ертегі-жақсылық пен жамандықты ажырата білуге үйретеді. Адамгершілікке тәрбиелейді, эстетикалық тәрбие береді және шешендік өнерге жетелейді. Баланың жарқын болашағына жөн сілтейді, қиыншылықпен күреске бастайды. Ертегі – ауыз әдебиетінің мұрасы. Халық ертегісі ішінде балалардың сүйіп оқитын, олардың жас ерекшеліктеріне тән мұралар көп, халық ертегісі ғасырлар бойы балалардың ықыласын өзіне қызықтыра тартып, жас жанына әсер беріп, көңілін шаттық күлкіге бөлеп қуантады. Халық ертегілерінің бай фантастикасы балалардың ойына қозғау салып, өмірдің неше түрлі қиянатын танытады. Сана-сезім, ақыл-ой қызметінің ерте дамуына, ерте қалыптасуына жәрдемдеседі және ертегіні оқу – баланы ғажайып қиялға бөлеп, шым-шытырық оқиғаға араластырады, жеті қабат жер астына, ғарышқа самғатады.

М.Әуезов: «Кішкентай болымсыз тірлік иелерінің өмірге икемділігін, жеңгіштігін көрсету балаларға арналған, қазақ ертегілерінің барлығына ортақ». Жастайынан ертегі тындап өскен бала болашақ өміріне азық болар адамгершілік қасиеттерді бойына жинап, өнегелі тәрбие алып өсті десе болады. Шынында да солай! Тәрбие - бала болашағы». [3]

Ертегі оқыту барысында қандай қиыншылық болса да, қарсы тұра білу, еңбек адамын қадірлеу биік адамгершілік қасиеттер дәріптеледі және көбінесе қара сөз ретінде айтылатындықтан, оны халықтың ерте заманда шығарған көркем әңгімесі деп қараймыз. Адам баласы қоғамда өзінің адамгершілік қасиеттерімен, әдептілігімен, қайырымдылығымен, адалдылығымен ардақталады.

Қазақ халқы ерте кезден-ақ әдептілікті жоғары бағалап, отбасында жастарды кішіпейілділікке, ізеттілікке, имандылыққа, инабаттылыққа тәрбиелеуді мақсат еткен. Әдетте ертегілер «Ерте, ерте, ертеде» немесе «Баяғы заманда» деп басталып, соңы жақсылықпен аяқталады. Ертегі балаларды қиялдауға, шешен сөйлеуге, өз ойын еркін жеткізуге және қайратты істер жасауға жұмылдырады. Сондықтан балаларды ертегі оқуға қызықтыру, жақсы қасиеттерді мектепке дейінгі балалардың бойына сіңіру мақсатында «Ертегілер еліне саяхат» апталықтары өтілуі керек.

Мектепке дейінгі балалардың бойында осы тектес құндылықтар қалыптастыру барысында олардың тұлғалы қалыптасу қуаты арта түседі. Ізгілікті, ел сүйгіш тұлға ғана жалпы адамзаттың құндылықтарын меңгереді және сол құндылықтарды өз қажетіне жаратар азамат болып тәрбиеленеді, және ертегілерді оқу арқылы балалар қарапайымдылық, кішіпейілділік, қайырымдылық, адалдық сияқты қасиеттерді бойына сіңіреді.

1 Бейсенбаева А.А. Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру: жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы: РБК, 1995. – 117 б.

2 Әуезов М. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1999. – 249 б.

3 Әуезов М. Ертегілер. I том. – Алматы: Жазушы, 1988. – 40 бет.

Резюме

Исахова Ш. – *Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, старший преподаватель, shaki62@mail.ru*

Вопросы воспитания детей дошкольного возраста человечности путём сказок

В данной статье рассматривается нравственное воспитание детей средствами казахских народных сказок. Проблема нравственного воспитания личности всегда была одной из актуальных проблем общественного развития. Сказка – это наиболее простой и интересный способ формирования этических принципов и картины мира у детей.

Воспитание детей дошкольного возраста человечности является на сегодняшний день одной из насущных проблем на пути к светлому будущему. Воспитание человечности не ограничивается только привитием знаний. При воспитании человечности, народные сказки играют огромную роль. Сказки являются одними из объемных отраслей устного народного творчества, которые отражают самобытность, обычаи, традиции, мечты, надежды народа. Сказки имеют особое значение в сфере образования и воспитания.

Ключевые слова: воспитание, воспитание человечности, сказка гуманизма

Summary

Isakhova Sh. – *IKTU named after Kh.A.Yassawi, senior lecturer, shaki62@mail.ru*

Questions of upbringing of preschool age children through tales of humanity

This article describes moral upbringing of children by means of Kazakh folk tales. The problem of moral upbringing of the individual has always been one of the most urgent problems of social development. Fairy Tale - this is the most simple and interesting way of forming ethical principles and worldview in children.

Education of children preschool age humanity is today one of the most pressing problems on the way to a brighter future. Education of humanity is not limited to the imparting of knowledge. When educating humanity, folk tales play a huge role. Fairy tales are among the bulk of branches of folklore, which reflect the identity, customs, traditions, dreams and hopes of the people. Fairy tales are of particular importance in the field of education and training.

Key words: education, education of humanity, humanism tale

УДК 796 (075.8)

ВИДЫ СПОРТА, СПОСОБСТВУЮЩИХ ОСВОЕНИЮ ЖИЗНЕННО НЕОБХОДИМЫХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ ШКОЛЬНИКОВ

Д.Е. Жаменкеев – *магистрант 2 курса КазНПУ им. Абая*

Д.Мархабаев – *магистрант 2 курса КазНПУ им. Абая*

Современная система физической воспитаний школьников характеризуется комплексность в применении средств, однако, основным средством являются физические упражнения, вспомогательными – естественные силы природы и гигиенические факторы. Под физическим упражнением следует понимать двигательное действие, сознательное и применяемое для физического совершенствования человека. Наибольший удельный вес решений задач физического воспитания школьников приходится на долю физических упражнений. Это обусловлено рядом причин, в числе которых выделяются физические упражнения, которые удовлетворяют природную потребность молодежи в движении, физические упражнения, которые воздействует не только на морфофункциональное состояние организма, но и на личность выполняющего в целом, физические упражнения как системы движений выражают мысли и эмоции молодого человека, его отношение к окружающей действительности, среди всех видов педагогической деятельности только в физическом воспитании предметом обучения являются действия, направления на физическое совершенствование молодого организма способствующих освоению жизненно необходимых умений и навыков школьников.

Ключевые слова: виды спорта, прикладное, умение, навыки, школьники.

В условиях Казахстана можно выделить три жизненно необходимых навыка, владеть которыми необходимо почти каждому студенту как в обычной жизни, так и в возможных экстремальных ситуациях. Ими являются: быстрое и экономичное пешее передвижение по пересеченной местности, умение передвигаться на лыжах по пересеченной местности, умение плавать.

В молодом возрасте казалось бы, естественный навык ходьбы не требует ни дополнительных знаний, ни специального совершенствования. Однако научные исследования показали следующее. Сопоставляя при помощи математических расчетов энергетические затраты на метр пути и скорость передвижения, А.Г. Сухарев [1] рассчитал оптимальную скорость в ходьбе у тренированного молодого человека. Она равна приблизительно 1,6 м/с, или 5,7 км/ч. Опыт подготовки солдат к длительным походам, тренировки скороходов на длинные дистанции, спортивных туристов и альпинистов дают некоторые дополнительные практические сведения и рекомендации.

Так, опыт старой русской армии указывает на то, что наиболее экономичный и эффективный походный темп ходьбы солдат с полной выкладкой был равен 100 шагам в мин (при режиме передвижения 50 мин ходьбы, 10 мин – привал).

Опыт ходоков, бегунов-кроссменов, туристов показывает, что подъем в гору на маршруте или дистанции выгоднее преодолевать частыми укороченными шагами, чем за счет удлинения шагов снижения их темпа. Туристы, имеющие большой опыт преодоления маршрутов различной категории трудности, рекомендуют каждому человеку знать длину своего шага для определения пройденного расстояния и ориентирования на маршруте (табл.1).

Опыт альпинистов подсказывает, что на сложно-пересеченной местности (овраги, ущелья) чаще лучше пройти большее расстояние по кромке оврага, чем "сокращать" расстояние за счет спуска в овраг и подъема по крутому противоположному склону.

Таблица 1. Определение скорости ходьбы в зависимости от количества шагов и их длины, м/мин (по Д.М. Аронову) [2]

Длина	Количество шагов в минуту										
СМ	80	85	90	95	100	105	110	115	120	125	130
60	48,0	51,0	54,0	57,0	60,0	63,0	66,0	69,0	72,0	75,0	78,0
62	49,6	52,7	55,8	58,9	62,0	65,1	68,2	71,3	74,4	77,5	80,6
64	51,2	54,4	57,6	60,8	64,0	67,2	70,4	73,6	76,8	80,0	83,2
66	52,8	56,1	59,4	62,7	66,0	69,3	72,6	75,9	79,2	82,5	85,8
68	54,4	57,8	61,2	64,6	68,0	71,4	74,8	78,2	81,6	85,0	88,4
70	56,0	59,5	63,0	66,5	70,0	73,5	77,0	80,5	84,0	87,5	91,0
72	57,6	61,2	64,8	68,4	72,0	75,6	79,2	82,8	86,4	90,0	93,6
74	59,2	62,9	66,6	70,3	74,0	77,7	81,4	85,1	88,8	92,5	96,2
76	60,8	64,6	68,4	72,2	76,0	79,6	83,6	87,4	91,2	95,0	98,8
78	62,4	66,3	70,2	74,1	78,0	81,9	85,8	89,7	93,6	97,5	101,4
80	64,0	68,0	72,0	76,0	80,0	84,0	88,0	92,0	96,6	100	104,0

Эти отдельные примеры говорят о том, что быстрой и экономичной ходьбе по пересеченной местности следует учиться, практически ее осваивать, а это умение не приходит само.

Говоря об умении плавать, мы имеем в виду не спортивное плавание, а обязательное умение плавать. К сожалению, за последние годы среди молодых людей, поступающих в высшие учебные заведения, процент не умеющих плавать медленно, но постоянно растет. В отдельные годы число абитуриентов, не владеющих этим жизненно необходимым навыком, составляет от 30 до 50% (данные по вузам нашей Республики). Именно по этой причине в программе по учебной дисциплине "Физическая культура" плавание определено обязательным видом подготовки. Минимальное требование-норматив - проплыть 50 м без учета времени. Ведь в жизни может случиться, что на воде нужно продержаться всего 3-5 мин, - и ты спасен.

Также передвижение на лыжах по пересеченной местности должно предусматривать не только овладение различными способами прохождения дистанции, но и умение преодолевать подъемы и спуски, владение ходьбой на лыжах не только по раскатанной лыжне, но и по целине. Обучаясь в городе в высшем учебном заведении, часто забывают, что жить и работать многим придется в сельской местности с ее снежными казахстанскими просторами. Овладение различными способами передвижения на лыжах по пересеченной местности не мешает любому студенту в его оздоровительных вылазках на природу в зимнее время. В этом плане отличную подготовку даст лыжный туризм, спортивные маршруты которого могут быть достаточно сложны. Как известно, имеется сравнительно большая группа видов спорта, каждый из которых прямо или косвенно может способствовать формированию прикладных умений и навыков, необходимых представителям любой профессии. Все виды спорта можно условно разделить на три группы: [3,4,5]

1) виды спорта, которые создают двигательную базу для освоения новых (спортивных, трудовых) умений и навыков. К этой группе можно отнести гимнастику, целый ряд спортивных игр и др.;

2) виды спорта, в которых осваиваются умения и навыки различных способов передвижения (ходьба, бег, лыжи, велоспорт, автомобильный спорт, гребля, парусный и водномоторный спорт, отдельные виды конного спорта, различные виды туризма);

3) виды спорта, которые повышают глазомер, способность к дозированным усилиям и точности движений (пулевая и стендовая стрельба, стрельба из лука, большой перечень спортивных игр – футбол, волейбол, бадминтон, теннис, баскетбол и др.).

Особое место в этом перечне занимают виды спорта (помимо уже рассмотренных), которые, кроме других достоинств, обеспечивают безопасность человека на воде, в горах и других условиях (народная гребля, элементы альпинизма, различные виды борьбы и др.).

Приведем краткую характеристику некоторых из них [6,7].

Автомотоспорт, парусный и буерный, водномоторный спорт, санный спорт, бобслей. Соревнования в рассматриваемых видах спорта проводятся на разных в конструктивном отношении технических средствах, на различных по среде, профилю и длине дистанциях (трассах), что обуславливает определенную специфику отдельных дисциплин и методику подготовки спортсменов. Однако указанные виды спорта имеют много сходного, в частности, в характере реакции организма занимающихся на психофизические

нагрузки, сопровождающие деятельность по управлению транспортным средством. При этом задачи деятельности предъявляют высокие требования к нервно-психической сфере и личностным качествам, а условия, в которых протекает реализация этих задач, и применяемый инвентарь предполагают достаточную физическую подготовленность спортсмена. По сравнению с представителями атлетических видов спорта у специализирующихся в управлении автомобилем, яхтой или бобом дыхательная и сердечно-сосудистая системы не испытывают сопоставимых тренирующих воздействий и поэтому не получают существенного функционального развития. Основная нагрузка в данном случае ложится на центральную нервную систему и анализаторные системы, характеристики которых в ходе тренировочного процесса претерпевают определенные изменения.

Передвижения с высокой скоростью, типичные для автоспорта и водно-моторного, санного спорта, бобслея, связаны с напряженным функционированием анализаторов (особенно зрительного), острым эмоциональным переживанием, волевым преодолением чувства страха. Все это требует больших затрат нервной энергии. Надо отметить также важное значение, которое имеет интенсивность и устойчивость внимания при вождении. В целях поддержания интенсивности внимания на должном уровне на протяжении нескольких часов у спортсменов формируется умение произвольно управлять этой психической способностью, что позволяет избегать в условиях длительного напряжения непроизвольного спада внимания (по механизму так называемого охранительного торможения). Наряду с этим предъявляются весьма высокие требования к способности быстро ориентироваться в изменяющейся обстановке и мгновенно переключаться от одних двигательных действий к другим.

В процессе тренировочных занятий указанными видами спорта у занимающихся совершенствуются характеристики внимания, быстроты и точности зрительно-двигательных восприятий и ответных действий, растет скорость переработки информации, улучшается ориентировка в сложной, меняющейся обстановке, точность и безошибочность действий в условиях лимита времени и повышенного уровня опасности. "Все это современному человеку нужно не менее, нежели мышцы", - отмечает академик РАН А.Сухарев. [1]

Следует отдельно отметить, что занятия авто- и мотоспортом, парусным спортом оказывают благоприятное влияние на улучшение функций вестибулярного аппарата, повышают его устойчивость к нагрузкам. В отдельных дисциплинах парусного спорта необходимым условием успешной деятельности является высокая статическая выносливость мышц ног и туловища, а также такое качество, как ловкость, что связано с физической работой в условиях нефиксированной опоры при разнообразных положениях тела.

Типичной и прикладной чертой процесса подготовки спортсменов рассматриваемых специализаций является овладение общими инженерно-техническими знаниями и трудовыми навыками по материальной части используемых транспортных средств, их ремонту и эксплуатации. Прикладное значение имеют также сведения о рациональной диете, режиме питания и отдыха в условиях продолжительной и напряженной деятельности /соревнования иногда проводятся несколько суток/, о профилактике утомления и несчастных случаев, приемах оказания помощи пострадавшим.

Работа многих специалистов, протекающая в полевых условиях, связана с преодолением значительных расстояний в течение рабочего дня, нередко по сложно-пересеченной местности. В этих условиях наиболее надежным средством передвижения в течение года в ряде географических регионов остается лошадь. К сожалению, специалисты часто избегают пользоваться лошадью даже в тех случаях, когда это им просто необходимо и экономически выгодно. Причина одна - не владеют нужными навыками. Занятия конным спортом позволяют не только овладевать умениями обращения с лошадью и ухода за ней, но и прикладными навыками полевой езды, техникой преодоления естественных препятствий. Сила, ловкость, быстрота реакции, смелость и решительность, уверенность в себе вырабатывается в ходе подготовки спортсмена-конника.

На стадии обучения наблюдаются значительные статические и нервно эмоциональные нагрузки. Недаром опытные конники так отличают новичка от опытного спортсмена: "Сам в мыле, лошадь сухая - новичок, лошадь в мыле, всадник сухой - конник".

Туризм в зависимости от средств передвижения имеет свои разновидности. Спортивный туризм может быть пеший (в том числе горно-пешеходный), лыжный, водный (на байдарках, лодках, плотках), велосипедный. Это требует освоения навыков ходьбы по сложно-пересеченной местности, гребли, движения на лыжах, велосипеде. Естественно, что каждый вид туризма в силу своей специфики развивает в большей мере определенные, присущие ему качества и функции. Однако исследования показали, что у всех регулярно занимающихся туризмом, отмечаются стойкое повышение величины жизненной ёмкости

лёгких и их максимальной вентиляции, улучшение реакции сердечно-сосудистой системы на стандартную нагрузку и показателей тонуса мышц. И это не случайно-умеренная и разнообразная мышечная деятельность, постоянное пребывание на открытом воздухе благоприятно сказываются на общем состоянии организма, а также его закаленности. Нельзя не учитывать и огромное эмоциональное воздействие на человека туристских походов и путешествий.

Спортивные формы туризма (зачетные путешествия 1 -5 категорий трудности) требуют регулярной, систематической тренировки. Походы наивысшей категории трудности являются тяжелейшим испытанием не только физических качеств человека, но и его прикладных умений, навыков и знаний (ориентироваться на местности, организовывать свой быт в сложных полевых условиях, преодолевать естественные препятствия, владеть техникой избранного вида туризма). Так, например, туристы-водники должны знать, как и все туристы, основы топографии и, кроме этого, основы гидрологии: понятия о бассейне реки, режимах уровня воды, профиля долины и русла реки и т.д.

Туризм - одно из действенных средств воспитания высоких свойств личности молодого человека: коллективизма, чувства взаимопомощи, целеустремленности и настойчивости в достижении цели, дисциплинированности. Все это, как и умение организации здорового, активного отдыха, необходимо и будущему руководителю производства, и учителю, и врачу, и представителям многих других специальностей.

Отмечая туризм как одно из лучших средств активного отдыха, академик АМН России А.Сухарев утверждал: "Если мы говорим об активном отдыхе, то прежде всего хотелось бы порекомендовать туризм. Здесь налицо физическая нагрузка, в полной мере присутствует эмоциональность, к тому же велика и познавательная сторона - встречи с новыми людьми, интересными достопримечательностями, памятниками архитектуры" [1]. Поэтому туризм можно было бы с полным основанием отнести к видам спорта комплексного воздействия.

Стрельба пулевой, стендовая и стрельба из лука связаны со статическим напряжением мышц ног, туловища, рук. На этом фоне сам процесс выполнения выстрела требует точной координации движений, умения дифференцировать величину мышечных микро-движений в обстановке нервно-эмоционального напряжения при сильном раздражении слухового аппарата (при стрельбе), необходимости частой задержки дыхания.

Различные стрелковые упражнения длятся от 1,5 мин до 4,5 ч. Значительная продолжительность соревновательной стрельбы из лука усугубляется суммированными силовыми нагрузками по натягиванию и удерживанию тетивы лука. Все эти положения требуют, чтобы у занимающихся формировались способности длительное время сохранять стабильно высокий уровень внимания, проявлять высокую эмоциональную устойчивость в экстремальных условиях. В то же время выполнение упражнений в скоростной стрельбе способствует выработке повышенной быстроты зрительной и двигательной реакции, точности и дозированной движений. Все перечисленные качества стрелков созвучны с теми профессиональными требованиями, которые предъявляются к операторам, диспетчерам и представителям подобных специальностей.

Эти виды спорта непосредственно прикладны и для целого ряда так называемых полевых профессий (биологов, геологов и работников правоохранительных органов и др).

Виды спорта разностороннего комплексного воздействия на человека характеризуются многосторонним воздействием на занимающихся. Развиваются и совершенствуются целый комплекс психофизических качеств, разнообразные двигательные умения, приобретаются разнообразные прикладные знания, умения, навыки.

В этой группе видов можно выделить характерные подгруппы, которые по своему воздействию на человека несколько отличаются от видов спорта, входящих в другие подгруппы, а именно:

- 1) виды спорта, связанные с непосредственной контактной борьбой с соперником, то есть виды единоборств (бокс, каратэ, кикбоксинг, разные виды спортивной борьбы, фехтование);
- 2) спортивные игры;
- 3) различные виды многоборья.

Каждая из этих подгрупп имеет свои особенности.

Для бокса, разных видов борьбы (классическая, вольная, самбо, дзюдо, национальные виды борьбы), видов восточных единоборств, фехтования характерно непосредственное взаимодействие спортсменов-соперников, что требует незаурядной физической подготовленности. В процессе спортивного совершенствования получают развитие общая и специальная выносливость, скоростные и силовые качества основных групп мышц, улучшаются ориентировочные реакции, повышается эффективность и продуктивность сенсорно - психических процессов.

Вестибулярная рецепция играет существенную роль в сохранении равновесия и пространственной ориентировки во время проведения приемов, связанных с резким изменением положения головы и всего тела в пространстве. Активный характер двигательной деятельности и большие нагрузки на тренировках, а также на соревнованиях стимулируют функциональное развитие сердечно-сосудистой системы спортсменов. Показатель РWC 170 борцов достигает 1370 кгм/мин, боксеров - 1360 кгм/мин. Соревнования в этих видах спорта характеризуются высокой активностью психических процессов и волевых усилий, направляемых на создание выгодных ситуаций. В поединках происходит напряженное физическое и психологическое противостояние, которое требует активного проявления волевых качеств, настойчивости, самообладания, выдержки, решительности, смелости. [8,9,10]

Во время поединка спортсмен должен воспринимать большой объем разнообразной информации, мгновенно перерабатывать воспринимаемые им действия соперника, правильно оценивать тактическую ситуацию, выбирать из массы возможных ответных действий наиболее рациональные и эффективные. Все это предъявляет весьма высокие требования к психическим процессам - восприятию, быстроте мышления, представлению и воображению, определенным свойствам внимания.

Очевидно прикладное значение для юношей таких видов спорта, как борьба и бокс. Умение защищать себя от прямого физического насилия, а в определенной ситуации нейтрализовать соперника специальными приемами - ценное качество, которое может потребоваться и в обыденной жизни, и в боевой обстановке, и при поддержании общественного порядка. Вообще спортивный опыт в видах единоборств воспитывает качества физической и психологической устойчивости в любых жизненных ситуациях, а не только на спортивной арене.

Соревнования в большинстве видов единоборств проводятся по весовым категориям. Поэтому они доступны как молодым людям небольшого роста и веса (менее 50 кг), так и гигантам весом более 100 кг - и те и другие будут соперничать с противником равных физических данных. В то же время у спортсменов - фехтовальщиков, соревнующихся без разделения на весовые категории, определенные преимущества имеют высокорослые спортсмены. В этом виде спорта быстрота реакции и технических действий оружием во многом определяет спортивный успех в поединке. В боксе, карате и других видах восточных единоборств движения носят скоростно - силовой характер. Причем, например, сила (энергия) удара боксера определяется в основном скоростью заключительного движения руки. Она возрастает пропорционально квадрату роста движения, а масса тела, вложенная в удар, имеет линейную связь. И все же масса тела имеет существенное значение в силе удара. И именно поэтому в боксе введено большое число весовых категорий со сравнительно небольшой разницей в весе соседних категорий. Эта градация, как и определенные ограничения в правилах, обязательность защитных шлемов направлены на сокращение спортивного травматизма. [11,12]

Отрицательной стороной бокса, контактного каратэ, кикбоксинга является нередкость нокадаунов и нокаутов в спортивных поединках, которые нарушают нормальное протекание важных для организма физиологических функций. Известные физиологи спорта В.Фарфель [3], Я.Коц [4] дают следующую физиологическую характеристику нокауту: "При ударе в область солнечного сплетения нокаут возникает вследствие рефлекторной остановки сердца, вызванной сильным возбуждением блуждающего нерва. Такая остановка обычно не продолжительна, сердце вновь возобновляет свою работу, боксер приходит в сознание.

Иная форма нокаута возникает при резком ударе в челюсть. Такой нокаут вызывает сотрясение головы, передающиеся на вестибулярный аппарат. На некоторое время функция вестибулярного аппарата полностью выключается, что влечет за собой внезапное снижение тонуса мышц всего тела, и боксер падает". С этим связаны ограничения на занятия подобными видами спорта для будущих специалистов ряда профессий (лётно - подъёмного состава гражданской авиации и др.).

В заключении следует сказать, что сложное сочетание физических, спортивно-технических и психологических требований к спортивному мастерству спортсмена требует длительной и кропотливой подготовки и совершенствования. Поспешность выхода на серьезные спортивные поединки без достаточной подготовленности не приводит к добру.

Многообразие спортивных игр (футбол, хоккей, волейбол, ручной мяч, теннис, городки и др.), различная степень сложности техники и правил соревнований, различные требования к затрате энергии и интенсивности мышечной деятельности создают предпосылки для занятий играми широким кругом молодежи. Специфическая особенность игр выражается в сочетании требований к функциональной физической подготовленности спортсмена, его координационным способностям и нервно-психическим качествам. В разных играх требуется разный уровень их проявления. Элементы случайности, присущие

игровой двигательной деятельности, огромное многообразие и быстрый темп сменяемости игровых ситуаций, особенно в командных видах, мощное и продолжительное воздействие психологической нагрузки эмоционального и сенсорного характера - все это в совокупности обуславливает высокое напряжение нервной системы.

Поэтому спортивное совершенствование в игровых дисциплинах способствует гармоничному воспитанию у занимающихся основных физических качеств - силы, выносливости, быстроты, гибкости и координационных способностей. Особенно ценной в прикладном отношении является возможность формирования у спортсменов таких психологических качеств, как успешное ориентирование в быстро изменяющейся обстановке, сохранение интеллектуальной работоспособности и эмоционального равновесия в условиях действия мощных помехообразующих факторов. Физическая нагрузка, испытываемая спортсменами, оказывает стимулирующее влияние на развитие вегетативных функций их организма, выносливости. Так, показатель PWC 170 баскетболистов достигает 1625 кгм/мин, футболистов - 1523 кгм/мин, хоккеистов - 1428 кгм/мин, ватерполистов - 1650 кгм/мин, теннисистов - 1260 кгм/мин. В разных спортивных играх в зависимости от присущих им тактико-технических приемов и применяемого снаряда имеет место определенное различие в характере силовой подготовленности спортсменов. В связи с этим можно отметить более высокий общий характер силовой подготовленности хоккеистов, регбистов и ватерполистов по сравнению, например, с футболистами, волейболистами, игроками в бадминтон. Под влиянием систематических занятий играми улучшаются функции вестибулярного аппарата и лучше переносятся быстрые изменения положения тела, совершенствуется точность движений, увеличивается поле зрения игроков, повышается порог различия пространственных восприятий.

Командные спортивные игры особенно способствуют воспитанию таких положительных свойств и черт характера, как умение подчинять свои личные интересы интересам коллектива, как взаимопомощь, сознательная дисциплина и др. Таким образом, очевидны широкие воспитательные, прикладные и оздоровительные возможности этих видов спорта, которые позволяют считать их одним из универсальных средств общефизической,

спортивной и профессионально-прикладной подготовки школьников. Спортивные игры - прекрасное средство активного отдыха.. Эту краткую характеристику спортивных игр закончим цитатой из записей Ю.Гагарина (1962): "Играли с ребятами в волейбол, и я уговорил - немножко в баскетбол. Сколько радости, свежих чувств рождает спортивная игра! В любом возрасте!" [5].

Многоборья (современное пятиборье, легкоатлетические многоборья, биатлон, триатлон и другие многоборья) представляют собой самостоятельную группу спорта, отличительной чертой которой является более широкий спектр воспитываемых у занимающихся психологических и физических качеств и двигательных навыков по сравнению с другими видами спорта. Эта группа представляет собой уникальное средство совершенствования разносторонних двигательных способностей, процессы развития которых находятся в сложной, нередко противоречивой взаимосвязи. Так, например, результативность в стрелковых упражнениях резко снижается вследствие физического утомления или эмоционального возбуждения, вызванного нагрузками в других видах современного многоборья. Или, несмотря на известную общность функциональных процессов, протекающих в организме при спортивном плавании и беге, имеют место определенные трудности в сочетании этих разделов подготовки, проистекающие от различий в природе прилагаемых мышечных усилий и общей координационной сложности локомоций на суше и в водной среде. Движения пловца по сравнению с движениями бегуна предполагают относительно более тонкую дифференциацию динамических и кинематических параметров, требуют более точного согласования в работе отдельных мышц. Не случайно большой объем тренировок в беге отрицательно сказывается на состоянии двигательного навыка в плавании. Подобные сложности заложены в самой сути видов многоборий.

Спортивно-теоретическая и практическая подготовка спортсмена-многоборца существенно шире, чем у специализирующегося в одной спортивной дисциплине. Большие эмоциональные и сенсорные нагрузки в сочетании со значительными энерготратами распределены у многоборцев в дни соревнований с интервалами в несколько часов. Такое разностороннее и одновременно поочередное воздействие на все функциональные системы организма приводит в конечном итоге к глубокому общему утомлению. Особенно большие нагрузки испытывает нервная система, полное восстановление которой отсрочено иногда на несколько дней. Вот почему многоборья можно считать средствами физического воспитания, направленными и на развитие основных регуляторных функций нервной системы. Продолжение спортивной деятельности в условиях многочасового прогрессирующего общего утомления возможно лишь на основе проявления незаурядных морально-волевых качеств, воспитанию которых в указанных видах спорта уделяется много внимания.

Многоборья, как правило, оказывают на занимающихся разностороннее воздействие, требующее хорошей психофизической подготовленности. Специфика многоборья прививает спортсменам навыки

более рационального расходования времени на различные виды деятельности, воспитывает у них дисциплинированность, трудолюбие, настойчивость. Весь этот комплекс знаний, психических и физических качеств приобретается в процессе многолетней спортивной подготовки. [6; 7; 8]

Следует отметить, что некоторые виды спорта можно отнести и к видам, акцентированно развивающим выносливость, и к видам, способствующим освоению прикладных умений и навыков, и к видам, формирующим прикладные психические и специальные качества, то есть оказывающим комплексное воздействие на человека, но не являющимися многоборьями.

Таким образом, краткая характеристика видов спорта, способствующих освоению жизненно необходимых и профессионально-прикладных умений и навыков школьников, показала необходимость культивировать в вузах нашей республики, независимо от загруженности и нехватки времени, занятия спортом школьников, т.к. это естественно отражается на профессиональной деятельности молодого специалиста.

1 Сухарев А.Г. Двигательная активность и здоровье подрастающего поколения. – М.: Знание, 1976. – Вып. 9. – 49 с.

2 Годик М.А. Педагогические основы нормирования и контроля совершенствования и тренировочных нагрузок: Автореф. дисс... д.п.н. – М., 1982. – 48 с.

3 Ф арф ель В.С. Классификация движений в спорте //ТИПФК. – 1970. –№ 11. – С. 13-18.

4 Коц Я. С. Физиологические основы физических (двигательных). Качеств //Спортивная физиология. – М.: Физкультура и спорт, 1986. – С.53- ЮЗ. №5.Спортивные игры. – М. ФИС, 2010. – № 5.

5 Матвеев Л.П. Теория и методики физической культуры. – М.: ФИС, 2003. – 342 с.

6 Платонов В.Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – Киев: Олимпийская литература, 1997.

7 Теория спорта /Под ред. В.Н.Платонова. – Киев: Вища шк., 2005.

8 Акпаев Т.А. Социально-педагогические основы обеспечения командной подготовки к играм// Посик.2002

9 Berger B.G. Factors within the Sport Environment Affecting Athletes Personalities. A Conceptual Approach.- Proceedings, 2 nd Canadian Psychomotor Learning and Sports Psychology Symposium, ed. R.H. Wilberg, University of Windsor, October, 1970.

10 Cratty B.J. Teaching Motor Skills. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1972

11 Адамбеков К.И. Социально-педагогические основы физического воспитания учащейся молодежи/ Монография. – Алматы: Изд. «Санат», 1998. – 190 с.

Түйіндеме

Д.Е.Жаменкеев – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 2-курс магистранты

Д.Мархабаев – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 2-курс магистранты

Оқушылардың өмірге қажетті білік және дағдыларын меңгертуге үлес қосатын спорт түрлері

Мектеп оқушыларының дене тәрбиесінің қазіргі жүйесі құралдарды кешенді түрде қолдану арқылы сипатталады, оның ішінде негізгі құралдары дене жаттығулары, көмекші құралдары шынайы табиғат және гигиеналық факторлар болып табылады. Адам денесінің жетілуі үшін қолданылатын қозғалыс әрекеттері дене жаттығулары деп түсіндіріледі. Мектеп оқушыларының дене тәрбиесі міндеттерін шешудің негізгі үлесіне дене жаттығулары кіреді. Бұлар дене жаттығуларының ішінде анықталған жастардың табиғи қажеттіліктерін қанағаттандыратын дене жаттығулары, олар тек ағзаның морфофункционалды жағдайын ғана емес, тұлғаның жалпы орындаушылығына әсер етеді. Барлық педагогикалық іс-әрекет түрлерінің ішінде дене жаттығулары қозғалыс жүйесі ретінде жастардың ойы мен көңіл-күйін, олардың қоршаған ортаның әрекеттеріне қарым-қатынасын білдіреді. Тек дене тәрбиесінде ғана оқыту пәні оқушылардың өмірге қажетті білік пен дағдыларын меңгертуге үлес қосатын, жас ағзаның дене жетілуіне бағытталған іс-әрекет болып табылады.

Түйін сөздер: спорт түрлері, қолданбалы, білік, дағды, оқушылар.

Summary

D.E.Zhamenkeev – 2 undergraduate courses in Physical Education and Sports
Kazakh Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

D.Marhabaev – 2 undergraduate courses in Physical Education and Sports
Kazakh Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

Sports promoting development vitally necessary skills and abilities pupils

The modern system of physical education students characterized by complexity in the application of funds, however, are the main means of physical exercise, the subsidiary - natural forces and hygiene factors. Under physical exercise should be understood motor actions, conscious and are used for human physical perfection. The largest share of solutions of physical education students account for exercise. This is due to several reasons, among which stand out physical exercises that satisfy the natural needs of young people in the movement, physical exercises, which affects not only the morpho-functional state of the body, but also on the person performing a whole exercise as a system of movements express the thoughts and emotions of the young man, his relation to reality, among all kinds of educational activities only in physical education are the subject of training actions aimed at improving the physical development of a young body promoting essential skills and abilities of students.

Keywords: sports, crafts, skills, and students.

УДК 796/799

ЖАС ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Б.Сержанұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Дене мәдениеті және спорт мамандығының 2-курс магистранты

Бұл мақалада жас футболшыларды техникалық ойлауға үйрету процесінің мазмұны қарастырылады. Мақала футболшылардың жоғары деңгейдегі дене дайындығын және еріктің жоғары сапасын, футболшылардың негізгі дағдыларын үйретудің негізі болып табылады. Сонымен қатар, мақалада спортшыларды дайындаудағы оқу процесін ұйымдастыру, футболшылардың моторлы дағдылардың, ақыл-ой және морфологиялық қабілеттілік құрылымын, техникалық және тактикалық деңгейін анықтау шарттары қарастырылған.

Кілтті сөздер: футбол командасы, футболды үйрету, футбол дағдылары, ерік-жігер сапасы, спортшылардың техникалық-тактикалық дағдылары, шеберлік, даярлық, тәсіл, топтық спорт түрлері, психологиялық климат.

Салауатты өмір салты мен спортты дамыту «Қазақстан-2050» стратегиясының ең маңызды басымдықтарының бірі. Қазақстан Республикасы Президенті салауатты өмір салты мен бұқаралық спортты дамыту, елімізде спорт нысандарын салу, сондай-ақ әлемдік тәжірибелерге сүйеніп спортта жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін арнайы тапсырма жүктеді [1].

Футбол басқа көптеген елдердегідей Қазақстанда да өте кеңінен тараған спорт түрі. Халықаралық футбол федерациясының құрамына әлемнің 209 мемлекеті кіреді. Футболдан өтетін Әлем біріншілігі халық арасында маңыздылығы жағынан Олимпиада ойындарынан кем түспейді. Бұл – футболдың қоғам үшін маңыздылығын анық көрсетеді. Бүгінде Қазақстанда 700 мыңнан астам адам футболмен шұғылданады.

Футбол әлем бойынша ең танымал спорт түрі болғандықтан салауатты өмір салтын насихаттауда, дені сау ұрпақ тәрбиелеуде таптырмас құралға айналды.

Футболды дамыту балалардың бос уақытын тиімді өткізуге септігін тигізіп, жастар арасындағы денсаулыққа кері әсерін тигізетін шылым шегу, нашақорлық, алкоголизм сияқты зиянды әрекеттерге тосқауыл болады.

Футболдың жастар арасындағы маңыздылығы өте жоғары. Жастардың футболға деген қызығушылығын арттыру өзін-өзі қалыптастыруына, қоғамдағы өз орнын табуына жол ашады.

Кез келген баладан сұрай қалсаң футбол жұлдыздарының есімдерін жатқа айтып береді. Аты аңызға айналған Пелеге немесе Марадонна, Роналдоға кімнің ұқсағысы келмейді дейсің? Футбол – кез келген баланың мәңгілік махаббаты. Футбол - спорттық ойын түрі, ағылшын тілінің foot - аяқ, ball - доп деген сөздерінен шыққан. Футбол - әлемге аса танымал ойындардың бірі. Футбол ойыны сұрапыл әрі адамның жүрек қылын тербететін дене шынықтыру ойыны болғандықтан, ол «дүниедегі маңдай алды дене тәрбие», «дене тәрбиенің патшасы» деп, бүкіл дүние халқының қастерлеуіне бөленеді. Жалпы спорттық ойындардың барлығы дерлік шапшандылықты, ептілікті, төзімділікті, жылдамдықты қажет етеді. Спортшылар мен жанкүйерлерді футболдың қарапайымдылығы мен тартымдылығы, ойыншылардың шеберлігі мен киыннан қиыстырып жол таба білуі өзіне ерекше тартады.

Футболшы көптеген қажетті қасиеттерге ие болуы керек. Футболдағы әр ойыншы доп алып жүру, дәл пас, қақпаға допты тура бағыттап білуі керек. Осылармен бірге ол бүкіл ойын бойы түсетін ауыртпалыққа шыдай білуі керек. Футболда басты, маңызды ол ойыншылардың өз денесі мен допты игеруі.

Міне осыларға байланысты ойыншы, егерде жарыстарда жақсы жетістіктерге жеткісі келсе, өзінің дайындығына басты назар аударуы керек. Ал осындай дайындық өзіне жоғары физикалық дайындықты, әр түрлі техникалық ойды қажет етеді. Осындай дайындықтың әр бір бөлігі бір бүтіндей болуы керек.

Физикалық дайындық ол физикалық жұмыс жасау қабілеті немесе футболшының физикалық жағдайы немесе күш, ептілік, икемділік, жылдамдық және шыдамдылық секілді физикалық қасиеттердің жиынтығы.

Техника – дегеніміз ол ойын кезінде футболшының допқа және өз денесіне ие болуы.

Тактика – дегеніміз ол ойланылған, әр бір ойыншының және бүкіл команданың қозғалысы [2].

Ойын кезінде алаңда футбол шеберлерінің дәл пастарды әдемі комбинацияларын көруге болады. Осылардың барлығы бұл шеберлерге көптеген жаттығулар арқасында келеді. Жаттығулар кезінде футболшылар физикалық, техникалық және тактикалық дайындықтарға көп уақыттарын бөледі.

Футбол ойыны адамдарды дене жақтан жан-жақтылы шынықтырып, жылдамдық, күш, төзімділік, шапшандылық, икемділік, ептілік жақтарынан да, қайсар, зерек, қағылез, мойымас қасиетпен жұдырықтай

жұмылып селбесетін коллективизімдік рухты жетілдіру жағынан да зор маңызға ие. Футбол ол әдістер күресі, ойыншылар шығармашылығы, ол қарсыластар және әріптестерінің комбинацияларынан құралған. Футбол ойыны өте динамикалық және эмоционалды ойындардың қатарына жатады. Ойыншыларға әр түрлі техникалық әдістерді, белгілі тактикалық бағыт беріп қолдану, әріптестерімен түсінісе білу қажет. Әйтпесе бір қателік бүкіл ойын жоспарын бұзады. Ойын барысында ойыншылар психикасына әр түрлі сыртқы және ішкі күштердің әсері түседі. Ол күштер техникалық әдістерді қолдауға, тактикалық жоспарды ойлауға, әр ойластырған комбинацияларды шешуге зор әсер береді. Ондай күштерге ойынның басқаша өтуі, төрешілердің іс әрекеті, жанкүйерлер, қолайсыз ауа райы жатады. Осылар ойыншының ойын кезіндегі көңілдің қобалжуын туғызады, ол біртіндеп басқа ойыншыларға қарап бүкіл командаға кері әсерін тигізеді [3].

Сондықтан жаттықтырушы әр ойында әр футболшыны осындай ауыртпашылықтарға төзімді, шыдамды болуға үйретеді. Ойыншылар жаттығу жарысында өзінің шамасына қарай жасау емес, оған да жоғары жасауға тырысуға үйренген болуы керек. Әр ойыншы доп алғанда тез ғана ойланып ол допты ары қарай беруді және келесі допты қабылдауға дайын болуы керек. Бұндай жаттығулар жылдам ойын жасау үшін қажет. Футбол ойыны арқылы спорттың басқа түрлерінің өкілдеріне жалпы денелерінің шынығуына, дене қозғалысының дұрыс артуына және ұйымшылдық пен достық сияқты ерекше қасиеттерін тәрбиелеуге үлкен маңызы зор. Ойын барысында шығармашылық, жылдам және тез кездескен кез келген қиындықты шешу керек. Футболшылар әр түрлі тактикалық және техникалық қимылдар жасағанда, өзінің көз қарсыластарын күтпеген жерде және ойын жағдайын өзгертетін болуы қажет.

Жаттығу кезінде шеберлік шыңдалады, ойын әдістері меңгеріледі. Жақсы футболшы болам деген әр жас футболшы күн сайын 3-4 сағаттай жаттығуы тиіс. Футболшы өзін жан-жақты дайындауы керек. Ол үшін спорттың көптеген түрлерімен әсіресе жүгірумен айналысқан жөн. Жүгіргенде шапшаң жүгіру керек. Ойын үстінде шапшаң футболшы қарсыласына басымдылық көрсетеді. 5-10 км. кросс жүгірген кезде ара-арасында 30-50 м-ді шапшаң жүгіріп өтіп дағдыланған дұрыс. Шапшаңдылыққа қоса футболшыға жылдамдылық та қажет. 2 таимды (90 мин) толық ойнаған кезде футболшы 17-20 км жүгіреді. Шыдамдылықты арнайы дамытпай мұндай жүктемені кез келген спортшы көтере алмайды. Футболшы тепе-теңдік қалпын жақсы ұстап алаң үстінде орнықты қимылдауы керек. Мұндай қалыпты жақсы ұстай білген футболшы алаңда жиі құламайды. Футболшының алаңда негізгі қаруы ол техника екені белгілі. Техникасы жақсы ойыншы өзін жаң жақты көрсетіп, өзі бірнеше техникаларды қолданып қарсыластарды алдап өтеді. Соның арқасында қақпаның алдында қауіпті жағдай жасайды. Қазіргі футболда ойыншылардың техникасы бірнеше сатыға көтерілді. Жеңіске ұшырай беретін командалар жиі кездеседі, ол техниканың және тактикалық ой сананың жетіспеуінен болады.

1. Доп тебу техникасы.

а) Аяқ желкесінің үстімен доп тебу:

- орны белгіленген допты тебу. Доп тебетін аяқ ұршық буынын өс етіп, қарасан жіліншікті әрекеттендіріп, тез қарқынмен алдыға қарай сілтенеді. Доп тебетін аяқ допқа тиген заман аяқ желкесін керіп, бақайшықты түйіп, аяқ желкесінің үстімен доптың орта бөлімінен тебеді.

- ыршыған допты тебу. Доп тебетін аяқ жіліншігі алдыға қарай тез сілтенеді. Доп жерден енді ғана ыршыған кезде, аяқ желкесінің үстімен доптың орта бөлімінен тебу.

ә) Аяқ желкесінің үстімен доп тебу:

- аяқ допқа тиген заман, қызылаяқ пен аяқ желкесі ішіне қарай күшпен бұрылады.

- аяқ желкесінің сыртқы қырымен доптың арты орта бөліміне тебу.

2. Доп алып жүру техникасы

а) Аяқ желкесінің сыртқы қырымен доп алып жүру:

- өкше көтеріліп, аяқтың желкесі шертте көтеріліп, аяқ үші сәл ішіне қарай көтеріледі.

- аяқ желкесінің сыртқы қырымен доптың орта бөлімінен итере демей айдау.

ә) Аяқтың ішкі қырымен доп алып жүру:

- белден жоғары дене сәл алдыға иіледі.

- аяқтың ішкі қырымен доптың орта бөлімінен итере тебу.

3. Пас алу техникасы.

а) Аяқтың сыртқы қырымен пас алу.

- аяқтың сыртымен доптың орта, жоғарғы бөлімінен доп тоқтату.

- пас алғаннан кейін, пас алған аяқ пас берілген бағытқа қарай жалғасты сілтенеді.

ә) Аяқтың сыртқы қырымен ыршыған допты тоқтатып пас алу. Доп ыршыған заман аяқтың сыртқы қырымен доптың орта, жоғарғы бөлімінен пас алуы.

4. Доп сүзу техникасы.

а) Орында тұрып доп сүзу. Бас допқа тиген заман, артқа ұсталған аяқ пәрменімен жер тірей серпін жасап, дененің салмақ центрі алдыға ұсталған аяқ түсіп, құрсақ ішке тартылады. Белуардан жоғары дене тез қарқынмен алға сермеледі.

ә) Секіріп барып доп сүзу.

- көзді келе жатқан допқа қадап, ең биік орынға секіріп шығып, доп сүзуге даярланған кезде, дене алдыға қарай бүгіледі.

- доп қалықтап дененің тік түзу сызығы алдына келген заман, құрсақ ішке тартылып, кеуде алға қарай сермеліп әрі бас сілкініп, маңдайдың тура алдымен доп сүзіп шығарылады.

5. Допты тосқауылдай таласу техникасы.

а) Қарсы алдынан тосқауылдай таласу.

- қарсы жақтың доп алып жүріу аралығы біршама алшақ, аяқ допқа тиіп әлі жерге түспеген кезде, бір аяқты дереу жер тірей серпін жасап, допқа таласатын аяқ тізесін бүге алдыға қарай атылып шығып, аяқтың ішкі қырымен доптың қарсы алдынан тосу. Енді бір аяқ іле-шала алға қарай атталып, белуардан жоғары дене алға қарай иіліп, дененің тепе-теңдігін сақтай допты меңгеру.

ә) Дене жанынан тосқауылдай допқа таласу.

- қарсы жақпен қатарласып жүгіріп келе жатқан кезде, орынды соғылу тәсілдерін қолданып, тосқауылдай таласуға болады. Тосқауылдай таласқан кезде, сыртқы жанға ұсталған аяқ пәрменмен жер тірей серпін жасап, дененің салмақ центрі сәл төмендеп, белуардан жоғары дененің ішкі жанына қарай сәл қисаяды.

- ішкі жанға ұсталған аяқ жерге тигеннен кейін, шынтақты дереу иіп, білек қарсы жақтың денесіне тіреле тиседі, белуардан жоғары дененің ішке қарай қисаюынан және жүгірудің екпінінен пайдаланып, білек және иықпен қарсы жақтың сәйкесті жағына соғылып, қарсы жақтың тепе-теңдіктен айырылу орайынан пайдаланып, допты тартып аламыз.

Футбол – атлетикалық ойын, жылдамдылықты, ептілікті, төзімділікті, шыдамдылықты, күшті және секіргіштікті дамытады. Ойында футболшы жұмыстың ең жоғары жүктемесін орындайды, адамның функциялық жоғары деңгейдегі мүмкіншілік қабілеттін, адамгершілік - жігерлі сапаларын тәрбиелейді. Футбол ойынының техникасын меңгеру және дағдылану оны жарыстарда жаттығуларда қолдана білуі өте маңызды. Оны меңгеру, дағдылану, игеру әрбір жас футболшының дене қуаты дайындығына, жас ерекшеліктері мен морфо-функциялық, психологиялық ерекшеліктеріне байланысты болатындығын әр кез естен шығармағанымыз дұрыс.

Ойыншылардың оқыту жүйесі - көп факторлы құбылыс және техникалық оқыту негізін анықтайды:

1) техникалық және тактикалық іс-шараларды модельдеу негізінде оқыту іс-шараларын оңтайландыру;

2) оқыту түріне тиімді бағдарламалар мен әдістемелерін әзірлеу;

4) оқу-жаттығу үрдісінде терең теориялық және әдістемелік дайындығын ұйымдастыру және басқару.

Бұл, атап айтқанда, спортшылардың техникалық оқыту құрылымына әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады деп саналады. Спорттың теориясы мен әдістемесі саласындағы мамандар, жалпы техникалық және арнайы техникалық оқыту болып бөленеді [4].

Баланы жан-жақты тәрбиелеудің негізгісі – футбол болып есептеледі. Дұрыс дамып келе жатқан бала ылғи да қозғалысқа қабілетті болады. Қозғалыс ықпалымен жүре-буын, тыныс алу және жүйке жүйесі қызметі жақсарады, тірек-қимыл жүйесі жетіліп, зат алмасу реттеледі. Олар бала ағзасының ауруға қарсы әрекетін күшейтіп, қорғаныс күшін реттейді. Бала қимыл арқылы әлемді таниды, оның психикасы, еркі дербестігі, үлгерімі, ұжымшылдығы дамиды. Кез келген жаттығудың алдында қозғалыс жасап бұлшық еттерді қоздыру керек. Балалармен жаттығу түрлерін ұйымдастыру – қимыл – қозғалыс түрлерін дамытады. Балалардың дене шынықтыруы жөнінен жан-жақты дамуын, еңбекке дайындығын қалыптастырады. Жас ерекшеліктеріне қарай негізгі қимыл сапасын (күш-қуат, жылдамдық, ептілік, шыдамдылық) дамыту. Әр адамға қажетті қасиеттер - күш-қуат, жылдамдық, ептілік, шыдамдылық. Дененің сапалық қасиеттері балалардың қимыл-дағдыларын қалыптастырумен тығыз байланысты. Дене жаттығуларының әр түрлі екпінде өткізілуі – дененің сапалық қасиеттерін дамытады. Батылдық, табандылық, әділеттілік, адалдық, жолдастық сезім, ұжымда жұмыс істей білу, мәдени тәртібін қалыптастыру, еңбекке, қоғам мүлкіне деген жағымды көзқарасын қалыптастыру. Көптеген футбол жаттығулары және ойын түрлері арқылы табандылық, өзара достық сезімдері тәрбиеленеді. Оқушылардың дене шынықтыруы мен спортқа деген қызығушылығын жүйелі айналысу дағдысын тәрбиелеу. Сонымен қатар жаттығулар жас футболшыларға қызықты болды және қарсыластарға бәсекелестік пен қарсылық элементтерін орындап өздерін көрсете

білді. Оқушылармен жаттығу түрлерін ұйымдастыру – қимыл-қозғалыс түрлерін дамытады. Балалардың дене шынықтыруы жөнінен жан-жақты дамуын, еңбекке дайындығын қалыптастырады. Жас ерекшеліктеріне қарай негізгі қимыл сапасын (күш-қуат, жылдамдық, ептілік, шыдамдылық) дамыту. Әр адамға қажетті қасиеттер - күш-қуат, жылдамдық, ептілік, шыдамдылық. Дененің сапалық қасиеттері балалардың қимыл-дағдыларын қалыптастырумен тығыз байланысты. Дене жаттығуларының әр түрлі екпінде өткізілуі – дененің сапалық қасиеттерін дамытады. Батылдық, табандылық, әділеттілік, адалдық, жолдастық сезім, ұжымда жұмыс істей білу, мәдени тәртібін қалыптастыру, еңбекке, қоғам мүлкіне деген жағымды көзқарасын қалыптастыру.

Қорыта келе, көптеген футбол жаттығулары және ойын түрлері арқылы балалар табандылық пен өзара достық қарым-қатынасты нығайтуға тәрбиеленеді.

1 Қазақстан Республикасында 2016-2022 жылдары футболды дамыту бағыттары. – Астана, 2015.

2 Айкенов Ж., Азнаев М., Құрымбаев Е., Ерепбаев Н. Футбол ойыны. – Шымкент, 2009.

3 Футбол. Учебник для вузов. Под ред. Казакова П.Н. – М.: ФиС, 2007.

4 Акпаев Т. А. Физическая подготовка футболистов: уч. пособие. – Алматы: АГУ им. Абая. – 2002.

Резюме

Б.Сержанұлы – магистрант 2-курса по специальности *Физическая культура и спорт*
КазНПУ им. Абая

Формирования технического мастерства юных футболистов

В статье раскрывается содержание процесса обучения тактическому мышлению молодых футболистов. Статья является основой обучения основных навыков футболистов и их здоровья, а также хорошей физической подготовки и высокого качества воли. А так же рассмотрены организации учебного процесса в подготовке спортсменов, футболистов, моторных навыков, умственных и морфологических особенностей строения, также определены условия, уровня отдельных технических и тактических навыков.

Ключевые слова: футбольная команда, футбольное обучение, футбольные навыки, качество силы воли, технические и тактические навыки спортсменов, командные виды спорта, психологический подход.

Summary

B.Serzhanuly – 2 undergraduate courses in *Physical Education and Sports*
Kazakh Pedagogical University named after Abai

Formation of technical skill of young players

In the article is covered the maintenance of process of teaching the tactical thinking of the young footballers. This article is the basis for learning the basic skills of the football players and their health, as well as good physical fitness and high quality, considered the organization of educational process in the preparation of athletes, football players, motor skills, mental and morphological characteristics of the structure, and defined the level of individual technical and tactical skills.

Keywords: football team, football training, football skills, the quality of will-power, technical and tactical skills of athletes, team sports, psychological approach.

ОӘЖ 372.8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.А. Куралбаева – PhD доктор доцент м/а Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы, E-mail: kural-aliya84@mail.ru

А.Рысбекова – Магистрант Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы, E-mail: botakan05@mail.ru

Мақалада бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін оқытудың ерекшеліктері анықталып, талданады. Жас ерекшелігіне қарай шетел тілін үйренуге қатысты ғылыми әдебиеттер мен ұсыныстарға шолу, олардың негізгі идеяларын біріктіру сынды әдістер қолданылды. Бастауыш сыныпта ағылшын тілін оқытудың оқушының тілді тез меңгеру маңызына мән беріліп, оның мақсаты ретінде коммуникативтік, білім беру, тәрбиелік және дамыту функцияларын жүзеге асыру екендігі анықталды. Орта мектептің бірінші-екінші сыныбынан бастап ағылшын тілін үйрену бойынша оқу процесін ұйымдастыру ерекшеліктері қандай деген сұраққа жауап ізделеді және ғылыми сарапталады. Ғылыми зерттеу нәтижелері бастауыш сыныпта ағылшын тілін оқыту үшін маңызы жоғары.

Түйін сөздер: бастауыш мектеп, оқушы, ағылшын тілі, оқыту әдістері.

Елбасымыз 2006 жылғы Жолдауында Қазақстандықтардың жаңа ұрпағы кем дегенде үш тілді біліп, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде еркін сөйлеуі шарт екендігін, көптілділік біз үшін қалыптас жағдайға айналуы керектігін айтса, 2007 жылғы Жолдауында: «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуы тиіс», - деген болатын [1].

Еліміз егемендігін алып, әлемдегі дамыған 50 мемлекеттің қатарына қосылуға ұмтылыс жасап жатқан шақта елімізге шет тілін меңгерген жоғары білікті мамандар қажет. Мұндай пікірді Е.И. Пассов былай түсіндіреді: «Әлемдік өндірістегі жинақталған жаңалықтарды жан-жақты қарастырып үлгі алу қажеттігін, ол отандық өнеркәсіпке алдыңғы қатарлы шетелдік фирмалармен бәсекеге түсі үшін, әрбір білікті маманның сол саладағы ғылым мен техникасының дамуындағы атқарылып жатқан істері туралы түпдеректен білуі міндетті дей келе, мемлекетке тек аудармашылық ғана емес, шет тілін меңгерген жоғары білікті мамандар қажет екендігін айтады [2, с. 15]. Мамандардың шет тілін білуі қоғамымызды дамытуға септігін тигізеді. Қазіргі кезде «Болашақ» бағдарламасы бойынша шетелде көптеген жастары білім алуда, ал шетелде өзіміздің елімізді таныстыру оңай мәселе емес. Негізгі мақсат тілін және сол елдің мәдениетін білу мен қатар жастарда отаншылдық сезімді тәрбиелеу, яғни елжандылыққа бағытталған тұлғаны тәрбиелеу және қалыптастыру. Ал коммуникативтік негізде құрылған шет тілін оқыту үдерісінің бұл мақсат - міндетті шешуге толық мүмкіндігі бар деуімізге болады.

Шет тілі пәнінің тұлғаны қалыптастырудағы тәрбиелік мақсаты туралы Қазақстан Республикасының Білім және ғылым Министрлігінің шетел тілі бағдарламасының түсініктеме хатында да мынадай сипаттама бар. Онда «Шетел тілін оқыту оқушылардың жан-жақты дамуына, дүние танымының, сана сезімінің, азаматтық және эстетикалық көзқарасының қалыптасуына мінез-құлқының, өз бетінше білімін көтеруге қажеттілігін дамытуға әсерін тигізуге тиісті» - делінген. Осыдан келіп қазіргі таңда мектепте ағылшын тілін оқытудың жетекші мақсаты анықталған деп айтуға толық негіз бар деуімізге болады. Ағылшын тілін оқытудың қазіргі кездегі жетекші мақсаты ол: коммуникативтік, білім беру, тәрбиелік және дамыту функцияларын жүзеге асыру.

Шет тілін оқытудың білім беру функциясының мақсаты сол елдің мәдениетін білуге тарту, оқушылардың тілдік дағдысын кеңейту және білімдарлығымен ой-өрісін қалыптастыру болып табылады. Осы орайда Ж.Б. Қоянбаев білімді толық игеру үшін бірнеше талаптарды ұсынды. Олар: білімнің толықтығы; білімнің жүйелілігі, үйлесімділігі, қисынды бірізділігі; білімнің ұзақтығы; білімнің өзектілігі.

Сонымен қатар, Ж.Б. Қоянбаев оқытудың білім беру функциясы қазіргі кезде ғылым негіздерін, іскерлікті, дағдыны игерген жоғары білімді адамды дайындауда әлеуметтік міндетті шешуге бағытталуы қажет екендігін айтады [3, 224-225 б.]. Оқыту процесінде білім берумен қатар оқытудың тәрбиелік компоненті де жүзеге асады.

Шет тілін оқытудың тәрбиелік мақсаты шет тілі құралдары арқылы оқушылардың дүниетанымын қалыптастыру, қоғамдағы мінез-құлық нормаларын игеруін қамтамасыз ету болып табылады. Сонымен қатар оқыту процесінде тұлғаның қажеттігі, іс-әрекетінің мотиві және бағыты қалыптасады.

Балаға мүмкін болғанынша ерте жастан тілдік кедергі жеңіл, ағылшын тіліне деген қызығушылығын ояту зерттеуіміздің өзектілігін арттырып отыр. Ағылшын тілін оқуды кеш бастаған баланың тілді үйрену

процесі күрделене түсетіндігі белгілі. Бүгінде бұл мәселені оқушының тұлғалық қабілеттері шеңберінде қарастыру қажеттілігі туындады [4, 55 б.].

Орта мектептің бастауыш сыныптарында ағылшын тілін оқытудың қандай артықшылықтары бар? Біріншіден, бастауыш сынып оқушыларында қоғамның, ұжымның мүшесі ретінде қажетті қарым-қатынас дағдысы қалыптасады. Қарым-қатынас жасай білу сұхбаттасушыны тыңдау, әңгімелесу, оны қолдау сынды дағдыларды білдіреді [5, 273 б.].

Жас балаға ағылшын тілін оқыту мәселесі педагогтарды, филологтар мен ата-аналардың қызығушылығын туғызып отырған мәселе. Бүгінгі Қазақстан қоғамы орта мектепте тілдік дайындау деңгейіне қанағаттанбай отыр. Бұл деңгейді көтерудің жолы ретінде бастауыш білім беру үдерісіне ағылшын тілін енгізу тұрғысында жұмыстар жасалып, пән ретінде өтілуде. Себебі, бала дамуының осы кезеңі тілді меңгеруге тиімді екендігі дәстүрлі түрде айтылып келеді.

Кеңестік кезеңде ағылшын тілін мектепке дейінгі немесе орта мектептің 1–2 сыныбынан бастап оқыту мәселесіне назар аударылмады. Тек санаулы мектептерде ғана ағылшын тілін оқытудың мұндай жүйесі қолданылды [6, 144 б.].

Екіншіден, ағылшын тілін үйрену оқушылардың жалпы оқу, дәлірек айтқанда кітап, анықтамалық әдебиет және т.б. мен жұмыс жасау дағдылары мен қабілеттерінің қалыптасуына өзіндік септігін тигізеді.

Үшіншіден, ақпараттық технологияларды белсенді қолдану оқушының техникамен жұмыс жасауға мүмкіндік туғызады.

Бастауыш мектеп оқушысына ағылшын тілін оқытуда жас баланың тілді меңгеруі теориясына негізделген шетел тілін оқытудың психологиялық-педагогикалық тұжырымдамасын есепке алу қажет. Бұл теорияға сәйкес жас бала тілді арнайы бағытталған оқытусыз үлкендерге еліктеу нәтижесінде меңгереді. Басқаша айтқанда, жас бала грамматикалық ережелерді оқытпай-ақ, белгілі-бір тілдік тізбектілікті көрсетпей-ақ бес алты жаста күрделі грамматиканы меңгереді, өзіндік сөз тіркестерін құрастырады, коммуниктивті міндеттерді шеше отырып, жеті-сегіз жасында күрделі сөйлемдерді құрастыра алатын болады. [7, 26 б.].

Аталған теория бойынша бала екінші тілді ережелерді жіктеместен, еліктеу қабілетінің арқасында өз ана тілін меңгергеніндей оңай игеріп алуға мүмкіндігі болады. Бұған дәлел ретінде – екі тілді ортада өсіп жетілген баланы алуға болады. Дегенмен, еліктеу – балалық шақтағы тілді меңгерудің негізгі тетігі емес. Өзіндік сөйлеу мүмкіндігіне бала бейсаналы түрде үлкен көлемдегі ұқсас іс әрекеттердің арқасында жетеді. Бала еліктеген, естігін және көрген нәрсесінің бәрін жіктейді және жалпылайды. Бұл оның индивидуалды ойын білдіреді. Барлық бала ана тілінің нақты ерекшеліктерінен тәуелсіз жоғарғы жалпылау кезңдерінен өтеді. Белгілі психолог А.Р. Лурия әрбір ұқсастық ол – жалпылау деп тұжырымдайды. Балалық кезеңдегі екінші тілді меңгеру туралы зерттеу нәтижелері және оқыту тәжірибесін талдау бастауыш сыныпта оқушыларды ағылшын тіліне оқытудың жаңа талаптарын қойып отыр. 1985 жылғы ЮНЕСКО МАФРЯЛ аталған мәселе бойынша халықаралық семинарында мамандар баланың тілді меңгеруі еліктеу процесінде емес оқытумен меңгерілуі керек; балалар шетел тілін қарым-қатынас құралы ретінде үйренуі керек және оқытудың барлық компоненттері коммуниктивті мақсаттарға бағындырылуы керек деген тұжырымға келді [8, 83 б.].

Негневидскийдің оқушыларды бастауыш сыныпта ағылшын тілін оқытудың дәстүрлі әдісіне жүргізген психологиялық талдауы бұл тәсілдің бүгінгі заман талаптарын қанағаттандырмайтындығын көрсетті:

1. Тілдік материалды жаһандық деңгейде беру.
2. Дағды жүйесін қалыптастырудың мақсатталған бағытының болмауы.
3. Балалар тілдің коммуниктивті қызметін саналы түрде қабылдамауы.
4. Тілдік ойлау іс-әрекеті үшін жағдайдың жоқтығы [9, 296.].

Орта мектептің бірінші-екінші сыныбынан бастап ағылшын тілін үйрену бойынша оқу процесін ұйымдастыру ерекшеліктері қандай, - деген сұрақ туындайды.

Біріншіден, ағылшын тілін оқытудың жалпы ерекшеліктерін анықтау қажет. Мұғалім сабақты ұжымдық оқыту формасы жағдайында жеке тәсілге негіздеп өтуге талпынуы қажет.

Екіншіден, мұғалім бұл тәсілді арнайы дамуға бағытталған білімді меңгеру үшін ұсынған болуы керек. Бұл үшін ең бастысы бала сабақ барысында ең негізгі нысан есептелуі маңызды. Яғни, өзін еркін және ыңғайлы сезініп, сабаққа белсенді аралысып қатысуы негізгі мәселе болады. Дегенмен мұғалімнің өте белсенді болып дайындаған көрнекі құралдарын пайдалануы сабақты жүргізу және оның барысын түсіндіру сынды әрекеттерін көбірек қолданатындығының куәсі болып жүрміз. Бұл жағдайда бала бақылаушы рөлін атқарып қана қояды. Дәлірек айтқанда, бала алдын-ала дайындалған қойылым бойынша әрекет етіп, мұғалімнің айтқанын ғана орындайды. Бұл оқушының сабаққа белсенді қатысуының елесін ғана көрсетіп, шығармашылық дамуына ешқандай мүмкіндік жасамайды. Мұның алдын алу үшін мектеп-

тегі іс-әрекет формасы тек тыңдау, сөйлеу, оқу немесе ағылшан тілінде жазу ғана емес мұғалім мен оқушы арасындағы жанды және белсенді қарым-қатынас әрекеті орын алуы маңызды болып табылады [9, 56.].

Ағылшын тілінің фонетикасын үйретуде мұғалімнің сөзді немесе сөз тіркесін қандай дауыспен және бет әлпетінің сөйлеу кезіндегі өзгерісі қандай болатындығын көрсету маңызды. Бұл жағдайда, әрине, мұғалім даусы мейірімді, қарым-қатынасқа шақырушы, ал бет пішіні айтылған сөзге сәйкес сенімді, байсалды сұхбаттасуға қуанышты көрсетіп тұруы қажет. Ал, орта мектептің 1-2 сыныбында ағылшын тіліне үйретуде оқушының қоршаған ортамен байланысына кеңірек назар аударуды қажет етеді.

Бұған мысал ретінде бірнеше жаттығулар келтіруге болады. Мәселен, ағылшын тілінде бала қарым-қатынасқа түсу кезінде оның қателігін көрсетіп қорқыныш сезімін ұялату дұрыс болмайды. Мұғалімнің бастауыш сынып оқушысымен ағылшын тілін үйрету барысында мүмкін болғанынша істеген ісіне немесе сөйлеуіне көбірек алғыс және мадақтама келтіруі оқушының ынтасын арттыра түседі.

Қорыта айтқанда, ағылшын тілін оқытуда психологиялық-педагогикалық негіздер мен ерекшеліктерді ескеру тілді меңгерудің басты алғышарттары болады. Балаға сөздерді жаттатудан гөрі қарым-қатынасқа түсу негізінде тілді меңгеруінің өмірмен байланысты екендігі келіп шығады. Осындай ерекшеліктерді айқындау тілді меңгертуге жеңілдік келтірумен бірге, бүгінгі Қазақстан жағдайында жас ұрпақты болашақта интеллектуалды азамат етуге мүмкіндік береді. Ал, біздің міндетіміз ағылшын тілін бастауыш сыныпта оқытудың әдістемелік негіздерін жетілдіре түсу болмақ.

1. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Ана тілі. – 2007. – № 7 (896). – 1, 7-10-Б.
2. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. – М.: Просвещение, 2000. – 173 с.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2004.
4. Алхазиев или А.А. Основы овладения устной английской речью, Просвещение, 1988
5. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка: Стенограмма лекции, прочитанной в 1933г. в ЛГПИ им. А.И. Герцена // Вопросы психологии. – 1966. – №6.
6. Борзова Г.В. Тексты для чтения на втором этапе обучения. // Иностранный язык в школе, 1990. – № 4.
7. Негневицкая Е.И., Никитенко З.Н., Ленская Е.А. Обучение английскому языку детей 6 лет в 1 классе средней школы: Методические рекомендации: В 2 ч. – М., 1933.
8. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М., 1991г.
9. Гальскова Н.Д. Об итогах второго года экспериментального обучения иностранным языкам в начальной школе // Иностранный язык в школе, 1990. – № 1.

Резюме

А.А. Куралбаева – PhD доктор, доцент Международной казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави, город Туркестан, E-mail: kural-aliya84@mail.ru

А.М. Рысбекова – Магистрант Международной казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави, город Туркестан, E-mail: botakan05@mail.ru

Особенности преподавания английского языка для учащихся начальных классов

В статье рассматриваются особенности преподавания английского языка для учащихся начальных классов, проводится соответствующий анализ, используются такие методы, как обзор и сбор основных идей, представленных в научной литературе и рекомендациях, касающихся обучения иностранному языку в зависимости от возрастных особенностей. Уделено особое внимание значению быстрого освоения языка учащимися на уроках английского языка в начальной школе, цель которого - реализация коммуникативных, образовательных, воспитательных и развивающих функций. Проведен поиск и научный анализ ответа на вопрос какими особенностями обладает организация учебного процесса по обучению английскому языку в первом-втором классе средней школы. Результаты научного исследования имеют важное значение для преподавания английского языка в начальных классах.

Ключевые слова: начальная школа, ученик, английский язык, методы обучения.

Summary

A.A. Kuralbayeva – PhD doctor, assistant professor International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi, Turkestan city, E-mail: kural-aliya84@mail.ru

A.M. Rysbekova – Master student International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi, Turkestan city, E-mail: botakan05@mail.ru

Features of teaching English language for primary school pupils

The article discusses the features of teaching English to primary school students, are spent appropriate analysis, are used such methods, as the review and collection of the basic ideas, presented in the scientific literature and recommendations, concerning to learning a foreign language, depending on the age peculiarities. Was devoted particular attention to the value of the rapid development of language pupils at English lessons in primary school, the purpose of which - the implementation of communication, educational, educational and developmental functions. Are spent search and scientific analysis of the answer to the question what features has the organization of educational process for teaching English in the first and second year of secondary school. The results of scientific research are essential to the teaching of English in primary school.

Keywords: elementary school, pupil, english, teaching methods.

ӘОЖ: 00.371

ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ

Ж.Б. Кдыралиева – Абай атындағы ҚазҰПУ, Интеллектуалды ұлт қалыптастыру ФЗИ experti.
Гуманитарлық ғылымдар магистрі

Мақалада жобалап оқыту технологиясының әдістерімен білім алушыларды оқытудың артықшылықтары мен ерекшеліктері қарастырылды. Жаңа әдістің негізінде оқу әрекетінің тиімділігі, білім алу процесі, жалпы интелектісі дами түседі. Жобалап оқыту әдісінің негізінде, білім алушылардың танымдық қабілеттері артып, өмірге деген көзқарасы, ой-өрісі дамып, оқу үрдісінің сапасы арта түсетіндігі жөнінде айтылған. Өзіндік құндылықты дамытатын әдіс құрамындағы өзіндік жұмыстар ықпал етпек. Мақалада жобалап оқыту әдісінің артықшылығы мен дәстүрлі әдістің ерекшеліктеріне нақты мысалдар келтіріліп жазылған.

Түйін сөздер: жобалап оқыту әдісі, жоғары мектеп, білім сапасы, жан-жақтылық.

Тәуелсіз мемлекетіміз қанатын кең жайып, ел экономикасы өркендеген бүгінгі таңда мемлекетіміздің алдында тұрған мәселенің бірі – білімді де, іскер, ғылымға қабілеті бар, заман талабына сай буын қалыптастыру. Бүгінгі әлемдегі қауымдастықтан тәуелсіздіктің тұлғасы биіктеп, ғылыми-техникалық прогресс қарыштап, дамыған тұста біздің еліміз үшін сапалы білім, саналы тәрбиемен қатар, жан-жақтылық, ғылымның бар саласынан хабардар болудың маңызы зор. Сондықтан да, бүгінгі оқу процесінде жаңа инновациялық технологияларды пайдалана отырып, жаңа ізгілендіру әдістеріне көшу, соның бірі әлемдік педагогикада тамырын терең жайған, ал біздің елге жаңадан қадам басып іс-жүзіне еніп, қолданысқа кіре бастаған жобалап оқыту технологиясын айтуға болады. Жобалап оқыту технологиясын жас буыннан бастап оқытқан дұрыс, бірақ, жоғары мектепте жобалап оқыту технологиясымен білім беру үлкен нәтиже берері сөзсіз. Өйткені, жаңа әдістің ерекшелігі баланың логикалық ой-өрісін кеңейтіп, ойлау қабілетін барынша дамытып, білімділік ситуацияға түсіріп, берілген проблеманы ізденіп, шешімін табуға, өзіндік іс-әрекетін ұйымдастыра алатын жағдайға жеткізеді. Яғни, кез келген ақпарат көздерін, әдіс-тәсілдерін пайдалана отырып, логикалық ойлау жүйесі негізінде өзін-өзі шыңдау дәрежесіне ие болады.

Жобалау технологияның өзекті тұсы – білім алушылар теориялық білімін тәжірибеде қолдану негізінде субъект ретінде қалыптасып, өз күштері мен мүмкіншіліктеріне деген сенімі артып, интеллектуалды, кәсіби тұрғыда дамып, жауапкершілікті сезіне түседі. Сондай-ақ, жаңа әдістің алға қойған мақсаты - білім мазмұнын байыту, оқыту үдерісін жетілдіру, инновациялық технологияларды дүниеге әкелу, жан-жақты дамыған, рухани бай, өз елін, халқын жанымен сүйетін тұлға қалыптастыру.

Яғни, Жоғары мектепте білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының (ҚР МЖБС - 2012) 2-тарауындағы «Білім мазмұнына қойылатын талаптарда» [1] көрсетілгендей, жобалап оқыту технологиясы арқылы жоғары оқу орындарының студенттеріне, ең алдымен субъект ретінде қалыптасуына жеке тұлғаның бойына ұлттық құндылықтарды дарыту, патриоттық пен азаматтылықты қалыптастыру, жан-жақты қызығушылығы мен қабілеттерін дамытуға, қазіргі қоғамда кәсіптік ұтқырлықты, бәсекеге қабілеттілікті және әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ететін әмбебап білім, шеберлік пен дағды, қасиеттер мен қабілеттерді дамытуға бағытталады. Сонымен бірге, студенттердің өзін-өзі және жеке қызметін

басқару қабілеті, өзін-өзі жігерлендіру, және өзіндік ұйымдастыруға бейімділігі, кәсіптік қызметін жеке орындауға, білім шеберлігін, дағдысын, кәсіптік тәжірибе бірлігі негізінде маманның әрекет ету және белгілі бір кәсіптік міндеттер жиынтығын шеше алатын қабілетті тұлға қалыптастыруға негіз болады. Яғни, әрбір тұлғаның танымдық, шығармашылық қабілетін дамыту, алып жатқан білім жиынтығына ие болу арқылы нақты мәселені шешуде қолдануға үйрету, қызығушылығын ынталандыру, өз бетімен жұмыс жасау арқылы логикалық ой-өрісін, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру негізінде болашақта кез келген жағдаяттардан шығу, әр түрлі қоғамдық ортада өзін-өзі көрсете білуге бейімдеу болып табылады.

Осы, мақсатқа жетуде төмендегі міндеттерді алдыға қойып, ЖОО-ның студенттерінің бойында қалыптасатын құзыреттіліктер арқылы жүзеге асырылады:

- Теориялық және практикалық міндеттерді шешу үшін білім қорын жинақтау жолдарын үйрену.
- Зерттеу жұмысы барысында, ақпарат жинап, ақпараттың нақтылығын анықтау, гипотеза ұсыну, мәселенің түйінін табуға үйрену.
- Жекелей, топпен жұмыс жасау барысында зерттеу жұмысымен айналысуға, проблеманың қойылуын, оның қалыптасуын, сипатталуын меңгерту.
- Өз бетінше ізденуге, алған білімі мен игерген машық-дағдыларын өмірдің қажетті жағдаяттарына сай әрі дұрыс қолдана алатын дәрежеге жеткізу.

Күтілетін басты нәтиже:

- Кез келген проблемалық маңызы бар жұмыстарды қарастыра алады.
- Теориялық білімді тәжірибеде шындай алатын дәрежеге жетеді.
- Өзін-өзі басқару арқылы жеке пікірі қалыптасады.
- Зерттеушілік, шығармашылық, ізденушілік қабілеті артады.

Аталмыш нәтиже негізінде білім алушыларға жоба бойынша таңдалған тақырыптың өзектілігін ұғынып, мақсат-міндетін анықтап, дұрыс шешім қабылдау талап етіледі. Демек, жобаны орындауда студенттер тақырып аясында таңдалған жұмыс бойынша ізденіп, шығармашылыққа, зерттеушілікке тереңірек мән береді. Ғылыми зерттеу жұмыс білім алушылардың ойлау қабілетін жан-жақты ете түседі. Жобаның қорытындысына келгенде, бір-біріне сыни сұрақтар арқылы бағалап, сараптама жасап, өзінің өзгенің жұмысын бағалауды үйренеді.

Сонымен қатар, білім алушылар жобамен жұмыс жасау барысында ғалымдардың зерттеу нәтижесінде, жасалған классификация негізінде, әр түрлі жоба түрімен еңбектенуіне болады. Мысалы, нақты дәлел келтірер болсақ, жобалау әдісін ғалым А.С. Сиденко: *ақпараттық жоба, ғылыми зерттеу жоба, тексеру және көрініс жоба, моножоба, пәнаралық жоба* деп бес түрін бөліп көрсеткен. Ал, А.Г. Раппопорттың жіктемесі бойынша: *морфологиялық (заттарды жобалау), қоғамдық (ұйымдардың жобасы, кешенді әлеуметтік-морфологиялық объектілердің жобасы), экзистенциалды (жеке тұлғаның өзіндік Мені, жеке дамуы)* деп қарастырған [2]. Келесі бір ғалым Е.С. Полаттың жобалап оқыту технологиясының жіктемесін: *зерттеу әдісі, шығармашылық әдісі, рөлдік ойындар әдісі, ақпараттық жобалау әдіс, тәжірибелік әдіс* – деп классификация жасаған [3]. Аталмыш ғалымдардың зерттеуі негізінде жобалап оқыту технологиясын жоғары мектепте қолдануға ыңғайлы, тиімді деп *ғылыми жоба, шығармашылық жоба, фантастикалық жоба, ақпараттық жоба*, ал мазмұндық жағынан *моножоба, пәнаралық жоба, мегажоба, халықаралық жоба, телекоммуникациялық жоба* [4] деп бөліп қарастыруға болады.

Осы зерттеулер негізінде жоғары мектеп буындары жобалап оқыту технологиясын қолдануда нақты, өнімді нәтижеге жетері сөзсіз. Оған дәлел ретінде, жоғары мектеп студенттерінің жоба әдісімен жасалатын үлгісін, мысал ретінде, шығармашылық жоба түрін ұсынамыз:

Шығармашылық жоба

Тақырып: «Қазақтың ұлттық киімдері»

Өтілетін топ: «Дизайнер» мамандықтарына арналады

Дайындалатын уақыт: 1-2 ай

Мақсаты: Студенттер қазақтың ұлттық киімдерінің маңызын-мәнін ашып, бүгінгі заманға лайықтап, жаңа үлгіде енгізу жолдарын қарастырады. Ұлттық мейрамның бірі ретінде «Қазақтың ұлттық киімдерін» де енгізу ұсынылады.

Жоспар

1. Қазақтың салт-дәстүріне, қол өнеріне жалпы сипаттама.
2. Қазақтың ұлттық мейрамдары.
3. Ұлттық киімдерді мейрам ретінде тойлаудың маңызы.
4. Заман ағымына лайық ұлттық киімдер.

Жобаны орындалу барысы: Жобаның жұмысы бойынша, топтағы студенттер жұп-жұпқа бөлінеді. Оқытушы алдын ала дайындалған бағыты бойынша бір жұпқа «ұлттық мейрам» ретінде тойлануына себептер, зерттеулер жүргізу қажеттігі, екінші жұпқа бұрынға қазақтың ұлттық киімдерімен қазіргі таңда ұлттық нақышта тігіліп жатырған киімдердің ерекшелігін, байланысын, артық-кем тұстарын зерттеу, үшінші топ заман талабына лайық, қазақтың ұлттық құндылығын дәріптейтін жаңа үлгілер жасап шығару, төртінші жұп пішін, бесінші жұп тігу жолдарын сапалығына мән береді.

Әр жұп өз жасалған зерттеу жұмыстарына баяндама, презентация, нақты дәлелдемелермен қорғау қажет. Білім алушылардың барлығы дерлік, қазақтың ұлттық мейрамдарымен, салт-дәстүрімен, қол өнер бұйымдарымен т.б. таныс болу талап етіледі.

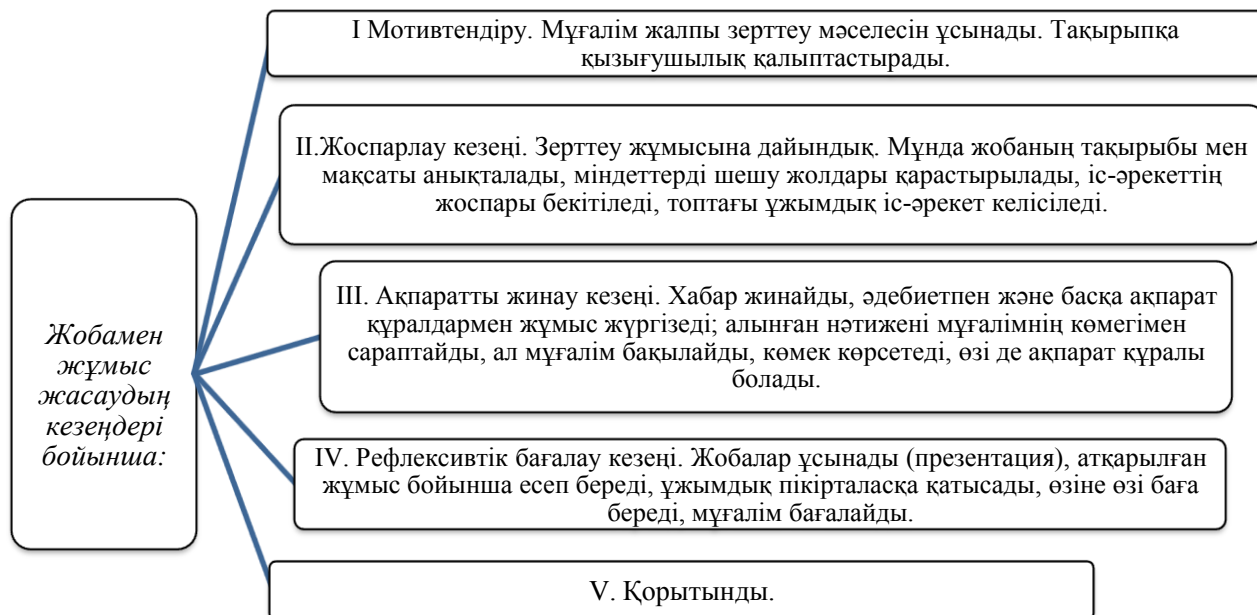
Жұмысты қорғамас алдын, талқылауға сарапшыларға ұсынылады. (сарапшылар: дизайнерлер, сән әлемінен хабардар тұлғалар, құрбы-құрдастары, ата-аналар, оқытушылар, өзге де жоғары мектеп түлектері)

Нәтижесі:

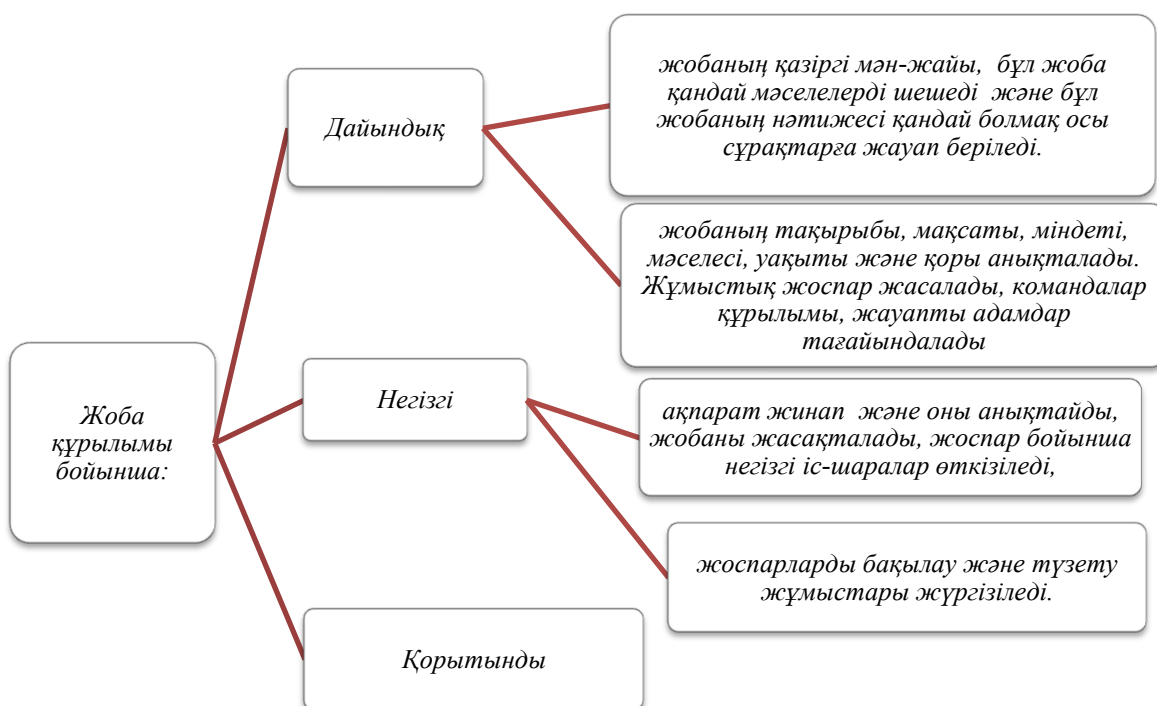
Жұппен құралған студенттер жаңа үлгідегі, заман талабына сай ұлттық нақыштағы киімдердің үлгісін ойлап шығарады. Техникалық, көркемдік жағын ескеріп, үнемді жағыда ойластырылады. «Ұлттық киімдер» мейрамын атап өту жолдары, мақсаты міндеті айқындалады. Мейрам ретінде тойлануының мақсаты, барша қауымға қазақтың төл мәдениетін, дәстүрін паш ету. Қазақи дәстүрді ұмыттырмай, керсінше дамытып отыру көзделеді. Мейрамда, барлық жұртқа қазақша киіну міндеттеледі. Жоба негізінде студенттердің шығармашылық деңгейі артып, зерттеу нәтижесінде көптеген жаңа дүниелер ашып, басқа да сән әлемінің қыр-сырларын түсініп, тереңірек мән бере бастайды. Жоба әдісінің негізінде білім алушылар өздеріне үлкен сабақ алады және де ұлттық құндылықтардың маңызын өзгелерге жеткізе білуді үйреніп, жеке тұлға ретінде сезінуіне септігін тигізеді.

Сондай-ақ, білім алушылар жобалап оқытудың қандай түрін қолданса да, оқытудың кезеңдері мен құрылымы негізінде еңбектенеді. Яғни:

Жоғары мектепте жобалап оқыту технологиясының кезеңдері:

Жобаның құрылымы бойынша:

Барлық жоба осы іспеттес, құрылым мен кезеңдер аясында жүзеге асып отырады. Сөзімізді түйіндей келгенде, жоғарыда көрсетілген мәліметтер мен кестелер негізінде, жаңа оқыту әдісінің дәстүрлі оқыту әдісінен әлдеқайда өзгеше, терңірек екенін көруге болады. Яғни, зерттеу нәтижесінде, жоғары мектептің студенттерін жобалап оқыту технологиясымен оқыту негізінде кәсіби маман ретінде, терең білімді, білікті, өз ісіне жауап бере алатын, өз ойын жүзеге асыра алатын, теорияны тәжірибемен ұштастырып, алға қойған мақсатына сеніммен жете алатын тұлға қалыптастыра алатынымыз анық.

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысымен бекітілген «Білім туралы» Заңы.
2. Панфилова Т.Л. «Проектный метод обучения» <http://festival.1september.ru/articles/581149/>
3. Зерицкова Т. А. «О способах реализации метода проектов в вузе» [Текст] / Т. А. Зерицкова // Проблемы и перспективы развития образования: материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). Т. II. – Пермь: Меркурий, 2011. – С. 79-82.
4. «Проектная технология обучения» <http://student39.ru/lector/proektnaya-tehnologiya/>

Резюме

Ж.Б. Кдыралиева – КазНПУ им.Абая, магистр кафедры филологии
Эксперт. НИИ Формирование интеллектуальной нации

Преимущества проектного метода обучения

В статье написано о проектном методе обучения. Анализ использования и необходимость внедрения метода проектного обучения в учебном процессе школьников на современном этапе. Решении этих задач определена в современных образовательных стандартах и примерных программах основного общего и среднего (полного) общего образования по всем учебным предметам. Сегодня учитель призван не только сформировать у учеников системные знания, но и научить применять усвоенные знания и умения в практической деятельности и повседневной жизни, создать условия для становления у школьников гражданской позиции, готовности к жизни в поликультурном, динамично развивающемся мире, способности адаптироваться к меняющимся условиям трудовой деятельности. Развивающее обучение направлено на формирование личности, цель – развитие обучающего, в частности его интеллекта. Основой этого процесса является самостоятельная познавательная деятельность. Метод проектов позволяет решать задачи по формированию и развитию различных умений и компетенций.

Ключевые слова: проектный метод обучение, университеты, качество образования, всеобъемлющим.

Summary

Z.B.Kdyralieva - Pedagogical University, Department of Philology master's
Experts Institute of formation of the intellectual Nations

Advantages of the design method of training

The article of teaching students how to design educational technology advantages and features are provided. The effectiveness of educational activity on the basis of the new method, the education process is to develop a common intelektisi. On the basis of the method of training designed to increase students' cognitive abilities life vision, develop thinking as to require an increase in the quality of the educational process. Its value and to contribute to the work of the method of self-development. A method of training designed article provides examples of the advantages and features of the traditional method.

Keywords: how to design education, high school, quality of education, and comprehensive.

ӘОЖ: 37.371.371.3

ЫНТАЛАНДЫРУ ӨДІСІНІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Ж.Б. Кдыралиева – Абай атындағы ҚазҰПУ, филология кафедрасының магистрі.
Интеллектуалды ұлт қалыптастыру F3II эксперти

Мақалада оқушыларды оқытуда жаңа әдістің тиімділігі, маңыздылығы жөнінде айтылған. Ынталандыру әдісі баланың қызығушылығын, бір-бірімен тіл табысуын өзіндік менін табуына көмектеседі. Оқыған-тоқыған білімін тәжірибе жүзінде қолдануға ынталандыру әдісі септігін тигізіп, ең бастысы баланың құндылығы тәуелсіз, дербес болып өсуіне, шығармашыл, дарынды болып өсуіне жаңа оқыту әдістері ықпал етеді. Тиімді, сіңімді білім алған бала болашақта саналы азамат болып қалыптасады.

Тірек сөздер: оқушы, тұлға, ынталандыру, әдіс, мадақтау, дарынды, шығармашыл

ҚР «Білім туралы заңында» оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көп нұсқалық қағида атап көрсетілген. Бұл білім беру мекемелерінің мұғалімдеріне өзіне оңтайлы нұсқаны қолдануына, педагогикалық үрдісті кез келген үлгімен құра беруіне мүмкіндік береді. Осыған орай, қазіргі білім беру парадигмасында білім алушыға тұлғалық-әрекеттік тұрғыда қарауға үлкен мән беріп отыр. Өйткені, XXI – ғасыр нағыз технологиялық мәдениеттің, кәсіби мәдениеттіліктің, терең білім мен ізденісті талап ететін дәуір. Білім беру жүйесі - әр елдің даму болашағын айқындайтын, әлемдік өркениетке жетудің негізгі бағыттарын көрсететін біртұтас құрылым. Әр мемлекет болашағы мектептен шындалады десек, мектептің білім сапасы жоғары болуы міндетті. Білім беру процесінде жаңа әдістер арқылы оқытқан тиімді [1]. Сондай әдістің бірі белгілі іс-әрекетті орындатуға талаптандыру ниетімен қолданылатын ынталандырудың орны өз алдына. Шет ел педагогтары жиі қолданып келетін әдіс, бүгінде біздің мектептерде кейбір элементтері де бет алып келе жатқандығын жоққа шығара алмаймыз. Ынталандырудың бір жолы мадақтау. Мадақтау – тәрбиеленушілер әрекетіне ұнамды баға беру. Мадақтау ықпалы оқушының ұнамды көңіл-күй сезімін көтеруге негізделген. Осыдан да мадақтау балада өзіне деген сенім орнықтырып, жұмысқа деген жағымды көңіл қатынасын оятады, жауапкершілік арттырады. Мадақтау түрліше орындалуы мүмкін. Олар арасында тәрбие процесінде жиі қолданылатындары – қолдау, қуаттау, алғыс жариялау, құрметті құқықтар беру, мақтау қағаздары мен сыйлықтар беру және т.б. Қарапайымды бола тұра, мадақтау өте жауапкерлі де іс. Мадақ шектен тыс әсіреге айналып кетпей, орынсыз кем де болмауы керек. Санамен сарапталмаған әсіре мадақ баланы бұзады. Осыдан мадақтаудың психологиялық қырлары мен оның салдарын ескерген жөн:

Мадақтау:

✓ Әйгілену мақсатта емес, мұғалім мен оқушы арасындағы, екі тараптың жан дүниелік қалауы мен қабылдануы

✓ Мадақтау арқылы тәрбиеленушіні басқа балаларға қарсы қойып алмауды да ойластырған жөн. Сондықтан тек табысқа жеткен оқушыны ғана мақтап шектелместен, шын ықыласымен еңбектенген, өзіне адалдық танытатындардың бәріне де жылы лебіз, мадақ сөзді аянбаған жөн.

✓ Мадақ қолдана отырып, кім, не үшін, қаншалықты сыйға тұрарлық екенін сараптау. Әсіре мадақ астамшылыққа алып келу мүмкін

✓ Әрқандай мадақ жеке тұлғалық ерекшеліктерді ескерумен беріледі. Өзіне сенімі жоқ, үлгерімі төмен оқушыны қолдап-қуаттау қажет. Қандай да ұнамды сапасын танып, педагог сол арқылы балада сенім

оятады, ұмтылыс пен дербестік, кедергілерден сескенбеу қасиетін баулиды. Өзіне тәрбиеші, төңірегіндегі адамдар сенімін артқан бала, өз кемшіліктерін де «жүгендеп», оңды жолға түсе бастайды.

Ынталандыру әдісі барлық сыныптыраға қатысты. «Жылы-жылы сөйлесең жылан інінен шығады, суық-суық сөйлесе – мұсылман дінінен таяды» - деген аталы сөзді негізге ала отырып, қандай сынып оқушысы болмасын, әсіресе жоғары сынып оқушыларын өзінмен бірдей, тең дәрежеде көріп, сенім арту арқылы білімге итермелеп, өзіндік «менін» қалыптасуына септігін тигізуге болады [2]. Жоғары сынып балаларына қысымға шектеу болмағаны дұрыс. Оларға ыждахатпен, кішіпейілдікпен, ілтипатпен «Сіз», «сіз білесіз», «сіздің қолыңыздан келеді», «мен сізге сенім артамын» т.б. сөздер арқылы, сенім жүктеу арқылы балаға жауапкершілігін сезінуіне, өзін сыйлы азамат ретінде қабылдануына ықпал етеміз. Ал, мұндай жағдайда баланың жауапкершілікті сезінуі жоғарлап, білімге бет бұруы да жоғарламаса, төмендемейтіні анық. Сондай-ақ, үлгерімі төмен, басқа сыныптастарына қарағанда артта келе жатқан баланы «сынып басшысы», «топ жетекшісі», «староста» т.б. сынып ішінде белді орынға тағайындап қою арқылы білімге тартуға болады. Бұлда бір ынталандырудың жолы. Ынталандырудың келесі бір жолы - қызықтыру. Мәселен, жыл басында мектеп президентін ұсыну. Білімі жақсы, активисттер ұсыныла алады. Сол орынға таласып жақсы оқуға тырысады. Сондай-ақ, үздік деген оқушылардың фото-суреттерін плакатқа «Біздің мақтанышымыз!» деген мақтаумен мектеп сыртына іліп қою. Оқушылардан өзге кез келген адам көре алады. Сол мақтаныш тақтасына ілігу үшін бала жақсы оқуға талпынады.

Шағын сый беру арқылы, үздік оқитындарға алтын значок тағып қою. Сол алтын белгіні жыл бойы тағып жүру жоғары сынып балдарына ол беделді болып саналады. Бұл баланың өзіне деген құрметін асыра түсері анық. Өйткені балалардың арасында бәсекелестік пайда болады. Сабакты жарыса оқуға ұмтылады. Сыныптасының жеткен жетістігіне басқалары қол жеткізгісі келеді [3]. Жарыс әдісімен баланың бәсекелестікке деген табиғи қажеттігін жеке тұлғаға және жалпы қоғамға сай қасиеттерді баулитын тәрбие арнасына бұруға болады. Өзара жарыса жүріп, оқушылар қоғамдық қылық тәжірибелерін тез игеріп, тән-дене, адамгершілік, эстетикалық сапаларын дамытады. Жарыс әсіресе үлгерімі төмен оқушылар үшін аса қажет. Өз нәтижелерін жолдастарының жетістіктерімен салыстыра отырып, өз білімдері мен ептіліктерін көтеруге күш алады, оқуы мен өзіндік тәрбиесіне ден қоя бастайды. Жарыс ұйымдастыру үшін балалар психологиясын жете тану қажет, біртұтас маңызды шарттар мен талаптарды ұстану әрі орындау абзал. Жарыс тиімділігі оның ұйымдастырылуында. Бұл үшін жарыстың мақсаттары мен міндеттері айқындалады, бағдарлама түзіледі, баға өлшемдері белгіленеді, жарыстыру шарт — жағдайлары жасалады, қорытынды шығарылып, жеңімпаздар марапатталады. Жарыс өзіне сай күрделілігімен әрі қызықты өткізілуі тиіс. Сонымен бірге жарыс ережелері соңғы нәтижелерді бағалап, салыстыруға келетіндей нақты болғаны жөн. қорытындылау мен жеңімпаздарды анықтау жариялы болып, бағалау өлшемдері қарапайым, баршаға түсінімді болғаны дұрыс. Жарыс бағдары мен мазмұны айқын болуы тиіс. Бүгінгі таңда мектеп тәжірибесінде сынып, мектептің озық оқушысы, пән білгірі атақтарын алу жарыстары өткізілуде.

Қорытындылай келгенде, Мектептегі оқу процесіндегі кәсіби бағдар мақсаты мен міндеті оқушының дүние танымдық көзқарастарымен қатар дамып, ұштасып отыру керектігі. Өйткені жасөспірімдердің кәсіби бағдар процесінің дамуында оқу, еңбек, қоғамдық саяси жұмыстар жетекші орын алады. Қазіргі кезеңдегі оқытудың негізгі ұстанымы — шығармашылық, белсенділік, әлеуметтік жауаптылық, жоғары интеллектілік, терең білімділік, кәсіби сауаттылық екені ақиқат. Сондықтан да қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі - әлеуметтік-экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын болып қана қоймай, сонымен қатар оны жақсартуға игі ықпал ететін жеке тұлғаны мектеп табалдырығын аттағаннан бастап жаңа оқыту әдістерді пайдалана отырып білім сапасын арттыру негіз болып табылады.

1. Нуриев М.А., Садыкова А.Е. «Бастауыш сынып оқушыларын ынталандыру арқылы танымдық белсенділігін арттыру» «Ұлттық тәрбие» №4(24), 2014 ж.
2. Изденіс/Поиск. №4 2012ж. Интеллектуалды білім берудегі қажет кейбір мәселелер. /Ж.А. Сейсенбаева7
3. «Білім беру жүйесінің өзекті мәселелері». Көзқарас (журнал) /Ж.Өмірбекова

Резюме

Ж.Б. Кдыралиева – КазНПУ им.Абая, магистр кафедры филологии
Эксперт. НИИ Формирование интеллектуальной нации

Оптимальные пути усовершенствования образования

В статье написано о новых методах обучения в школе. Мотивирующий методы обучения в школе способствуют развитию познавательного интереса у детей, учат систематизировать и обобщать изучаемый материал, обсуждать и дискутировать. Осмысливая и обрабатывая полученные знания, учащиеся приобретают навыки применения их на практике, получают опыт общения. В качестве основных неоспоримых достоинств выступают высокая степень самостоятельности, инициативности, развитие социальных навыков, сформированность умения добывать знания и применять их на практике, развитие творческих способностей. Чувство свободы выбора делает обучение сознательным, продуктивным и более результативным.

Ключевые слова: студенты, личность, мотивация, метод похвалы, талантливый, творческий

Summary

Zh B. Kdyralieva – *Kazakh national pedagogical university Abai*
Scientific Research Institute of the formation of the nations intellectual Expert

To develop effective incentives to improve quality of education

The article is written on the new methods of teaching in the school. Motivating teaching methods in schools contribute to the development of cognitive interest in children learn to organize and summarize the material under study, discuss and debate. Comprehending and processing the acquired knowledge, students acquire skills to apply them in practice, get experience. The main advantages are the indisputable high degree of self-reliance, initiative, development of social skills, the ability to acquire knowledge formedness and put them into practice, development of creative abilities. The feeling of freedom of choice makes learning conscious, productive and more efficient.

Keywords: students, personality, motivation, method of praise, talented, creative